

Jón Kristjánsson - Íslenskur kröfurjettur - Sjerstaki parturinn (1913-1915)

Útgáfa 1.0 af rafræna skjalinu

Þetta PDF skjal er hluti afraksturs skönnunar á prentuðu eintaki af téðu riti. Markmið þessarar útgáfu er að veita almenningi færi á að eignast sitt eigið rafrænt eintak af því án endurgjalds.

Skjalið er upprunalega birt á vefnum <https://urlausnir.is>. Þar má finna rafrænar útgáfur hinna bindanna og verða nýrri útgáfur af skjölunum í boði þar.

Takmörkun ábyrgðar

Höfundur skjals þessa afsalar sér allri ábyrgð, að því marki sem lög heimila, vegna beinnar og/eða óbeinnar notkunar skjalsins sjálfs eða afurða sem af því leiðir. Þó að stefnt hafi verið að því markmiði að skjalið endurspegli sem best innihald upprunalegu bindanna er hvorki hægt að tryggja né ábyrgjast að það hafi tekist. Framangreint á einnig við um efnislegt innihald prentuðu eintakanna sem skönnuð voru.

Höfundaréttur

Höfundur skjals þessa álitur að hvers kyns höfundaréttur á prentaða eintakinu sé útrunninn.

Hvers kyns höfundaréttur sem höfundur skjalsins gæti hafa skapað sér til handa með skönnuninni sjálfri eða öðru framlagi sínu til sköpunar þess, skal vera meðhöndlaður í samræmi við Creative Commons Zero höfundaleyfið (CC0 1.0 Universal eða síðari útgáfa þess).

Ábendingar

Séu ábendingar um mögulegar úrbætur á skjalinu er hægt að koma þeim á framfæri við höfund þess.

Athugasemdir um þessa útgáfu

Skannað var eintak í vörslu Landsbókasafnsins (geymsla 2).

Skrifað inn á ýmsar blaðsíður.

Meiriháttar galli á bls. 126, 348 og 352.

Höfundur skjalsins: Svavar Kjarrval (svavar@kjarrval.is)

346.
Jon

ÍSLENSKUR KRÖFURJETTUR

SJERSTAKI PARTURINN

SAMIÐ HEFIR
HANDA LÖGFRÆÐISSTÚDENTUM

JÓN KRISTJÁNSSON

PRÓFESSOR VIÐ HÁSKÓLANN

PRENTAÐ SEM HANDRIT
Á KOSTNAÐ HÖFUNDARINS

REYKJAVÍK
PRENTSMÍÐJAN GUTENBERG
1913

1. hefti 1913.

A.

Kaup

(skifti, makaskifti).

I.

Inngangur.

1. Orðið »kaup« merkir í Jónsbók stundum alla gagnkvæða gerninga, sbr. t. d. fyrirsögnina »kaupabálkur« við efni bálksins, og ennþá er orðið stundum haft í þessari viðtæku merkingu, sbr. t. d. 'kaupafólk', 'slægjukaup'. En venjulega merkir orðið kaup í Jónsbók einungis gagnkvæðan gerning tveggja eða fleiri manna um greiðslu einhverra rjettinda gegn tilteknum rjettindum sem endurgjaldi. Þessi gerningur var síðar kallaður »kaup og sölur« og enn síðar »kaup og sala«. Almenn viðskiftalög 11. júlí 1911 hafa tekið upp aftur orðið kaup, og því nafni verður gerningurinn nefndur í þessu riti.

Kaupið er langtíðastur og langmerkilegastur löggerningur allra gerninga viðskiftalífsins, sbr. orðið 'kaupmaður' og fyrirsögn laganna um kaup: 'al-

menn viðskiftalög¹. Hvorki leiga, lán nje neinn annar gerningur skiftir nálægt því eins miklu máli og kaupið. Það er einskonar forustusauður allra fjármálagerninga. Það hefir rutt flestum nýjum fjárrjettarreglum braut; þarfarinnar á nýjum lögum verður fyrst vart í kaupum og þar er fyrst tekið tillit til hennar. Aðrir gerningar sigla óðara í kjölfari kaups. Svo hefir verið bæði hjer á landi og annarsstaðar. *Saga kaups* er í fám orðum á þessa leið: Í fyrstu undi hver sínum hag í sínu lagi, framleiddi sjálfur allar nauðsynjar sínar og allan munað sinn. Enginn fjekk neitt frá öðrum með samningum og ljét ekki neitt frá sjer til annara. En samfara fyrstu menningarsporunum er þörfin á ýmsum hlutum, sem maður getur ekki sjálfur framleitt eða sjer sjer ekki hag í að framleiða, þá leitar maður til nágrannans, fær hjá honum það, sem mann vanhagar um, og lætur hann hafa eitthvað á móti, sem hann girnist. Norðantil í Noregi eru slik skifti enn alltið¹). En þessi viðskiftaaðferð er ýmsum verulegum annmörkum bundin og getur ekki fullnægt kröfum viðskiftalífsins, jafnvel þó það sje ekki langt á veg komið: Sá, sem á hlut falan, verður að leita uppi mann, sem bæði girnist þann hlut og hefir á boðstólum annan hlut, sem hinn þarf á að halda. Það var töluverð framför er menn fóru að taka fyrir hluti sína algengar og handhægar vörur án tillits til þess, hvort maður þurfti á þeim að halda í svipinn eða ekki; með því ukust líkindin til þess, að maður gæti skift sínum hlut, og seinna skift andvirðinu fyrir eitthvað, sem maður þarfnaðist. Al-

1) Stang Kjöp 6.

gengustu vörurnar eru alt af útgengilegar. Þegar til lengdar ljét, fullnægði þessi samningur þó ekki heldur viðskiftaþörfinni. Vaðmál, fiskur og þessháttar var of fyrirferðarmikið, of verðlítið samanborið við rúmmál og þyngd, og ódeililegt. Í verslun var sjerstaklega þörf á skiftivarningi, sem hægt væri að nota sem minstu verðeiningu jafnt sem stærri. Þar varð skiftivarningurinn brátt verðmællir, en hætti að vera hafður til skifta í raun og veru. Verð verslunarvörunnar var miðað við einhverjar algengar vöruhegundir sem verðmæli og í móti voru teknar allar vörur jafnmikils virði miðað við sama verðmæli. En þessi verðmælisverslun var annmörkum bundin eins og hin fyrri: annaðhvort varð viðskiftamaðurinn að geta lagt inn í verslunina nákvæmlega jafn verðmæta vöru þeirri, sem hann þurfti að taka út, eða annarhvor varð að veita hinum lánstraust; og utan verslunar er verðmæliskaup alls ófullnægjandi. Loks tókst mönnum, þar sem dýrir málmar eru, að finna varning, sem fullnægir flestum kröfum viðskiftalífsins, ekki einungis til verðmælis heldur einnig verðmiðils: Þeir eru verðmætir, svo að allir girnast að eiga þá, verðmiklir samnborið við rúmmál og þyngd, og deilanlegir eftir þörfum án þess að gildi þeirra minki við deilinguna. Í fyrstu voru dýrir málmar notaðir við kaup óslegnir, voru vegnir á vog eftir þörfum, en það var svo umsvifamikið að ríkisvaldið tókst brátt á hendur að ábyrgjast verðmæti takmarkaðra málmstykkja til hægðarauka við kaup. Þá komu upp peningar og með þeim hefir kaupið náð fullum þroska.

Hjer á landi er framþróun kaups að mestu

eins og annarsstaðar. Þegar Ísland bygðist voru skifti tíðust²⁾, bæði eiginleg skifti og kaup miðuð við verðmæli. Í fyrstu var alin vaðmáls verðmæli, en síðar fiskur. Frá 1619 til 1776 var fiskur lögskipaður gjaldeyrir hjer á landi³⁾. 1776 voru peningar (ríkisdalir og skildingar) lögskipaðir sem almennur gjaldeyrir, og urðu þeir þá verðmæli hjer á landi í stað fiska. En kaup gegn peningum, þ. e. sem fullnægja átti af hendi kaupanda með peningagreiðslu, voru jafnt eftir þann tíma sem fyrir mjög sjaldgæf. Síðustu áratugi hafa peningar að visu æ meir rutt sjer til rúms sem verðmiðil⁴⁾, en þó má telja vist, að verðmælskaup mæld til peninga sjeu enn miklu tíðari en verðmiðilskaup (gegn peningum). Orðið 'kaup' er haft um báðar þessar kauptegundir, og lög, sem sett eru um kaup, taka til þeirra beggja⁴⁾. Hinsvegar er í lagamáli gerður greinarmunur á kaupi og skiftum.

2. **Hugtakið kaup** nær því til allra löggerna tveggja manna (eða fleiri), þar sem annar aðila, seljandi, sali, á að láta²⁾ af hendi hlut eða rjett, en hinn, kaupandi, kaupi, greiði sem endurgjald peninga eða aðra hluti eða rjettindi miðað við almennan verðmæli (peninga). Um skifti er talað, þá er hlutur eða rjettur er látinn fyrir hlut eða rjett, sem ekki er peningar eða alm. verðmiðill, og ekki er miðað við peninga eða annan almennan verðmæli. Um m a k a skifti er talað þegar fasteign er látin fyrir

2) Sbr. orðtökin 'skifta við e—n', 'viðskifti'

3) Sjá ts. um texta 16. des. 1619 og 30. maí 1776.

4) Sbr. Dómas. II. 1, VI. 308 og VIII. 109.

fasteign. Í hverju kaupi verður að greina milli samningsins (kröfurjettargerningsins) um kaup, skifti eða makaskifti, og fullnægingar-gerningsins útaf kaupsamningi (»hlutarjettargerningsins«). Þessir gerningar eru stundum gerðir í einu og fara saman, stundum eru þeir sinn í hvoru lagi; en hvort sem er, verður að gæta þess að sínar reglur gilda í sumum efnum um hvorn. Hjer er einungis átt við kaupsamninginn nema annars sje getið.

Takmörk kaups, skifta og makaskifta *sín á milli* eru, einsog sýnilegt er á sögu kaupsamningsins og skýrgreiningunum, töluvert óljós. Ef t. d. A lofar B fasteign, en B á að greiða sem endurgjald sumpart fasteign, sumpart lausafje og sumpart peninga, þá er oft mjög vafasamt hvort samningurinn er kaup, skifti eða makaskifti. En það skiftir að vísu ekki máli, því að eftir íslenskum lögum ganga sömu lög um alla þrjá samninga⁵⁾, og verður því rætt um þá alla í einu í riti þessu. Lögin virðast lita svo á sem skiftasamningurinn sje í raun og veru tveir kaupsamningar, og sje hvor aðili skiftasamningsins seljandi síns hlutar. Aðalheimild þessarar reglu er 2. p. 2. gr. viðskl.: »Alt það, sem í lögum þessum er ákveðið um kaup, á einnig við um vöruskifti«. Þó lögin segi einungis »vöruskifti«, er enginn vafi á, að meiningin er »skifti« án tillits til þess, hvort verslunarvarningi (vörum) er skift eða öðru lausafje, sbr. dönsku þýðingu laganna (»Bytte«) og dönsku og sænsku viðskiftalögin (§ 2. 2). Á hinn bóginn fara lögin of langt þar sem þau segja »alt það....«, því að

5) Formálab. 1886 24. EAFformálab. 134.

mörg ákvæði laganna eiga sýnilega alls ekki við um skifti, t. d. ákvæðin um kaupverð, vexti af því o. fl., enda mun það ekki hafa verið tilgangur löggjafans að reglan yrði svo viðtæk, sbr. t. d. þýðinguna: »finder tilsvarende Andvendelse paa Bytte«; sbr. ennfr. ákvæðin i dönsku og sænsku viðskiftalögunum. Það virðist heimilt að þrengja reglu viðsk., og ákvæðin um kaup koma því einungis til greina um skifti »að því leyti sem við á«. 2. gr. 2 viðskl. á ekki við um fasteignaskifti (makaskifti), sbr. 1. gr. 2. p., en menn eru alment sammála um að sömu reglur gildi um þau sem um fasteignakaup að því leyti sem við á⁶⁾.

Takmörk kaups og *annara samninga* verður að greina nánar. Skýrgreiningin á bls. 6 tekur eftir orðum sínum bæði yfir leigu og verksamning auk kaups. Takmörk kaups og leigu velta á því, hvor aðilanna ábyrgist hættuna á að samningshluturinn farist, eftir því sem nánar verður skýrt frá síðar, i kaflanum um ábyrgð á hættunni fyrir hið selda og kaflanum um leigu. Um takmörk kaups og verksamnings er ákvæði i 1. p. 2. gr. viðskl.: »Nú eru hlutir pantaðir, þeir er búa þarf til, og á sá að leggja efnið til, sem hlutinn býr til, þá skal pöntunin talin kaup«. Það er því kaup t. d. ef maður pantar fót hjá skraddara, jafnvel þó »eftir máli« sje, ef skraddarinn leggur tauið til, en ekki ef pantandinn leggur það til sjálfur; sömuleiðis er samningur um smíði á botnvörpung kaup, ef skipasmíðastöðin á að leggja efnið til, annars ekki. Stundum getur »kaup«, »skifti«, eða

6) Formálab. 1886 24. EAFormálab. 134.

»makaskifti« verið í raun og veru gjöf⁷⁾, og þá koma gjafaákvæðin til greina um samninginn. Ef verðmismunur greiðslanna er verulegur og samningurinn er gerður í gjafarskyni⁸⁾, þá er hann gjöf.

Hið seld getur verið hverskyns hlutur, fasteign eða lausafje, einstakir hlutir eða safn hluta, t. d. jörð með áhöfn, jafnvel hlutir, sem enn eru ekki til, lofttegundir (gas) o. s. frv. Ennfremur getur hið seld verið fjárrjettur: hlutarjettur (ítak o. s. frv.), kröfurjettur, rithöfundarjettur⁹⁾, patent, firma o. s. frv. Og enn getur kaup verið gert um allt þetta í einu, t. d. ef seld er verslun með verslunarjetti, vöruleyfum, húsum, lóðarrjettindum, úti-standandi skuldum, firma o. s. frv. Aftur á móti verður kaup ekki gert t. d. um vinnu eða þessh. Þá er hgl. 25. júní 1869 115. og 116. gr. tala um »að selja atkvæði sitt«, þá hafa þau orðið »að selja« í afleiddri merkingu. Hið seld getur verið einstaklega tiltekinn hlutur eða rjettur (t. d. bankavaxtabrjef Landsb. 2. fl. Ltr. B. nr. 2581), eða tiltekinn eftir tegund (t. d. bankavaxtabrjef; hestur o. s. frv.). Þegar í alm. viðskl. er talað um kaup á hlutum, sem tilteknir eru eftir tegund, þá er samkv. 3. gr. laganna ekki aðeins átt við tiltekna mergð hluta af tilgreindri tegund, heldur einnig átt við kaup á tilgreindum hóp eða magni vöru. Samkv. þessu ákvæði, koma ákvæði viðskl. um tegundarkaup til greina 1) um kaup á tiltekinni mergð hluta af tilgreindri tegund (eiginleg tegundarkaup), 2) kaup á tilgreindum hóp

7) Sbr. t. d. l. 7 13. apr. 1894 28. gr. 2.

8) Sbr. d. í dómas. VII. 235.

9) Sbr. l. 13 20. okt. 1905 9. gr.

hluta (t. d. bókasafni, jarðaráhöfn), og 3) kaup á tilgreindu vörumagni (»vörupartii«). Ákvæði þetta nær aðvisu engri átt, enda var ætlast til að efni greinarinnar væri annað. Svo var til ætlast, að alm. viðskl. væru »nákvæm þýðing á dönskum l. nr. 102 6. apr. 1906«¹⁰⁾, en 3. gr. þeirra laga er um »Köb af en vis Mængde af et angivet Parti«, þ. e. um »hálftegundarkaup«. En einsog ákvæðið er í viðskl., virðist ókleyft að leiðrjetta það með lögskýringu¹¹⁾. Stundum er hið selda hvorki tiltekið eftir tegund nje einstaklega tiltekið, hálftegundarkaup, t. d. kaup á tiltekinni pundatölu smjörs frá tilteknu rjóma-búi. Viðskl. skera ekki úr því, hvort þessi tilfelli teljist til tegundarkaupa eða einstaklega tiltekinna kaupa, og verða því dómstólarnir að skera úr því í hverju tilfelli. — *Aðili kaups* getur hver lögpersóna verið, t. d. getur landið verið kaupandi og seljandi, sbr. t. d. l. 6 2. sept. 1912, og lýtur þá um samninginn landslögum og rjetti um kaup-samninga.

3. **Verslun** í ströngum skilningi er það, að hafa atvinnu af því að selja vörur, sem keyptar eru í því skyni. En oft er hugtakið miklu viðtækara í lögum; fleiri eða færri aðstoðaratvinnugreinar verslunar eru heimfærðar undir hugtakið, eftir því sem við á í hverju efni. Stundum nær verslun t. d. til vixlara- og bankastarfs, miðlunarstarfs við vöru-flutning, váttryggingarstarfs gegn iðgjöldum, erindisreksturs fyrir váttryggingarfjelög o. fl.¹²⁾. Stundum eru enn fremur teknir með veitingamenn, iðnaðar-

10) Sbr. aths. stj. við viðskl.frv. 1911, Alptíð. 1911 A 83.

11) Sbr. einnig orðalag 24. gr. viðskl.

12) Fírmal. 42 13. nóv. 1903 35. gr.

menn, kostnaðarmenn blaða og rita o. fl.¹³⁾. Stundum tekur hugtakið til allra sem reka einhverja viðskiftaátvinnu¹⁴⁾.

Kaupmaður er hver sá maður, sem rekur verslun sem aðalatvinnu eða aukaátvinnu. Þess verður vel að gæta, að hugtakið kaupmaður veltur á hugtakinu verslun; eftir því hvort verslunarhugtakið er viðtækara eða þröngtækara, eftir því teljast fleiri eða færri til »kaupmanna«. Um hver einstök lög verður því að skera úr því sjerstaklega, hve viðtækt verslunar- og kaupmannshugtak þeirra sje, sbr. gjaldþrotal. 7 13. apríl 1894 4. gr., firmal. 42 13. nóv. 1903 8. gr. sbr. 35. gr., 1. um verslunarbækur 53 11. júlí 1911 1. og 2. gr.; og 1. um varnarþing í skuldamálum 59 10. nóv. 1905 1. gr. Í almennum viðskiftalögum nr. 31 11. júlí 1911, 4. gr., er hver sá talinn kaupmaður, sem hefir atvinnu af því að selja vörur, sem hann hefir í því skyni keypt; að reka víxlarastarf eða bankastarf, váttryggingarstarf, umboðsverslun, forlagsverslun, lyfsölu, veitingar, handiðn eða verksmiðjuíðn- að; að takast á hendur að reisa hús eða gera önnur mannvirki eða að flytja fólk, muni eða orðsendingar. Þó er sá maður ekki talinn kaupmaður, sem rekur veitingar, handiðn, flutninga, eða þess kyns smásölu, sem ekki þarf borgarabréf til eða annað sjerstakt leyfi, svo framarlega sem ekki vinna aðrir að þeirri atvinnu með honum en konan með manni sínum eða maðurinn með konu sinni, börn atvinnurekanda innan 16 ára aldurs¹⁵⁾ og

13) Sbr. l. 59 10. nóv. 1905.

14) Sbr. l. 53 11. júlí 1911 1. og 2. gr.

15) Sbr. ath. stj. við frv. 1911, alp. tíð. 1911 A 84.

vinnuhjú hans. Orðin »þess kyns smásölu, sem ekki þarf borgarabrjef eða annað sjerstakt leyfi« eru óheppileg eftir íslenskum lögum, því að hjer á landi veltur nauðsynin á borgarabrjefi ekki á stærð verslunarinnar, heldur á því, hvort verslað er með innlendan varning eða aðflutta vöru. Borgarabrjef þarf ekki til þess að mega selja innlendar afurðir lands eða sjáfar¹⁶⁾, t. d. mjólk, kjöt, fisk, nje framleiðslu handafla sins t. d. brauð, gullsmiðagripi o. s. frv.

Þá er talað er í viðskiftalögunum 1911 um *kaupmannaviðskifti*, er átt við kaup, sem gerast milli kaupmanna í atvinnu þeirra eða í hennar þágu, sjá 4. gr. viðskl. »Kaup í atvinnu« merkir hjer 'kaup í því skyni að selja aftur'. »Í þágu atvinnunnar« merkir kaup á hlutum, sem ætlaðir eru til afnota handa atvinnunni, t. d. kol handa verksmiðju, blek og pennar á skrifstofu, borð og skápar í búð o. s. frv.¹⁷⁾. Um þessi kaupmannaviðskifti eru sett ýms sjerstök ákvæði í viðskl., sem ekki taka til annara kaupa. Ástæðan er sú, að í kaupmannaviðskiftum er óvanalega mikil nauðsyn á greiðum og öruggum viðskiftum. Aðalákvæðin um kaupmannaviðskifti eru harðari ákvæði um greiðsludrátt, sjá 21. 22. og 28. gr. viðskl., hærri vextir, 38. gr., og harðari tilkynningarskylda, 26—27. gr., 31—32., 52.—43. og 6. gr. Sjá ennfr. 16. og 48. gr.

4 **Lög um kaup** eru í Jónsbók í kaupabálki um lausafjárkaup og í landsleigu og landa-
brigðabálki um fasteignakaup. Nú eru langmerk-
ustu íslensku lögin um kaup »almen viðskifta-

16) Sbr. ts. 13. júní 1787 II. § 2, III. § 11.

17) Sbr. um efnið d. Udk. 21—22, Stang 80, Almén I. 70—71.

lög« nr. 31 11. júlí 1911 (skammst. viðskl.). Þau lög eru svo tilkomin: Árið 1901 var sett nefnd manna í Svíþjóð, Danmörku og Noregi, 3 lögfræðingar og einn verslunarfróður maður úr hverju landi, og átti nefnd þessi að semja lög um kaup handa löndunum, svo lík hver öðrum, sem frekast væri unt. Eftir tveggja ára starfsemi, lagði nefndin fram frumvörp sín, og var þeim þá vísað til álits verslunaratvinnurekenda hvers landsins. Loks leitaði sænska stjórnin álits hæstarjettar Svía um sitt frumvarp. Eftir það urðu frumvörpin að lögum í Danmörku »Lov om Køb« 6. apr. 1906; í Svíþjóð »Lag om Köp och byte af lös Egendom« 20. júní 1905 og í Noregi »Lov om Køb« 24. maí 1907¹⁸⁾. Lög þessi eru í öllum aðalatriðum eins, en í ýmsum aukaatriðum ber þeim á milli eftir staðháttum hvers lands. — Á alþingi 1909 lagði nefnd, sem kosin hafði verið til þess að athuga verslunar- og fjár-mál landsins, fram frumvarp til »almennra viðskiftalaga«, sem átti að vera orðrjett þýðing úr dönsku lögunum, sem áður voru nefnd¹⁹⁾. Ekkert nefndarálit fylgdi frumvarpinu, ekkert nefndarálit var síðar á þinginu samið um það, og engar teljandi umræður um það, enda varð það ekki útrætt á því þingi. Síðan lagði stjórnin frumvarp þetta óbreytt fyrir þing 1911 og var það eftir venjulegan undirbúning samþykkt og síðan staðfest af konungi sem »almenn viðskiftalög« 11. júlí 1911 einsog að-

18) Sjá Udkast til L. om Køb m. tilhørende Bemærkninger Kh. 1904, Motiver til Udk. til l. om Køb Kria 1904 og Förslag til Lag om Köp och byte af lös Egendom Stockholm 1903.

19) Sjá Alp.tíð. 1909 B II 1869, 1872.

ur er sagt. — Viðskl. gilda ekki beinlínis um fasteignakaup, sbr. 1. gr. 2. p. og ekki heldur um húsgæð eða önnur mannvirki á fasteign, 2. gr. 1. p. 2. mgr. En í flestum atvörðum mun fasteignarkaupið vera hliðstætt lausafjárkaupi, og fá viðskl. því óbeinlínis gildi um fasteignakaup. Eins og áður er getið gilda viðskl. aftur á móti, auk kaups, um skifti, 2. gr. 2. p. — Viðskl. eru skýringarlög (»deklaratorisk« lög), þ. e. ákvæðum þeirra skal þá að eins beita, er ekkert annað er um samið eða verður álitnið fólgið í samningi eða leiðir af verslunartísku eða annari venju, sjá 1. gr. Ef verslunartíska eða önnur venja er til um eitthvert atvriði kaups, telja lögin því, að aðilar muni hafa ætlast til að um samning þeirra færi eftir þessari venju, nema annað sannist. Ef skýr samningur er, gildir hann ávalt framfar lögunum; þau hefta ekki í neinu samningsfrelsi manna.

Um kaup eftir íslenskum lögum hefir ekkert verið *ritað* sem teljandi er. Um öll norðurlandaviðskiftalögin hafa aftur á móti verið skrifuð góðrit: Um dönsku viðskl. Jul. Lassen: *Køb og salg* Kh. 1906 (2. útg. 1910), um sænsku l. Tore Almén: *Kommentar till lagen 20. Juni 1905* Stholm I 1906 II 1908, og um norsku l. Fr. Stang: *Kjøp* (Lithograferað) Kria 1911 (2. útg.).

II.

Stofnun kaups.

1. Um stofnun kaups fer í flestu eftir almennum kröfurjettarreglum. Kaupboð skuldbindur bjóð-

anda, þó gagnaðili hafi ekki enn samþykkt það, sbr. o. b. 25. jan. 1820. Hvor aðila getur gert kaupið fyrir munn umboðsmanns, sbr. Jb. Lbb. 1 o. v. Ef umboðsmaður semur öðruvísi en hann hafði umboð til, er umbjóðandi þó ekki skyldur til að standa við kaupið¹⁾, nema hann hafi t. d. sett umboðsmann sinn í einhverja þá stöðu, sem felur í sjer alment umboð, og kaupið er innan þeirra takmarka²⁾. Ef umboðsmaðurinn hinsvegar fer eftir umboðinu, er umbjóðandinn samningsaðili, en umboðsmaðurinn laus allra mála, nema gagnaðili hafi öðruvísi áskilið³⁾. Samkvæmt Jónsbók voru kaupsamningar um jarðir *formbundnir*, Jb. kb. 11 o. v., en aðrir kaupsamningar ekki. Nú gildir um alla kaupsamninga jafnt, að þeir þurfa ekki að vera gerðir í neinu formi til þess að vera skuldbindandi að lögum. Uppboð er samningsform, og að visu er stundum lögskipað að selja skuli tilgreind verðmæti á opinberu uppboði, sbr. t. d. ts. 18. febr. 1847 5. og 6. gr., l. 37 8. nóv. 1901 8. gr. og l. 30 22. okt. 1912 9. gr., en kaupið er ekki ógilt þó selt sje utan uppboðs. Með uppboði má gera flesta samninga, kaupsamninga, leigusamninga o. s. frv., og ef uppboð er haldið, er skylt að láta opinberan uppboðshaldara halda það, sbr. ts. 19. des. 1693, en kaupið er fullgilt, þó þessa sje ekki gætt. Kaupið má því gera jafnt munnlega sem skriflega og jafnvel án orða. Hjer á landi eru kaupsamningar um fasteignir venjulega skriflegir, en munnlegir þegar

1) Sbr. d. í dómas. I 463. Jb. Lbb. 1.

2) Sbr. d. í dómas. IV 194.

3) Sbr. d. í dómas. IV 354.

ræðir um lausafje. Vegna formleysisins er stundum vafasamt hvort kaup er komið á eða ekki. Lauslegt umtal er ekki skuldbindandi⁴⁾; til þess að samband tveggja manna verði talið skuldbindandi kaup, útheimtist annaðhvort skýr orð eða framferði, sem að dómi skynsams manns lýsir kaupvilja jafnvel og orð, t. d. er maður, sem pantar vöru, venjulega skyldur til að borga andvirði hennar. Þögn við kauptilboði eða vörusendingu getur aftur á móti venjulega ekki talist slíkt framferði, jafnvel þótt bjóðandi eða sendandi láti þau boð fylgja tilboði eða sendingu, að þögn verði skilin sem samþykki⁵⁾. Stundum er vafasamt hvort kaup er stofnað eða annar samningur. Það veltur á því, hvort skynsamur maður mundi meta það, sem milli aðila hefir farið, sem kaupskuldbindingu eða aðra skuldbindingu⁶⁾.

Kaup ólöggráðs manns er ógilt, Jb. kb. 24; þó er talið að ófjárráður maður sje lögráður um sjálfsaflafje sitt⁷⁾. Ennfremur má vera að aðili kaups hafi verið svo drukinn eða sturlaður af öðrum ástæðum, er hann gerir kaupið, að hann verði ekki skyldaður til þess að standa við það⁸⁾. Ef maður selur annars manns verðmæti, þá er sú sala ógild, Jb. kb. 21 i. f.; þó er oft rjett að skilja slíkan samning svo, að seljandi ábyrgist, að hann verði eigandi hins selda á afhendingartíma, og er þá kaupið gilt⁹⁾.

4) Sbr. d. í dómas. V. 107.

5) Sbr. d. í dómas. VIII 297, VII 235 og 437.

6) Sbr. d. í dómas. VII 235, 229 sbr. 501, VIII 301 og 245.

7) Sbr. d. í dómas. VI 310.

8) Sbr. d. í dómas. 226 sbr. hrd. í dómas. II 397.

9) Sbr. d. í dómas. VI. 276.]

2. Sum kaup eru ólögleg að íslenskum lögum. Svo er um öll kaup, sem fara í bága við lögskipaðan rjett annara manna, t. d. forkaupsrjett leiguliða að ábúðarjörðinni. Leiguliðar hafa ávalt forkaupsrjett að ábúðarjörð sinni, l. 30 20. okt 1905 1. gr., en forkaupsrjett hefir einungis sá, sem jörðin er löglega byggð¹⁰). Ennfremur er bannað að selja arfsvon, ts. 25. sept. 1850 14. gr., æðarfugla, dauða eða lifandi, l. 15 22. mars 1890 3. gr., æðaregg, s. l. 2. gr., vopn, sem leynd eru í göngustöfum eða þessh., o. b. 24. des. 1823. Jarðeigandi má ekki selja veiðirjettinn sjerstaklega frá jörðinni, ts. 20. júní 1849 4. gr. Kaupsamningur nemenda á skólum, sem standa undir umsjón hins opinbera, um áfengi er ógildur, l. 26 11. nóv. 1899 12. gr., og eftir 31. des. 1914 eru öll kaup um áfengi hjer á landi ólögleg, l. 44 30. júní 1909 9. gr. sbr. 15. gr. Loks má nefna, að uppboðshöldurum er bannað að kaupa, eða láta kaupa fyrir sig, á uppboðum, sem þeir halda eða annar fyrir þeirra hönd, o. b. 19. mars 1819 1. gr., og lögreglustjóri má ekki kaupa strandmuni á stranduppboði í umdæmi sínu, l. 14. jan. 1876 28. gr., jafnvel þó hann sje ekki sjálfur uppboðshaldari. — Nú er kaup gert í trássi við lög, og er þá venjulega ekki hægt að krefjast þess að samningnum sje fullnægt með greiðslu, sbr. Jb. kb. 24, en seljandi er oft skyldur til að greiða kaupanda fullnægjuna fyrir vanefndir, þ. e. kaupsamningurinn er í rauninni gildur. Stundum er kaupið ógilt með öllu, stundum getur þriðji maður hrundið því, og stundum varðar það ein-

10) Sbr. d. í dómas. VIII 105.

ungis hegningu. Hvað sje í hverju tilfelli, verður að ráða af tilgangi laganna, ef þau segja ekkert um það berum orðum¹¹).

III.

Efni samningsins.

1. Um efni kaups, rjettindi og skyldur aðila, fer fyrst og fremst eftir því sem um er samið. Það sem hjer verður sagt, kemur því aðeins til greina, að ekki sje beinlinis um samið eða verði álitid fólgið ísamningi eða leiði af verslunartisku eða annari venju, sbr. 1. gr. viðskl. Um skýringu samningsins fer eftir almennum reglum. En venjulega eru kaupsamningar svo gerðir, að aðeins eru tekin fram aðalatriðin, oft jafnvel einungis með almennum orðum hvað selt sje. Skifta því skýringarreglur laganna, sem þá koma til greina, ef ekki er verslunartiska eða önnur venja, mjög miklu máli.

Aðalskyldur seljanda eru að láta hið selda af hendi í umsömdu ásigkomulagi, mergð, tölu, máli eða þyngd, á umsömdum stað og tíma. Aðalskyldur kaupanda eru að greiða umsamið kaupverð á umsömdum stað og tíma. — Kostnað við kaupin greiða aðilar að jöfnu, nema öðruvisi sje um samið.

2. Hið selda á að vera í umsömdu *ásigkomulagi*. Ef það er tiltekið eftir tegund, á það að vera þeirrar tegundar, sem til var tekið, og verður að

11) Sbr. um þetta efni Lassen Haandb. spec. D. 29—30 (Læreb. 20—22).

gera ráð fyrir, að áskilin hafi verið algeng fullgild eintök tegundarinnar, ef ekki er annað við að styðjast¹⁾. Ef hið selda er einstaklega tiltekinn hlutur eða rjettur, verður hann að hafa kosti þá, sem áskildir voru, og má ekki hafa ókosti, sem ábyrgst var að hann hefði ekki²⁾. Því hefir hins vegar verið haldið fram, að einstaklega tiltekin greiðsla sje ávalt fullgild greiðsla, ef hún fullnægir þessum skilyrðum; ef samið hefir verið um ákveðinn hlut, þá sje seljanda að eins skylt að láta þann hlut, og hafi fullnægt skyldu sinni, ef hann gerir það, hvort sem hluturinn er góður eða ljelegur. Nú er ljóst af orðum 42. gr. viðskl. (*»ætla má að áskildir væru«*), að kenning þessi er ekki rjett, enda má svo að orði kveða, að þó tiltekinn sje í kaupsamningi ákveðinn hlutur, þá sje oft ekki eiginlega átt við þann hlut, einsog hann er í raun og veru, heldur miklu fremur hugmynd kaupanda og seljanda um hann. Kaupandi býður í hlutinn eftir því sem hann hyggur hann vera. Seljandi er þó ekki skilyrðislaust skyldur til þess að láta hið selda af hendi í því ástandi, sem kaupandi hjelt það vera. Hann ábyrgist vafalaust ekki frekara en að hið selda hafi kosti þá og skorti ókosti þá, sem hann vissi eða átti að vita að kaupandi gerði ráð fyrir. En enn fremur er þess að gæta, að seljanda er oft rjett að líta svo á, að margt af því, sem kaupandi gerir ráð fyrir um ásigkomulag hins selda, liggi honum þó í ljettu rúmi, og myndi ekki hafa haft nein áhrif á kaupin, þó kaupanda hefði verið ljóst, hvernig var í raun og veru. Seljandi

1) Sbr. d. í dómas. VIII 195, 632.

2) Sbr. d. í dómas. VIII 16, V 528.

ábyrgist aðeins að ásigkomulag hins selda sje eins-
og kaupandi gerir ráð fyrir að það sje, í þeim at-
riðum, sem hann veit eða á að vita að eru veru-
legar forsendur kaupanda fyrir kaupinu, þann
veg að kaupandi mundi ekki hafa gert kaupið, ef
honum hefði verið ljóst hvernig ásigkomulag hins
selda var í raun og veru³⁾). Hvert ástand hins selda
á að vera samkvæmt þessu, fer eftir atvikum og
ástæðum hvers kaupsamnings. Ef hlutur er keyptur
til ákveðinna afnota, og þess var getið við samn-
ingsgerðina, þá ábyrgist seljandi að hluturinn sje
jafn nýtur til afnotanna sem alment er um slíka
hluti; ef hið selda er almennrar tegundar, þá á-
byrgist seljandi, þó um einstaklega tiltekna greiðslu
sje að tefla, að hún sje að minsta kosti meðalgóð
í samanburði við það, sem alment er um hluti
sömu tegundar, nema ástæður samningsins bendi
til annars⁴⁾). — Þegar úr því skal skera, hvort hið
selda er í umsömdu ásigkomulagi, verður að miða
við ástand þess á því tímamarki, er það flyst yfir
í ábyrgð kaupanda, sjá síðar, nema því aðeins að
vanhvirðu seljanda sje um að kenna, það sem áfátt
er, 44. gr. viðskl., sjá um »fob« kaup 62. gr. 4. p.,
»cf« kaup 63. gr. 3. p., »cif« kaup 64. gr. 3. p.
Þegar selt er »franko«, skal dæma eftir ástandi því,
er það var í á þeirri stundu er það kom til skila,
65. gr. 2. p. — Auk aðalhlutarins á seljandi að láta
af hendi venjulegt *fylgify* hans, nema öðruvísi sje
um samið. Fylgify er hjer talið alt, sem venjulega
er selt jafnframt öðrum hlut, t. d. lyklar með hús-

3) Sbr. d. í dómas. VIII 82.

4) Sbr. um efnið Lassen Kōb 43—45.

um, reiði með skipi o. s. frv.⁵⁾). Ef atvinna er seld, fylgir skrásett vörumerki með í sölunni, nema öðruvisi sje um samið, l. 43 13. nóv. 1903 9. gr.

Seljandi á að láta af hendi *mergð* þá, sem um var samið. Þegar senda á hið selda, getur *mergð* þess breyst á þeim tíma, sem liður frá því það er sent á stað og þangað til það er komið í hendur kaupanda. *Mergð* hins selda er, þegar svo á stendur, fullnægjandi, ef tala, mál eða þyngd hins selda er einsog samningurinn tilskilur á þeirri stundu, er það fer yfir í ábyrgð kaupanda, sjá um »fob« kaup viðskl. 62. gr. 4. p., »cf« kaup 43. gr. 3. p. »cif« kaup 64. gr. sbr. 63. gr. 3. p. og »frankó« kaup 65. gr. 2. p. Ef *mergð* hins selda er ekki nákvæmlega tiltekin, heldur með ákvæðum, sem gefa nokkurt svigrúm, t. d. *circa* (ca.) 100 skpd, frá 200 til 225 tonn eða þvíumlíkt, þá er seljanda frjálst að tiltaka *mergðina* innan þeirra takmarka, nema það sje ljóst af atvikum, að svigrúmið sje ætlað kaupanda til hagsmuna. Ef orðið »circa« er notað eða »hjerumbil«, þá getur seljandi, ef um farm er að ræða, látið alt að 10% meira eða minna en til var tekið, en 5%, ef ekki er samið um farm, 66. gr. viðskl. Ef A t. d. pantar »sementsfarm« hjá B »ca. 150 tonn«, þá tiltekur B tonnatöluna, þó svo, að hann má ekki senda minna en 135 tonn og ekki meira en 165; ef A hinsvegar pantar »ca. 100 tn.«, er svigrúmið 95—105 tn.

Þessu næst má spyrja, hvernig skifta eigi *ágóð-anum* af hinu selda milli kaupanda og seljanda. Ágóða, sem er fölginn í verðhækkun hins selda,

5) Sbr. Stang 162—165, Sjórgj. 8.

á kaupandi frá sammingsdegi, og hann ber hallann af verðlækkun frá sama degi. Kaupandi þarf því ekki að greiða hærri kaupverð, en um var samið, þó hið selda hækki í verði, en er á hinn bóginn skyldur til að greiða umsamið kaupverð að fullu, þó hið selda lækki í verði eftir að kaupsamningurinn var gerður. Um arð af hinu selda, þ. e. ágóða, sem er fráskilinn hlutnum, án þess að hann rýrni sjálfur, er öðru máli að gegna. Seljandi á þann arð, sem hið selda ber áður en *afhendingartími* er kominn, nema ástæða hafi verið til að ætla, að sá arður mundi ekki falla til fyr en síðar. Kaupandi eignast aftur á móti þann arð, sem af seldum hlut fæst eftir að afhendingartími er kominn, nema ástæða hafi verið til að ætla, að sá arður mundi falla til fyrri, 18. gr. viðskl. Arðberandi hlutur er venjulega keyptur vegna arðsins, og kaupverðið því miðað m. a. við hann, því verður arðsrjetturinn að velta á afhendingartímanum, þ. e. þeim tíma, er afhendingin átti að fara fram. Ef afhending fer seinna fram vegna greiðsludráttar seljanda, verður hann jafnframt hlutnum að láta af hendi allan arð af honum, sem fallið hefir eftir afhendingartíma. Ef afhending fer fram eftir afhendingartíma vegna viðtökudráttar kaupanda, þá á kaupandi samt rjett á arði sem fellur eftir afhendingartíma. Ef afhent er fyrir umsaminn afhendingartíma, á kaupandi að skila seljanda þeim arði, sem fellur eftir afhending en fyrir afhendingartíma. — Oft er arðurinn fölginn í fjárgreiðslum frá þeim, sem hefir not hins selda, t. d. leiga af húsi eða jörð, vextir af skuld o. s. frv., og fellur þá í einu fyrir tiltekið tímabil. Ef selt er í slíku

timabili, verður að skifta arðinum tiltölulega milli aðila, eftir því hvenær í timabili afhendingartíminn er, nema öðru vísi sje um samið. Um hlutabrfef og skriflegar skuldakröfur setja viðskl. sjerstakar reglur. Ef maður kaupir hlutabrfef, þá er í kaupinu sá arður, sem ekki var í gjalddaga fallinn þegar kaup gerðust, 19. gr., þ. e. kaupandi greiðir umsamið kaupverð fyrir hlutabrfefið að meðtöldum arði fyrir þann hluta timabilsins (fjellagsársins), sem liðinn er þegar kaupin gerast. Á kauphöllum (»Börs«) á Norðurlöndum og víðar, er verð hlutabrfefa skrásett (»nóterað«) með arði þeim, sem áfallinn er en ekki fallinn í gjalddaga, þegar skráð er, og hlutabrfef eru keypt eftir þessu skráða verði; ákvæðið í 19. gr. viðskl. er gert vegna þessarar venju. Ef hlutabrfefinu fylgir rjettur til þess að skrifa sig fyrir nýju hlutabrfefi, eða ef hlutabrfefið fær þann rjett síðar, þá nýtur kaupandi þeirra hagsmuna, viðskl. 19. gr. 2. p. Ef maður kaupir skriflegar skuldakröfu, sem ber vöxtu, þá eru í kaupinu vextir þeir, sem á voru fallnir, en ekki komnir í gjalddaga, þá er kaup gerðust, eða á afhendingardegi, ef afhending á síðar fram að fara; ef það sjest ekki á atvikum, að krafan hafi verið seld sem óvis krafa, þá á kaupandi að greiða umfram kaupverðið og samtímis því svo mikið fje, sem vöxtunum svarar, 20. gr. viðskl. Á »kauphöllum« á Norðurlöndum og víðar er verð þessara skuldakrafna skráð án áfallins arðs⁶⁾ og kaupverð er miðað við skráð verð; á hinn bóginn

6) Sbr. Lassen Kób 11, Stang Kjöp 178—179, n. Mot. 29. 2. dálk (með neðanmálgrein).

er eðlilegt að kaupandi fái allan arðinn, þar sem hann fellur í gjalddaga í einu lagi eftir að kaupandi hefir fengið öll umráð yfir kröfunni. Þvi verður kaupandi að greiða auk kaupverðsins andvirði þess arðs, sem hann fær með henni. Hjer á landi þar sem engar „kauphallir“ eru, eiga ákvæði 19. og 20. gr. viðskl. ekki allskostar við. —

Seljandi er ekki einungis skyldur til að afhenda kaupanda hið selda. Hann á einnig að heimila kaupanda það að lögum, t. d. gefur skriflegt afsal, ef um fasteign ræðir⁷⁾.

3. Kaupverðið er í eiginlegum kaupum almennur gjaldeyrir, venjulega peningar. Hjer verða peningakaup aðallega höfð fyrir augum. — Kaupandi hefir rjett til þess að framselja öðrum rjett sinn samkvæmt kaupsamningnum, en hann er alt að einu skyldur til að standa skil á kaupverðinu, ef seljandi krefst þess af honum⁸⁾.

Upphæð kaupverðsins er venjulega tiltekin í samningnum, og fer þá eftir því, sbr. 1. og 5. gr. viðskl. Lögboðnir kaupverðstaxtar, sem binda samningsfrelsi manna, eru mjög sjaldgæfir. Nú á að reikna kaupverð eftir tölu, máli eða þyngd, og skal þá leggja til grundvallar þá tölu, mál eða þyngd, sem varningurinn hafði á þeirri stundu er hættan við að varan farist (af hendingu) flyst yfir á kaupanda, 7. gr. viðskl. Ef kaupverð er miðað við þyngd vöru, skal svo meta sem umbúðir beri að draga frá þyngdinni, 8. gr. Kaupanda er ekki skylt að greiða fyrir umbúðirnar einsog fyrir hið selda sjálf; við þetta er þó að athuga, að oft er

7) Sbr. hrd. í dómas. II 397. Jb. Lbb. 6.

8) Sbr. d. í dómas. VII 414.

verslunartíska að telja umbúðir með í þyngdinni, og þar sem svo er, fer eftir venjunni, sbr. 1. gr. viðskl. Og ákvæði þetta sker ekki úr því, hvort kaupanda er skylt að borga seljanda umbúðirnar sem umbúðir⁹⁾. — Ef ekki er berum orðum samið um upphæð kaupverðs, eru upplýsingar um það oft fólgnar í samningnum. Ef sömu menn hafa t. d. áður gert alveg samskonar kaup og þá tiltekið kaupverðið, þá er kaupverðið nú að jafnaði samsvarandi hinu fyrra; ef keypt er í verslun, getur kaupandi krafist sama verðs, og er skyldur að greiða sama verð, sem aðrir¹⁰⁾. Stundum má ákveða kaupverð eftir venjulegu verði sama hlutar á sama stað og tíma¹¹⁾. — Nú er í kaupmannaviðskiftum reikningur sendur kaupanda, og hann mótmælir ekki verði því, sem tilgreint er í reikningnum, svo fljótt sem hann fær við komið, þá er hann skyldur til að gjalda verð það, sem í reikningnum stendur, nema sannað verði að um annað lægra verð hafi verið samið, eða reikningurinn er bersýnilega ósanngjarn, 6. gr. viðskl. — Ef ekkert er fastákveðið um upphæð kaupverðsins, og ekkert verður talið folgið í samningnum um það, eða leiðir af verslunartísku eða annari venju, þá ber kaupanda að greiða það verð, sem seljandi heimtar, ef eigi verður að telja það ósanngjarnt, 5. gr. viðskl.¹²⁾

Um *vexti* af kaupverðinu eru ný ákvæði í 38. gr. viðskl., sem breyta eldri ákvæðum um það efni.

9) Sbr. d. í dómas. IV 383.

10) Sbr. d. í dómas. VI 527.

11) Sbr. d. í dómas. VII 202.

12) Sbr. d. í dómas. VII 235.

Lögin gera greinarmun á kaupmannaviðskiftum og öðrum kaupum. Ef um kaupmannaviðskifti er að ræða, á kaupandi að greiða 6% ársvexti af kaupverðinu. Vextirnir teljast frá eindaga, ef hann var sjerstaklega tiltekinn í samningnum. Viðskl. segja »gjaldddagi« en eiga sýnilega við eindaga, sbr. siðari hl. 2. p. Kaupandi á að greiða vextina, ef hann borgar ekki kaupverðið í ákveðinn eindaga, jafnvel þótt drátturinn sje afsakanlegur að lögum. »Hafi enginn gjaldddagi verið ákveðinn«, á kaupandi að svara vöxtunum frá þeim degi, er varan var afhent, eða, hafi kaupandi verið þess valdur, að dráttur varð á afhendingunni, þá frá þeim degi, er sá dráttur hófst. Í dönsku þýðingunni eru orðin, sem hjer eru sett innan gæsalappa, þýdd svo: »Er en bestemt Betalingstid ikke fastsat« og er það í samræmi við 38. gr. d. viðskl. 6. apr. 1906. Undir þau orð falla þessi þrjú tilfelli 1) kaup út í hönd, 2) eindagi er um leið og hið selda er afhent, 3) kaup með gjaldfresti um óákveðinn tíma, t. d. »til hausts«, »á vorkauptið«, »á vetrarvertið« o. s. frv., og 3) kaup með alveg ótilteknum eindaga, 2) eindagi er eftir kröfu¹³⁾. Orð íslensku laganna ná nú vafalaust til 1) og 2) tilfellis, en vafasamt er, hvort þau taka til 2) tilfellis, þar sem »gjaldddagi (eindagi) er ákveðinn«, en ekki »ákveðinn gjaldddagi ákveðinn«. Kaupandi á í þessum tilfellum að svara vöxtum frá afhendingu, jafnvel þó eindagi sje enn ekki kominn (sbr. tilf. 2) og 3)). — Í öðrum viðskiftum á kaupandi að svara 5% ársvöxtum. Þessa vexti á ávalt að greiða frá eindaga, hvort sem hann er á-

13) Sbr. Lassen Køb 14, d. Udk. 62—63, Stang Kjöp 206.

kveðinn dagur eða ekki. Nú fær kaupandi reikning frá seljanda, á þeim tíma er kaupverðið er gjaldkræft orðið, og falla þá vextirnir á frá viðtöku reikningsins, án þess að aðra kröfu þurfi að gera um þá. — Ákvæðin um vexti í 38. gr. viðskl. gilda ekki um fasteignakaup.

4. Eindagi kaups fer eftir samningnum, sbr. 1. og 12. gr. viðskl. Ef enginn eindagi er tekinn fram í samningnum, er oft verslunartísla eða önnur venja um hann og fer þá eftir henni. Ennfremur geta atvik legið svo til, að af þeim megi ráða, að hinu selda eigi að skila eða greiða kaupverðið, þegar sem unt er, 12. gr. viðskl. „Hið allra bráðasta“ í viðskl. er óheppilegt orðalag, og á sýnilega að vera „þegar sem unt er“. Ef ekkert verður ráðið af samningnum eða atvikum, þá á kaupandi að greiða kaupverðið, og seljandi að afhenda hið selda, þegar þess er krafist, 12. gr. viðskl. — Ef frestur er ákveðinn fyrir því, hvenær seljandi skuli skila seldum hlut, þá á seljandi rjett á að skila hlutnum á þeim tíma, sem hann sjálfur kys, innan takmarka frestsins, nema atvik liggi svo til, að ráða megi af þeim, að fresturinn var tiltekinn kaupanda í hag, 13. gr. viðskl. Þá kys kaupandi afhendingartímann innan takmarka frestsins. Hafi seljandi skuldbundið sig til að senda frá sjer varning á ákveðnum fresti, skal líta svo á, að varningurinn hafi verið afhentur á rjettum tíma, ef hann hefir verið kominn á skipsfjöl eða önnur flutningstæki, sem við honum áttu að taka, á þeim tíma, 69. gr. viðsk. Dönsku viðskiftal. ná einungis til sendingar á skipi, og munu ísl. lögin hafa orðið viðtækari fyrir vangá, en ekki af ásettu ráði. Ef farmskirteini (Konnossement) er

gert um sendinguna, og það ber ekki með sjer, að varan hafi verið afhent á rjettum tíma, getur kaupandi hafnað sendingunni, 69. gr. 2. p. Seljandi hefir eftir þessum ákvæðum fullnægt afhendingarskyldu sinni í tæka tíð, þó skipið (eða annað flutningatæki) leggi ekki á stað fyr en eftir afhendingartíma. Ef svo er um samið, að afhenda skuli eða taka varning »i byrjun« (»primo«), »i miðju« (»medio«) eða »i lok« (»ultimo«) mánaðar, er það að skilja, eftir því sem á stendur, um fyrsta til tíunda, ellefta til tuttugasta, eða tuttugasta og fyrsta til síðasta dags í mánuðinum; ef varningur er seldur, og á að afhenda hann t. d. »i miðjum (medio) júní«, þá er seljanda frjálst að kjósa afhendingardaginn, en þó í fyrsta lagi 11. júní og ekki síðar en 20. júní. Þegar verðbrjef eru seld, og á að afhenda þau »primo«, »medio« eða »ultimo« mánaðar, þá þýðir »primo« fyrsta virkan dag mánaðarins, »medio« fimtánda dag í mánuði, eða næsta virkan dag ef sá dagur er heilagur, og »ultimo« síðasta virkan dag í mánuði, 68. gr. 2. p. viðskl.

Ef ekki er öðruvísi um samið, eiga kaupandi og seljandi að skiftast á greiðslum sínum *samtímis*, þ. e. seljandi er ekki skyldur til að afhenda hið selda, nema kaupverðið sje samtímis greitt eða hann hafi veitt kaupanda gjaldfrest, og kaupandi er ekki skyldur til að greiða kaupverðið, nema hann fái samstundis hlutinn til umráða eða hann hafi lofað að borga fyrirfram, sjá 14. gr. viðskl. Hönd á að selja hendi, nema öðruvísi sje samið. Kaupandi getur ekki krafist gjaldfrests, nema seljandi hafi lofað honum, og seljandi getur ekki krafist fyrirframborgunar, nema hann hafi áskilið hana.

Þetta er hjer á landi kallað kaup gegn »borgun út í hönd« (,kontant kaup‘) og ákvæðið í 70. gr. viðskl. er því óþarft hjer á landi; það ákvæði var sett í dönsku viðskl. — og úr þeim er það komið í isl. viðskl. — til þess að ná sem fylstu samræmi við norsku og sænsku viðskl. Í Svíþjóð og sumstaðar í Noregi er orðtakið »borgun út í hönd« skilið svo, að kaupandi eigi rjett á 30- eða stundum 8-daga gjaldfresti, en norska og sænska nefndin vildi breyta þessari venju, og var því nauðsynlegt að taka það berum orðum fram í þeirra lögum¹⁴). Ef kaupandi og seljandi eru hvor á sínum stað, og afhendingarstaðurinn, sbr. næsta kafla, er hjá seljandanum, en svo hefir verið um samið að seljandi skuli senda hið selda frá afhendingarstaðnum, þá heimila fyrirmæli viðskl. um að hönd selji hendi seljanda þó ekki að láta vera að senda hlutinn, en hann má varna því, að hluturinn verði afhentur kaupanda á viðtökustaðnum, meðan kaupverðið er ógreitt, 15. gr. viðskl. — Ef senda á hið selda með skipi, er venjulega gefið út farmskirteini, sem er svo lagað að lögum, að seljandi missir umráð yfir hinu selda þá er skirteinið er afhent kaupandanum; kaupandi fær með brjefinu full umráð yfir vörunni. Farmskirteinið er kaupanda eftir lögum þeim, sem gilda um það og viðskiftavenju¹⁵) hjerumbil jafngott og varan, sem brjefið hljóðar um. Spurning verður því um það, hvort kaupandi sje ekki skyldur til að greiða kaupverðið gegn sliku farmskirteini eða öðru hleðsluskirteini, sem sama gildi hefir að lögum, þó varan sjálf sje ekki afhent honum. Um

14) Sbr. Almén II 332—333, Stang Kjöp 122—123.

15) Sjá Sjórej. 111—116. Sbr. nú hin nýju siglingalög.

það eru 16. og 71. gr. viðskl. Viðskl. tala þar jafnan um »hleðsluskirteini«, en eiga sýnilega einungis við farmskirteini i 71. gr. 1. og 2. p., sbr. dönsku þýðinguna, sem gerir greinarmun á »Konnossement« og »Fragtbrev«. Í kaupmannaviðskiftum er kaupandinn skyldur til að greiða kaupverðið gegn farmskirteini eða öðru hleðsluskirteini sem samskonar lög gilda um¹⁶⁾, jafnvel þó ekki sje sjerstaklega svo samið, 16. gr. viðskl., sbr. 62. gr. 6. p. um »fob« kaup, 63. gr. 4. p. um »cf« kaup og 64. gr. shr. 63. gr. 4. p. um »cif« kaup. Utan kaupmannaviðskifta er kaupandi aftur á móti ekki skyldur að greiða kaupverðið gegn sliku hleðsluskirteini, nema svo hafi verið um samið, 71. gr. viðskl., eða um »fob« kaup sje að ræða, 62. gr. 6. p., eða »cf« kaup, 63. gr. 4. p., eða »cif« kaup 64. gr. 1. p. sbr. 63. gr. 4. p. Sje kaupandinn samkvæmt framansögðu skyldur til að greiða andvirðið (eða samþykkja vixil fyrir andvirðinu) gegn móttöku farmskirteinis eða annars sliks hleðsluskirteinis, má hann ekki neita borgun (eða samþykki vixils) fyrir það, að varningurinn sje ekki enn kominn til skila eða að hann hafi ekki haft færi á að rannsaka hann. En auðvitað getur kaupandi neitað að greiða andvirðið ef hleðsluskirteinið er ekki eins og til var skilið eða hljóðar um aðrar vörur en um var samið. Ennfremur verður kaupandi að hafa fengið i hendur reikning yfir varninginn, og hafi seljandi skuldbundið sig til að vátryggja hið selda, verður vátryggingarskirteini að fylgja hleðsluskirteininu, 71. gr. viðskl. — Enn sem komið er, eru engin hleðsluskirteini, sem notuð

16) Sbr. n. Udk. 25., d. Udk. 37—38.

eru hjer á landi, svo gerð, sem ákvæði þessi gera ráð fyrir, nema farmskírteinið. Fylgibrjef og farmseðlar lúta ekki sömu eða samskonar lögum sem farmskírteini. En ákvæði viðskl. koma til greina þegar er slík skírteini verða notuð, og engin tálmun er að lögum fyrir því að gera hleðsluskírteini svo úr garði.

5. Greiðslustaður. Hjer verður rætt um afhendingarstað seljanda, þ. e. staðinn, þar sem seljandi á að skila hinu selda, sjer í lagi, og borgunarstað kaupanda, þ. e. staðinn, þar sem kaupandi á að greiða kaupverðið, sjer í lagi.

Afhendingarstaður seljanda skiftir máli um þessar greinir: 1) Seljandi er skyldur til að sjá um og kosta flutning hins selda til afhendingarstaðarins án þess sjerstaklega sje um það samið, 2) seljandinn ábyrgist hættuna á að hið selda farist, þangað til það er afhent sbr. 17. gr. viðskl., 3) um galla á hinu selda skal dæma eftir ástandi þess á afhendingarstaðnum, sbr. 44. gr., og 4) ef borga á eftir mergð hins selda, fer eftir mergð þess (tölu, þyngd eða máli) á afhendingarstaðnum, sbr. 7. gr. Ef flytja þarf hið selda milli tveggja staða til þess að kaupinu sje fullnægt, skiftir því mjög miklu máli, hvort sendingarstaðurinn eða viðtökustaðurinn er afhendingarstaður. Ef viðtökustaðurinn er afhendingarstaður, þá er seljanda skylt að sjá um og kosta flutninginn til viðtökustaðarins og ábyrgjast hættuna við að hluturinn farist, skemmist eða týni tölu, máli eða þyngd á leiðinni. Ef sendingarstaðurinn er afhendingarstaður, þá verður kaupandi, ef ekki er öðru visi um samið, að láta sækja hið selda á sinn kostnað og ábyrgð. Auðvitað get-

ur verið að seljandi hafi með samningi tekist á hendur að sjá um flutninginn fyrir hönd kaupanda, en kaupandi ber eftir sem áður hallann af því að hluturinn ferst, skemmist eða týnir tölu, þyngd eða máli á leiðinni.

Aðalreglan um afhendingarstaðinn er, að seljandi á að skila af sjer hinu selda á þeim stað, þar sem hann átti heima þegar kaupin gerðust, eða ef hann rak þá atvinnu og salan stóð í sambandi við hana, þá á atvinnustöð sinni, eða ef hluturinn var á öðrum stað á þeim tíma, er kaupin gerðust, og báðir samningsaðilar vissu um það, þá á þeim stað, þar sem hið selda var, 9. gr. viðskl. Kaupandi á því venjulega að sækja hið selda heim til seljanda, eða á atvinnustöð hans, eða þangað sem hluturinn var, þegar kaupin gerðust; seljandi er hinsvegar skyldur til að sjá um að hluturinn sje á þessum stað. — Tvö tilfelli taka lögin sjálf undan þessum aðalreglum, og eru undantekningar þær svo viðtækar, að við liggur, að þær gleypi aðalreglurnar. Önnur undantekningin er í 11. gr. viðskl., sem hljóðar þannig: »Nú eiga seljandi og kaupandi báðir heima í sama bæ, kaптúni, eða þorpi, og er þá ekki talið, að hinum selda hlut sje skilað, fyr en hann er kominn í vörslur kaupanda«. Eftir grein þessari, er seljandi í innanbæjarkaupum ávalt skyldur til að senda kaupanda hið keypta á sinn kostnað og ábyrgð, nema öðru vísi sje samið, eða annað verði álitid fólgið í samningi eða leiði af verslunartisku eða annari venju, sbr. 1. gr. viðskl. Að visu mun það ekki hafa verið tilætlun löggjafans, að 11. gr. viðskl. yrði svona viðtæk. Einsog áður er getið var ætl-

ast til og gert ráð fyrir, að viðskl. væru — m. a. i þessu atriði — nákvæm þýðing úr dönsku viðskl. 6. apr. 1906, en 11. gr. þeirra laga á einungis við það tilfelli, að seljandi hefir lofað að senda hlutinn¹⁷⁾. Hafi seljandi lofað að senda hlutinn, verður hann samkv. dönsku viðskl. að senda hann á sína ábyrgð, 3: afhendingarstaður er hjá kaupanda; hafi seljandi hinsvegar ekki lofað að senda hið selda, þá fer eftir almennu reglunni: kaupandi verður að sækja það, afhendingarstaður er hjá seljanda. Tilætlun löggjafans hefir vafalaust verið að isl. viðskl. yrðu í þessu sem öðru í samræmi við dönsku lögin, sbr. dönsku þýðinguna á 11. gr. viðskl., sem er orði til orðs einsog 11. gr. dönsku viðskl. Og einsog 11. gr. viðskl. er, er hún sýnilega altöf viðtæk og fer í bága við almenna rjettarmeðvitund og venju. En alt um það eru orð greinarnar skýlaus, og virðist því ekki hægt að leiðrjetta villuna með lögskýringu. Vegna þess að verslunartiska og önnur venja ganga fyrir ákvæðum viðskl., sbr. 1. gr., mun þó mega gera ráð fyrir að greinin verði ekki til verulegs бага. — Hin undantekning almennu reglunnar um afhendingarstað seljanda er í 10. gr. viðskl.: Ef seljandi á að senda seldan hlut frá einum stað til annars, til að skila honum þar í hendur kaupanda, þá er litið svo á, að hann hafi skilað hlutnum, þá er hann hefir afhent hann í hendur framflytjanda þess, er

17) »Skal Sælgeren besørge Gjenstanden sendt til noget indenfor Pladsens Grænser beliggende Sted, anses Levering ikke at være sket . . .«, sbr. d. Udk. 33, sjá einnig n. § 11, sbr. n. Udk. 20—21, og S. § 11, sbr. S. Udk. 63—64.

tekist hefir á hendur að flytja hlutinn þaðan, sem hann tekur við honum, þ. e. afhendingarstaðurinn er hjá framflytjanda. Eigi að senda hlutinn á skipi, þá skal telja honum skilað er hann er kominn á skipsfjöl, þ. e. afhendingarstaðurinn er á skipsfjöl. Eftir almennu reglunni ætti söluhluturinn í sendikaupum að vera í ábyrgð kaupanda, bæði meðan hann er sendur frá seljanda til framflytjanda og frá framflytjanda til viðtökustaðarins, en í samræmi við almenna venju¹⁸⁾, mæla lögin svo fyrir, að seljandi ábyrgist hið selda, þangað til það er komið í hendur framflytjanda eða á skipsfjöl, sbr. um »fob« kaup 62. gr. 3. p., um »cf« kaup 63. gr. 2. p. og um »cif« kaup 64. gr. sbr. 63. gr. 2. p.

Kaupanda og seljanda er frjálst að semja um annan afhendingarstað en þann, sem lögin tiltaka, sbr. 1. gr. viðskl. En í því efni verður vandlega að greina, hvort samningurinn er í raun og veru um annan afhendingarstað, en hinn venjulega, eða einungis um skyldu seljanda til þess að sjá um flutning hlutarins frá afhendingarstaðnum fyrir hönd kaupanda og á hans ábyrgð. Í viðskl. eru nokkur ákvæði til skýringar ýmsum samningstegundum um þetta efni. Ef samið er »frítt á skipsfjöl« (»fob«), þá er afhendingarstaðurinn auðvitað á skipsfjöl i samræmi við 10. gr. viðskl., sbr. 62. gr. 3. p. En sama máli gegnir, jafnvel þó samið sje »flutningsfrítt« (»cf«) eða »cif«, svo að seljandi sje skyldur til að greiða farmgjald fyrir hið selda og (»cif«) váttryggingargjald, sbr. 63. og 64. gr.; seljandi annast og kostar flutninginn, en ber ekki ábyrgð á hlutnum, skemdum, rýrnun eða þvilíku.

18) Sbr. d. i dómas. VI 293.

Ef aftur á móti selt er »afhent« eða »fritt« (»frankó«) á tiltekinn stað, þá telst afhendingarstaðurinn á þeim stað (viðtökustaðnum); seljandinn ábyrgist hið selda meðan á sendingunni stendur, 65. gr. viðskl.

Um *borgunarstað kaupanda* eru engin ákvæði í viðskl. Kaupandi á að greiða kaupverðið á heimili seljanda, eða ef hann er atvinnurekandi á atvinnustöð hans, þ. e. kaupandi er skyldur til að koma kaupverðinu til seljanda og ábyrgist hættuna við að það farist eða rýrni, meðan á sendingunni stendur¹⁹⁾.

6. Hættan á að hið selda farist af hendingu.

Nú er kaup gert, en hið selda ferst síðan, skemmist eða rýrnar af hendingu, og verður þá að skera úr því, hvor aðilanna, kaupandi eða seljandi, verði fyrir hallanum. Ef hallinn lendir á seljanda, þá komast viðskl. svo að orði að »seljandi ábyrgist hættuna fyrir hið selda«, en það merkir að kaupandi er ekki skyldur til að greiða neinn hluta kaupverðsins, ef söluhluturinn ferst, eða fult kaupverð, ef hann skemmist eða rýrnar. Ef hallinn lendir á kaupanda, komast viðskl. svo að orði að »kaupandi ábyrgist hættuna fyrir hið keypta«, og er hann þá skyldur til að greiða kaupverðið að fullu þó söluhluturinn farist, skemmist eða rýrni. Áður en kaupsamningurinn er gerður, er hluturinn auðvitað í ábyrgð eigandans (seljanda), og eftir að kaupinu er að fullu fullnægt af hendi beggja aðila, er hið selda auðvitað komið í ábyrgð kaupanda. Einnhverntíma milli þessara tímatakmarka, flyst hið selda úr ábyrgð seljanda yfir í ábyrgð kaupanda.

19) Sbr. Lasten Kōb 15.

Sumstaðar eru það lög, að ábyrgðin flyst yfir til kaupanda þegar sem kaupsamningurinn er fullgerður. Sumstaðar er því haldið fram, að ábyrgðin eigi að flytjast yfir til kaupanda samtímis eignarrjettinum²⁰). Hjer á landi er það aðalreglan, eins og víða annarsstaðar, og hefir verið frá fornu fari²¹), að hættan á því, að seldur hlutur farist af tilviljun, skemmist eða rýrni, er á ábyrgð seljanda, þangaðtil hann hefir skilað honum af sjer eða afhent hann, sjá 17. gr. viðskl., nema öðruvisi sje samið. Frá afhendingu er hið selda í ábyrgð kaupanda. Í »fob«-, »cf«- og »cif«- kaupum er hið selda því í ábyrgð seljanda, þangað til það er komið á skipsfjöl, eða — ef ekki er sent með skipi — í hendur farmflytjanda, en úr því í ábyrgð kaupanda, 62., 63. og 64. gr. viðskl. Ef hluturinn ferst eða skemmist á leiðinni til skips eða farmflytjanda, þá getur seljandi ekki krafist kaupverðsins eða fulls kaupverðs. Ef hluturinn ferst eða skemmist eftir að hann er kominn á skipsfjöl eða í hendur farmflytjanda, þá verður kaupandi samt að greiða kaupverðið að fullu. Ef selt er »afhent« eða »fritt« (»frankó«) á tiltekinn stað, þá ber seljandi aftur á móti ábyrgð á hinu selda meðan á sendingunni stendur, þangað til það er komið á hinn tiltekna stað; en úr því er það í ábyrgð kaupanda, 65. gr. Ef hlutur er seldur til reynslu eða eftir skoðun og hefir verið afhentur kaupanda, þá er hluturinn í ábyrgð kaupanda, meðan hann hefir hann til reynslu eða skoðunar, jafnvel þótt ekkert verði úr kaupunum,

20) Sbr. Stang Kjöp 181—184.

21) Sbr. Jb. kb. 18 og 19.

60. gr. viðskl. — Þrjú tilfelli eru undantekin aðalreglunni. Í tveim tilfellum flyst hið selda yfir í ábyrgð kaupanda áður en afhending fer fram, og í einu tilfelli er það í ábyrgð seljanda eftir að það er afhent. Fyrst er 37. gr. viðskl.: Ef afhendingartíminn er kominn (lausnardagur seljanda), en kaupandi hefir gerst þess valdur, að hið selda verður ekki afhent á rjettum tíma, viðtökudráttur kaupanda, þá flyst ábyrgðin yfir á kaupanda á afhendingardegi (lausnardegi). Ef um þá hluti er að tefla, sem tilteknir eru eftir tegund, flyst ábyrgðin þó ekki yfir á kaupanda fyr en ákveðnum hlutum hefir verið afskift og þeir tilteknir handa kaupanda, t. d. ef keypt hafa verið 25 pd. af kaffi, er þau hafa verið vegin út og merkt kaupanda. Þá er 17. gr. 2. p. viðskl.: Ef hið selda er einstaklega tiltekið, og kaupandi átti að sækja það, enda kominn sá tími, er sækja mátti hlutinn (gjaldalagi), og hann er á reiðum höndum, þá flyst ábyrgðin á hättunni yfir á kaupanda á þeim degi, og verður hann því að borga kaupverðið, þó svo atvikist, að hluturinn farist eða skemmist af hendingu. Oft fer gjaldlagi og lausnardagur seljanda saman, og er þá viðtökudráttur af hendi kaupanda og 37. gr. viðskl. kemur til greina. En oft er seljandi skyldur að geyma hið selda fyrst um sinn eða um tiltekinn tíma, en kaupandi getur krafist þess hvenær sem er, og þá er það, ef það er einstaklega tiltekið, á ábyrgð kaupanda samkv. 17. gr. Loks leiðir af 58. gr. viðskl. að ábyrgðin á hättunni flyst ekki yfir á kaupanda, þótt honum hafi verið afhent hið selda, ef það er svo gallað, að kaupandi á rjett á að rifta

kaupið eftir ákvæðunum um galla. Kaupanda er þá heimilt að neita að greiða kaupverðið, eða krefjast endurgreiðslu á því, ef hann hefir greitt það, þó hluturinn hafi farist eða skemst af hendingu eftir að honum var afhentur hann.

Ákvæði þessi gilda beinlinis einungis ef hið selda ferst skemmist eða þrýrnar, en ekki t. d. ef því er stolið, tekið lögtaki eða lögnumið. En lögjöfnun virðist vera heimil, að minsta kosti um þjófnað. Ennfremur gilda ákvæði viðskl. einungis um skemdir o. s. frv. af hendingu, þ. e. án þess seljanda, eða öðrum manni, sem seljandi ber ábyrgð á, verði gefin sök á þeim²²). Ef seljandanum verður gefin sök á skemdunum, koma almennar skaðabótaðreglur til greina. Loks gilda ákvæði viðskl. um þetta efni, sem önnur, einungis um lausafjárkaup, sbr. 1. gr. Ef fasteign er seld, þá flyst ábyrgðin á hættunni venjulega yfir á kaupanda um leið og hann tekur við eigninni eða afsal er gefið fyrir henni, nema öðruvisi sje samið.

IV.

Vanefndir.

1. Nú hefir verið skýrt frá því, hvert er aðal-efni kaups. Þá er þessu næst að athuga, hvernig fer, ef kaupsamningi er ekki fullnægt eftir efni sínu, um vanefndir kaupsamninga. Vanefnd tekur í þessu sambandi bæði til fullnægingarskorts, sem aðili

22) Sbr. Lassen Kób 18.

(kaupandi eða seljandi eftir atvikum) á sök á, og fullnægingskorts, sem ekki er saknæmur. Vanefndir af hendi aðila eru í því fólgnar, að hann fullnægir ekki skyldu sinni eins og samningurinn tilskilur, hvort sem er viljandi eða óviljandi, vegna trassadóms eða ómöguleika. Helstu tegundir vanefnda seljanda eru greiðsludráttur, gallar og vanheimild, en auðvitað er þá ekki alt talið. Stundum er það vanefnd að greiða fyrir en um var samið (lausnardag), og greiða »of góða« greiðslu, t. d. senda of stórt stigvjela-»númer« eða skrifpappir í stað umbúðapappírs. Ennfremur ræðir um vanefndir, ef seljandi fullnægir ekki öllum aukaskyldum sínum, sbr. t. d. ef »farmur« er seldur 67. gr. viðskl., ef seljandi vanhirðir að vátryggja hið selda í »cif« kaupum, 64. gr. viðskl. o. s. frv. Aðalvanefnd kaupanda er greiðsludráttur. Greiðsla kaupanda getur auðvitað líka verið gölluð, t. d. falskir peningar eða eyddir eða skemdir peningar (klipið stykki úr mynt) eða útlendir peningar¹⁾; ennfremur er kaupandi stundum skyldur að taka við hinu selda o. s. frv. En þessar vanefndir skifta ekki raunhæfu máli. — Ef aðili kaups (seljandi eða kaupandi) vanefnir kaupið, þá er þrent til: 1) gagnaðili heldur upp á hann kaupinu og krefst eftir atvikum skaðabóta fyrir vanefndirnar, 2) gagnaðili riftar fullnægingu kaupsins og krefst eftir atvikum skaðabóta fyrir vanefndirnar, og 3) gagnaðili riftar kaupsamninginn og krefst eftir atvikum skaðabóta fyrir samningsgerðina. Oft liggja atvik svo til, að gagnaðili á einungis rjett á einum kosti þessara þriggja; oft er honum hinsvegar frjálst að kjósa hvern kostinn,

¹⁾ Sbr. peningalög 23. maí 1873 9., 10. og 14. gr.

sem hann vill. En gagnaðila er aldrei heimilt að fara allar þessar leiðir, eða tvær þeirra, í einu; hann getur ekki bæði haldið kaupinu og riftað því, krafist greiðslunnar og hafnað henni²⁾.

2. **Greiðsludráttur seljanda** er fyrir hendi, ef seljandi afhendir ekki seldan hlut í eindaga. Þó er rjett að undantaka nú þegar þann drátt, sem er kaupanda að kenna eða ósjálfráðum atburði, sem kaupandi ábyrgist hættuna við, sbr. 21. gr. viðskl., því að þann drátt ábyrgist seljandi ekki að neinu leyti.

Hugtakið tekur ekki einungis til dráttar um takmarkaðan tíma, heldur og ómöguleika („dráttar um tíma og eilífð“). Ef nokkur hluti hins selda hefir verið afhentur, en minna en áskilið var, þá telst það galli, ef kaupandi má ganga að því visu, að ætlast sje til, að það, sem afhent er, sje fullar efndir þess, sem um var samið, sbr. 50. gr. viðskl., að öðrum kosti dráttur.

A. a. Kaupanda er eftir dráttinn sem áður heimilt að *krefjast greiðslunnar* hjá seljanda, sbr. 21. gr. Seljandinn getur ekki losast undan skyldum sínum samkvæmt samningnum, jafnvel þó hann bjóði fram skaðabætur fyrir dráttinn. Ef greiðslan er alment (»objektivt«) ómöguleg, má kaupandi þó ekki krefjast hennar og seljandi er ekki skyldur að inna hana af hendi. Og kaupandi er jafnan skyldur að tilkynna seljanda þegar í stað eftir fyrirspurn og annars innan sennilegs tíma að hann æski að halda kaupinu, sbr. nánar 26. gr. viðskl. og síðar um viðskiftatilkynningar. — Jafnframt sjálfri greiðslunni á kaupandi oft rjett á skaðabótum fyrir dráttinn, sjá γ.

2) Sbr. d. í dómas. I, 466.

Þ. Þá á kaupandi rjett á að *neita að taka greiðsluna gilda* (*»ripta kaupið«*) ef drátturinn hefir veruleg áhrif á hagsmuni hans, eða seljandi hlaut að álita að svo væri, eða kaupandi hefir áskilið sjer, að hið selda yrði afhent sjer á nákvæmlega tilteknum tíma, sbr. 21. gr. 2. p. viðskl. Aðal vafamálið í þessu efni er, hvenær drátturinn er verulegur. Dráttur er auðvitað oft verulegur, þó seljanda verði ekki gefin sök á honum, en sök eða sakleysi seljanda skiftir þó máli, þegar dæma á um það, hvort dráttur, sem orðið hefir, sje verulegur eða ekki³⁾. Í kaupmannaviðskiftum er sjerhver dráttur metinn verulegur, nema það sje aðeins litill hluti hins selda, sem afhending hefir dregist á, 21. gr. 3. p. Ef svo er samið, að seljandi skuli afhenda hið selda smátt og smátt, t. d. 5. pt. mjólkur á dag í einn mánuð, og svo ber til, að ein afhending dregist, þá ris spurning um það, hvort kaupandi megri rifta alt kaupið, kaupið um þá einu greiðslu, sem drógst, eða alls ekki. Viðskl. ákveða að skoða skuli hverja greiðslu sem kaup fyrir sig, og á kaupandi því jafnan rjett á að rifta kaupunum um þá greiðslu, sem drógst, ef drátturinn er verulegur þó litið sje til hennar einnar. Venjulega á kaupandi hinsvegar ekki rjett á að rifta kaupunum um greiðslur, sem þegar eru afhentar eða seinna á að afhenda. Þó getur hann einnig rift kaupið, að því er til siðari afhendinga kemur, ef vænta má, að drætti á afhendingunum muni halda áfram, og hann getur jafnvel rift alt kaupið í heild sinni, ef það samband er í milli af-

3) Sbr. d. í dómas. VII 407 og 366.

hendinganna, að það gefi tilefni til þess, sbr. 22. gr. viðskl., t. d. ef hið selda er vjelakerfi, sem er gagnslaust ef einn hluta vantar. Kaupandi missir rjett sinn til þess að neita að taka greiðsluna gilda, ef hann tilkynnir seljanda ekki þá fyrirætlan sína án óþarfrar tafar, sjá nánar 27. gr. viðsk. og síðar um viðskiftatilkynningar. — Ef drátturinn er verulegur, á kaupandi, samkvæmt framan-sögðu (α og β), frjálst að kjósa, hvort hann vill heimta greiðslu eða neita að taka hana gilda, sbr. 21. gr. 1. p. — Jafnframt rjettinum til þess að »rífra kaupið«, á kaupandi oft rjett á að krefjast skaðabóta fyrir vanefndirnar, sjá γ .

γ . Hvort sem kaupandi heimtar greiðsluna eða neitar að taka hana gilda, á hann, svo sem áður er dregið á, oft rjett á *skaðabótum* fyrir vanefndirnar.

Ef ákveðinn hlutur er seldur, þá á seljandi að svara skaðabótum, »nema það sannist, að drátturinn var ekki honum að kenna«, 23. gr. viðskiftal. Seljandi verður því að minsta kosti að sanna, að hann eigi enga sök á drættinum⁴), þ. e. að drátturinn sje ekki saknæmt rjettarbrott frá hans hendi. Hinsvegar virðist seljandi þá, eftir orðum laganna, vera laus undan skaðabótaskyldunni, að því tilfelli auðvitað undanteknu, að seljandi hafi sjerstaklega ábyrgst gegn drættinum (sbr. 1. gr. viðskl.). Ef þessi skilningur er rjettur, þá hafa viðskl. breytt verulega reglum þeim, sem áður giltu um þetta efni. Eftir eldri lögum, en viðskl., mun seljandi hafa verið skaðabótaskyldur fyrir drátt, auk þess, er drátturinn var saknæmt rjettarbrott af

4) Sbr. d. í dómas. II 111 og VII 407.

hans hendi: 1) ef hann frestaði greiðslu fram yfir greiðslutíma samkvæmt neyðarrjetti, 2) ef um fyrirfarandi ómöguleika er að tefla eða 3) eftirfarandi fjárprot, og ef til vill í fleiri tilfellum. Það er nú fyrirfram ólíklegt að ætlast hafi verið til, að viðskl. gerðu svo gagngjörða breytingu á gildandi lögum um svo mikilsvert efni sem skaðabótaskyldu seljanda. Þegar nánar er að gáð, er greinin, skilin einsog fyr segir, heldur ekki í samræmi við ýms önnur ákvæði viðskl. Eftir 24. og 30. gr. er vafalaust, að seljandi í tegundarkaupum og kaupandi bæði í einstaklega tilteknum kaupum og tegundarkaupum ábyrgjast fjárprot sín (insolvens), jafnvel þó þeir eigi ekki sök á þeim, og er þá óhugsandi að 23. gr. ætlist til að seljandi í einstaklega tilteknum kaupum ábyrgist þau ekki. Og eftir orðum 24. gr. ábyrgist seljandinn drátt, sem stafar af ósáknæmri vanþekking hans um greiðsluskylduna, en eftir orðum 23. gr. ábyrgist seljandinn í einstaklega tilteknum kaupum ekki samskonar drátt. Samkvæmt framansögðu virðist mega skilja 23. gr. viðskl. svo, að þar sje einungis tekin almenna reglan um skaðabótaskyldu seljandans í einstaklega tilteknum kaupum fyrir greiðsludrátt, en gert ráð fyrir að undantekningar þær, sem leiða af almennum grundvallarreglum kröfurjettarins, haldi gildi sínu þrátt fyrir orð greinarinnar⁵⁾. — Ef um þá hluti er að tefla, sem tilteknir eru eftir tegund, þá er seljandi skyldur að svara skaðabótum, enda þótt drátturinn sje ekki honum að kenna, nema hann hafi áskilið sjer að vera undan þessari

5) Shr. Lassen Kōb 25—29.

skyldu þeginn (sbr. 1. gr. viðskl.), eða telja verður, að atvik, sem ekki voru þess eðlis, að seljandi hefði átt að hafa þau í huga, er kaup gerðust, hafi valdið því að honum var alls eigi auðið að efna það, sem hann hafði um samið, og má til slíkra atvika telja það, er svo ber undir að allir hlutir af hinni tilteknu tegund eða þeim vöruhóp, er kaup er um gert, hafa af óviðráðanlegum orsökum farist; svo er og ef styrjöld tekur fyrir efndir, eða aðflutningsbann eða því um líkt, 24. gr. viðskl. Seljandi er því skaðabótaskyldur: 1) ef drátturinn er honum sjálfum að kenna, 2) ef honum valda atvik, sem seljandinn, þó þau sjeu ekki honum að kenna, hefði átt að hafa í huga, þegar kaupin gerðust, t. d. fyrirfarandi ómöguleiki, eftirfarandi einmennur (»subjektiv«) ómöguleiki (fjárprot seljanda) o. s. frv. — Ef um kaupmannaviðskifti er að tefla, verður kaupandi að tilkynna seljanda án óþarfrar tafar að hann ætli sjer að krefjast skaðabóta fyrir dráttinn; ella missir hann skaðabótarjett sinn, sjá nánar 27. gr. viðskl. og síðar um viðskiftatilkynningar.

Upphæð skaðabótanna fer eftir tjóni því, sem kaupandi hefir beðið af því að kaupinu var ekki fullnægt á rjettum tíma. Ef kaupandi eftir dráttinn sem áður heimtar hið selda, þá á hann jafnframt því rjett á bótum í peningum fyrir hagnað þann, sem hann hefði haft af greiðslunni, frá umsömdum afhendingartíma til þess afhent er, og fyrir kostnað þann, sem hann hefir haft af því að ekki var greitt á afhendingartíma. Ef kaupandi hafnar greiðslunni (»riftar kaup«) á hann í stað hennar rjett á peningagreiðslu, sem fullnægir

hagsmunum hans af samningnum, þ. e. þeim ágóða, sem hann hefði haft af kaupinu. Venjulega er fullnægja þessi mismunurinn á verði hins selda á afhendingartímanum og kaupverðinu. Ef t. d. hlutur er seldur 1. júní á 100 kr. og afhendingartími er 1. okt., en hluturinn hækkar í verði og er 150 kr. virði næsta 1. okt., þá er fullnægjan 50 kr. Ef hluturinn hinsvegar lækkar í verði og er 1. okt. t. d. 75 kr. virði, þá er fullnægjan $\div$ 25 kr., þ. e. kaupandi skaðast ekki á drættinum, en hagnast á riftun kaupsins. Venjulega fullnægju, þ. e. mismuninn á umsömdu kaupverði og gangverði hins selda á afhendingartímanum getur kaupandi heimtað án þess að færa sönnur á neitt tjón, sjá 25. gr. viðskl. En auðvitað er tjón kaupanda stundum meira og stundum minna en venjuleg fullnægja. Ef kaupandi sannar, að hann hafi hlotið meira tjón af drættinum, á hann rjett á hærri bótum, sem því svarar, 25. gr. viðskl. En seljanda stoðar ekki, að sýna fram á, að kaupandi hafi beðið minna tjón; hann verður alt um það að greiða venjulega fullnægju, sbr. gagnályktun af 25. gr. viðskl. (»nema sannað sje, að annað *meira* tjón hafi af hlotist«). Þessi regla er ný í íslenskum lögum, og mun vera komin óvart í viðskl., því að í dönsku viðskl. segir: »nema sannað sje að annað tjón hafi af hlotist«, þ. e. nema kaupandi sanni meira tjón, eða seljandi minna tjón⁶⁾, og einsog áður er getið var ætlast til að viðskl. væru nákvæm þýðing úr dönsku viðskl. Í norsku og sænsku viðskl. er ákvæðið einsog í dönsku viðskl. og skilið

6) Sbr. Lassen Kōb 31.

eins⁷⁾). Ef kaupandi kaupir aðra hluti af sömu tegund og gæðum í stað þeirra, sem hann hafnar vegna dráttar, og kaupir forsvaranlega og gætir hagsmuna seljanda eftir mætti, þá má venjulega telja kaupverð það, sem kaupandi greiðir, gangverð vörunnar, og á seljandi því að greiða mismuninn á því verði og hinu umsamda kaupverði. En seljanda er að jafnaði frjálst að sýna fram á, að kaupandi hafi keypt óforsvaranlega, og ekki gætt hagsmuna hans, einsog vera bar. Þó getur seljandi ekki neitað því, að verð það, sem kaupandi greiddi, verði talið verð vörunnar, ef kaupandi hefir keypt þar sem viðunanlegur markaður er fyrir þá vöru og sannar, ef hann hefir ekki átt kost á að nota milligöngu brakúns, að hann keypti fyrir það verð, sem þá var títt þar á staðnum, sjá 25. gr. viðskl. síðasta p. Samsvarandi ákvæði þessu tekur í dönsku lögunum einungis til kaupa, sem gerð eru með aðstoð brakúns (vörumiðils), og er alls ekki í norsku og sænsku viðskl., því að í þeim löndum eru brakúnar ekki til⁸⁾).

b. Ef drátturinn er verulegur, má kaupandi *rífta samninginn*, ganga frá samningnum sjálfum og leysa seljanda undan öllum skyldum hans, jafnt aðalskyldum sem skaðabótaskyldum samkvæmt samningnum. Jafnframt riftun samningsins, má kaupandi krefjast *skaðabóta fyrir samningsgerðina*. ef hún er saknæmt rjettarbrott af hálfu seljanda, þ. e. seljandi sá eða átti að sjá, þegar samningurinn var gerður, að verulegur dráttur mundi verða á afhendingunni. Skaðabæturnar eru jafnháar tjóni

7) Sbr. Stang Kjöp 244, Almén I 354—355.

8) Lassen Kōb 32.

því, sem kaupandi hefir beðið af því að samningurinn var gerður. — Pennan rjett kaupanda nefna viðskl. ekki, en hann er heimill eftir alm. grundvallarreglum kröfurjettarins. —

3. Gallar á hinu selda eru fyrir hendi, ef ásigkomulag þess er ekki eins og vera ber, bls. 18—21 að framan. Ennfremur á það, sem hjer verður sagt um galla, einnig við að sinu leyti þá er mergð, stærð eða þungi þess, sem selt var, er minni en áskilið var, ef kaupandi má ganga að því visu, að ætlast sje til, að það sem afhent er, sjeu fullar efndir þess, sem um var samið, sbr. 50. gr. viðskl.⁹⁾ — Nú er greiðsla seljanda gölluð, og á þá kaupandi eftir atvikum rjett á a) að neita að taka greiðsluna gilda (rifta kaupið), b) að krefjast afsláttar af kaupverðinu, c) að krefjast nýrrar greiðslu í stað hinnar gölluðu, og d) að krefjast skaðabóta. Stundum á seljandi þó rjett á að bæta úr gallanum sjálfur (e), og stundum liggja atvik svo til, að kaupandi á engar kröfur útúr honum (f).

a. Kaupandi á rjett á að rifta kaupið 1) ef gallinn er verulegur, 2) ef seljandi hefir haft svik í frammi, og 3) ef seljandi — þá er um tegundarkaup er að tefla — vissi um það, sem áfátt var svo timanlega, að hann hefði getað útvegað aðra hluti ógallaða án ósanngjarns kostnaðar, sbr. 42. og 43. gr. viðskl. Aðalspurningin er hjer hvenær galli er verulegur. Ef t. d. A selur B hest í Rvík, og segir að »ekkert sje út á hann að setja«, en hesturinn er á hagbeit í Viðey, dauðvona úr hor, þá má B rifta kaupið, þegar

9) Sbr. d. í dómas. II 111.

hann kemst að því, hvernig hesturinn er á sig kominn¹⁰⁾. Greiðslugalli er oft verulegur, þó seljanda verði ekki gefin sök á honum, en sök eða sakleysi seljanda skiftir þó máli, þegar dæma á um það, hvort galli sje verulegur eða ekki. Í kaupmannaviðskiftum mun vera tekið harðar á göllum, en í öðrum viðskiftum, en varla svo hart, að sjerhver galli sje metinn verulegur nema litlir mergðgallar (sbr. 50. gr. viðskl.). Í viðskl. er ekkert ákvæði um galla samsvarandi 21. gr. 3. p. um greiðsludrátt seljanda. Hafi svo verið um samið, að seljandi afhendi hina seldu muni smátt og smátt, og reynist einni sjerstakri afhendingu áfátt eða galli á henni, þá má kaupandi að jafnaði aðeins rifta kaup að því, er til þessarar afhendingar kemur. Þó getur hann einnig rift kaup að því, sem eftir er að afhenda, ef við má búast, að þeim muni einnig verða áfátt; og hann getur jafnvel rift alt kaupið ef atvik liggja svo til í sambandi afhendinganna hvernar við aðra, 46. gr. viðskl. Þetta ákvæði er alveg samsvarandi ákvæðinu um drátt í 22. gr. viðskl.

Í þessum tilfellum á kaupandi frjálst að kjósa, hvort hann vill rifta fullnægingu kaupsins aðeins, þ. e. neita að taka hina gölluðu greiðslu gilda, en halda upp á seljanda samningnum að öðru leyti, eða rifta kaupsamninginn með öllu, þ. e. leysa seljanda undan öllum skyldum samningsins sem samnings. Kjör kaupanda skiftir máli um skaðabótaskyldu seljanda, sjá siðar.

b. Kaupandi má heimta *tiltölulegan afslátt* af

10) Sbr. d. í dómas. V 528.

kaupverðinu, 42. og 43. gr. 1. p. viðskl., hvort sem gallinn er verulegur eða óverulegur. Afslátturinn er ekki sannvirði gallans, heldur jafnmikill hluti kaupverðsins sem sannvirði gallans er mikill hluti sannvirðis hins selda í heild sinni. Ef sannvirði hins selda án gallans er 150 kr. en virði þess með gallanum 75 kr. og er selt á 100 kr., þá er gallinn 75 kr. en afslátturinn 50 kr.; kaupandi er ekki skyldur að greiða nema 50 kr. Ef sannvirðið er 100 kr., með gallanum 75 kr. en kaupverðið 150 kr., þá er gallinn 25 kr. en afslátturinn 37.50 kr.; kaupandinn á að greiða 112.50 kr. Ef sannvirðið er 100 kr., með gallanum 75 kr., og söluverðið er sama sem sannvirði (100 kr.), þá er gallinn 25 kr. og afslátturinn 25 kr. Afslátturinn er takmörkuð riftun kaups, en ekki skaðabótakrafa¹¹⁾.

c. Kaupandi má krefjast *nýrrar greiðslu*, annara hluta ógallaðra í hinna stað 1) ef um tegundarkaup er að tefla og gallinn er verulegur, eða 2) seljandi hefir haft svik í frammi, eða 3) seljandi vissi um það, sem áfátt var, svo timanlega, að hann hefði getað útvegað aðra hluti ógallaða án ósanngjarns kostnaðar, 42. og 43. gr. viðskl. Þó getur kaupandi ekki krafist nýrrar greiðslu, ef gallinn er fölginn í því einu, að mergð (tala, mál eða þungi) hins selda er minni, en áskilið var, hvort sem það, sem á vantar, er meiri eða minni hluti þess, sem afhenda átti; en kaupandi getur í þess stað heimtað að sjer sje afhent í viðbót það, sem upp á vantar, 50. gr. viðskl.

11) Sbr. Lassen Kōb 47, Stang Kjöp 250—251.

d. Skilyrði *skaðabótarjettar* kaupanda eru mismunandi eftir því hvort hann heldur upp á seljanda kaupsamningnum eða ekki.

Ef kaupandi *heldur við samninginn*, á hann rjett á skaðabótum — hvort sem hann neitar að taka greiðsluna gilda (»riftar kaupíð«, þ. e. fullnægingu kaupsins) eða tekur hana gilda — eftir ákvæðum 42. gr. 2. p. og 43. gr. 3. p. viðskl. Ef hið selda er einstaklega tiltekið getur kaupandi krafist skaðabóta: 1) ef hlutinn skorti, þá er kaup gerðust, kosti, sem ætla má að áskildir væru. Kostur verður ekki talinn »áskilinn«, ef sýnilegt er á samningunum, að seljandi vissi ekki fremur en kaupandi, hvort hið selda hafði kostinn til að bera eða ekki¹²⁾. 2) Ef seljandi hefir haft svik í frammi. Og 3) ef það, sem hlutnum er áfátt, hefir gerst fyrir vanrækt seljanda eftir að kaup voru gerð. Jafnt vanrækt seljanda verður að telja, að hinu selda verður áfátt vegna þess að hann hefir ekki efni á að verja það, eins og vera ber¹³⁾. — Ef um tegundarkaup er að tefla, þá er seljandi skyldur að svara skaðabótum, enda þótt gallinn sje ekki honum að kenna, nema hann hafi áskilið sjer að vera undan þessari skyldu þeginn, eða telja verður, að atvik, sem ekki voru þess eðlis, að seljandi hefði átt að hafa þau í huga, er kaupin gerðust, hafi valdið því, að honum var als eigi auðið að efna það, sem hann hafði um samið, 43. gr. 3. p. sbr. 24. gr. viðskl. — Upphæð skaðabótanna fer eftir tjóni því, sem kaupandi hefir beðið af því, að kaupinu

12) Sbr. d. í dómas. VIII 82.

13) Sbr. Lassen Kōb 49.

var ekki fullnægt með gallalausri greiðslu. Ef kaupandi tekur greiðsluna gilda, á hann jafnframt henni rjett á peningabótum, sem svari mismuninum á verði hins selda á afhendingartímanum með gallanum og án gallans. Ef kaupverðið er ekki greitt, má kaupandi draga skaðabæturnar frá því eftir almennum reglum um skuldajöfnuð. Þessvegna er þessi skaðabótakrafa í daglegu tali oft kölluð »afsláttur af kaupverði«, en er auðvitað alt annað en afsláttur sá, sem rætt er um að framan í *b*. Ef kaupandi hafnar greiðslunni, þá á hann í stað hennar rjett á peningagreiðslu, sem fullnægi hagsmunum hans af samningnum. Venjulega er fullnægjan mismunurinn á gangverði hins selda á afhendingartímanum og umsömdu kaupverði. Þessa venjulegu fullnægju má kaupandi heimta án þess að færa sönnur á neitt tjón, 45 gr. sbr. 25. gr. viðskl. Ef kaupandi kaupir aðra hluti af sömu tegund og gæðum í stað þeirra, sem hann hafnar vegna galla, og kaupir þá forsvaranlega og gætir hagsmuna seljanda svo sem verða má, þá getur hann venjulega krafist mismunarins á því verði, sem hann þá greiðir, og kaupverðinu. En seljanda er frjálst að sýna fram á, að kaupandi hafi keypt óforsvaranlega, nema kaupandi hafi keypt þar sem viðunanlegur markaður er þeirrar vöru og sannar að hann keypti fyrir altitt verð þar á markaðinum, sbr. 25. gr. viðskl. Ef kaupandi sannar, að hann hafi beðið meira tjón vegna gallans, en nemur þessum mismun, þá má hann krefjast hærri bóta, sem því svarar, 45. sbr. 25. gr. viðskl.

Ef kaupandi *ríftar samninginn*, þá á hann rjett

á skaðabótum eftir almennum skaðabótareglum, þ. e. ef samningsgerðin var saknæmt rjettarbrott af hálfu seljanda. Upphæð bótanna fer eftir tjóni því, sem kaupandi hefir beðið af því að samningurinn var gerður. Viðskl. nefna ekki þenna skaðabótarjett kaupanda, en hann leiðir af almennum reglum kröfurjettarins. — Þegar gallinn er verulegur, þá á kaupandi, eins og að framan segir, frjálst að kjósa, hvort er hann vill »rífka kaupið« (neita að taka greiðsluna gilda) eða rífka kaupsamninginn. Hvorn kostinn hann kys veltur á verði því, sem hann á að greiða samkvæmt samningnum. Ef samningurinn er kaupanda óhagstæður (hann hefir keypt of dýrt), þá má gera ráð fyrir að hann kjósi að rífka honum algjörlega og krefjast skaðabóta eftir almennum skaðabótareglum, ef hann má. Ef samningurinn hinsvegar er kaupanda hagstæður, má gera ráð fyrir að hann haldi samningnum og krefjist skaðabóta eftir samningsreglunum (42., 43. og 45. gr. viðskl.). Ef hið seldi er 150 kr. virði ógallað á afhendingartímanum, en afhent með verulegum galla og kaupandi því neitar að taka við því til fullnægingar skyldu seljanda, þá er rjettarstaða kaupanda sem hjer segir: I. Umsamið kaupverð er 200 kr. Kaupandi hefði skaðast á kaupinu, ef því hefði verið fullnægt, og á því enga skaðabótakröfu eftir samningsreglunum. Kaupandi kys að rífka samningnum og krefjast skaðabóta fyrir kostnað o. fl., sem hann hefir haft af samningsgerðinni, ef skilyrði alm. skaðabótareglna eru fyrir hendi. II. Umsamið kaupverð er 100 kr. Kaupandi hefði hagnast um 50 kr., ef samningn-

um hefði verið fullnægt; hann kys því að halda seljanda við samninginn og krefjast þessara 50 kr.

e. Nú býðst seljandi til að *bæta úr göllum*, sem eru á hinu selda, eða láta annan hlut ógallaðan koma í þess stað, og verður kaupandi þá að sætta sig við það, ef það verður gert áður en frestur sá er úti, sem hann var skyldugur að biða afhendingar, enda sje það ljóst að hann hafi engan kostnað eða óhagræði af þessu, 49. gr. 1. p. viðskl. Ef A t. d. pantar fót hjá skraddara og þau fara illa, þá verður oft að sætta sig við það, ef skraddarinn býðst til að lagfæra fötin. Kaupandi getur því, þegar svo á stendur, ekki riftað kaupnum, krafist afsláttar á kaupverði eða skaðabóta fyrir skaða, sem bættur er með lagfæringunni. En hann heldur óskertum rjetti þeim, sem hann kann að hafa samkvæmt framansögðu, til skaðabóta fyrir skaða, sem ekki er bættur með lagfæringu seljanda, 49. gr. viðskl. 2. p.

f. 1° Ef kaupandinn tekur greiðsluna gilda sem fullnægjandi greiðslu þrátt fyrir gallann, þá getur hann ekki eftir á rift eða krafist bóta vegna hans. Kaupandi getur látið í ljósi, að hann sætti sig við greiðsluna, bæði berum orðum og þegjandi, t. d. eftir atvikum með því að taka við hlutnum¹⁴). — Ef seljandi hefir áskilið sjer að vera undanþeginn ábyrgð af göllum, þá er kaupanda einnig varnað að rifta eða krefjast skaðabóta, sbr. 1. gr. viðskl. Lögin telja, að sá, sem selur hlut sinn á uppboði, hafi þegjandi áskilið sjer að vera undanþeginn ábyrgð af göllum,

14) Sbr. d. í dómas. VII 414.

þ. e. selji hlutinn eins og hann kemur fyrir, og getur kaupandi á uppboði því ekki borið fyrir sig neinn galla á hinu keypta, nema það svari ekki til þess heitis, sem það var auðkent með við sölu-una, eða seljandi hafi haft svik í frammi. Þessi ákvæði gilda þó ekki þá er kaupmaður selur varning sinn á uppboði, 48. gr. viðskl.; þá koma almennu reglurnar til greina.

2° Kaupandi ténir rjettarkröfum sínum útúr galla á greiðslu, ef hann tilkynnir ekki seljanda fyrirætlun sína í því efni innan tiltekinna tímatakmarka, sjá nánar 52.—54. gr. viðskl. og siðar í kaflanum um viðskiftatilkynningar.

3° Ef kaupandi vissi um gallann eða átti að vita, þegar kaupin gerðust, þá á hann enga kröfu útúr honum, sbr. 47. gr. viðskl. Hafi kaupandi ransakað hlutinn áður en kaup gerðust eða látið fyrirfarast án sennilegrar ástæðu að ransaka hann, þó að seljandi skoraði á hann um það, eða honum var gefið færi á að ransaka sýnishorn af hlutnum áður en kaup gerðust, þá getur hann ekki borið fyrir sig neina þá galla á söluhlutnum, sem hann hefði átt að sjá við þá ransókn, nema seljandi hafi haft svik í frammi, 47. gr. viðskl.¹⁵

4° Sje um kaupmannaviðskifti að tefla, og sje söluhluturinn afhentur og kominn í hendur kaupanda, eða sýnishorn, sem um var samið, er komið honum í hendur, þá er hann skyldur til að ransaka hlutinn svo sem góð verslunartiska heimtar. Eigi að senda hlutinn úr einum stað í annan, er kaupandi þó ekki skyldur að ransaka

15) Sbr. d. í dómas. VIII 46 og III 43.

hann fyrri en hluturinn er þangað kominn, sem hann á að fara, og kaupanda hefir verið gerður kostur á að veita honum viðtöku á þann hátt, að honum hefði verið skylt að annast hlutinn samkvæmt 56. gr., 51. gr. viðskl. sbr. um »fob« kaup 62. gr. 5. p. Gallar, sem kaupandi hefði átt að verða var við við þessa ransókn, falla, þó kaupandi hafi ekki orðið var við þá vegna þess að hann vanrækti ransóknina, undir 52. gr. viðskl. og ténir kaupandi því rjetti sinum til að bera þá fyrir sig, ef hann skýrir seljanda ekki frá þeirri fyrirætlun sinni þegar í stað.

5° Kaupandi verður að sanna, að hlutur, sem hann hefir tekið við til fullnægingar kaupi, hafi ekki verið fullgild greiðsla¹⁶).

4. Um **vanheimild** ræðir, þá er seljandann brestur heimild til að selja söluhlutinn. Vanheimildin er ýmist algjör, þ. e. ef hið selda er annars manns eign, eða takmörkuð, þ. e. ef annar maður á afnotarjett af, veð eða itak í o. s. frv. hinu selda. Ef vanheimildin kemur upp áður en hið selda er afhent, þá er afhending ómöguleg, og reglurnar um greiðsludrátt seljanda koma til greina. Hjer skal rætt um það, ef vanheimildin kemur upp eftir að búið er að afhenda kaupandanum hið selda, sbr. 59. gr. viðskl. Vanheimildin er í þessu tilfelli löggalli á greiðslunni, og rjettarkröfur kaupanda út úr henni eru að mestu hinar sömu sem út úr göllum.

a. Um *skaðabótarjett* kaupanda, verður að greina milli hvort seljanda brestur söluheimild

16) Sbr. d. í dómas. VIII 199.

þegar kaup eru gerð, eða vanheimildin kemur til siðar.

Ef seljanda brestur söluheimild þegar kaupin eru gerð, þá má kaupandi krefjast skaðabóta, og það þótt seljandi hafi ekki vitað betur en að hann ætti hlutinn, þ. e. seljandi ábyrgist söluheimild sína. Ef vanheimildin er algjör, þ. e. ef hið selda var annars manns eign en seljanda, þegar kaupin gerðust, þá er heimild þessarar reglu 59. gr. viðskl. En enda þó vanheimildin sje einungis takmörkuð, t. d. annar maður hafi afnotarjett af hinu selda, veð í því, eða kvöð hvili á því, þá verður sama regla að gilda samkvæmt almennum reglum kröfurjettarins¹⁷⁾. Ef erfingi selur hlut, sem hann hefir erft, en siðar reynist svo, að annar maður átti hlutinn en arfleifandi, þá verður hann að svara kaupanda skaðabótum. Eitt tilfelli er þó undantekið aðalreglunni: Ef kaupandi hafði fullan grun eða vitneskju um vanheimild seljanda, þá er kaupin gerðust, þá á hann engan rjett til skaðabóta, sbr. 59. gr. viðskl. Kaupandi getur ekki talist hafa »fullan grun« um heimildarrest, þó hans sje getið í veðmálabókum¹⁸⁾. — Ef vanheimild seljanda kemur ekki til fyr en eftir að kaupin eru gerð, t. d. hið selda er lögnumið, tekið lögtaki eða fjárnámi, seljandi verður gjaldproti, eða selur öðrum manni, þá á seljandi að svara kaupanda skaðabótum, ef vanheimildin er honum að kenna (saknæmt rjettarbrot) eða fjárhag hans. Seljandi ábyrgist því sölur sínar öðrum mönnum, lög-

17) Sbr. Lassen Haandb. alm. Del § 45 II.

18) Sbr. Formálab. 1886 7.

tak, fjárnám og gjaldprot, en hinsvegar ekki t. d. lögnám.

Um upphæð skaðabótanna eru engin ákvæði í viðskl. sjerstaklega um vanheimild, en væntanlega má fara eftir 25. gr. sbr. 30. og 45. gr., sjá hjer að framan.

b. Viðskl. nefna ekki rjett kaupanda til að *rífta kaup* vegna vanheimildar seljanda, en til þess lágu sjerstakar ástæður¹⁹⁾, og heimilar þögnin því ekki gagnályktun. Kaupandi á eftir almennum reglum rjett á að rífta kaupið algjörlega, ef vanheimildin er veruleg, t. d. hið selda er annars manns eign og seljandi bætir ekki úr vanheimildinni svo fljótt, að augljóst er, að kaupandi hefir ekkert óhagræði af henni. Ef vanheimildin er ekki veruleg, þá má kaupandi heimta afslátt af kaupverðinu að tiltölu. —

Rjettarkröfur kaupanda út úr vanheimildinni eru ekki bundnar því skilyrði, að rjettur eigandi (eða annar rjetthafi: veðhafi o. s. frv.) hafi gengið eftir rjetti sínum, sbr. 59. gr. viðskl. »nú kemur það fram«. Þegar er vanheimild seljanda er fram komin, má kaupandi krefjast skaðabóta eða rífta kaupið eftir því, sem á stendur.

5. **Greiðsludráttur kaupanda** er fyrir hendi, ef kaupandi greiðir ekki kaupverðið í eindaga, eða gerir ekki í tæka tíð þá ráðstöfun, sem greiðsla kaupverðsins er undir komin, 28. gr. viðskl., t. d. samþykkir ekki víxil, sækir ekki hið selda eftir því sem á stendur, eða hafnar því að ástæðulausu, án þess að seljanda sje um að kenna. Ef kaupandi

19) Sbr. d. Udk. 83, n. Udk. 69—70, s. Udk. 120—121.

greiðir minni upphæð, en um var samið, þá telst það greiðsludráttur, ef seljandi ekki má ganga að því visu, að ætlast sje til, að það, sem greitt er, sjeu fullar eindir þess, sem um var samið; að öðrum kosti telst það galli á greiðslu, sbr. 50. gr. viðskl.²⁰⁾.

a. Seljandi má *halda uppá kaupanda kaupinu eftir frumefni þess*, þ. e. bjóða greiðslu sína og krefjast kaupverðsins, 28. gr., en hann verður venjulega að tilkynna kaupanda það innan tiltekins tíma, sjá nánar 31. gr. viðskl. og síðar í kaflanum um viðskiftatilkynningar. — Ef drátturinn er verulegur má seljandi ennfremur *rífta kaupið*, 28. gr. viðskl. Drátturinn er oft verulegur, þó kaupandi eigi ekki sök á honum. Í kaupmanna-viðskiftum er sjerhver dráttur talinn verulegur. Ef það, sem selt var, er þegar komið í vörslur kaupanda, þá má seljandi þó ekki rífta kaupið, nema annaðhvort sje að álíta verður, að hann hafi áskilið sjer þennan rjett, eða þá kaupandi neitar að taka við hlutnum, 28. gr. 2. p. viðskl. Ef svo hefir verið um samið, að seljandi afhendi smátt og smátt, og andvirði skuli greitt við hverja afhendingu, en svo verður verulegur dráttur á greiðslu andvirðis fyrir einhverja afhendingu, þá á seljandi rjett á að rífta kaupin á öllu því, er síðar skyldi afhent, nema engin ástæða sje til þess að óttast, að dráttur muni aftur að höndum bera. Þetta gildir, þó að seljandi geti ekki ríft kaupið um þá afhendingu, sem andvirði dróst fyrir, vegna þess að hún er komin í vörslur kaupanda, 29. gr. viðskl.; seljandi getur samt sem áður ríft kaupin

20) Sbr. Lassen Kób 36.

um síðari afhendingar. Lögin gera ráð fyrir, að greiðsludráttur kaupanda sje annaðhvort að kenna fjárprotum hans eða viljaskorti og skeytingarleysi, og því sje ávalt hætta á, að greiðsla dragist fyrir síðari afhendingar, úr því dregist hefir fyrir eina afhendingu²¹⁾, sbr. hinsvegar samsvarandi ákvæði 22. (og 46.) gr. viðskl. Ef seljandi ætlar að rifta kaup, þá verður hann venjulega að tilkynna kaupanda þá fyrirætlun sína innan tiltekins tíma, ella týnir hann rjetinum til riftunar, sjá nánar 32. gr. viðskl. og síðar í kaflanum um viðskiftatilkynningar. — Riftun seljanda er annaðhvort »riftun kaups«, þ. e. seljandi neitar að fullnægja samningnum eftir frumefni hans, en heldur honum að öðru leyti upp á kaupanda (krefst skaðabóta eftir samningsreglunum, sjá síðar), eða *riftun samningsins* að fullu, þ. e. seljandi krefst þess, að vera laus undan öllum skyldum samningsins, og leysir kaupanda undan öllum skyldum hans, bæði aðalskyldum og skaðabótaskyldu eftir samningsreglunum, en krefst eftir atvikum jafnframt skaðabóta fyrir samningsgerðina eftir almennum skaðabótareglum, sjá næsta lið.

b. *Skaðabótarjettur* seljanda fyrir greiðsludrátt kaupanda. Ef seljandi heldur upp á kaupanda kaupinu eftir frumefni þess, þá á hann ávalt rjett á dráttarvöxtum eftir 38. gr. viðskl. af kaupverðinu frá eindaga til þess borgað er, hvort sem drátturinn er kaupanda að kenna eða ekki, en seljandi getur ekki jafnframt krafist dráttarvaxta eftir ts. 27. maí 1859 2. gr., sjá 38. gr. 3. p. viðskl., og yfir höfuð ekki annara bóta fyrir vaxta-

21) Sbr. d. Udk. 56, n. Udk. 34.

tap. Hinsvegar girðir 38. gr. viðskl. ekki fyrir það, að seljandi megi ef hann biður annað tjón en vaxtatjón, krefjast bóta fyrir það, enda mun sú krafa vera heimil eftir almennum reglum kröfurjettarins.

Ef seljandi »rífir kaupið«, en heldur samningnum upp á kaupanda, þá á hann rjett á skaðabótum, enda þótt drátturinn sje ekki kaupanda að kenna, nema hann hafi áskilið sjer að vera undan þessari skyldu þeginn, eða telja verður, að atvik, sem ekki voru þess eðlis, að kaupandi hefði átt að hafa þau í huga, er kaupin gerðust, hafi valdið því, að honum var alls eigi auðið að greiða kaupverðið eða eftir atvikum gera ráðstöfun, sem greiðsla kaupverðsins var undir komin, t. d. ef greiðslustaður er herkvíður, 30. gr. sbr. 24. gr. viðskl. Upphæð skaðabótanna skal vera svo, að þær svari mismuninum á umsömdu kaupverði og verði hins selda á þeim tíma, er drátturinn hófst, nema sannað verði, að seljandi hafi hlotið annað meira tjón af drættinum, 30. gr. viðskl. Seljandi má selja söluhlutinn á reikning kaupanda, og ef hann selur forsvaranlega og gætir hagsmuna kaupanda eftir mætti, þá má hann leggja verð það, sem fæst við þá sölu til grundvallar, og krefjast mismunarins á umsömdu kaupverði og því verði. En kaupanda er að jafnaði frjálst að reyna að sýna fram á, að seljandi hafi selt óforsvaranlega, og takist kaupanda að sýna fram á það, þá verður ekki farið eftir söluverðinu, þegar meta á skaðabæturnar. Ef vara er seld af löggiltum brakún (vörumiðli), eða þar sem viðunanlegur markaður er vörunnar, og seljandi sannar, að hann seldi fyrir það verð, sem þá var titt þar

á staðnum, þá getur kaupandi ekki mótmælt því, að það verð, sem við þá sölu fækst, verði metið verð vörunnar, 30. gr. 2. p. sbr. 25. gr. viðskl.

Ef seljandi riftar samninginn að fullu, á hann rjett á skaðabótum, ef samningsgerðin var saknæmt (ásetnings eða gáleysis) rjettarbrot af hálfu kaupanda. Upphæð skaðabótanna fer eftir tjóni því, sem seljandi hefir hlotið af því að samningurinn var gerður, t. d. kostnaður við samningsgerðina, sendingarkostnaður fyrir hið selda o. s. frv.

6. Fyrirsjáanleg vanskil af hálfu kaupanda. Hingað til hefir aðallega verið rætt um vanefndir, sem orðnar eru. Eftir sömu reglum fer ef fyrir-sjáanlegt er með fullri vissu áður en til efnda kemur, að vanefnt muni verða, t. d. ef kaupandi eða seljandi lýsir því yfir í alvöru að hann muni ekki fullnægja skyldu sinni eða einstaklega tiltekinn söluhlutur ferst algerlega fyrir afhendingartíma, svo að afhending á sínum tíma er alls-endis ómöguleg. Gagnaðili á þá samsvarandi rjett eins og ef þá þegar hefði verið vanefnt, því að engin sennileg ástæða er til þess að krefjast, að hann biði vanefnda, sem vísar eru.

En ef aðili kaups verður fjárprota, t. d. ef hann verður gjaldprota eða það kemur fram við fjárnám, að hann hefir eigi etni á að fullnægja skyldu sinni, eða hagur hans að öðru leyti reynist slikur, að ætla má, að hann geti ekki greitt það, sem honum ber að greiða í eindaga, þá eru líkur til þess að kaupið verði vanefnt, og má þá spyrja hvort fer eftir reglunum um vanefndir eða ekki. Aðili hefir ekki orðið sekur um vanefndir og vanskil af hans hendi eru ekki fyrir-

sjáanleg með fullri vissu, því að vera má, að hann eigi einhvern bakhjarl, þegar til kemur, og geti því fullnægt kaupinu í eindaga, þrátt fyrir allar líkur. Gagnaðili verður því að biða átekta til eindaga, nema öðruvísi sje ákveðið í lögum. Um fjárprot seljanda eru engin ákvæði í íslenskum lögum um þetta efni, og á kaupandi því ekki, þegar svo á stendur, annan rjett gagnvart honum, en fyr er sagt um vanefndir. En um fjárprot kaupanda eru ákvæði í 39.—41. gr. viðskl., og er rjettur seljanda samkvæmt þeim ákvæðum svipaður eins og um vanefndir væri að tefla.

39.—41. gr. viðskl. eiga eftir orðum sínum einungis við fjárprot eftir að kaup eru gerð, en sama virðist verða að gilda um kaupanda, sem er fjárprotta, þegar kaupin eru gerð, nema seljandi vissi um fjárprotin²²⁾.

39.—41. gr. viðskl. heimilar seljanda að *rífla* kaupið vegna fjárprotta kaupanda: Ef kaupandi verður gjaldþrota eða það kemur fram við fjárnám, að hann hefir ekki efni á að greiða skuld sína, eða fjárhagur hans að öðru leyti reynist slíkur, að ætla má, að hann geti ekki greitt kaupverðið í eindaga, þá má seljandi í fyrstu halda hlutnum eftir uns fullnægjandi trygging er sett fyrir greiðslu kaupverðsins í gjalddaga. Ef selt er gegn borgun út í hönd, leiðir þetta af 14. gr. viðskl., en þó gjaldfrestur sje áskilinn, þá á seljandi þenna rjett samkv. 39. gr. Ef hið selda er sent frá afhendingarstaðnum, þá má seljandi ennfremur varna því, að það sje fengið kaupanda í hendur eða gjaldprotabúi

22) Sbr. Stang Kjöp 319—320

hans, þangað til trygging er sett einsog fyrir segir. Ef selt er gegn borgun út í hönd, leiðir þetta af 15. gr., en ella 39. gr. viðskl. sbr. 62. gr. 5. p. um »fob« kaup. Loks má seljandi rifta kaupið algjörlega, ef hann vill, ef afhendingartíminn er kominn og kaupverðið er ekki greitt eða trygging sett fyrir því, þó seljandi hafi skorað á kaupanda eða þrotabú hans um það. — Ef kaupandi hefir orðið gjaldþrota, þá á seljandi ennþá viðtækari rjett. Ef hvorki er kominn afhendingartími nje borgunartími, þá getur seljandi skorað á gjaldþrotabúið, að lýsa því yfir, hvort það vill ganga í kaupin, og lýsi buið þá ekki yfir því svo fljótt sem auðið er og í síðasta lagi innan fjöggra vikna, eða þá á afhendingardegi eða borgunardegi, ef það tímatakmark ber fyrir að höndum, að það vilji ganga í kaupið, þá má seljandi rifta kaupið þegar í stað, án þess að biða afhendingartíma, þó hann sje ekki kominn, 40. gr. viðskl. Og hafi hið selda verið fengið gjaldþrotabúinu í hendur eftir að buið var fram-selt til gjaldþrotameðferðar, en kaupverðið er eigi greitt, á seljandi rjett á að heimta hlut sinn aftur, nema buið lýsi yfir því, að það vilji ganga í kaupið og greiði þá kaupverðið eða setji tryggingu fyrir greiðslu þess í gjalddaga, er krafist er. Hafi buið látið hlutinn af hendi eða á annan hátt ráðstafað honum þannig fyrir sinn reikning, að eigi er auðið að skila hlutnum aftur í óbreyttu ástandi í öllu verulegu, þá er seljanda rjett að líta svo á, sem buið hafi gengið í kaupin, 41. gr. viðskl.

Viðskl. eiga engin ákvæði um skaðabótarrjett seljanda ef hann riftar kaupið vegna fjár-

þrota kaupanda. Af þögninni verður þó ekki ályktuð gagnályktun. Seljandi á rjett á skaðabótum fyrir samningsrofin eftir almennum reglum kröfurjettarins.

V.

Viðskiftatilkynningar.

1. Þess er víða getið hjer að framan, að aðili kaups, sem ætlar að bera fyrir sig vanefndir gagnaðila, verður að tilkynna gagnaðilanum þessa fyrirætlán sína, og týnir rjetti sínum til þess að bera fyrir sig vanefndirnar að öðrum kosti. Þessar tilkynningar má kalla **viðskiftatilkynningar** (*Reklamation*), og skal nú skýrt frá ákvæðum viðskl. um þær í samfellu. — Venjulega er svo til orða tekið sem aðili sje tilkynningar skyldur, og er það að visu handhægt orð, en ekki allskostar nákvæmt, því að hjer ræðir ekki um beina skyldu aðila til tilkynningar, heldur um skilyrði til þess að aðili haldi tilteknum rjettarkröfum.

2. Áður en viðskl. 1911 voru sett, voru viðskiftatilkynningar ekki lögmæltar hjer á landi, og í útlöndum er tilkynningarskyldan varla eldri en 100 ára¹). Eftir því sem verslun varð almennari og viðtækari, eftir því varð meiri nauðsyn á fljóttum og skýrum viðskiftum. Kaupmönnnum var mikil nauðsyn á að víta fljótt og skýrt, hvort greiðsla þeirra var tekin gild. Því var fyrst venja, síðan

1) Sbr. Stang Kjöp 281.

lög, fyrir kaupmenn, að mótmæli og aðfinslur, sem ekki voru tilkynntar innan tiltekins tíma, þurfti ekki að taka til greina. Á síðustu tímum hefir hver þjóðin á fætur annari lögleitt tilkynningarskyldu utan kaupmannaviðskifta.

Hjer á landi voru, eins og áður er sagt, engin lög um viðskiftatilkynningar á undan viðskl. 1911, en um það bil var að myndast venja um tilkynningarskyldu milli kaupmanna. Yfirdómurinn fór eftir 1880 að telja það máli skifta í kaupmannaviðskiftum, hvort aðili hafði gert gagnaðila viðvart um aðfinslur sínar²⁾, og eftir aldamótin 1900 telur hann tilkynning nauðsynlega »eftir því, sem á stendur«³⁾. En árið 1911 var þó ekki til orðin nein föst venja um almenna tilkynningarskyldu í kaupmannaviðskiftum. Tilkynningarskylt var því aðeins að sambandið milli kaupanda og seljanda gæfi sjerstaklega tilefni til þess, svo að skynsamur kaupmaður gæti búist við tilkynningu um greiðslugalla, t. d. ef vöruskrá fylgir vörum og ekki er samræmi milli skrár og sendingar, en ekki ella⁴⁾. Og sá, sem tilkynnt var, virðist hafa átt að sanna, að ekki hafi verið tilkynnt⁵⁾. Hjer er því sýnilega um fyrstu drög að ræða, en ekki fullkomnað lagakerfi. Utan kaupmannaskifta var aldrei tilkynningarskylt áður en viðskl. voru sett, og tilkynningar einusinni ekki tíðkaðar. Ákvæði viðskl um viðskiftatilkynningar eru því að mestu leyti ný.

2) Sbr. d. í dómas. III 501.

3) Sbr. d. í dómas. VIII 158.

4) Sbr. annarsvegar d. í dómas. IV 386, 391, VIII 170 og hinsvegar d. í dómas. III 31 og IV 427.

5) Sbr. d. í dómas. III 444.

um kaupmannaviðskifti og algerlega ný um önnur kaup.

3. a. Tilkynningarskylda kaupanda útúr kaupverði. Nú er í kaupmannaviðskiftum reikningur sendur kaupanda og hann mótmælir ekki verði því, sem tilgreint er í reikningnum, svo fljótt sem hann fær því viðkomið, og er hann þá skyldur til að greiða verð það, sem í reikningnum stendur, nema sannað verði að um annað lægra verð hafi verið samið, eða reikningurinn er bersýnilega ósanngjarn, 6. gr. viðskl. Ákvæðið á eingöngu um kaupmannaviðskifti; í almennum kaupum er engin lögmælt tilkynningarskylda gagnvart reikningum seljanda.

b. Tilkynningarskylda kaupanda útúr greiðsludrætti seljanda. Nú er afhendingarfrestur útrunninn, en hið selda hefir ekki verið afhent, og verður kaupandi þá, ef hann vill halda fast á kaupinu og ekki rifta það, að svara án ástæðulausrar tafar fyrirspurn um þetta frá seljanda. Geri hann þetta ekki, þá missir hann rjett sinn til að heimta hið selda sjer afhent. Sama er og þótt hann hafi enga fyrirspurn fengið, ef hann skýrir ekki frá því innan sennilegs tíma, að hann æski að kaupið haldist, 26. gr. viðskl. „Sennilegur tími“ er liðinn, ef svo langt er liðið frá afhendingartíma, að kaupandi hlýtur að ætla að seljandi muni ekki greiða af sjálfsdáðum. Ákvæði þetta á bæði um kaupmannaviðskifti og önnur viðskifti. — Nú er afhendingartími liðinn og hið selda er afhent eftir það, og kaupandi verður þess vis, þá er varan kemur honum í hendur, eða af því að seljandi skýrir honum frá því, að varan

hefir verið síðar afhent en áskilið var, þá verður kaupandi í kaupmannaviðskiftum, ef hann vill neyta rjettar síns útaf drættinum, hvort heldur rifta eða krefjast skaðabóta, að skýra seljanda frá því þegar í stað eða án óþarfrar tafar; geri hann það ekki, missir hann rjett sinn til að koma síðar fram með nokkura kröfu (riftunar- eða skaðabótakröfu) af því tilefni, 27. gr. viðskl. Orðin »seljandi skýrir honum frá því« eiga við kaup milli fjarstaddra, þar sem reikningur, farmskirteini eða þvílíkt fylgir vörunni; kaupandi er því aðeins tilkynningarskyldur samkv. þessu ákvæði í sendingar-kaupum, að það sjáist á skjölum þeim, sem vörunni fylgja, að hún sje afhent of seint, ellegar seljandi skýri kaupanda frá því á annan hátt. Eftir orðum sínum á ákvæðið einungis um kaupmanna- viðskifti, en tilgangur löggjafans mun hafa verið, að ákvæðið næði einnig til almennra viðskifta. Samsvarandi ákvæði í norðurlandaviðskiftalögunum öllum nær bæði til kaupmannaviðskifta og annara viðskifta; kaupandi er samkvæmt þeim tilkynningarskyldur í kaupmannaviðskiftum tafarlaust, í öðrum viðskiftum án óþarfrar tafar⁶⁾, og tilgangur isl. löggjafans var vafalaust að isl. viðskl. væru í þessu efni sem öðru í samræmi við norðurlandaviðskl. Þessi tilgangur kemur líka fram í orðalagi ákvæðisins: »Þegar í stað eða án óþarfrar tafar«; fyrri tímamarkið er tilgangslaust, ef bæði eiga við sömu tilfellin. Samsvarandi ákvæði um galla (52. gr. viðskl.) og greiðsludrátt kaupanda (32. gr.) ná skýlaust bæði til kaupmannaviðskifta og annara við-

6) Sbr. Lassen Køb 34—35, Almén I 376 o. áfr.

skifta, sbr. síðar. Eftir þessu virðist mega skýra 27. gr. viðskl. í samræmi við heimild sína (norðurlandaviðskiftalögin) og samsvarandi ákvæði í lögnum sjálfum (52. og 32. gr.) á þá leið, að í kaupmannaviðskiftum sje tilkynningarskylt þegar í stað, en í öðrum viðskiftum án óþarfrar tafar. Eftir þessu ákvæði er kaupanda einungis skylt að tilkynna, að hann ætli sjer að neyta rjettar síns útaf drættinum, en honum er ekki skylt að tiltaka hvort hann ætlar að rifta eða krefjast skaðabóta. Ætli kaupandi sjer að neyta rjettar síns til að rifta kaupið, þá verður hann ennfremur að skýra seljanda frá þessu án óþarfs dráttar; ella missir hann þann rjett sinn, 27. gr. viðskl., sjá síðar. Samkvæmt framansögðu á ákvæði þetta bæði um kaupmannaviðskifti og önnur viðskifti.

c. Tilkynningarskylda kaupanda út af galla á greiðslu. Nú verður kaupandi þess var að hinu selda er áfátt, eða hann hefði átt að verða þess var, t. d. við ransókn, sbr. um ransókn og ransóknarskyldu að framan bls. 54—55, og hann vill bera gallann fyrir sig, þá skal hann skýra seljanda frá því þegar í stað, ef um kaupmannaviðskifti er að tefla, en ella, þ. e. í öðrum viðskiftum, án óþarfrar tafar; geri kaupandi þetta ekki, þá getur hann ekki síðar borið fyrir sig að hlutnum hafi verið áfátt, 52. gr. viðskl. Kaupandi verður að tilgreina í hverju hinu selda er áfátt. Ef kaupandi vill rifta kaup eða krefjast viðbótar eða nýrra hluta í stað þeirra, sem hann hefir fengið, skal hann ennfremur skýra seljanda frá því án ástæðulauss dráttar; ella missir hann rjett sinn til að hafna hlutnum eða krefjast við-

bótar eða nýrra hluta. Hinsvegar heldur kaupandi skaðabótarjetti sínum og rjetti til þess að krefjast afsláttar af kaupverðinu. — Þessi ákvæði um það, að kaupandi missi rjett sinn til þess að bera fyrir sig að söluhlut sje áfátt, gilda þó ekki, ef seljandi hefir haft svik í frammi eða sýnt af sjer stórkostlegt gáleysi, sem hefir í för með sjer talsvert tjón fyrir kaupanda, 53. gr. Svik er t. d. að leyna gallaðri vöru undir ógallaðri. Nú er ár liðið frá því kaupandi fjekk hið selda í hendur og hann hefir ekki skýrt seljanda frá, að hann ætli að bera fyrir sig, að því hafi verið áfátt, og getur hann þá eigi síðar komið fram með neina kröfu af því tilefni, nema seljandi hafi skuldbundið sig til að ábyrgjast hlutinn lengri tíma eða haft svik í frammi, 54. gr.

d. Tilkynningarskylda seljanda vegna greiðsludráttar kaupanda. Nú er borgunartíminn liðinn, en kaupverðið ekki enn greitt eða kaupandi hefir enn ekki gert ráðstöfun þá, sem greiðsla kaupverðsins er undir komin, t. d. samþykkt vixil fyrir kaupverðinu, og hinn seldi hlutur hefir enn ekki verið afhentur kaupanda, þá verður seljandi, ef hann vill halda upp á kaupanda kaupinu, að skýra kaupanda frá því *»án óþarfrar tafar innan sennilegs tíma, hvort sem kaupandi hefir sent honum fyrirspurn um það eða ekki«*, 31. gr. viðskl. Tilgangur löggjafans hefir vafalaust verið að setja hjer samsvarandi ákvæði sem um kaupandann, þá er greiðsludráttur verður af hendi seljanda, sbr. b-lið að framan og norðurlandaviðskl., og ósamræmi milli ákvæðanna um þau tvö tilfelli virðist engri átt ná. En alt um það er vafasamt, hvort lögskýring 31. gr. í þessa átt er

heimil, því að orð greinarinnar eru ótvíræð. — Nú er kaupverðið greitt of seint, eða ráðstöfun sú, sem greiðsla kaupverðsins er undir komin, gerð of seint, þá verður seljandi ef hann vill rifta kaupið af þeirri ástæðu, ennfremur að skýra kaupanda frá því þegar í stað, ef um kaupmanna-viðskifti er að tesla, en annars, þ. e. í öðrum viðskiftum, án óþarfs dráttar; geri hann það ekki, missir hann rjett sinn til að rifta kaupin, 32. gr. viðskl. Seljandi ténir hinsvegar ekki rjetti sínum til vaxta samkv. 38. gr. nje annara skaðabóta fyrir dráttinn, þó hann tilkynni ekki.

e. Um viðskiftatilkynningar alment er ákvæði í 61. gr. viðskl.: Ef viðskiftatilkynning er afhent til flutnings með ritsíma (simskeyti sent) eða pósti eða með öðrum þeim flutningstækjum, sem gilt þykir að nota, missir tilkynnandi engan rjett við það, að tilkynningunni seinkar eða ef hún kemur eigi til skila, þ. e. sending tilkynningarinnar er á áhættu viðtakanda. Þetta gildir þó því að eins, að sent sje með »gildum« flutningstækjum, en hver flutningstæki eru gild fer eftir atvikum (stað, tíma og kaupi). Ákvæðið lögskipar ekki form um viðskiftatilkynningar: munnleg tilkynning er jafn fullnægjandi sem skrifleg. Og ekki er heldur skylt að senda tilkynningu með gildu flutningstæki, en ef sent er með ógildu flutningstæki, þá er sendingin á áhættu sendanda.

VI.

Viðtökudráttur kaupanda.

Kaupandi er ekki skyldur til að taka við greiðslu seljanda, nema sjerstaklega sje um samið; viðtökudráttur af hans hendi er því hvorki rjettarbrof nje vanefnd, og seljandi má ekki rifta samningnum nje krefjast skaðabóta eftir samningsreglunum, fullnægju, vegna viðtökudráttar, sbr. forsendu i 33. gr. viðskl. En þá er greiðsludagur er kominn (lausnardagur seljanda), þá á seljandi rjett á að endi sje bundinn á samninginn, og ef kaupandi er orsök þess að svo verður ekki með greiðslu af hendi seljanda, þá breytist samband aðila að ýmsu leyti fyrir slíkan viðtökudrátt. Í þessu efni skiftir ekki máli, hvort kaupandi átti sök á viðtökudráttinum eða ekki. Ef kaupandi á að sækja hið selda, þá er það viðtökudráttur að sækja ekki, sbr. 33. gr. viðskl., hvort sem kaupandi var veikur, svo að hann gat ekki sótt, eða hefir gleymt greiðsludegi, eða vill ekki sækja. Ef seljandi á að koma hinu selda til kaupanda, þá er það viðtökudráttur, ef kaupandi tekur ekki við hinu selda, hvort sem hann vill ekki eða getur ekki tekið við, eða telur greiðsluna gallaða, eða þykist með rjettu hafa rift kaupið, eða er ekki heima þegar varan er send honum. Því að hvernig sem á stendur, á seljandi rjett á að verða laus við samninginn. Venjulega er greiðsludráttur kaupanda samfara viðtökudrátti, og kemur þá jafnframt til greina það, sem áður er sagt um greiðsludrátt kaupanda, en seljandi á

frjálst að kjósa rjettarkröfur sínar eftir greiðslu-
dráttarreglunum eða viðtökudráttarreglunum.

Seljandi er eftir sem áður skyldur til að annast hið selda fyrir kaupanda, þangað til viðtökudrættinum lýkur eða seljandi neytir rjettar síns til að rifta kaupið, ef greiðsludráttur er af hendi kaupanda jafnframt viðtökudrættinum og greiðsludrátturinn er orðinn verulegur, 33. gr. viðskl. En kaupandi er skyldur að endurgjalda seljanda allan kostnað, sem varðveislan hefir í för með sjer, 33. og 36. gr. Ef hluturinn er sendur og kominn á viðtökustaðinn, þá er seljandi því aðeins varðveisluskyldur, að þar sje einhver, sem fyrir hans hönd getur tekið hlutinn til varðveislu enda valdi það seljanda ekki verulegum kostnaði eða óþægindum, 33. gr. Sú breyting er samkv. framansögðu orðin á sambandi kaupanda og seljanda, að seljandi geymir hið selda nú fyrir hönd kaupanda og á hans kostnað. Kaupandi fær ágóðann af hlutnum, sbr. 18. gr. viðskl., og jafnframt flyst á byrgðin á hættunni fyrir hann yfir á kaupanda, ef um þá hluti er að tefla, sem tilteknir eru eftir tegund, þó ekki fyr en ákveðnum hlutum hefir verið afskipt og þeir tilteknir handa kaupanda, 37. gr. Seljandi er einskonar lögboðinn umboðsmaður kaupanda.

Seljandi er ekki skyldur að geyma hið selda takmarkalaust. Geti hann ekki haldið áfram að annast hlutinn, án verulegs kostnaðar eða óþæginda, eða ráðstafi kaupandi honum ekki innan sennilegs tíma eftir að seljandi hefir skorað á hann um það, þá má seljandi selja hlutinn fyrir kaupanda reikning, 34. gr., og ef hlutnum er hætt

við bráðum skemdum eða geymsla hans hefir í för með sjer ýkjamikinn kostnað tiltölulega, þá er seljanda jafnvel skylt að selja hann, 35. gr. Sala þessi er ekki formbundin, en seljandi á að gera kaupanda viðvart um söluna í tæka tíð áður en hún fer fram, ef auðið er, og seljandi er skyldur að gæta hagsmuna kaupanda af fremsta megni við söluna. Ef hann gerir það, þá kemur kaupverð það, sem seljandi fekk við þá sölu, í stað hlutarins sem gild fullnæging kaupsins. En kaupanda er venjulega frjálst að reyna að sýna fram á, að seljandi hafi ekki gætt hagsmuna hans eftir mætti við söluna, og takist kaupanda að sýna fram á það, þá verður seljandi að bæta honum tjónið. Kaupandinn á þá heimting á því verði, sem hefði átt að fást, ef forsvaranlega hefði verið selt¹⁾. Ef löggiltur brakún (vörumiðill), sem hefir fengið vitneskju um tegund sölunnar, er látinn selja söluhlutinn á viðunanlegum stað, þar sem markaður er fyrir þá vöru, eða hluturinn er seldur á uppboði, sem auglýst er og haldið á viðunanlegan hátt, þá getur kaupandi þó ekki mótmælt því verði, sem við söluna fæst, 34. gr. viðskl., þ. e. lögin telja ávalt nægilega gætt hagsmuna kaupanda, ef vörumiðill selur eða selt er við uppboð, en ef ekki er auðið að selja hlutinn á þenna hátt, þá skal selja hann einsog best verður, 35. gr. viðskl. Kostnað allan við söluna á kaupandi að endurgjalda seljanda, 34. og 36. gr.

Ef eigi er auðið að selja hlutinn, eða það er sýnilegt, að söluverðið muni ekki hrökkva fyrir

1) Sbr. Lassen Köb 42.

sölukostnaði, þá má seljandi »flytja hlutinn burt«, ef hann vill, 34. gr. i. f., þ. e. fleygja honum. Kostnað við »burtflutninginn«, ef nokkur er, greiðir kaupandi. Yfirhöfuð á seljandi rjett á skaðabótum fyrir kostnað þann og tjón, sem viðtökudráttur kaupanda hefir valdið, þó svo að draga ber frá kostnaðarupphæðinni það, sem seljanda sparast fyrir að hann hefir hlutinn og ágóði sá, sem hann hefir af hlutnum eftir afhendingartíma, sbr. orðin »auknum kostnaði« í 36. gr., þ. e. fram yfir tekjur af hlutnum. Seljandi má halda hlutnum til tryggingar þessum bótum, (36. gr. viðskl.

VII.

Samningslok.

Riftun kaups.

Lögvernd kaupsamnings.

1. Ef báðir aðilar kaups greiða það, sem þeim ber, þá er endi bundinn á samning þeirra. Hvorugur er skyldur að taka við öðru til fullnægingar samningnum, en því, sem um var samið. — Ef aðili kaups á skuld að heimta hjá hinum auk kaupsins, þá má hann jafna skuldunum saman, ef almenn skuldajafnaðarskilyrði eru fyrir hendi, þó svo, að hann verður að höfða gagnsök til skuldajafnaðar, nema skuldirnar sjeu af sömu rót runnar, t. d. af sömu verslunarviðskiftunum¹⁾.

1) Sbr. d. í dómas. VIII 639 og IV 511.

— Aðilar kaups geta ennfremur komið sjer saman um að kaupið skuli niður falla²⁾. — Kröfur útaf lausafjárkaupum fyrnast venjulega á 4 árum. Fyrningarfresturinn telst venjulega frá gjalddaga, þó svo að haldi skuldunautur áfram föstum viðskiftum við kaupmann, verksmið eða þvilikan atvinnurekanda, og fái árlega viðskiftareikning, fyrnist ekki sú skuld, sem hann kann að vera í við nýár hvert, hvort sem hún stafar af viðskiftum síðasta árs eða ekki, meðan viðskiftunum er haldið áfram óslitið, l. 14 20. okt. 1905 3. gr. 1°. Gjald-dagi verslunarskulda telst 31. desember ár hvert fyrir þá skuld, sem stofnuð er á árinu, nema samið sje um annan gjalddaga, s. l. 5. gr. Kröfur útaf fasteignakaupum fyrnast á 10 árum, s. l. 4. gr.

2. Þess er áður getið í kaflanum um vanefndir, að riftun kaups er oft heimil vegna vanefnda. Nú skal skýrt frá því hvernig fer, þá er kaup er rift.

a. Ef kaupandi hefir fengið hið selda í vörslur sínar, en vill neita því viðtöku vegna dráttar eða galla, þá ber honum, einsog áður er sagt, að tilkynna seljanda það. Ef seljandi vill ekki eða getur ekki tekið hið selda aftur, þá er kaupandi skyldur að annast hlutinn fyrir hönd seljanda. Þetta gildir jafnvel þó seljandi sje sjálfur viðstaddur. Ef hið selda hefir verið sent svo, að kaupandi á kost á að taka það í vörslur sínar á staðnum, sem sent var til, þá er hann skyldur til að taka það í vörslur sínar, þó hann vilji synja því viðtöku, og þá annast það, sem fyr segir. Kaupandi er þó

2) Sbr. d. i dómas. V 287.

ekki skyldur til að taka hið selda í vörslur sínar 1) ef seljandi er sjálfur á viðtökustaðnum, 2) ef þar er handhafi farmskirteinis eða annar, sem fyrir seljanda hönd getur annast hlutinn, t. d. banki, og 3) ef kaupandi getur ekki fengið hlutinn í vörslur sínar án þess að greiða andvirði hans eða baka sjer annan verulegan kostnað eða óþægindi, 56. gr. viðskl. — Tilfelli það, sem hjer um ræðir, er hliðstætt viðtökudrátti kaupanda og fer um það eftir samsvarandi reglum, sbr. 55. gr. viðskl. Kaupandi er því ekki skyldur að annast hið selda um ótakmarkaðan tíma; hann má selja það og er eftir atvikum skyldur að selja það eftir ákvæðunum um viðtökudrátt. Ef brakún selur eða selt er við uppboð, þá getur seljandi ekki mótmælt verði því, sem fæst fyrir hlutinn; en kaupanda er heimilt að selja á annan hátt ef hann gætir hagsmuna seljanda eftir megni. Ef ekki er hægt að selja hlutinn að skaðlausu, þá má kaupandi flytja hann burt. Sjá um þetta efni nánar að framan um viðtökudrátt kaupanda³⁾. Kostnað allan við varðveisluna og söluna eða burtflutninginn greiðir seljandi, 55. og 56. gr., og á kaupandi haldsrjett í hinu selda eða andvirði þess til tryggingar greiðslu þessa kostnaðar, 57. gr. 2. p., ef hann hefir greitt hann úr sínum vasa.

b. Ef seljandi riftir kaup, þá á hann ekki rjett á að fá hlutinn aftur, nema hann skili aftur því, sem hann hefir fengið af andvirði hans. Ef kaupandi riftir kaup, þá á hann ekki rjett á að fá kaupverðið

3) Bls. 72—74 að framan.

endurgreitt, nema hann skili aftur því, sem hann hafði við tekið í sama ástandi (mergð, tölu eða stærð) að öllu verulegu, sem það var í er hann tók við því, 57. gr. Að jafnaði má því hvorugur aðila rifta, nema hann skili aftur því, sem honum var greitt til fullnægingar kaupinu. Þó má kaupandi rifta kaupið og halda samt hlut þeim, sem honum hefir verið greiddur, þar til er seljandi greiðir skaðabætur þær, sem honum ber, eða setur nægilega tryggingu fyrir þeim, 57. gr. 2. p. Kaupandi á haldsrjett í hinu selda fyrir kröfum sínum útaf kaupinu. Samsvarandi ákvæði er ekki sett um haldsrjett seljanda í kaupverðinu, en samkvæmt almennum reglum kröfurjettarins um skuldajöfnuð, má hann venjulega draga kröfur sínar útaf kaupinu frá kaupverðinu og skila kaupanda afganginum. Um kaupandann eru ennfremur tvær undantekningar. Kaupandi má í fyrstu rifta kaup, þó hann geti ekki skilað hlutnum, einsog hann tók við honum, ef breyting sú, sem orðið hefir á honum, er óveruleg. En þá má seljandi draga tiltölulegan hluta frá kaupverðinu, þá er hann skilar því⁴⁾. Og í annan stað má kaupandinn rifta kaup, þó hluturinn sje farinn forgörðum eða breyttur, ef það, að hluturinn fór forgörðum eða breyttist, er ósjálfráðri tilviljun að kenna eða ásigkomulagi hlutarins sjálfs eða ráðstöfunum, sem nauðsynlegar voru til að ransaka hann, eða voru gerðar áður en það kom í ljós eða hefði átt að koma í ljós, að hlutnum var svo á-

4) Sbr. Lassen Kōb 64—65.

bótavant, að af því leiddi rjett til að rifta kaupið, 58. gr. viðskl., þ. e. seljandi ábyrgist í þessum tilfellum hættuna fyrir hið selda og getur ekki dregið neitt frá kaupverðinu fyrir þessum breytingum á hlutnum.

3. Lögvernd kaupsamnings. *a.* Kaupsamningurinn veitir ekki kaupanda eignarrjett að hinu selda; til þess þarf afsalsgerning, sem eftir atvikum verður að þinglesa. Ef seljandi verður gjaldþrota, nýtur krafa kaupanda ekki annars eða meiri rjettar, en almennar kröfur á hendur gjaldþrota manni⁵⁾. — Ef seljandi selur tveimur sama hlutinn, þá á sá að hafa hann, sem fyr keypti, Jb. kb. 14 og llb. 5⁶⁾. Þetta gildir þó því aðeins, að báðir gerningarnir sjeu samningar (kröfurjettargerningar). Ef öðrum hvorum kaupendanna hefir verið afsalaður hluturinn (afsals- eða hlutarjettar-gerningur), þá gengur hann fyrir; kaupandi fasteignar getur þó trygt sig gegn síðari kaupendum, jafnvel þeim, sem eignin hefir verið afsöluð, með því að þinglýsa kaupsamningi sínum.

b. Krafa seljanda nýtur að jafnaði ekki annarar eða meiri verndar en almennar kröfur á hendur skuldunaut (kaupanda). Þess hefir áður verið getið, að seljandi á oft haldsrjett í hinu selda fyrir skaðabótakröfum sínum og kostnaðarkröfum útaf kaupinu, sjá 36. og 57. gr. viðskl. og að framan. Ennfremur má minna á rjett seljanda til að halda hinu selda, varna afhendingu þess eða krefjast endurafhendingar þess, ef kaupandi verður fjárþrota eða gjaldþrota, sjá að framan bls 62—63.

5) Sbr. d. í dómas. III 553.

6) Kap. 6 í útg. Ak..

Kaupverð lausafjár, sem selt er á uppboði, má taka lögtaki, 1. 29 16. des. 1885 1. gr. 10°. — Kröfur lyfsölumanna og lækna fyrir læknislyf, fyrir það ár, sem yfir stendur og næsta ár á undan, eru forgangsskuldir í þrotabúi kaupanda, sjá skl. 3 12. apr. 1878 83. gr. c.

VIII.

Viðaukaákvæði í kaupsamningum.

Kauptegundir.

1. *Kaup til reynslu.* Ef hlutur er keyptur til reynslu, þ. e. með því ákvæði, að kaupandi megi skila honum aftur, ef honum líki hann ekki¹⁾, og hluturinn hefir verið afhentur, þá er kaupandi bundinn við kaupin, nema hann skýri seljanda frá innan tiltekins tíma, eða innan hæfilegs frests, ef enginn timi var fast ákveðinn, að hann vilji ekki hafa hlutinn, 60. gr. viðskl. Ákvæði þetta sviftir kaupanda auðvitað ekki rjettinum til að rifta vegna galla á hinu selda. Meðan hluturinn er hjá kaupanda til reynslu, er hann í ábyrgð kaupanda.

Kaup eftir skoðun. Ef hlutur er keyptur með því skilyrði, að kaupandi megi skoða hann áður en kaupid er fullgert, þá gildir hið sama um tilkynning kaupanda og ábyrgð á hlutnum, sem um kaup til reynslu, 60. gr. viðskl.

Aflurkaupsrjettur. Ef hlutur er seldur með

1) Sbr. d. í dómas. VIII 149.

þvi skilyrði, að seljandi megi kaupa hann aftur hvenær sem hann vill eða á tilteknum fresti, þá er kaupandi skyldur að selja seljanda hlutinn aftur, þegar hann krefst þess og býður fram umsamið kaupverð, ef umsaminn frestur er ekki liðinn. Seljandi getur tekið dóm yfir kaupanda til að gefa t. d. afsalsbrjef, ef um fasteign ræðir¹⁾.

Forkaupsrjettur. Ef hlutur er seldur með því skilyrði, að seljandi eigi forkaupsrjett að honum fyrir tiltekið verð, eða það verð, sem annar maður býður í hann, þá á seljandi rjett á að ganga í kaupin, ef hlutinn á að selja. En seljandi getur ekki krafist kaups, nema kaupandi vilji láta hlutinn falan.

2. Áður hefir verið talað um *kaupmannaviðskifti* og lýst ýmsum ákvæðum, sem gilda um þau sjerstaklega.

»*Fob*«-kaup, 62. gr. viðskl. Ef varningur er seldur »fritt áðskipsfjöl« (»fob«) á tilteknum stað, verður kaupandi að hafa þar til skip eða áskilið skiprúm til að flytja varninginn þaðan. — Seljandi á að annast um og kosta flutning varningsins til hleðslustaðarins og gera þær ráðstafanir um flutning varningsins á skip, sem lög áskilja á þeim stað eða viðskiftatiska er til. Þá er varningurinn kominn á skipsfjöl, er hann úr ábyrgð seljanda. Þá er um það skal dæma, hvort varningnum sje ábótavant, skal dæma eftir ástandi því, er hann var í, þá er hann fór úr ábyrgð seljanda. Sama er um mergð (tölu, þyngd eða stærð) þess varnings, sem seldur er eftir tölu, þunga eða máli. —

2) Sbr. d. í dómas. II 206.

Þó kaupandi hafi skip til taks eða skiprúm til að taka við varningnum, leiðir ekki af því, að kaupandi sje skyldur að rannsaka varninginn fyrir en hann er kominn á viðtökustað. Og seljandi má, þrátt fyrir sendingu varningsins, neyta rjettar síns samkv. 15. og 39. gr. viðskl., til að varna afhendingu hans í hendur kaupanda, og til að rifta kaupíð vegna greiðsludráttar kaupanda (sbr. 28. gr.). — Kaupandi er skyldur að greiða andvirðið gegn viðtöku farmskirteinis samkvæmt því, sem áður segir³⁾, þó að ekki sje svo sjerstaklega um samið. — Ákvæði þessi gilda ávalt þegar keypt er með orðum, sem eftir viðskiftatisku þýða sama sem »fritt á skipsfjöl« eða »fob«, nema öðru vísi sje um samið eða verði álitíð fólgið í samningi eða leiði af verslunartisku eða annari venju, sbr. 1. gr. viðskl.

»*Flutnings-fritt*« kaup, 63. gr. viðskl. Ef varningur er seldur »flutningsfritt« (»Cost and freight«, »c & f«, »cfc«), skal seljandi annast og kosta sending hans til viðtökustaðarins. — Nú er varningurinn afhentur farmflytjanda eða honum komið á skipsfjöl, og er hann þá úr ábyrgð seljanda. Þá er um það skal dæma, hvort varningi sje ábótavant, skal dæma eftir ástandi því, sem hann var í á þeirri stund, er hann fór yfir í ábyrgð kaupanda. Sama er um mergð (tölu, þyngd eða stærð) þess varnings, sem seldur er eftir tölu, þunga eða máli. — Þó að ekki sje sjerstaklega svo um samið, er kaupandi skyldur að greiða andvirði gegn viðtöku farmskirteinis eða samskonar flutningsskir-

3) Sbr. bls. 29—31 að framan.

teinis samkvæmt því, sem áður er sagt um 71. gr. viðskl. Þó kaupverðið sje ekki komið í gjalddaga, þá er varningurinn kemur til kaupanda, er kaupandi þó skyldur til að greiða það flutningsgjald, sem seljandi hefir ekki greitt, en hann má draga það frá kaupverðinu án þess að reikna sjer vöxtu af því. — Ákvæði þessi gilda bæði, þegar flytja á á sjó, og þá er flytja á varninginn landveg. Þau gilda ekki, ef annað getur átt við samkvæmt 1. gr. viðskl.

»Cif«-kaup, 64. gr. viðskl. Nú er varningur seldur »cif« (cost, insurance, freight) eða »caf« (cout, assurance, fret), og gilda þá ákvæðin, sem nú voru nefnd um »cf«-kaup. Auk þess á seljandi að annast venjulega vátryggingu fyrir kaupanda hönd fyrir þann hluta sendingarinnar, sem hann ber ekki sjálfur ábyrgð á. Láti seljandi hjá liða að vátryggja þannig varninginn, enda sje kaup eigi fyrir þá skuld rift, þá getur kaupandi heimtað bætur fyrir það tjón, sem hann kynni að hafa beðið vegna þess, að ekki var vátrygt, eða hann getur sjálfur vátrygt varninginn og dregið þann kostnað frá kaupverðinu.

»Franko«-kaup, 65. gr. viðskl. Nú er varningur seldur »afhentur« eða »fritt« (»franko«) á tiltekinn stað, og telst hann þá ekki afhentur fyrir en hann er kominn á þann stað. Seljandi á þá að annast um og kosta flutning varningsins þangað, og ber hann ábyrgð á honum meðan á sendingunni stendur. Þá er um það skal dæma, hvort varningi sje ábótavant, skal dæma eftir ástandi því, sem hann var í, þá er hann kemur til skila. Sama er um mergð (þyngd, stærð eða tölu) þess varn-

ings, sem seldur er eftir þyngd, máli eða tölu. — Sje orðið »afhent« notað í sambandi við »flutningsfritt«, »c & f«, »cf«, »cif« eða »caf«, þá hefir merking orðsins »afhent« engin áhrif á tjeð sölu-skilyrði, þ. e. »flutningsfritt afhent« þýðir »flutningsfritt«, »cif afhent« þýðir »cif« o. s. frv.

»Farms«-kaup, 67. gr. viðskl. Nú er seldur »farmur«, og má seljandi þá ekki senda annan varning með sama skipi. Geri hann það engu að síður og kaupandi hafi óhagræði af, getur kaupandi rift kaup. Hvort sem kaupandi riftir kaup eða ekki, á hann rjett á skaðabótum.

B.

Leigusamningar.

I.

Inngangur. Stofnun.

1. Orðið „leiga“ hefir jafnan merkt og merkir enn hjer á landi sumpart leigusamninginn, samninginn um afnot verðmætis gegn endurgjaldi, sumpart endurgjaldið fyrir afnot hins leigða verðmætis. En jafnframt er „leiga“ oft haft í ýms-um afleiddum merkingum, t. d. um vinnusamninga og -laun og vexti (leigur af peningum). Jafnvel í nýjum lögum og lagafrumvörpum er „leiga“ haft um ósamstæð hugtök, t. d. um farmgjald og fargjald („skipleigur“) í siglingalagafrv. 1911 og nefndarbreyttill. við það frv. á alp. 1912. — Í þessu riti merkir leiga jöfnum höndum leigusamninginn og leigugjaldið, en ekki annað. Að leigja merkti í Jónsbók að taka á leigu, en merkir nú venjulega að selja á leigu. Leigutaki er sá, sem tekur á leigu, leigusali sá, sem selur á leigu.

Hugtakið leiga tekur til allra gagnkvæðra samn-

inga þar sem annar aðilinn, leigusali, á að heimila hinum afnot verðmætis, en hinn aðilinn, leigutaki, greiði endurgjald fyrir, en ábyrgist ekki hættuna við samninginn eftir að honum hefir verið afhent hið leigða¹⁾. Ef leigutaka ber ekki að greiða endurgjald fyrir afnotin, þá er samningurinn lán til afnota, og gilda um hann sjerstakar reglur. Takmörk kaups og leigu felast í síðustu orðum skýrgreiningarinnar. Einsog áður er getið má kaupa afnotarjett, jafnt sem leigja, og skiftir að ýmsu máli að greina vandlega kaup afnotarjettar og leigu. Ef um kaup er að tefla, þá koma viðskl. 1911 beinlínis til greina um samninginn og kaupverðið er að jafnaði ekki forgangsskuld samkv. skl. 1878. Ef um leigu er að tefla, þá koma engin ákvæði viðskl. beinlínis til greina, oft er vafasamt hvort lögjöfnuður er heimill, og oft er vafalaust að lögjöfnuður er óheimill, t. d. um 38. gr. (um vexti) og 54. gr. (um fyrning skaðabótakröfu vegna greiðslugalla ef tilkynning hefir farist fyrir); enn fremur er endurgjaldið þá oft forgangsskuld samkv. 83. gr. b) skl. 12. apr. 1878. Það virðist koma best heim við ákvæði íslenskra laga um kaup og leigu, að telja leigusamning, ef leigutaki á ekki að greiða leiguna, nema um þann tíma, sem honum eru afnot hins leigða í raun og veru heimil, en kaup, ef kaupandi (»leigutaki») á að greiða kaupverðið (»leiguna») hvort sem hann fær notið samningshlutarins eða ekki, þ. e. ber ábyrgð á hættunni fyrir samninginn²⁾. Það sker ekki úr hvort samn-

1) Sbr. Lassen Haandb. spec. D. 123, Læreb. 34.

2) Sbr. 17. gr. viðskl. Formálab. 1886 32.

ingsaðilar nefna samning sinn kaups- eða leigunafni, en nafn samningsins skiftir máli, ef ekki er annað við að styðjast. — Stundum er leiga í raun og veru gjöf, sbr. l. 7 13. apr. 1894 28. gr. 2, og koma þá til greina gjafareglurnar.

Hið leigða má vera hverskyns líkamlegur hlutur, jafnvel hlutir, sem venjulega eyðast við notkun, en ef slíkir hlutir eru »leigðir« og »leigjandi« er ekki skyldur að skila hinum sömu hlutum aftur heldur öðrum af sömu tegund og gæðum, þá er samningurinn lán til eignar og gilda þá um hann sjerstakar reglur. Skip má leigja, en skipleiga er nú orðið mjög sjaldgæf³⁾. Fasteignaleiga getur verið með ýmsu móti; ef jörð er leigð, þá er það landsleiga, sem lýtur sjerstökum lögum, sjá síðar. Ennfremur má leigja rjettindi, t. d. veiðirjett, ítak og jafnvel afnotarjett.

Tegundir leigu eru jafnmargar og tegundir hins leigða, en fáar einar skifta svo máli að ástæða sje til að geta þeirra sjerstaklega. Hjer verður fyrst rætt um leigu alment, en síðast um þær tegundir leigu, sem lúta sjerstökum lögum svo um muni.

2. Um leigu eru engin **almenn lög** hjer á landi, nema um landsleigu, lög um bygging, ábúð og úttekt jarða nr. 1 12. janúar 1884, sjá síðar. Að mjög mörgu er leiga hliðstæð kaupi og koma þá til greina ákvæði viðskl. Að öðru leyti verður að fara eftir almennum reglum kröfurjettarins og eðli málsins ef ekki eru lög um einstök efni.

Um leigu hefir lítið sem ekkert verið **ritað**

3) Sbr. Sjórvj. 47—48 og 106.

hjer á landi, nema helst um landsleigu, sjá siðar⁴).

3. Leiga er stofnuð með samningi tveggja eða fleiri manna. Báðir, eftir atvikum allir, aðilar verða að vera fullveðja. Samningurinn er ekki formbundinn; byggingarbrjef jarða er ekki samningsform, sjá siðar í kaflanum um landsleigu. Ef aðilar eru ásáttir um hið leigða og leiguna í aðalefni, þá er samningurinn stofnaður, hvort sem samkomulag þeirra er munnlegt, skriflegt eða jafnvel alveg orðalaust (þegjandi samningur)⁵). Samtal manns við annan mann, þar sem hann t. d. skýrir frá því að hann hafi leigt eða ætli að leigja tilteknum þriðja manni tiltekið verðmæti, veita þeim þriðja manni hinsvegar engan rjett⁶). Skriflegir leigusamningar eru sjaldgæfir, nema hið leigða sje húsnæði eða töluvert mikils virði eða leigan nemi einhverju verulegu. Leigusamning má stofna með uppboði einsog aðra samninga, en uppboð er aldrei lögskipað form leigusamnings. Þegjandi leigusamningur er algengur, þá er leigt er um tiltekinn tíma, en leigunotunum haldið áfram eftir að áður umsömdum leigutíma er lokið. Leigutaki er þá, án loforðs berum orðum, skyldur að greiða leigu fyrir þann tíma, sem umfram var, að tiltölu við leigu þá, sem um var samið, nema honum sje eftir at-

4) Sjá þó Formálab. 1886 31 og E. A. Formálab. 153, 158, 163. Af dönskum ritum, sem skifta máli um íslensk lög, má nefna Lassen: Haandbog i Obl.r. Spec. D. bls. 123—239, og af norskum ritum Aubert: Obl.r. Spec. Del I (2. útg.) bls. 146—312.

5) Sbr. d. í dómas. I 57, VII 420.

6) Sbr. d. í dómas. V 453.

vikum rjett að lita svo á sem leigusali leyfi honum afnot þessi ókeypis eða ódýrar en áður. Leigusali er hinsvegar ekki fyrir það eitt, að hann mót-mælir ekki afnotum leigutaka, skuldbundinn til að þola þau lengur en honum þykir gott. — Um *samningsbæri* fer eftir almennum reglum. Sá, sem rjetthafi hefir fengið í hendur umboð til að gera leigusamninga fyrir sína hönd, má gera slíka samninga svo að löglegir sje og skuldbindandi umbjóðanda; umboðsmaðurinn ábyrgist ekki samninginn, nema hann misfari með umboðið. Ef umboðsmaður leigir öðruvisi en honum var umboðið, þá er sá leigusamningur að jafnaði ógildur; þó er þess að gæta, að samningurinn verður ekki ónýttur um þann tíma, sem leigutaki hefir haft afnot hins leigða⁷⁾. Hreppstjórar hafa byggingarráð á kirkjueignum, en bygging þeirra er þó því að eins fullgild, að sýslumaður riti samþykki sitt á byggingarbrjefið⁸⁾. Byggingarráð á þjóðjörðum hafa þjóðjarðaumboðsmenn, sbr. þó nú lög um umboð þjóðjarða sem samþykkt voru á alþingi í sumar, er leið.

Leigusamningsfrelsi manna er ekki **heft** verulega með lögum. Helstu höftin eru í landsleigu og verður síðar getið.

II.

Efni samningsins.

1. Skyldur leigusala (og rjettur leigutaka).

a. Leigusali er skyldur að heimila leigutaka *hín*

7) Sbr. d. í dómas. VIII 98. -

8) L. 46 16. nóv. 1907 9. gr.

umsömdu afnot á umsömdum tíma. Venjulega á leigutaki heimting á hlutarjetti yfir hinu leigða, þ. e. rjetti, sem varinn sje eftir meginreglum hlutarjettarins, en stundum á leigutaki einungis kröfurjett. Að jafnaði er tekið fram í samningnum berum orðum, hvenær leigusali eigi að heimila afnotin; ef svo er ekki og ekkert verður álitid fólgið í samningnum eða leiðir af venju, sbr. 1. gr. viðskl., þá má leigutaki krefjast afnotanna þegar hann óskar. Hið leigða á að vera í leigufæru standi, þ. e. eins og samningurinn tilskilur, eða telst í samningnum, eða ef ekkert verður ályktað af samningnum, þá einsog nauðsynlegt er til þess að hægt sje að hafa þau not af því, sem um var samið. Leigðu húsi eiga því venjulega að fylgja lyklar, ofnar, hurðir, rúður eiga að vera heilar o. s. frv.; leigður hestur á að vera ómeiddur, óhaltur o. s. frv. — Afnotarjettur leigutaka fer eftir samningnum. Ef verðmæti er leigt án þess nánar sje tiltekið um afnotarjettinn, þá verður að telja, að leigutaki hafi öll afnot hins leigða að ósköddu efni þess, nema önnur sje venja, sbr. l. 12. jan. 1884 12. gr. sbr. 13. gr. Afnotarjettur leigutaka er venjulega hlutarjettur, þ. e. rjettur, sem varinn er samkvæmt meginreglum hlutarjettarins, sjá hlutarjettinn.

Leigusali á að heimila leigutaka afnot þessi *um umsaminntíma.* Leigutíminn fer eftir samningnum¹⁾. Þá er jarðir eru leigðar er leigutíminn eitt ár, frá fardögum til fardaga, sbr. ábl. 1884 2. gr. Ef hús eru leigð, eða samfeldar íbúðir í húsum, þá er leigutíminn sömuleiðis venjulega eitt ár²⁾.

1) Sbr. d. í dómas. III 402.

2) Sbr. d. í dómas. V 404.

Bbb
leigðens
Ráðgjafi

Enginn fardagur verður talinn venjulegur um húsaleigu hjer á landi, nema í Reykjavík; þar er fardagur 14. maí eða 1. október. Ef einstök herbergi eru leigð, þá er leigutíminn enn ár, ef öðruvisi er ekki umsamið, nema í Reykjavík; þar mun mega telja mánaðarleigu almenna, þá er um einstök herbergi er að telfa, sem ekki geta talist samfeld ibúð. Mjög oft er leigutíminn að meira eða minna leyti óákveðinn, eins og síðar verður getið í kaflanum um lok leigusamnings (uppsögn). Lífstiðarábúð (»lífifesta«) er fasteignarleiga kölluð, ef leigutíminn er miðaður við líf leigutaka. Erfðaábúð (»erfðifesta«) er fasteignarleiga, þar sem leigutíminn er miðaður við líf leigutaka og afkomenda hans. — Leigusala er skylt að sjá um að leigutaka sje hin umsömdu afnot heimil hvert augnablik leigutímans. Hann er skyldur að sjá um að hið leigða haldist í umsömdu leigufæru standi allan leigutímann, og er skyldur til að bæta úr því, sem áfátt verður, jafnvel þó það verði af hendingu. Viðhaldsskylda leigusala tekur ekki til þess að bæta úr því, sem ómögulegt er að bæta úr, eða leigutaka er að kenna; leigusali er heldur ekki skyldur að bæta úr venjulegu sliti. Loks er talið, að leigusali sje ekki skyldur að bæta úr skaða, sem verður á hinu leigða, án þess honum sje sök á því gefandi, eftir að leigusamningurinn var gerður, nema það sje vafalaust hyggileg fjárhagsráðstöfun³⁾; leigusali er því venjulega ekki skyldur til að reisa aftur leigu-

3) Sbr. Lassen Haandb. spec. D. 131.

hús, sem brunnið hefir eða fallið í jarðskjálfta. Oft er svo um samið, að leigutaki skuli halda hinu leigða við, og um landsleigu gilda að ýmsu sjerstakar reglur um viðhaldsskylduna, sjá síðar.

b. Ef leigusali *vane/nir* skyldur sínar, þá má leigutaki heimta afslátt af leigunni, og ef vane/ndirnar eru verulegar, jafnvel rifta leigusamninginn með öllu, sjá síðar í kaflanum um samningslok. Ennfremur má leigutaki oft krefjast skaðabóta fyrir vane/ndirnar. Ef leigutaka eru heimiluð afnotin of seint, þá má leigutaki krefjast skaðabóta, hvort sem drátturinn er leigusala að kenna eða ekki, nema hann stafi af óviðráðanlegum atvikum, sem ekki eru þess eðlis, að leigusali hefði átt að hafa þau í huga er samningurinn var gerður, sbr. 23. og 24. gr. viðskl. Ef hið leigða er gallað, eða verður gallað meðan á leigutímanum stendur, þá má leigutaki krefjast skaðabóta í sömu tilfellum, nema leigusali bæti úr gallanum áður en leigutaki hefir haft óhagræði af honum. Ef leigusala brást heimild til að selja á leigu, þá verður hann að svara skaðabótum, nema leigutaki vissi eða ætti að vita um vanheimildina, sbr. 59. gr. viðskl. Hjer verður þess þó að gæta, að vanheimild, sem leiðir af veðsetning hins leigða, heimilar leigutaka venjulega ekki skaðabótarjett, nema veðhafi gangi að hinu leigða leigutaka að skaða. En ef veðhafi gengur að veðinu, og leigutaki týnir af því leigurjetti sínum að öllu eða nokkru, þá má leigutaki krefjast skaðabóta, jafnvel þótt hann vissi um veðið, þá er leigusamningur var gerður⁴). Hann

4) Sbr. Lassen Haandb. spec. D. 133—134.

á rjett á að skilja loforð leigusala svo, að hann ábyrgist, að veðsetning hins leigða verði honum ekki til tjóns. — Upphæð skaðabótanna fer eftir tjóni því, sem leigutaki hefir beðið af því að samningnum var ekki fullnægt eins og til var skilið. Ef leigutaki neitar að taka við hinu leigða (»ristar« leigusamninginn), þá má hann krefjast mismunarins á sannvirði leigurjettarins um leigutimann og hinni umsömdu leigu, án þess að sanna að hann hafi beðið neitt tjón, sbr. 25. gr. viðskl. Ákvæðið um upphæð skaðabóta í 5. gr. ábl. 1884 á einungis um landsleigu, sjá síðar.

Ef leigusali vanrækir viðhaldsskyldu sína, þá má leigusali sjálfur bæta eða láta bæta það, sem áfátt er, á kostnað leigusala. Leigusali hefir ekki vanrækt skyldu sína, nema hann bæti ekki úr göllunum innan hæfilegs tíma eftir að leigusali hefir krafist þess af honum.

Leigutaki týnir rjetti sínum til að krefjast skaðabóta af leigusala, ef hann krefst þeirra ekki innan sennilegs tíma og getur þó krafist þeirra, en tilkynningarskylda leigutaka er ekki jafnströng sem kaupanda. Ákvæði viðskl. 1911 um tilkynningar koma ekki til greina.

c. Leigutaki á ekki rjett á neinu *endurgjaldi fyrir endurbætur*, sem hann hefir gert eða látið gera á hinu leigða, nema leigusali hafi verið skyldur til að kosta endurbótina, en vanrækt það, þrátt fyrir kröfu leigutaka, eða um óbeðna ráðsmensku sje að tefla. Leigutaki má hinsvegar nema burt endurbætur sínar, t. d. gasleiðslur í húsi, hús á lóð, þó því aðeins, að það sje hægt án þess að

skemma efni hins leigða. Um landsleigu gilda sjerstakar reglur, sjá síðar.

2. Skyldur leigutaka (rjettindi leigusala).

a. Leigutaki er að jafnaði ekki skyldur að taka við hinu leigða, honum er frjálst að hagnýta sjer afnotarjett sinn eða ekki eftir eigin geðþóttu. Ef land er selt á leigu til ræktunar, þá verður leigutaki þó að taka við því á tilskildum tíma og rækta það einsog um var samið, sjá um landsleigu sjerstaklega síðar. Geri hann það ekki, þá bæti hann leigusala tjón það, sem af því hlýst, samkvæmt reglunum um greiðsludrátt.

b. Leigutaki er skyldur að greiða leiguna (leigugjaldið, »fjörufóður«, »uppsáturstoll« o. s. frv.) fyrir þann tíma, sem afnot hins leigða eru honum heimil, hvort sem hann hagnýtir sjer rjett sinn eða ekki. Upphæð leigunnar mátti samkvæmt Grágás⁵⁾ ekki fara fram úr »lögleigu«, sem var 10 af hundraði (12 af stóru hundraði); sá sem áskildi sjer hærri leigu, átti þó ekki rjett á meiri leigu en lögleigu. Nú fer upphæð leigu eftir því, sem aðilar verða ásáttir um, nema kúgildaleigur, sjá síðar. (Fyrir afnot hafnartækja, sem eigandinn er skyldur að leyfa, á að greiða »sanngjarna« leigu, og meta yfirvöldin, ef aðilar geta ekki orðið á eitt sáttir, ob. 28. des. 1836 11 gr.⁶⁾.) Leigugjaldið er ýmist miðað við alt leigutímabilið eða styttri tíma, t. d. mánuð, sem tíðast er í Reykjavík um húsaleigu. Ef leiguafnotum er haldið áfram eftir liðinn leigutimann, þá á leigusali venjulega rjett á leigu fyrir þann tíma að rjettri tiltölu við þá leigu,

5) Sthb. 177 (bls. 213).

6) Sbr. sjórj. 39.

Plu
Mma
Defundum
1836

890

sem áður var um samið⁷⁾). Ef ekki er samið um upphæð leigunnar, og ekkert verður álitid fólgið i samningnum um hana, og engin venja er við að styðjast, þá má leigusali krefjast þeirrar leigu sem hann vill, þó svo, að honum verður ekki dæmd ósanngjörn leiga, sbr. 5. gr. viðskl. — Leigan fellur i gjalddaga eftir á, nema öðruvisi sje um samið eða önnur venja sje. Húsaleigu i Reykjavík á venjulega að borga eftir á fyrir einn mánuð i senn, þó leigutiminn sje lengri⁸⁾). Leigutaki er skyldur að færa leigusala leiguna. — Leigusali er skyldur að gefa leigutaka skriflega viðurkenningu (kvittun) fyrir leigunni, ef hann krefst þess, og getur leigutaki ábyrgðarlaust neitað að greiða leiguna ella.

Leigutaki er *ekki skyldur að greiða leigu fyrir lengri tíma, en afnot hins leigða eru honum heimil⁹⁾*). Ef hið leigða ferst, skemmist eða rýrnar, þá er leigutaki laus undan greiðsluskyldunni að öllu eða tiltölulega. *Leigusali ábyrgist hættuna fyrir hið leigða*. Ef eyðing hins leigða er leigusala að kenna eða þess eðlis að honum er skylt samkvæmt viðhaldsskyldu sinni að bæta úr, en bætir ekki úr, þá er leigutaka ekki skylt að greiða leiguna lengur. En sama gildir, þó eyðingin sje hendingu að kenna, sem leigusala er ekki skylt að bæta úr. Jafnvel þó eyðingin sje leigutaka að kenna, þá fellur burtu leigugreiðsluskylda hans, en hann er skaðabótaskyldur, sjá siðar. Ef svo er um samið, að leigutaki skuli greiða leiguna, þó hið leigða farist, þá er samningurinn kaup en ekki leiga.

7) Sbr. d. i dómas. VII 493.

8) Sbr. d. i dómas. V 404.

9) Sbr. Jb. kb. 16.

Ef leigutaki greiðir ekki leiguna einsog honum ber, þá á hann að bæta leigusala tjón það, sem hann biður vegna vanefndanna, nema vanefndirnar stafi af óviðráðanlegum atvikum, sem ekki var hægt að ætlast til að leigutaki hefði í huga, þegar leigusamningurinn var gerður. [Leigutaki á að svara dráttarvöxtum samkv. 2. gr. ts. 27. maí 1859, en ákvæðið í 28. gr. viðskl. á ekki við um leigu. Ef vanefndirnar eru verulegar, þá má leigusali rifta samninginn, sjá síðar.

c. Leigutaki er ekki skyldur að greiða *skatta* af hinu leigða, t. d. vatnsskatt af húsi í Reykjavík, nema sjerstaklega sje um samið¹⁰⁾ eða um jarðarleigu sje að tefla, sjá ábl. 1884 24. gr.

d. Leigutaki á að loknum leigutímanum að *skila hinu leigða óeyddu og óskemdu að öðru en því, sem venjulega leiðir af afnotum þeim*, sem hann átti rjett á. Leigutaki er því skyldur að *gæta hins leigða* meðan það er í vörslum hans eða hans manna. Hann er skyldur að bæta leigusala skaða þann, sem hann vinnur hinn leigða af ásettu ráði, eða sem hlýst af því, að hann gætir þess ekki sem skynsamur maður, eða af því að hann hagnýtir sjer það öðruvísi en hann átti rjett á, sbr. Jb. þb. 16 (17). Ennfremur er leigutaki skaðabótaskyldur, ef fjárhagsástand hans veldur því, að hið leigða skemmist, þó að óvilja hans sje, t. d. ef leigudýr drepst eða sýkist vegna fódurskorts leigjanda, og loks ef nokkur sá maður er sök í skemdinni, sem leigjandi ábyrgist fyrir að lögum. En ef hið leigða ferst eða skemmist af

10) Sbr. Formálab. 1886 32, EAFormálab. 159.

hendingu, þá er leiguliði ekki skaðabótaskyldur, og er þá fullnægt skyldu hans til að skila hinu leigða, ef hann skilar því í því ásigkomulagi, sem það varð í af hendingu, nema hann hafi sjerstaklega tekist á hendur viðhaldsskyldu að einhverju leyti eða öllu.

3. Viðtökudráttur. a. Ef *leigutaki tekur ekki við leiguhlut* á umsömdum tíma, eða hagnýtir sjer ekki afnotarjett sinn, þá er hann samt sem áður skyldur að greiða leigu einsog um var samið, sbr. ábl. 1884 28. gr. Leigusali má ekki rifta samninginn fyrir viðtökudrátt leigutaka einan; en ef svo stendur á, að leigutaka bar skylda til að taka við hinu leigða, sjá að framan og siðar um fasteignarleigu til ræktunar, þá er viðtökudráttur hans jafnframt skuldaraðráttur, og má leigusali þá rifta eftir almennum reglum. Leigusali getur krafist endurgjalds á kostnaði, sem fallið hefir á hann vegna viðtökudráttarins, t. d. fóður leigðs fjenaðar, sem hafður er til taks handa leigutaka; en skytt er leigusala að draga frá beinan hagnað, sem hann hefir haft af hinu leigða vegna þess að það varð ekki afhent leigutaka, sbr. 33—36. gr. viðskl.

b. Ef *leigusali tekur ekki við leigugjaldinu* samkvæmt samningnum, þá bakar greiðslufallið leigutaka ekki ábyrgð, en að öðru leyti er skylda hans óhöggud. Það er vafasamt eftir íslenskum lögum, hvort leigutaki getur fengið öðrum manni, t. d. banka eða sparisjóði eða lögreglustjóra, leiguna til geymslu á nafn og ábyrgð leigusala.

c. Ef *leigusali tekur ekki við leiguhlut að loknum leigutíma*, þá er leigutaki skyldur að

geyma hann fyrst um sinn á ábyrgð leigusala. Ef leigusali ráðstafar hlutnum ekki innan sennilegs tíma, eða geymslan hefir í för með sjer til-
tölulega mjög mikinn tilkostnað, þá má leigutaki selja hlutinn, og fer um andvirðið eins og um leigu (sjá lið b). Um þessa sölu, um skyldu leigutaka til að selja, og um rjett leigutaka til að kasta leiguhlut, ef ekki er hægt að selja, fer eftir samskonar reglum sem um kaup, sjá 33.—36. gr. viðskl., því að tilfellin eru hliðstæð. Leigutaki á eins og kaupandi rjett á endurgjaldi á kostnaði við geymslu og sölu hins leigða, sbr. a-lið að framan.

III.

Aðilaskifti i leigu.

1. Framsal rjettar samkvæmt leigusamningi.

a. Af *hálfu leigusala*. Leigusali má framselja öðrum jafnt rjett sinn á leigugjaldinu sem rjett sinn á að heimta hinu leigða skilað. Slikt framsal er venjulega fólgið í afsali hins leigða hlutar, án þess sjerstaklega þurfi að taka það fram. Framsalshafi verður þá rjetthafi gagnvart leigutaka, en leigutaki er þó ekki skyldur að borga honum aftur leigu, sem hann hefir áður greitt leigusala, jafnvel þótt hann hafi greitt fyrir gjald-daga, nema hann vissi um framsalið, þá er hann greiddi.

b. Af *hálfu leigutaka*. Hjer skiftir ekki máli annar rjettur en afnotarjettur leigutaka. — Það,

sem hjer verður sagt um framsal leigurjettar, á einnig við um sölu afnotarjettar, gjöf, lán og aðra yfirfærslu með gerningi í lifanda lífi.

Íslensk lög hafa ekki skorið úr því berum orðum, hvort framsal leigurjettinda sje heimilt, nema um landsleigu, sjá 12. og 13. gr. l. 12. jan. 1884, sem banna alt framsal landsleigurjettar og siðar verður nánara getið. Það verður því að leysa úr spurningunni eftir eðli málsins. Framsal kröfurjettinda er að íslenskum lögum venjulega talið heimilt, vegna þess að skuldara skifti ekki máli, hver sje kröfuhafi; skuld hans breytist ekki við framsalið, en því einu má hann mótmæla með rökum. Því er ekki að leyna, að töluvert öðruvísi er ástatt um framsal leigurjettinda en annara kröfurjettinda. Leigusala stendur venjulega á miklu, hver leigutaki er; undir leigutaka er meðferð hins leigða komin. Framsal leigurjettar er því að minsta kosti óheimilt, ef það er ljóst á samningnum, að leigusali leigði leigutaka einum, en ekki öðrum, t. d. ef maður leigir öðrum reiðhest sinn, sem ekki er leiguhross. En sama máli virðist hljóta að gegna að jafnaði, þá er um leiguhluti er að ræða. Jafnvel þótt hlutur sje leiguhlutur, þ. e. á boðstólum til leigu, þá er leigusala jafnan frjálst að neita að leigja hlutinn tilteknum manni, vegna þess að hætta er á, að hann misfari með hann, og hvern leigusala skiftir mjög máli að geta neytt þessa rjettar. En ef framsal leigurjettar er ávalt heimilt að fornspurðum leigusala, þá er hann sviftur kjörfrelsi sinu í raun og veru. Meginregla íslenskra laga virðist því hljóta að vera, að

framsal leigurjettinda sje óheimilt¹⁾, nema sambykki leigusala komi til. Yfirdómur og stjórnvöld virðast hallast að þessari skoðun²⁾, og hún kemur vel heim við meginregluna í Jb. kb. 21 um lán. Undantekningar eru: 1. Ef svo stendur sjerstaklega á, að leigusala skiftir ekki máli, hver notar hið leigða, þá leiðir það af ástæðum aðalreglunnar, að framsal rjettarins er heimilt. 2. Ef leigusali hefir leyft framsal berum orðum eða þegjandi. 3. Samkv. Jb. þb. 16³⁾ má leigutaki leyfa öðrum afnot hins leigða með sjer. Og 4. Samkvæmt fastri venju má sá, sem tekur hús á leigu eða íbúð í húsi, leyfa öðrum afnot einstakra herbergja, en ekki allrar íbúðarinnar eða alls hússins.⁴⁾

Þó framsal sje leyfilegt, þá ábyrgist framseljandi þó allar skyldur samningsins gagnvart leigusala, nema svo standi á sem segir í 2. b. Ennfremur ábyrgist framseljandi með sömu undantekningu, að framsalshafi fari með hið leigða sem skynsamur maður. Skemdir á hinu leigða, sem stafa af hendingu, ábyrgist framseljandi hinsvegar ekki. — Ef framsalið er óleyfilegt, þá ábyrgist framseljandi auðvitað allar skyldur samningsins eftir sem áður; ennfremur ábyrgist hann allar skemdir á hinu leigða, hvort sem þær eru framsalshafa að kenna eða ekki, nema sannað verði, að skaðinn hefði hlotist, þó afnotarjetturinn hefði ekki verið framseldur; og framsalið er van-

1) Sbr. Formálab. 1886 32, EAFormálab. 154.

2) Sbr. d. í dómas. IV 165, rhbr. 74 14. maí 1879.

3) Kap. 17 í Ak.

4) Sbr. Formálab. 1886 32.

efnd af hálfu leigutaka, sem heimilar leigusala að rifta samningnum og heimta hlut sinn þegar í stað, ef framsalið hefir haft veruleg áhrif á hagsmuni hans.⁵⁾

2. a. *Skuldskeyting af hálfu leigusala.* Skuldskeyting er að jafnaði óheimil eftir íslenskum lögum, jafnt um skyldur samkvæmt leigusamningi sem um aðrar skyldur. Þó er talið, að leigusali, sem afhendir öðrum manni hið leigða, megi skuldskeyta þann mann viðhaldsskyldunni og öðrum skyldum, sem ekki verður fullnægt án umráða yfir hinu leigða, því að annars væri afhendingarjettur leigusala honum sama sem einskis virði.

b. *Skuldskeyting af hálfu leigutaka* er að jafnaði óheimil, nema leigusali samþykki. Þó er talið, að leigutaki, sem leigt hefir um langan tíma og má framselja öðrum leigurjett sinn, megi jafnframt skuldskeyta þann mann skyldunni til að greiða leigu frá afhendingardegi og skyldunni að gæta hins leigða, því að annars væri framsalsrjetturinn litils sem einskis virði.

3. *Gjaldþrot aðila.* a. *Gjaldþrot leigusala.* Þrotabúið má stundum rifta afnotarjettinn, stundum ekki. Ef búið riftar, þá má leigutaki venjulega krefjast skaðabóta fyrir vanefndir leigusamningsins. Skaðabótakrafa leigutaka er ekki forgangsskuld. Ef búið riftar ekki, þá stendur leigusamningurinn, en búið er komið í stað leigusala. Búið má krefjast þess, að leigan sje greidd sjer og hið leigða afhent sjer að leigutímanum loknum.

5) Sbr. um þetta efni Lassen Haandb. spec. D. 156 o. áfr., Aubert spec. D. (2. útg.) I 169 o. áfr.

Ef leigutaki greiðir leigusala leigu eftir að hann veit um gjaldþrotin eða á að vita (auglýsing gjaldþrotanna), þá verður hann samt að greiða búinu leigu fyrir þann tíma. Aftur á móti þarf leigutaki ekki að greiða aftur leigu, sem hann greiddi áður en hann vissi um gjaldþrotin eða þau voru auglýst, jafnvel þó hann hafi greitt leiguna fyrirfram. — Gjaldþrotabúinu er skylt að fullnægja öllum skyldum leigusala samkvæmt leigusamningnum, jafnskjótt sem það tekur hið leigða undir sig.

b. *Gjaldþrot leigutaka.* Samkvæmt því, sem sagt var hér að framan um framsal leigurjettinda, þá má að jafnaði ekki heldur skuldheimtumaður leigutaka ganga að leigurjettinum til að leita fullnægingar í honum, sbr. l. um aðför 19 4. nóv. 1887 22. gr. Og gjaldþrotabú leigutaka má ekki hagnýta sjer leigurjettinn, nema þá sjaldan framsal er heimilt, en verður hinsvegar að svara til leigugjaldsins sem annara skulda þrotamanns. En þessar afleiðingar almennra reglna eru altöf strangar gagnvart þrotabúinu, og því kveður 21. gr. gj.þr.l. 13. apr. 1894 svo á, að þrotabú skuldunauts, er hefir tekið fasteign á leigu, komi í hans stað, nema öðruvísi sje ákveðið í samningnum. Samkvæmt framansögðu má þrotabú hagnýta sjer leigurjett þrotamanns: 1. Ef framsal leigurjettarins er heimilað í samningnum, 2. ef framsal annars er heimilt samkvæmt því, sem sagt var í l. b., og 3. ef um fasteign er að tefla og samningurinn bannar þrotabúinu ekki beinlínis hagnýting leigurjettarins. Ella má þrotabúið ekki koma í samninginn í stað gjaldþrotamanns. Nú skal athugað í stuttu máli

hvernig fer í hverju falli. — Þess skal fyrst getið, að, ef þrotabúið ekki má eða ekki vill ganga í samninginn, þá má gjaldþrotamaðurinn halda við hann, ef leigusali samþykkir það, eða leigutaki setur veð fyrir greiðslu leigunnar og fullnægingu annara skyldna samkvæmt samningnum, sbr. 39. gr. viðskl.

Ef þrotabúið má ekki koma í samninginn í stað þrotamanns, þá getur varla komið til mála, að leigusali megi halda samningnum upp á búið eftir aðalefni hans, þ. e. bjóða gjaldþrotamanni eða búinu leigurjettinn og krefjast leigu af búinu jafnótt og hún fellur í gjalddaga, þangað til umsömdum leigutíma er lokið eða hægt er að binda enda á hann með uppsögn. Hvor aðila hlýtur, þegar svo á stendur, að mega krefjast þess, að samningnum sje slitið: búið skilar hinu leigða og leigusali má krefjast leigu til þess tíma og skaðabóta fyrir samningsrofin⁶⁾. Venjulega verður að telja samningsslitin frá gjaldþrotabyrjun. En ef búið getur ekki skilað hinu leigða sjer að skaðlausu þegar í stað, þá teljast samningsslitin frá þeim tíma, er búið getur skilað. Og ef leigusali getur ekki tekið við hinu leigða fyrirvaralaust, þá er búinu skylt að annast það, til þess tíma, er leigusali getur tekið við því⁷⁾. — Ef leigutaki verður gjaldþrota í miðju leigutímabili, þá verður samkvæmt framansögðu að meta, hve mikill hluti umsaminnar leigu telst til þess hluta leigutímabilsins, sem af er; ef t. d. hús er leigt árlega frá 1.

6) Sbr. Lassen Haandb. Spec. D. 163—164.

7) Sjá nánar Lassen Haandb. Spec. D. 164—165.

okt. til jafnlengdar fyrir 50 kr. á mánuði, en leigutaki verður gjaldþrota 16. desember, þá á leigusali rjett á 125 kr. leigu og skaðabótum eftir almennum reglum fyrir það, sem eftir er ársins. Þó skaðabæturnar verði metnar 475 kr., þá skiftir þessi skifting leigunnar máli, því að leigukrafan er forgangsskuld, en skaðabótakrafan er ekki forgangsskuld. En stundum verður slík skifting leigunnar ekki framkvæmd svo sanngjarnt sje, t. d. í landsleigu og ella þar sem ágóði hins leigða er ekki jafn á hverjum tíma leigutímabilsins. Þegar svo á stendur, verður að taka tímabilið, sem leigutaki varð gjaldþrota í, í einu sem heild, og verður þá að skera úr því hvort telja beri samningnum slitið í byrjun eða lok tímabilsins. Á því veltur hvort þrotabúið á að greiða leigusala leigu, þ. e. upphæð, sem er forgangsskuld, eða skaðabætur, þ. e. upphæð, sem ekki er forgangsskuld, fyrir tímabilið. Úrskurður spurningarinnar virðist verða að fara eftir því, hvort aðalágóði hins leigða fellur fyrir eða eftir gjaldþrotin. Ef aðalágóðinn hefir fallið til leigutaka fyrir gjaldþrotin, þá er samningnum slitið að því tímabili loknu og þrotabúið á að greiða leigu, þ. e. forgangsskuld fyrir tímabilið. Ef aðalarðurinn fellur til eftir að leigutaki varð gjaldþrota, þá telst samningnum slitið frá byrjun tímabilsins að því leyti, að búinu ber aðeins að greiða skaðabætur, þ. e. almenna skuld, fyrir það tímabil. Upphæð sú, sem búinu ber að greiða, er venjulega umsamin leiguupphæð að frádregnum arði þeim, sem fellur aftur til leigusala.

Ef þrotabúinu er ekki bannað að koma í samninginn í stað þrotamanns,

þá eru bein ákvæði um fasteignir í 21. gr. gj.þr.l., en um lausafje eru engin ákvæði. Búinu virðist þá vera frjálst að kjósa, hvort það gengur í samninginn eða eigi. Ef það gengur í samninginn, þá er það sjálft samningsaðili og verður að greiða leigu á undan öllum gjaldþrotaskuldum. Ef það hinsvegar kys að ganga ekki í samninginn, þá fer að mestu eltir því, sem sagt var hjer að framan um það tilfelli, ef búíð má ekki ganga í samninginn⁸⁾. — Um fasteignir mælir 21. gr. gj.þr.l. 13. apr. 1894 svo fyrir: »Nú hefir skuldunautur tekið fasteign á leigu, og kemur búíð þá í hans stað, frá því að gjaldþrotaskiftin byrjuðu, nema öðruvísi sje ákveðið í samningnum. En bæði getur búíð og sá, sem á leigu seldi, sagt leigumálanum upp með vanalegum fresti til fardaga eða venjulegs flutningstima, enda þótt samið hafi verið um lengri ákveðinn tíma eða lengri uppsagnarfrestur áskilinn; en bæta verður uppsegjandi þá hinum málsaðila þann halla, sem hann biður af því að leigumálanum var ekki haldið áfram«. Samkvæmt þessu ákvæði virðist búinu skýlt að halda samningnum áfram fyrst um sinn. Orðið »kemur« bendir til þess að hjer sje um skyldu að tefla, en ekki kjörfrelsi, og það kemur vel heim við uppsagnarrjett búsins síðar í greininni. Ef búíð ætti frjálst að kjósa, hvort það vilji ganga í leiguna eða ekki, þá væri tilgangslaust að heimila því uppsagnarrjett með fresti. Frá byrjun gjaldþrotaskifta er búíð því aðili leigusamningsins, hvort sem því þykir belur eða ver, og verður að greiða leigu sam-

8) Sbr. Lassen Haandb. spec. D. 168.

kvæmt leigusamningnum á undan öllum gjaldprotaskuldum. En búið getur sagt upp þessari nauðungarleigu til næsta fardags eða flutningstima, sem kemur eftir uppsagnarfrest, sem venjulegur er í slíkum leigusamningum. Skaðabætur þær, sem búið á þá að greiða, eru ekki forgangsskuld. — Svo hefir verið litið á, að 21. gr. gj.pr.l. eigi ekki við, nema þá er leigutaki hefir tekið við leigunotunum, sbr. orðin »frá því að gjaldprotaskiftin byrjuðu«. Ef um leigusamninga er að tefla, sem ekki er tekið til að fullnægja, þá á búið frjálst að kjósa, að ganga í samninginn eða ekki eftir reglum þeim, sem áður eru nefndar um lausafje.

4. **Dauði aðila.** a. Ef *leigusali deyr*, þá koma erfingjar hans í hans stað. Ef erfingjarnir ganga frá skuldum, þá fer eftir því, sem sagt var að fram-
an í 3. a.

b. Ef *leigutaki deyr*, þá geta erfingjar hans samkvæmt áður sögðu ekki gengið í samninginn, nema svo sje um samið eða framsal leigurjettarins sje heimilt. Hinsvegar hlytist að jafnaði óhagræði og tjón af, ef samningnum væri slitið þegar í stað fyrirvaralaust. Því er litið svo á, að samningnum sje haldið áfram þrátt fyrir dauða leigutaka fyrst um sinn, en báðir aðilar geti sagt leigunni upp með venjulegum fresti til næstu fardaga eða flutningstima, eða, ef enginn fardagur eða flutningstimi er ákveðinn eða venjulegur, þá með hæfilegum fresti, jafnvel þó samið hafi verið um lengri leigutíma eða lengri uppsagnarfrest, sbr. 21. gr. gjprl. 1894.

9) Sbr. Lassen Haandb. spec. D. 172—173.

IV.

Samningslok.

Lögvernd.

1. Samningslok. a. Þá er *leigutíminn* er lið-
inn, hættir skylda leigusala til þess að heimila
leigutaka afnot hins leigða, og skylda leigutaka til
að greiða leigu, að sjálfsögðu að undanteknum
skyldum þeim, sem þegar eru tilorðnar, en ekki
fullnægt. Ef leigt er um ákveðinn tíma, þá
liður samningurinn undir lok að þeim tíma liðn-
um án þess frekara þurfi við. Mjög oft eru leigu-
samningar gerðir með því skilyrði, að þeim skuli
segja upp með fyrirvara. Skilorð þetta er
stundum tekið fram berum orðum, en stundum er
það fólgið í samningnum, t. d. þegar leigt er mán-
aðarlega, árlega. Ef leigt er um venjulegt leigu-
tímabil, t. d. íbúð frá 1. okt. til 14. maí eða 14.
maí til 1. okt. í Reykjavík, þá má telja skilorðið
fólgið í samningnum samkvæmt venju¹). Stund-
um er leigutímabil og uppsagnarskilorð lögákveðið,
sbr. 26. og 27. gr. ábl. 1884 og síðar um landsleigu.
Uppsögn er ekki bundin neinu formi. Samn-
ingnum má segja upp jafnvel áður en tekið er að
fullnægja honum, og er honum þá slitið um leið
og fyrsta tímabilinu er lokið, en ekki fyr. Fyrir-
varinn á venjulega að vera helmingur leigutíma-
bils. Í Reykjavík er uppsagnarfrestur 3 mánuðir,
ef íbúðir eru leigðar frá 1. okt. til 14. maí, eða 14.

1). Sbr. Formálab. 1886 32, d. í dómas. III 226.

mai til 1. okt., en 15 dagar, ef einstök herbergi eru leigð mánaðarlega. Þar sem leigt er árlega er fyrirvarinn 6 mánuðir²⁾. Ef ekki er leigt um tiltekið tímabil, þá verður uppsögn að vera með hæfilegum fyrirvara, þ. e. nægilegum fyrir þann, sem sagt er upp, til þess að koma sjer fyrir. Uppsegjandi á að segja samningnum upp frá næsta fardaga eða venjulegum flutningstíma, ef nokkur slíkur er, eða frá þeim tíma, sem til er tekinn í samningnum beinlínis eða óbeinlínis. Ef leigutími er algjörlega ótiltekinn, þá verður að telja að samningurinn sje gerður um venjulegan leigutíma, og ef enginn tími verður talinn venjulegur leigutími, þá mega báðir aðilar segja samningnum upp með fyrirvara samkvæmt því, sem að framan segir.

b. Samningsaðili má slita leigusamningi, ef *verulegar forsendur* hans *bregðast*, eða *reynast rangar*. Almenn forsenda flestra leigusamninga er efndir gagnaðila, og skiftir sú forsenda því mestu máli.

Leigutaki má rifta samninginn algjörlega, þ. e. skila hinu leigða eða hafna því og neita að greiða leiguna, ef leiguhluturinn er ekki í leigufæru standi í byrjun leigutímans, eða skemmist eða rýrnar meðan á leigutímanum stendur, og gallinn er verulegur, t. d. ef rúður eru brotnar í leigðu húsi, veggfóður rífið og lyklar týndir³⁾, leigður reiðhestur er haltur, svo að honum er óreitt. Gallinn er stundum verulegur þótt hann sje ekki leigusala að kenna heldur stafi t. d. af vatns-

2) Sbr. d. í dómas. III 226, Formálab. 1886 32, EAFormálab. 158.

3) Sbr. d. í dómas. VII 189.

flóði, eldi o. s. frv., en sök eða sakleysi leigusala skiftir nokkru máli, þá er dæma skal um það, hvort galli sje verulegur. Ef t. d. skorað hefir verið á leigusala að bæta úr gallanum, en hann vanrækir það, þá er gallinn oft riftunarsök, þó hann væri það ekki áður⁴). — Ef gallinn er ekki verulegur, þá má leigutaki krefjast afsláttar af leigunni, sbr. 42. og 43. gr. viðskl.⁵). Afslátturinn á að vera tiltölulegur hluti leigunnar á viðrýrnunina í sannvirði leigurjettarins vegna gallans. — Leigutaki týnir rjetti sínum til að rifta eða krefjast afsláttar, ef hann ber gallann ekki fyrir sig innan sennilegs tíma, eða leigusali af öðrum ástæðum má gera ráð fyrir að leigutaki ætli ekki að nota riftingarrjettinn, en ákvæði viðskl. um viðskiftatilkynningar eiga ekki við um leigu.

Leigusali má rifta samninginn algjörlega, þ. e. heimta hið leigða aftur og hafna leigunni, ef leigutaki fer illa með hið leigða í verulegum atriðum eða borgar ekki leiguna, sbr. 22. gr. ábl. 1884. Leigusali á þó ekki ávalt rjett á að rifta vegna þess að leiga er vangreidd; vangreiðsla leigu er ekki ávalt veruleg vanefnd leigusamnings. Til þess verður greiðsla leigunnar að hafa dregist verulega, eða hvað eftir annað, svo að gera megi ráð fyrir að hið sama muni koma fyrir oftár. Þá er um það skal dæma, hvort vanefnd leigutaka, meðferð hans á hlutum eða vangreiðsla leigunnar, sje veruleg, þá skiftir mjög máli og meir en um aðrar vanefndir, hvort leigutaki átti sök á vanefndinni eða ekki. Ef leigutaki fer illa með hið leigða

4) Sbr. Lassen Haandb. spec. D. 145.

5) Sbr. d. í dómas. VI 205, 300, VII 81.

af ásettum ráði, eða fyrir vitaverða vanhirðu, þá er framferði hans að jafnaði veruleg vanefnd, því að leigusali má ávalt búast við æ verri meðferð⁶). — Leigusali týnir rjetti sínum til að rifta samningnum, ef hann ber ekki fyrir sig vanefndirnar innan sennilegs tíma, eða fer svo að ráði sínu, að leigutaka er rjett að líta svo á, að hann ætli ekki að rifta vegna vanefndanna, t. d. ef leigusali tekur orðalaust við leigu eftir það, er honum var kunnugt um vanefndirnar, en ákvæði viðskl. 1911 um viðskiftatilkynningar eiga ekki við um leigusamninga. —

Aðili, sem riftar leigusamningi vegna vanefnda gagnaðila, á rjett á skaðabótum fyrir tjón það, sem hann hefir beðið af samningsgerðinni, ef gagnaðili átti sök á vanefndunum. — Í stað þess að rifta samningnum í heild sinni, má aðili rifta leigunni, en halda samningnum að öðru leyti upp á gagnaðila, þ. e. krefjast skaðabóta fyrir tjón það, sem hann hefir beðið af því samningnum var ekki fullnægt, fullnægju, ef skilyrði þeirrar skaðabótaskyldu eru fyrir hendi.

c. Kröfur útaf leigu á fasteign og lausafje *fyrnast* á 4 árum, l. 14 20. okt. 1905 3. gr. 1°, t. d. krafa leigutaka um afnotarjettinn, áður en leiguhlutur hefir verið afhentur honum til afnota. Eftir að leigutaki er tekinn til afnotanna, er rjettur hans venjulega hlutarjettur og fyrnist ekki. Ennfremur tekur ákvæðið til allra skaðabótakrafna vegna vanefnda leigusamnings. Hver húsaleigu-, landskuldar- og leigu-krafa um sig fyrnist auk þess sjer-

6) Sbr. d. í dómas. V 55, IV 222.

staklega á 4 árum. Ef skriflegt skuldabréf hefir verið útgefið fyrir þessum kröfum, eða dómur gengið um þær, eða sælt gerð, þá fynast þær á 10 árum, 4. gr. 1. 1905.

2. *Lögvernd.* *Leigutaki* getur fengið aðstoð fógeta til þess að ná afnotarjetti þeim, sem hann á rjett á, með því að láta fógeta bera þann út, sem fyrir er, og setja sig inn í afnotin. Ef leigutaki hefir kostað einhverju til hlutarins, sem leigusala er skylt að endurgjalda honum, þá má hann halda hlutnum þangað til endurgjaldið er greitt. — Þess er áður getið að rjettur leigutaka er venjulega »hlutarjettur«, þ. e. varinn eftir meg-inreglum hlutarjettarins.

Leigusali má láta fógeta bera leigutaka út, þá er hann á rjett á að fá hið leigða aftur. — Þessar kröfur leigusala eru forgangsskuldir samkv. 83. gr. b) skl. 12. apr. 1878: „Leiga af hýbýlum og öðru húsrúmi, þó eigi fyrir lengri tíma en eitt ár á undan síðasta fardegi fyrir lát eða gjaldþrot leigutaka, ennfremur landskuld, leigur af innstæðukúgildum og önnur jarðarafgjöld, og loks álag á jarðir, jarðarhús og innstæðu, er jörðu fylgir, eftir löglegri úttektargjörð. — Álag má taka lögtaki, 33. gr. ábl. 1884 sbr. 1. 29 16. des. 1885 1. gr. 9°. Ennfremur má taka lögtaki afgjöld af fasteignum landssjóðs, sveitar- og bæjarfjelaga, 1. 1885 1. gr. 2°), og loks gjöld fyrir notkun þeirra stofnana, landsnytja og annara hluta, sem ætlaðir eru til almenningsþarfa, enda sjeu gjöld þessi ákveðin í reglugjörðum og gjaldskrá, sem stað-

7) Sbr. lhbr. 10 4. jan. 1887.

festar eru af konungi eða ráðherra, eða samþykta-
eða staðfestar eru af sveitarstjórn, bæjarstjórn eða
yfirvaldi lögum samkvæmt, l. 1885 1. gr. 3°. —
Aður fyr var alment álitid⁸⁾, að leigusali ætti rjett
á að ganga að húsgögnum leigutaka, þeim, sem í
húsinu eru, enda þótt þau sjeu veðsett öðrum,
nema hann hafi lagt samþykki sitt á veðsetninguna,
en þessi skoðun virðist ekki eiga við lög að
styðjast.

V.

Landsleiga.

1.

Inngangur.

Um landsleigu hafa í flestum löndum verið
sett sjerstök lög¹⁾, því að jafnan hefir mikill hluti
þjóðanna átt atvinnu sína undir landbúnaði og
mjög margir verið leiguliðar annara. Í fyrstu var
mönnum frjálst að semja um landsleigu sem önn-
ur efni, og lögin komu því aðeins til greina að
ekki væri um samið. Leiddi það til þess viðast
hvar í öðrum löndum að leiguliðar fóru mjög
halloka í viðskiftum við landsdrottna. Þjóðfelags-
munur varð þar æ meiri milli landsdrottna og
leiguliða. Landsdrottmar fengu smátt og smátt mest
ráðin í löndunum, og rjeðu því að lokum að hið

8) Sbr. Formálab. 1886 33.

1) Sbr. Aubert spec. Del. I (2. útg.) 205 og áfr.

forna jafnrjetti var úr lögum numið. Urðu leiguliðar nú víða jafnvel að lögum að meira eða minna leyti ófrjálsir menn. Landsdrottinn var ekki aðeins ofjarlar leiguliðanna vegna auðlegðar, þekkingar og þjóðfélagsstöðu sinnar, heldur áttu þeir nú einnig að lögum yfir leiguliðunum að segja. Á 18. og 19. öld breyttust skoðanir manna um þetta mál. Ræktun landsins varðar ekki aðeins landeiganda, heldur einnig þjóðfélagið. Og leiguliðar eiga jafnan rjett á sjer sem hinir. Þessi skoðunarbreyting varð til þess, að höft þau, sem áður hvíldu á leiguliðum voru úr lögum numin, og jafnframt var tekið til að endurskoða landbúnaðar- og leiguliðalöggjöfina í heild sinni. Aðalatriði endurskoðunarinnar hlaut vegna þess, sem á undan var gengið, að verða, að tryggja hag leiguliðanna gagnvart ofurmagni landsdrottna, og svo, að hlynna að ræktun landsins. Er þetta aðalefni hinna nýrri landbúnaðarlaga²).

Hjer á landi hefir efnahagsmunur eða mismunur á þjóðfélagsstöðu landsdrottna og leiguliða aldrei verið svo mikill, að landsdrottinn hafi náð neinum verulegum yfirtökum á leiguliðum. Leiguliðar urðu hjer aldrei ófrjálsir. Landsleigubálfur Jónsbókar og landabrigðabálfur, sem settir eru eftir eldri íslenskum lögum og norskum lögum, gíltu því að mestu leyti óbreyttir allar götur til ársins 1884, er lög um bygging, ábúð og úttekt jarða voru sett. Hjer var ekki þörf á lögum til verndar mannrjetti leiguliða. Hinsvegar voru ákvæði Jónsbókar ófullnægjandi til þess að

2) Sbr. Aubert spec. Del I (2. útg.) 205 áfr.

tryggja atvinnuhag leiguliða og hagsmuni þjóðfélagsins um ræktun jarðarinnar. Því var nokkru eftir að endurskoðun landbúnaðarlöggjafarinnar kom á dagskrá annarsstaðar, einnig tekið að endurskoða landsleiguákvæði Jónsbókar. Eitt af málum þeim, sem lögð voru fyrir embættismannanefndina 1839 og 1841, var endurskoðun Jónsbókar, m. a. landbúnaðarbálkanna. Hafði stjórnin undirbúið málið nokkuð og í nefndinni var samið frumvarp til »tilskipunar um landbúnað«; frumvarpið varð þó ekki útrætt á fundinum, en var sent stjórninni ásamt öðrum óútræddum frumvörpum³⁾. 1845 var svo skipuð sjerstök nefnd til þess að athuga frumvarpið⁴⁾, og alþing 1865 setti þingmannanefnd í málið⁵⁾, en enginn sýnilegur árangur varð af þessum nefndum framyfir það, sem áður var orðið. Loks var eftir uppástungu alþingis 1869 enn skipuð nefnd 1870⁶⁾. Sú nefnd lauk störfum sínum 1876; hafði hún klofnað í tvent, og lagði hvor hlutinn fram sitt frumvarp til landbúnaðarlaga fyrir Ísland. Bæði frumvörpin voru mjög ítarleg og tóku til allra landbúnaðarmálefna. Stjórnin aðhylltist frumvarp meiri hluta nefndarinnar og lagði það með nokkrum breytingum fyrir alþingin 1879, 1881 og 1883, en alþing tók að lokum út úr þá kaflana eina, sem voru um bygging jarða og úttektir, og urðu þeir með ýmsum breytingum að lögum *nr. 1 12. jan. 1884* um bygging,

3) Tið. frá nf.fundum 1839 bls. 19, 51 og 158, 1841 bls. 188—190.

4) Kgúrsk. 23. apr. 1845.

5) Alptið 1865 I 60 og II 443, 1867 I 112 og II 250—251.

6) Kgúrsk. 4. nóv. 1870.

ábúð og úttekt jarða⁷⁾. Lög þessi eru að mestu í samræmi við ákvæði Jónsbókar; í ýmsum atriðum er þó farið eftir seinni tíma venjum, og sumstaðar kennir áhrifa frá hinni nýju landbúnaðarlagastefnu, sem áður er getið um.

Um landsleigu eftir íslenskum lögum hefir meira verið *ritað* en um önnur efni íslenskra laga. Ítarleg skýring ábúðarlaganna er í formálabókunum báðum (1886 bls. 37 o. eft., og E. A. bls. 165 o. eft.). Ennfremur hefir Páll Briem skrifað um »Erfðaábúð, sjálfsábúð, leiguábúð« í Lögfræðingi I 35—66 og III 108—172, og um »Hundraðatal á jörðum« í Lögfr. IV 1—54. —

Ábl. 1884 eiga einungis um *jarðir* og *hjáleigur*. Jörð er býli, sem sjerskilið land fylgir og metið er til dýrleika sjer⁸⁾. Hjáleiga er partur úr jörð með sjerstöku túni og engjum, en á að öðru leyti undir aðallandið. Um húsmensku, þurra-búðir, lóðir, stakkstæði o. s. frv. eiga ábl. ekki. Ennfremur taka ábl. einungis til *jarðarleigu*; þau eiga t. d. ekki við um ábúð presta á prestssetrum⁹⁾ eða þvil.

2.

Bygging jarða.

a. Samkvæmt 1. kap. Llb. Jb. og 1. gr. rjettarb. 1294 átti að *byggja jarðir* með handsölum

7) Alptið 1879 I 29, 1881 I 267 og 297 og II 1033, 1883 C 11, 205, A 236.

8) Frv. til landbún. 1877 5. gr., 1878 4. gr.

9) Sbr. Lhbr. 108 19. sept. 1884.

og vottum, en þetta form lagðist smátt og smátt niður og nú er bygging jarða ekki formbundin að lögum. Að visu segir í 2. gr. ábl. 1884, að brjef skuli gera um bygginguna, og er það nefnt *byggingarbrjef* fyrir jörðinni. En ákvæði þetta er ekki formsákvæði; það er sett leiguliða til tryggingar, til þess að landsdrottinn geti ekki þröngvað kosti hans og lagt á hann aðrar kvaðir eða krafid hann annara gjalda, en um var samið. Ef landsdrottinn vanrækir að gefa byggingarbrjef, þá er byggingin ekki ógild, en hann verður að sanna með hvaða leigumála jörðin var byggð, og geti hann ekki sannað það, þá fer eftir því, sem leiguliði kannast við að landsdrottinn hafi áskilið, sbr. 4. gr. ábl. Samningurinn er því jafngildur að lögum, hvort sem hann er munnlegur eða skriflegur, við votta eða ekki, en landsdrottinn er tryggilegra að gera skriflegan samning eða tryggja sjer á annan hátt sönnun fyrir samningnum, t. d. með vottum, því að ella á hann á hættu að leiguliði gangi frá loforðum sínum. Byggingarbrjef er því að eins löglegt, að gerð sjeu tvö samhljóða eintök af því, og að bæði landsdrottinn og leiguliði riti nöfn sín undir það ásamt tveim vottum; landsdrottinn hefir annað brjefið, en leiguliði hitt, 4. gr. ábl. Ef svo er um bygginguna búíð, þá getur leiguliði ekki mótmælt þeim atriðum leigumálans, sem til eru tekin í byggingarbrjefinu, nema hann sanni lögfullri sönnun, að öðruvísi hafi verið um samið. — Í byggingarbrjefi skal skýrt tekið fram, hve langur ábúðartíminn sje; en sje það eigi gert, skal svo álíta sem jörð sje byggð æfilangt, nema landsdrottinn sanni, að öðruvísi

hafi verið um samið¹⁾). Í byggingarbrjefi skal greina landamerki jarðarinnar og geta þeirra itaka, er hún á í annara manna lönd; svo og þess, ef kvaðir eða iskyldur liggja á henni. Þá skal taka fram, hverja landsskuld greiða skal eftir jörðina og í hverjum aurum. Í því skal og ákveða, hver innstæðukúgildi fylgja jörðu og hvílik, svo og hverja leigu skuli greiða af þeim. Ennfremur er rjett að taka fram í byggingarbrjefi alla ábúðarskilmála, sem ekki eru venjulegir eða lögskipað er um í ábl. 1884, t. d. um jarðabótaskyldu leiguliða, að landshluttur af sildveiði sje áskilinn landsdrotni, ef svo er tilskilið o. s. frv. — *Byggingarbær* er landeigandi, en hann getur fengið öðrum umboð sitt til byggingar. Umboðsmenn þjóðjarðanna hafa byggingarráð á þjóðjörðum, en hreppstjórar á kirkjujörðum.

b. Hver maður, sem á jörð og nýtir ekki sjálfur, skal *selja hana öðrum á leigu*, 1. gr. ábl. Jarðeigandi á auðvitað ávalt sjálfur rjett á að nýta jörð sína og halda henni í rækt, hvort sem hann situr á jörðinni sjálfur eða hefir þar umboðsmann sinn. Sömuleiðis á jarðeigandi frjálst að kjósa, hverjum hann vill byggja jörðina af fleirum, sem æskja byggingar. En ef jarðeigandi getur ekki eða vill ekki nýta jörðina sjálfur, þá er honum skylt að byggja hana einhverjum þeirra, sem þjóðast, eða, ef aðeins er um einn að tefla, þá þeim manni²⁾. Þjóðfelagið má ekki sinna hagsmuna

1) Sbr. d. í dómas. V 55.

2) Sbr. Jb. Llb. 41, frv. til landbún.l. 1877 62. gr. og aths. við þá gr. bls. 56--57.

vegna leyfa, að jarðir sjeu lagðar í eyði að nauðsynjalausu. Jafnvel þó enginn bjóðist til þess að taka jörðina á leigu, þá er landsdrottinn ekki laus allra mála. Hafi hann ekki fengið jörð sína byggða fyrir sumardag hinn fyrsta, þá skal hann innan háls mánaðar láta bjóða hana upp til ábúðar eða afnota fardagaár það, sem í hönd fer, í þeirri þinghá, sem jörðin liggur í. Bjóði enginn í ábúð jarðarinnar, þá er landsdrottinn úr sök. Hann á að banna nágrönnum öll afnot jarðarinnar, og verða þau þeim þá óheimil. Nú lætur landsdrottinn ekki bjóða jörðina upp sem fyr segir, og skal hann sjálfur greiða öll lögboðin gjöld af henni og halda uppi lögskilum af henni það ár, þó hún verði honum með öllu arðlaus. En láti hann hinsvegar bjóða jörðina upp til afnota, þá þarf hann ekki að halda uppi lögskilum fyrir hana það ár, ef hún verður honum arðlaus³⁾. Hjáleigu má leggja niður og undir heimajörðina eða til annarar hjáleigu hennar, 1. gr. ábl. síðast, þ. e. a. s. hjáleigu má leggja niður sem hjáleigu og sameina það land, sem henni fylgdi, heimalandinu.

Að jafnaði má landsdrottinn byggja jörð sína með *þeim leigumála, sem hann verður ásáttur um við leiguliða*. Jörð má byggja einum (eimbýli), tveimur (tvíbýli) eða mörgum (margbýli) og um skemri eða lengri tíma. Ennfremur má landeigandi byggja einum jörðina sjálfa, en leigja öðrum hlunnindi. Þó er bannað að skilja veiðirjettinn frá jörðinni; hann fylgir jörðinni við byggingu sem afnotarjettur, ts. 20. júní 1849 4. gr.

3) Sbr. lhbr. 80 5. júlí 1886.

Landeigandi má að jafnaði byggja hvernar þjóðar manni sem er jörð, sbr. þó um fossa l. 57 22. nóv. 1907.

3.

Samband landsdrottins og leiguliða.

a. Landsdrottinn er skyldur að *heimila leiguliða afnot jarðarinnar í leigufæru standi*. Það fer eftir samningnum eða venju í hverri sveit hvernig jörðin á að vera á sig komin. Í 6. gr. ábl. 1884 segir, að nauðsynleg hús skuli fylgja jörðu, þau er henni bafa áður fylgt; um stærð og tölu hús fer eftir jarðarmagni og því, sem venja er í hverri sveit eftir mati úttektarmanna; en jafnan skal afhenda hús í góðu og gildu standi eða með fullu álagi. Þetta er þó ekki svo að skilja, að ekki megi byggja jörð, nema hús sjeu í góðu standi. Ef leigutaki veit um ásigkomulag hús og sættir sig við þau, þá er það samningsatriði gilt, þrátt fyrir 6. gr. ábl. — Jörð á að afhenda leiguliða með úttekt samkvæmt ákvæðum 30.—34. gr. ábl., sjá síðar, til þess að gengið sje úr skugga um, að hún sje eins og samningarnir tilskilja. — Ef jörð er ekki í leigufæru standi samkvæmt samningunum, þá er hún er afhent leiguliða, þá á landsdrottinn að greiða skaðabætur (álag), sem svara því, sem á brestur, að jörðin sje leigufær. Ef landsdrottinn hefir bygt tveimur sömu jörðina, þá á hann að fá þeim, sem ekki fær jörðina, jafngott jarðnæði, eða bæta honum að öðrum kosti allan þann skaða, sem hann biður af því að hann

komst ekki að jörðu, hvorttveggja eftir mati óvilhallra manna, ábl. 5. gr.

b. Leiguliði á *ábúðarrjett á jörðunni leigutlmann*. Leigutíminn fer eftir byggingarbrjefinu, sbr. Jb. llb. 1; ef ekki er tekið fram í byggingarbrjefinu hve langur leigutíminn sje, þá skal líta svo á sem jörð sje bygð æfilangt, nema landsdrottinn sanni að öðruvisi sje um samið, 2. gr. ábl. Leigutíminn er stundum óákveðinn, t. d. þann tíma, sem jeg hefi umráð jarðarinnar¹⁾ eða þvil. Stundum er jörð bygð á erfðafestu, þ. e. alla æfi þess, sem tekur jörðina, og allra afkomenda hans. — Jörð skal ávalt byggja frá fardögum til fardaga, 2. gr. ábl. Fardagar eru þá er sex vikur eru af sumri, og eru þeir fjórir; fimtudagur í sjöundu viku sumars er fyrstur þeirra, en sunnudagur síðastur, 7. gr. ábl.

Afnotarjettur leiguliða fer eftir því, sem byggingarbrjefið segir. Ábúandi hefir öll leiguliðanot af jörðinni nema öðru vísi sje um samið²⁾; en það eru leiguliðanot, að hann hafi til notkunar fyrir sjálfan sig hús og mannvirki, innstæðukúgildi og alt, sem því leigulandi fylgir, 12. gr. ábl. Leiguliði á því alla grasnyt af jörðu. Fiskveiði og eggver á leiguliði, nema frá sje skilið. Dýraveiði á leiguliði, og má ekki skilja veiðirjettinn frá jörðunni, ts. 20. júní 1849 4. gr. Leiguliði á allan reka á jörðu, nema öðruvisi sje um samið, sbr. 14. gr. ábl. Samkvæmt Jónsbók llb. 6 (7. kap. í Ak.) var þó viðarreki og hvalreki undanskilinn leiguliðanotum jafu-

1) Sbr. d. í dómas. III 402.

2) Sbr. Frv. til Iblaga 1877 bls. 59.

vel þó ekki væri fráskilið i byggingarbrjefi. Hefir því verið haldið fram³⁾ að ákvæði þessi sjeu i gildi einnig eftir að ábl. komu til sögunnar. Þetta er þó vafalaust rangt á litið að því er kemur til viðarreka. Orð 14. gr. ábl. verða i sjálfu sjer varla skilin öðruvís i en svo, að sjertakt ákvæði þurfi i byggingarbrjefi til þess að undanskilja viðarreka; en þó nokkur vafi kynni að geta verið um þetta, þá sjest á undirbúningi ábl. að ætlast var til að 14. gr. kæmi því aðeins til greina að viðarreki væri sjerstaklega undanskilinn leiguliðanotum⁴⁾. En ef svo hefir verið gert, þá mælir greinin svo fyrir, að leiguliði eigi þó álnarlöng kefli og þaðanaf smærri. Hinsvegar mun vera rjett að skilja orð 14. gr. ábl. svo, að ákvæði Jónsb. um hvalreka sjeu enn i gildi, og er því hvalreki undanskilinn leiguliðanotum nema öðruvís i sje samið. — Leiguliði má skera torf, taka mó, mól og sand i landinu, sem hann þarf til heimilis eða húsagerðar á jörðunni o. s. frv. — Öllum afnotum leiguliða eru sett þau takmörk, að ekki má ganga of nærri jörðinni. Ef leiguliði niðir jörðina, þá greiðir hann landsdrottnei skaðabætur (álag) eftir mati úttektarmanna, sbr. m. a. 18. gr. ábl.

Leiguliði á afnotarjettinn einungis fyrir sjálfan sig, sbr. 12. gr. ábl. Hann má því ekki byggja öðrum af jörð sinni, nje taka húsmenn, nema landsdrottinn leyfi, 13. gr. ábl. Leyfi landsdrottins má t. d. telja fólgið i því, að einum manni er byggð

3) EAFormálab. 168—169.

4) Sjá frv. til lblaga 1877 74. gr. og aths. við þá grein bls. 62.

samfeld torfa með þurrabúðum og hjáleigum. Sá maður (fyrirsvarsbóndinn) má þá leigja öðrum þurrabúðirnar og hjáleigurnar, eða fá öðrum í hendur leigurjett sinn að þeim⁵). Leiguliði má ekki heldur án leyfis landsdrottins ljá öðrum neitt af hlunnindum þeim og landsnytjum, sem leigulandi hans fylgir, nema það sje í umskiftum fyrir önnur hlunnindi eða landsnytjar, sem leigujörð hans þarfnast, 13. gr. ábl. Leiguliði má því t. d. ekki leigja öðrum mönnum slægjur í landi jarðarinnar, og ekki má hann láta burtu hey, sem hann hefir aflað á jörðunni, nema því aðeins að hann fái aftur jafngildi í heyi eða beit eða hann hafi í harðindum látið heyið gegn öðru endurgjaldi eftir áskorun hreppsnefndar, 13. gr. ábl. Nú má spyrja hvort leiguliða sje óheimilt að láta af hendi hey gegn öðru skepnufóðri jafngóðu (t. d. korni). Tilgangur ákvæðisins mun vera, að stemma stigu fyrir heysölu, sem hefir í för með sjer minna skepnuhald á jörðinni og því minni áburð og þar afleiðandi minni rækt⁶). Þá er lögin voru samin, var hinsvegar korn að mestu óþekt til skepnufóðurs, og því ekki von til að lögin tækju það til. Samkvæmt þessu virðist leiguliða heimilt að láta hey frá jörðu gegn jafngildi í skepnufóðri, hverrar tegundar, sem er. Leiguliði má ekki selja áburð frá jörðu, þann er henni megi að notum koma, nje farga honum á annan hátt, sjá síðar, 13. gr. ábl. — Hinsvegar má leiguliði fá öðrum og selja frá jörð sinni afurðir jarðarinnar, sem ekki eru

5) Sbr. Formálab. 1886 39.

6) Sbr. Frv. til Iblaga 1877 bls. 62.

nauðsynlegar til ræktunar henni, t. d. mjólk, smjör, egg, lax o. s. frv. Mól og sand virðist leiguliði mega selja, ef ekki er selt meira en sjórinna ber upp aftur með næsta flóði. — Ef leiguliði brýtur móti því, sem nú var talið, þá skal hann bæta landsdrottinni allan skaða, sem hlýst af því, 13. gr. ábl. 1. p., jafnvel þótt hann eigi enga sök á skaðanum, aðra en þá, að hann misför með rjett sinn, nema hann sanni, að tjónið hefði hlotist, þó ekki hefði verið brotið.

c. Leiguliði er *skyldur að koma til jarðarinnar á tilteknum tíma*, 7. gr. ábl., og *sitja hana til fardaga*, 28. gr. ábl. Hann skal ár hvert flytja út á tún og í garða allan þann áburð, sem fellur til á leigujörð hans, 18. gr. ábl., og má því ekki eyða honum á annan hátt, nema venja sje til, t. d. um taðbrenslu⁷⁾, eða leyfi landsdrottins. Ennfremur á leiguliði að rækta jörðina, vinna upp tún og engi, svo að hún sje ávalt í fullri rækt, 18. og 22. gr. ábl. Ef kveðnar eru jarðabætur á leiguliða eða sjerstök hirðing á áburði, og byggingarbrjef greinir, hverjar jarðabætur sjeu og hve miklar ár hvert, og hver hirðing áburðar, þá er leiguliði skyldur að vinna slíkt, sem til var skilið, en gjaldi landsdrottinni ella skaðabætur (álag) eftir óvilhallra manna mati, 19. og 22. gr. ábl. Ef leiguliði kemur ekki til jarðar í fardögum eða fer af jörðu fyrir fardaga, þá á hann sömul. að greiða landsdrottinni fullar skaðabætur, 7. og 28. gr. ábl.

Leiguliði er skyldur að *gæta hagsmuna landsdrottins* í hvivetna. Ef reki er undanskilinn leigu-

7) Sbr. Alptíð. 1879 II 743, 746, 747.

liðanotum, þá skal leiguliði þó hirða við þann, sem rekur, fyrir landsdrottinn og marka viðarmarki hans. Þetta skal hann gera »sem sjálfur hann ætti«, 14. gr. ábl. Orð þessi eru dálítið vafasöm. Ef til vill liggur beinast við að skilja þau svo, að leiguliða beri að fara með eins og hann fer venjulega í sjálfs sin sök, og skiftir þá mjög máli, hvort maðurinn er hirðulaus að eðlisfari og um sína eigin muni eða pössunarsamur. Hinsvegar má líka skilja orðin svo, að leiguliði skuli fara að sem skynsamur maður, og kemur þá ekki til álita eðlisfar leiguliða. Þó þessi merking orðanna sje fjær en hin, þá virðist þó rjett að skilja ákvæðið svo. Það kemur best heim við almennar rjettarfarsreglur, enda er það næsta óeðlilegt að hirðulaus maður verði betur úti en hirðusamur. Loks bendir það, sem síðar segir í greininni, í sömu átt: Leiguliði á að draga viðinn úr flæðarmálinu, svo hann taki ekki út aftur, og hann er ekki vítalaus, ef hann vanrækir það, þótt hann að jafnaði láti sínar eignir liggja undir skemdum. Fyrir starf sitt viðvikjandi viðarreka landsdrottins, á leiguliði öll álnarlöng kefli og þaðan af smærri, sem rekur. Það er mjög vafasamt hvað orðin 'álnarlöng kefli' merkja⁸⁾; eðlilegast virðist að skilja þau í samræmi við nútímamál svo, að með þeim sje átt við viðarbúta, sem eru alin á lengd enda á milli eða styttri. — Ef hval rekur, skal leiguliði festa hann þeim festum og að öllu bjarga, sem lög ákveða. Lög þau, sem hjer er vitnað í, er 6. kap. 11b. Jónsbókar (7. kap. í Ak.) og eru ákvæði hans um

8) Sbr. Alptið. 1883 A 222.

hvalreka, því enn í gildi. Leiguliði á að gera landsdrottni þegar orð eða umboðsmanni hans; leiguliði má skera hvalinn, og ef nauðsyn krefur að skorið sje, þá er leiguliði skyldur að skera, en ábyrgjast skal hann landsdrottni allan þann hval, sem hann sker. Ef hvalurinn er styttri en 20 álnir, þá á leiguliði ekki endurgjald fyrir ómak sitt. Ef hvalurinn er 20 álnir eða lengri, þá á leiguliði 6 vættir spiks og rengis, hálf af hvoru, til endurgjalds fyrir fyrirhöfn sína í þágu landsdrottins. — Ef leiguliði vanrækir skyldur sínar, sem nú voru taldar, bæti hann landsdrottni fullum bótum, sbr. Jb. Llb. 6.

d. Leiguliði er *viðhaldsskyldur*, 15. gr. ábl. Hann á að halda uppi öllum þeim húsum, sem voru á jörðunni, þegar hann kom til hennar og fylgja jörðinni, og ábyrgjast fyrning þeirra; svo skal hann enn fremur halda við öðrum nytsömum mannvirkjum, sem jörðu fylgja, svo sem túngörðum, vörslugörðum, matjurtagörðum, fjenaðarrjettum, heygörðum, stýflugörðum, og hverju öðru, og endurbæta það á ári hverju, svo að nýtilegt sje og byggja upp af nýju, ef fallið hefir. Leiguliði ábyrgist innstæðukúgildi jarða, að ávalt sjeu til og leigufær. Þá er leiguliði fer frá jörðu á hann að skila henni með öllu, sem til hennar heyrir, fullgildu, eins og samningar tilskilja. Til tryggingar rjetti aðila er lögskipuð úttekt jarðarinnar, þegar henni er skilað, sjá siðar. Ef leiguliði skilar jörðinni ekki í rjettu ásigkomulagi, þá á hann að bæta landsdrottni það að fullu (greiða álag á jörðina), 13., 15., 21. og 22. gr. ábl.

Leiguliða er veitt nokkur tilslökun á viðhalds-

skyldunni, ef verulegar skemdir verða á húsum eða landi af völdum náttúrunnar, án þess honum verði gefin sök á skemdunum. Landsdrottinn á þá að kosta endurbótina að nokkru leyti. Ef skriða fellur á hús leigujarðar eða þau verða á annan hátt fyrir skemdum af völdum náttúrunnar, svo sem af snjóflóði, vatnsflóði eða jarðskjálfta, eða þau farast fyrir eldsvoða, sem leiguliða verður ekki sök á gefin, þá skulu landsdrottinn og leiguliði gera hús aftur í sameiningu. Landsdrottinn leggi við til húsagjörðar og smiðar, en leiguliði veggi alla og þök. Þó skal leiguliði greiða landsdrottni álag á hús þau, sem fórust, ef þau voru ekki fullgild að áliti úttektarmanna, 16. gr. ábl. Ákvæði þetta á einungis við um torfhús, og er mjög vafasamt hvernig fer, þar sem eru timburhús eða steinhús, ef ekki er sjerstaklega um samið. Ef land jarðar spillist af vatnagangi, skriðum, sandfoki eða öðru, sem leiguliða verður ekki gefin sök á, þá á hann að gera landsdrottni orð, eða umboðsmanni hans, og er leiguliða heimilt að krefjast skoðunar á skemdunum. Ef hægt er að bæta skemdirnar á einu ári, þá eiga landsdrottinn og leiguliði að bæta þær að helmingi hvor. Ef ekki er hægt að bæta skemdirnar á einu ári, þá er hvorugur skyldur til að bæta, 17. gr. ábl.

e. *Jarðabætur á byggðri jörð. Landsdrottinn á rjett á að gera þær jarðabætur á jörð sinni, sem hann vill, þó jörðin sje í fastri byggingu, 21. gr. ábl. Nú vill landsdrottinn gera jarðabót á slikri jörð, og á hann þá fyrst að leita samkomulags um hana við leiguliða, en nái hann því ekki, þá má hann gera jarðabótina á eigin spýtur, en bæta*

verður landsdrottinn leiguliða fullum bótum það, sem verkið kann að spilla leiguliðanotum hans. Þá er jarðabótinni er lokið, getur landsdrottinn látið óvilhalla menn skoða hana og meta, hversu mikið jörðin megí hækka að eftirgjaldi fyrir jarðabótina; jarðabótina getur hann síðan afhent leiguliða, og í leiguliði upp frá því að halda henni við sem öðrum mannvirkjum á jörðinni, og svara henni á sínum tíma ásamt jörðinni í gildu standi eða með fullu álagi; ennfremur ber honum að gjalda árlega þá hækkun á eftirgjaldinu, sem metin var fyrir jarðabótina, 21. gr. ábl.

Leiguliði á, eins og landsdrottinn, rjett á að gera þær jarðabætur, sem hann vill á leigujörð sinni, auk þeirra, sem hann er skyldur að gera samkvæmt byggingarbrjefi. Stundum á leiguliði nokkurn endurgjaldsrjett fyrir jarðabætur, og greina lögín í því efni milli húsagerðar og jarðabóta í þröngtækari merkingu orðsins. — Ef leiguliði vill gera jarðabót, sem ekki verður talin aðeins til þess að jörðin sje í góðri rækt og yfir höfuð vel setin, enda sje hún ekki ákveðin í byggingarbrjefi — en fyrir slíkar jarðabætur á leiguliði auðvitað enga endurgjaldskröfu, — þá á hann að leita samkomulags við landsdrottin um kostnaðinn við jarðabótina, en nái leiguliði ekki samkomulagi við landsdrottinn, þá má hann fá óvilhalla menn á sinn kostnað til að meta, hvort varanleg not muni verða að jarðabótinni og tilvinnandi að gera hana, og skulu þeir jafnframt gera nákvæma áætlun um kostnaðinn við jarðabótina og hversu mikið eftirgjald ettir jörðina megí hækka til frambúðar fyrir hana. Landsdrottin skal bjóða að vera við mat

þetta, og skal þá leiguliði bjóða, að landsdrottinn láti gera jarðabótina og borga jafnframt hálfan kostnaðinn við matið, en að leiguliði skuli svo halda henni við og greiða þá hækkun í eftirgjaldinu, sem metin var. Vilji landsdrottinn það eigi, þá er rjett að leiguliði geri jarðabótina á sinn kostnað. Þegar svo á stendur, er leiguliði ekki skyldur til að halda jarðabótinni við. En við úttekt jarðarinnar, þá er leiguliði fer frá henni, skal meta, hversu mikið jörðin megi hækka að varanlegu eftirgjaldi fyrir jarðabótina, og hvern kostnað hafi þurft til að gera hana, enda sje hún í góðu standi eða fult álag gert á hana. Kostnaðinn skal fráfarandi þá fá endurgoldinn, en þó eigi með hærri upphæð en þeirri, sem er 12 sinnum hærri en hækkun eftirgjaldsins, 20. gr. ábl. Ábl. tala einungis um jarðabætur, sem gerðar eru eftir mati óvilhallra manna og landsdrottni hefir verið boðið að gera. Þá má spyrja hvernig fari um jarðabætur, sem leiguliði gerir án þessa undirbúnings. Það er vafalaust, að endurgjaldsrjettur leiguliða kemur að engu haldi, ef lögin eru skilin stranglega, en ástæður laganna til þess að veita leiguliða endurgjaldsrjett fyrir jarðabætur eru jafnrikar, hvort þessa forms er gætt eða ekki. Og í nýjum lögum er ekki krafist þessa forms, sjá l. 31 20. okt. 1905 um sölu þjóðjarða, 8. gr., og l. 50 16. nóv. 1907 um sölu kirkjujarða, 8. gr.; samkv. lögum þessum á leiguliði á þjóðjörð eða kirkjujörð, sem kaupir jörðina, rjett á að dregið sje frá andvirði jarðarinnar verð jarðabóta, sem hann hefir unnið fram yfir skyldujarðabætur. Af þessum lögum verður þó ekki ályktað um elni það, sem hjer ræðir um,

því að lögin eru öll óvanalega hagstæð leiguliðum. Og ákvæði ábl. um endurgjaldsrjett eru einstæð undantekning frá almennum meginreglum íslenskra laga, sem ekki er heimilt að skýra viðtækar, en orð þeirra vafalaust ná. Í orðum ábl. kemur hjer sjerstaklega til athugunar ákvæðið um tilboð til landsdrottins um að vinna sjálfur jarðabótina, því að landsdrottinn má ekki á sama standa, hvort hann vinnur jarðabótina sjálfur eða borgar leiguliða peninga eða peningavirði fyrir að vinna hana. Landseti, sem sviftir landeiganda þessu úrræði, virðist því ekki eiga rjett á neinu endurgjaldi fyrir jarðabætur sínar, en hann má nema þær burtu, t. d. gaddavirsgirðingu, ef það er hægt án þess að skemma landið. — Ef leiguliði hefir gert húsi á jörðu fram yfir það, sem honum ber skylda til, þá á hann engan endurgjaldsrjett fyrir þau, 10. gr. ábl. Hinsvegar er hann skyldur til að bjóða landsdrottinn að kaupa húsin því verði, sem úttektarmenn meta. Ef landsdrottinn vill ekki kaupa, þá skal leiguliði bjóða þeim, sem tekur við jörðinni, að kaupa þau. Vilji hann heldur ekki kaupa með sama verði, þá má trúfarandi taka þau ofan og flytja af jörðu eða selja þau hverjum er hann vill til burtflutnings. Húsin á að rjúfa svo að viðtakanda sje sem minst mein að því. Hinsvegar virðist leiguliða heimilt samkvæmt ábl. að rjúfa hús, jafnvel þó landið skemmist nokkuð af því. — Um aðrar umbætur, en hús og jarðabætur, geta ábl. ekki. Leiguliði á rjett á að nema þær burtu, ef það er hægt án þess að eign landsdrottins skemmist við það. Endurgjaldsrjett á leiguliði engan fyrir þær, og er ekki skyldur að bjóða landsdrottinn að kaupa þær.

f. Leiguliði er skyldur að greiða afgjaldið eftir jörðina, *landskuldina*. Afgjaldsskyldur er leiguliði jafnvel þó hann hagnýti sjer ekki jörðina, sbr. 7. og 28. gr. ábl. — Upphæð landskuldar fer eftir því, sem um var samið. Ef samið er um afgjald eitt ár en ekki síðar, þá er leiguliði skyldur að greiða hið sama afgjald aftur⁹⁾, því að með því að halda áfram leiguliðanotunum, hefir leiguliði játað undir sömu kosti sem áður. Eindagi landskuldar er fyrir hvers árs fardaga, 24. gr. ábl., fyrir umliðið ár, nema öðruvisi sje um samið eða önnur sje venja¹⁰⁾. Leiguliði er skyldur til, þó ekki sje tilskilið, að færa landskuldina á heimili landsdrottins ókeypis, ef það er ekki fjær en þingmannaleið nemi. Ella verður landsdrottinn að hafa umboðsmann, sem ekki búi fjær og taki við jarðarafgjöldum, 28. gr. ábl., en verður að öðrum kosti að sækja afgjöldin.

Ennfremur á leiguliði að greiða *leigur eftir kúgildi* jarðarinnar. Upphæð leigna má ekki hærri vera, en 2 fjórðungar smjörs eftir kúgildi, sbr. Jb. kb. 15 og venju. Eindagi á kúgildaleigum er fyrir Mikkaelsmessu, 24. gr. ábl., þ. e. 29. september, og á leiguliði að færa landsdrottni leigurnar eins og áður var sagt um landskuld.

Landsdrottinn er skyldur að gefa leiguliða fullnægjandi *kvittun* fyrir landskuld og leigum, sem öðrum greiðslum.

g. Leiguliði á að greiða alla *skatta* og skyld-

9) Sbr. d. í dómas. VII 493.

10) Sbr. d. í dómas. VIII 502.

ur sem á leigujörð hans liggja, og halda uppi öllum lögskilum af henni, t. d. boðburð, landsdrottni kostnaðarlaust að öllu, 24. gr. ábl.

4.

Samband fráfarandi og viðtakandi leiguliða.

Ef leiguliðaskifti verða á jörðu, þá verður ekki hjá því komist, að fyrri leiguliða (*fráfaranda*) og nýja leiguliðanum (*viðtakanda*) lendi saman á jörðinni, því að undirbúningur undir hagnýting jarðarinnar eitt ár verður að byrja áður en hagnýting síðasta árs arðs er lokið. *Viðtakandi á afnotarjell það ár sem hann tekur við jörðinni*, og því er honum heimilt að taka til voryrkju, þá er hann vill, þ. e. undirbúningsins [undir ræktun jarðarinnar, 7. gr. ábl. Viðtakandi á öll afnot eggvers það vor, er hann flytur sig á jörðu. Um reka gegnir öðru máli en önnur jarðarafnot, því að hann er ekki bundinn sömu tímamörkum sem annar arður jarðarinnar, og því á fráfarandi reka til miðs föstudags í fardögum, en viðtakandi þaðan í frá, 11. gr. ábl. — *Fráfarandi má hinsvegar ekki vinna meira en til búsparfa*, á jörðinni það vor, sem hann flytur sig frá henni, og aldrei svo, að viðtakanda sje mein að, 11. gr. ábl. Hann má hvorki beita tún nje engjar það vor, 8. gr. ábl. Hinsvegar er hann skyldur að flytja allan áburð á tún og í garða áður en hann fer frá jörðinni, og skal hann hafa gert það í tæka tíð, 11. gr.

Viðtakandi má flytja bú sitt á jörðina fyrsta fardag, þ. e. fimtudaginn í 7. viku sumars, 7. gr.

ábl., en *fráfarandi skal hafa flutt bú sitt af jörðinni stöðasta fardag*, þ. e. sunnudaginn í 7. viku sumars, nema viðtakandi leyfi, að hann hafi það þar lengur, 8. gr. Um fardagana er báðum leiguliðum því heimilt að vera og hafa bú sín á jörðunni, en viðtakandi er húsbóndi. Að fardögum liðnum á viðtakandi einn rjett á að vera á jörðinni. Fráfarandi má þó skilja eftir það af búslóð sinni, sem hann getur ekki flutt burt þegar og viðtakanda er ekki mein að; en það skal hann hafa flutt burt fyrir næstu veturnætur. Sjeu húsmunirnir ekki fluttir burt að veturnóttum, skal viðtakandi segja hreppstjóra til og fer hann með þá sem óskilagripi, 8. gr. ábl. Ef fráfarandi á fyrningar heys, byggingarefnis eða eldsneytis, má hann ekki flytja þær af jörðinni, nema hann bjóði viðtakanda eða landsdrottnei, ef hann eða umboðsmaður hans er viðstaddur, kaup á því eftir mati úttektarmanna og þeir vilji ekki kaupa. Þá má fráfarandi flytja það með sjer eða selja öðrum, en burt skal hann hafa flutt það af jörðu fyrir næstu heyannir, nema öðruvísi semji, 9. gr. ábl. Ef fráfarandi á hús á jörðu, á hann sömuleiðis að bjóða landsdrottnei og viðtakanda kaup á þeim, Vilji hvorugur kaupa má fráfarandi flytja húsin af jörðinni; skal hann hafa rofið húsin fyrir Jónsmessu hina næstu ef viðtakandi vill gera hús á sama stað, en flytja viði burt og húsaefni fyrir veturnætur. Hús skal rjúfa svo, að viðtakanda sje sem minst mein að því, 10. gr. ábl. — Fráfarandi á að skila öllum húsum, heytóptum og heygörðum hreinum. Vanræki hann þetta, þá skal hann bæta viðtakanda hreinsun eftir mati úttektarmanna, 11. gr.

Viðtakandi tekur við jörðinni af fráfaranda eftir úttekt, sem báðir aðilar kosta að sínum helmingnum hvor, 30. gr. ábl., sjá næsta kafla. Fráfarandi greiðir viðtakanda álag eftir mati úttektarmanna, 33. gr. ábl.

5.

Úttekt jarða.

Þá er leiguliðaskifti verða á jörðum, skal taka þær út með lögmætri skoðunargerð, úttekt, 30. gr. ábl. Sama gildir, þá er landsdrottinn tekur við jörðinni til ábúðar fyrir sjálfan sig, eða fær hana leiguliða í hendur úr sjálfsábúð. Tilgangur úttektarinnar er að staðreyna á tryggilegan hátt, hvert er ástand jarðarinnar við ábúendaskifti, og meta bætur fyrir það, sem skortir á, að hún sje eins og lög eða samningar standa til.

Úttektarmenn skulu vera tveir. Hreppstjórar eru úttektarmenn. Þar sem ekki er nema einn hreppstjóri í hrepp, skal sýslumaður nefna að auki svo marga úttektarmenn sem hreppsnefnd þurfa þykir. Úttektarmenn þessir — ekki hreppstjórar — skulu sverja eið fyrir sýslumanni. Sjeu úttektarmenn ekki fleiri en tveir í hrepp, þá skal tilnefna hinn þriðja til vara, sem geri úttekt í forföllum annarshvors hinna eða með þeim, ef þá greinir á. Ávalt þar er úttektarmenn greinir á, skal hinn þriðja til kveðja. Úttektarmenn skulu hafa starfa sinn á hendi eigi skemur en sex ár, 31. gr. ábl. Ef einhver, sem hlut á að máli, eigi vill hlýta úttekt, sem gerð er á jörðu, þá er hon-

um rjett að krefja yfirúttektar. Skal hann innan hálfis mánaðar biðja sýslumann að nefna fjóra menn til yfirúttektar, og gilda sömu reglur um yfirúttektir sem um úttektir. — Úttektarmenn eiga kaup fyrir starf sitt samkv. 8. gr. laga 13. jan. 1882 um borgun fyrir rjettarverk. Fráfarandi og viðtakandi greiði kaupið að sínum helmingi hvor; þó greiði gerðarbeiðandi yfirúttektar einn allan kostnaðinn, ef úttektinni er ekki breytt með yfirúttektinni, 34. gr. og 30. gr. ábl. Úttektarmenn skulu hafa bók, sem sveitarsjóður borgar og sýslumaður löggildir; í hana skal rita allar úttektir jarða, og er úttekt ekki lokið fyr en svo er gert. Úttektarmenn skulu rita nöfn sín undir hverja úttekt henni til staðfestingar. Ennfremur skulu þeir, sem eru staddir við úttekt, fráfarandi, viðtakandi og jarðeigandi eða umboðsmaður hans, ef hann mætir eigi sjálfur, rita nöfn sín undir úttekt. Ef einhver þeirra skorast undan að skrifa undir úttekt, þá skulu úttektarmenn láta þess getið í úttektabókinni. Úttektarmenn eru skyldir að gefa staðfest eftirrit af úttektum, ef þeir eru þess beðnir, og eiga þeir 50 auru fyrir hverja örk eftirrits, 32. gr. ábl.

Úttekt á að fara fram um fardagaleytið. Skal þá gera fráfaranda og viðtakanda aðvart með nægum fyrirvara, svo og landsdrottinn eða umboðsmanni hans, svo að þeir geti komið til úttektar, 30. gr. Ákvæðin um stefnur og stefnufrest gilda ekki um tilkynningar þessar, en tilkynning með stefnuvottum og stefnufresti er auðvitað ávallt fullnægjandi. Úttekt, sem framkvæmd er án þess að einhverjum hlutaðeiganda sje gert viðvart,

skuldbindur ekki þann mann, sem vanrækt var að gera viðvart¹⁾. Úttektarmenn skulu taka fyrst út hús þau, sem jörðu fylgja, og lýsa þeim greinilega, svo og göllum þeim, sem á þeim eru. Næst á eftir jarðarhúsum skal taka út önnur mannvirki, sem fylgja jörðu, svo sem túngarða, vörslugarða, matjurtagarða, fjenaðarrjettir, heygarða, stiflugarða og annað þesskonar. Svo skulu úttektarmenn og skoða innstæðukúgildi jarðar. Ennfremur eiga úttektarmenn að skoða tún, engi og haga, eggver, skóg og aðrar landsnyttjar, ef landsdrottinn eða viðtakandi krefst þess. Úttektarmenn skulu lýsa öllu þessu nákvæmlega og kveða á hæfilegt álag fyrir þeim göllum, sem eru á hverju fyrir sig. Ef maður flytur að parti úr jörð, þá er rjett, ef hann eða landsdrottinn óskar þess, að úttektarmenn skifti milli aðfaranda og annara húsum, matjurtagörðum og öðrum mannvirkjum, túnnum, engjum, skógi og innstæðukúgildum; beitalandi og blunnindum skal einnig skifta, ef hlutaðeigendur koma sjer saman um að óska þess, 33. gr. Þá eiga úttektarmenn og að meta til kaups fyrningar heys, eldsneytis eða byggingarefnis, 9. gr., og hús, sem fráfarandi á á jörðinni, 10. gr. — Loks eiga úttektarmenn að meta skaðabætur þær (*álag*), sem afhendandi jarðarinnar (fráfarandi eða landsdrottinn) á að greiða, ef ekki er afhent eins og vera ber, 33. gr. ábl., sbr. 6., 11., 15. og 16. gr.

1) Sbr. d. í dómas. VII 263.

6.

Samningslok. Lögvernd.

a. Landsleigu er lokið, þá er *ábúðartíminn*, sem um var samið, *er á enda*. Þó er leiguliða talið frjálst að segja leigunni upp, áður en ábúðartíminn er liðinn¹), en uppsögn hans á að vera brjefleg, við votta og komin til landsdrottins eða umboðsmanns hans fyrir júl, 27. gr. ábl., og má leiguliði þá fara af jörðinni í næstu fardögum, en ekki fyr, 28. gr. ábl. Krafan um brjeflega uppsögn er þó varla svo að skilja, að uppsögnin sje formbundin í raun og veru, þ. e. ógild, ef hún er ekki skrifleg og við votta. En leiguliði verður að sanna lögfullri sönnun uppsögn sína, ef hann hefir ekki gætt þess að hafa hana skriflega og við votta. — Stundum eru jarðir byggðar um óákveðinn tíma, og má þá hvor aðila, landsdrottinn eða leiguliði, segja leigunni upp, en gæta verður hann fyrir-mæla ábl. um uppsögn, sem áðan voru nefnd.

b. Ef *forsendur* aðila landsleigu *bregðast* í verulegum atriðum, þá má hann segja samningnum lausum. — Ef leiguliði *dýr*, þá er samningnum slitid. Þó heldur ekkja ábúðarrjetti manns síns meðan hún er ógift og þangað til leigutími mannsins mundi hafa verið útrunninn.

Efndir samningsins af hálfu aðila eru forsenda gagnaðila, og má hann þá rifta ef *verulegar vanefndir* verða²). Það sker ekki úr, hvort

1) Sbr. Formálab. 1886 44, EAFormálab. 174—175.

2) Sbr. Alptíð 1879 I 65.

aðili á sök á vanefndunum, en sök eða sakleysi skiftir þó máli, þá er dæma skal um það, hvort vanefndir eru verulegar eða ekki. — Um vanefndir landsdrottins, eða riftunarrjett leiguliða af þeim sökum, eru engin ákvæði í ábl., enda mun leiguliða venjulega hentugra að neyta uppsagnarrjettar sins, sem áður er getið. En ef til kemur, virðist vafalaust, að leiguliði geti slitið samningnum þegar í stað, fyrirvaralaust, ef verulegar vanefndir verða af hendi landsdrottins, t. d. ef leiguliða er alls ekki fengin jörðin, eða hún eyðist að mestu eða öllu leyti af sandfoki, öskufalli, vatnságangi eða þviuml. eftir að hann hefir tekið við henni. Ef jörð skemmist meir en svo, að úr verði bætt á einu ári, og þó ekki að öllu eða mestu leyti, þá má leiguliði aðeins rifta byggingunni sem því svarar, þ. e. krefjast afsláttar af leigunni. Á hann að láta meta skemdina og hve miklum hluta landskuldar það nemi á ári, og á hann þá heimting á að landskuldin sje sett niður um helming þess, sem skemdirnar eru metnar til ár hvert, 17. gr. ábl. Ef skemdirnar eru ekki meiri en svo, að bæta má þær á einu ári, þá á leiguliði engan riftunarrjett. — Um vanefndir leiguliða og riftunarrjett landsdrottins vegna þeirra eru ýms ákvæði í ábúðarl. Ákvæði þau verður að skilja svo, að landsdrottinn má ekki rifta samningunum, nema þær ástæður sjeu fyrir hendi, sem lögin telja, eða aðrar, sem eru þeim öldungis samkynja. Stundum má landsdrottinn rifta samningnum fyrirvaralaust. Þar til nefna lögin þrjú tilfelli: 1. Ef leiguliði er ekki kominn til jarðar³⁾

3) Sbr. Frv. til lblaga 1877 bls. 61.

að forfallalaus, þá er sjö vikur eru af sumri, nje umboðsmaður hans, og hvorugur þeirra hefir gert ráðstafanir til að hirða jörðina og hagnýta. Þá má landsdrottinn nýta sjer jörðina sem hann vill eða byggja hana öðrum og á auk þess skaðabætur, sem eru eins árs landskuld og leigur, 7. gr. ábl. 2. Ef leiguliði flytur sig af jörðu fyrir fardaga, þá má landsdrottinn byggja öðrum jörðina, jafnvel þó leiguliði ætli að koma aftur til jarðarinnar seinna, 28. gr. ábl. Landsdrottinn á sömuleiðis í þessu tilfelli eins árs landskuld og leigur sem skaðabætur. Og 3. Ef leiguliði greiðir ekki jarðarafgjöld á næsta misseri eftir eindaga, 24. gr. ábl.⁴). — Venjulega á landsdrottinn að byggja leiguliða út með fyrirvara. Þar til telja ábl. þessi tilfelli: 1. Ef leiguliði situr illa jörð sína, svo að tún og engi fara í órækt, eða hún á annan hátt biður varanlegar skemdir af hans völdum, innstæðukúgildi falla og hús hrörna um skör fram, og því um líkt, þá hefir leiguliði fyrirgjört ábúðarrjetti sínum, nema hann lofi að bæta úr því næsta ár, og setji tryggingu fyrir. Auk þess á hann að bæta landsdrottinni að fullu skemdirnar, 22. gr. Hjer er einungis um skemdir að ræða, sem leiguliði á sök á, sbr. orðin »situr illa«, »af hans völdum«. Sjerstaklega tilnefna ábl. að leiguliði vanræki meir en eitt ár í senn a) að flytja áburð á tún og í garða, b) að vinna upp tún og engi, svo í fullri rækt sje, og c) að nota hlunnindi jarðarinnar svo, að sem minst spjöll verði að⁵), 18. gr. Í þess-

4) Sbr. d. i dómas. IV 336, VI 240.

5) Sbr. d. i dómas. IV 336,

um tilfellum virðist landsdrottinn heimilt að byggja leiguliða út, þó hann lofi að bæta úr vanrækslu sinni næsta ár. 2. Ef leiguliði vinnur ekki jarðabætur, sem áskildar voru í byggingarbrjefi, eða hirðir ekki áburð sjerstakri hirðingu, sem til var skilin, meir en eitt ár í senn, þá missir hann ábúðarrjett sinn, 19. gr. 3. Ef leiguliði byggir öðrum af jörð sinni⁶⁾, eða tekur húsmenn án leyfis landsdrottins. Ennfremur ef hann lætur öðrum af hendi án leyfis landsdrottins nokkuð af hlunnindum þeim og landsnytjum, sem leigulandi hans fylgja, nema það sje í umskiftum fyrir önnur hlunnindi og landsnytjar, sem leigujörð hans þarf með. Og loks, ef hann selur áburð af jörðu, sem henni má að notum koma, eða fargar honum á annan hátt eða lætur burtu hey, sem hann hefir aflað á jörðunni, nema því að eins að hann fái aftur jafngildi í heyi eða beit, eða hann í harðindum hafi látið heyið gegn öðru endurgjaldi eftir áskorun hreppsnefndar, 13. gr. ábl. Aðrar sakir, en þær, sem lögin nefna, eru ekki útbyggingarsakir, nema þær sjeu öldungis samkynja þeim, sem taldar eru í lögunum⁷⁾. — Þá er landsdrottinn vill neyta rjettar síns til að byggja leiguliða út af jörðinni, áður en byggingartíminn er á enda, þá skal hann hafa gert það fyrir jól, en leiguliði fer af jörðinni í næstu fardögum á eftir. Útbygging skal vera brjefleg og við votta, og skýrt kveðið að í henni, að leiguliði hafi að vísu að ganga, að hann eigi að fara af jörðinni, 26. gr. ábl. Þetta ákvæði

6) Sbr. d. í dómas. IV 222, V 55.

7) Sbr. Formálab. 1886 44.

er ekki svo að skilja, að útbygging sje formbundin, en landsdrottinn verður að sanna útbygginguna og lögmæti hennar (fyrirvara og efnisskýrleik) lögfullri sönnun, ef hann gætir þess ekki, að hún sje skrifleg og við votta, og leiguliði kannast ekki við, að honum hafi verið bygt út. —

c. *Lögvernd landsleigu.* Ábúðarrjettur leiguliða er hlutarjettur, þ. e. lögvarinn eftir meginreglum hlutarjettarins. Ef leiguliðarjettur er brotinn, þá á leiguliði sókn þess máls. Leiguliði er skyldur að segja landsdrotni til, ef leiguliðarjettur hans er brotinn, og tilkynna jafnframt, hvort hann sækir málið eða ekki. Sæki leiguliði ekki málið, þá á landsdrottinn sókn þess, 12. gr. ábl.

Krafa landsdrottins um landskuld, leigur og önnur jarðarafgjöld er forgangsskuld, l. 12. apr. 1878 83. gr. b. Sama gildir um álag á jarðir, jarðarhús og innstæðu samkvæmt löglegri úttektargerð, l. 1878 83. gr. b. Álag má ennfreður taka lögtaki, 33. gr. ábl. sbr. l. 29 16. des. 1885 1. gr. 9°.

Ef landsdrottinn hefir bygt leiguliða löglega út, eða byggingartíminn er á enda, eða leiguliði hefir fyrirgert ábúðarrjetti sínum fyrir lok ábúðartímans án þess útbygging þurfi, og leiguliði vill ekki flytja af jörðinni eða heitir þrásetu, þá má landsdrottinn fá aðstoð fógeta til að bera leiguliða út, og fer um það eftir almennum rjettarfarsreglum, 29. gr. ábl. — Leiguliði má fá aðstoð fógeta til að setja sig inn á jörðina, ef svo ber undir, eftir almennum reglum, þó ábl. geti þess ekki.

Ef landsdrottinn byggir *tveimur mönnum sömu jörð* eða jarðarpart, »þá skal sá hafa, er fyr tók« segir í 5. gr. ábl. og er það tekið orðrjett úr Jb.

llb. 5 (6 í Ak.). Orðið »tók« má skilja á tvo vegu, annaðhvort sem »taka á leigu«, þ. e. gera leigusamning, eða »taka við« jörðinni, þ. e. gera um landsleiguna hlutarjettargerning. Á undirbúningi laganna má sjá, að ætlast er til að »tók« taki hjer aðeins til kröfurjettargerningsins og merki sama sem ,bygð⁹). Ef aðeins er um kröfurjettargerninga að tefla, þá gengur samkvæmt þessu eldri samningurinn fyrir hinum yngri, og er það í samræmi við almenn lög. Hinsvegar mun rjettast að líta svo á, að 5. gr. ábl. skeri að engu leyti úr því tilfelli, ef sumpart er kröfurjettargerningur og sumpart hlutarjettargerningur, eða fleiri en einn hlutarjettargerningur um bygging sömu jarðar. Fer um þau tilfelli eftir almennum lögum. Ef annað er hlutarjettargerningur en hitt kröfurjettargerningur, þá gengur hlutarjettargerningurinn fyrir, þó hann sje yngri. Ef hvorttveggja er hlutarjettargerningur þá gengur hinn eldri á undan.

8) Sbr. frv. til lblaga 1877 66. gr. og alp.tíð. 1879 II 747.

C.

Lán til eignar.

I.

Hugtak. Stofnun.

1. Orðið »lán« merkir sumpart það, sem lánað er, sumpart láNSSamninginn. Lán í merkingunni láNSSamningur tekur yfir tvær samningstegundir: lán til eignar og lán til afnota. Ef *lánað er til eignar*, þá á lántakandi að skila hlutum sömu tegundar sem þeim, sem honum voru lánaðir. Ef *lánað er til afnota*, þá á lántakandi að skila sama hlutnum. Lán til eignar er að lögum gagnólikur samningur láni til afnota. Hjer verður einungis rætt um lán til eignar á þessum stað.

Lán til eignar er samningur tveggja aðila, og á annar aðilinn (*lánveitandi*) að fá hinum til eignar eitthvert verðmæti, en hinn aðilinn (*lántakandi*) á á sínum tíma að skila lánveitanda öðrum hlutum jafngóðum, og jafnmiklum að tölu, máli eða þyngd¹). Stundum á lántakandi ennfreður að

1) Sbr. Aubert spec. D. I (2. útg.) 356, Lassen Haandb. spec. D. 239—240.

greiða endurgjald fyrir lánið, en oft er lánið endurgjaldslaust, sbr. síðar. Mismunurinn á láni til eignar og leigu er hinn sami sem á láni til eignar og láni til afnota; lántakandi má skila öðrum hlutum, en þeim, sem hann tók að láni; leigutaki á að skila sama hlutnum sem honum var fenginn til leigu. Mismunurinn á láni til eignar og geymslu, er venjulega hinn sami; en stundum er geymanda heimilt að skifta um hluti, láta sína hluti í stað geymsluhlutanna, sjá síðar, og þegar svo á stendur, felst mismunurinn í mismunandi tilgangi samninganna: lán til eignar er veitt lántaka til hagnýtingar eftir því sem honum þykir henta, en geymsla er aðallega í þágu geymslusala. Það, sem lánað er, má vera hverskyns verðmæti sem tiltekið er eftir tegund. Oftast eru peningar lánaðir, en heylán og kornlán eru einnig nokkuð tíð.

2. Lán er stofnað með samningi aðilanna. Lántakandi verður að vera lögráður («myndugur»). Lánveitandi verður að hafa forræði lánsfjárins. Venjulega verður lánveitandi því að vera lögráður²⁾, en þó má ólögráður maður lána sjálfsafslafje sitt og hluti, sem honum eru gefnir til frjálsra umráða. Ef ólögráður maður lánar öðrum manni peninga, sem ekki eru sjálfsafslafje nje gjöf til frjálsra umráða, og lántakandi veit ekki nje á að vita að lánveitandi er ólögráður, þá er talið að lántakandi eignist peningana og þeir verða því ekki heimtir af honum fyrir en í umsaminn gjalddaga. Ef lántakandi aftur á móti vissi eða

2) Sbr. þó Formálab. 1886 102.

átti að vita, að lánveitandi var ólögráður, þá gildir almenna reglan um ólögráða, og peningarnir eru því afturtækir þegar í stað án tillits til gjald-daga eftir samningnum. Samningurinn er ekki formbundinn. Undantekning er þó gerð um sjó-lán, »boðmerí«³⁾. Lánssamningar, sem nokkru nema, eru þó venjulega gerðir skriflegir. Stund-um er vafasamt, hvort samningur, sem stofnaður er, er lán til eignar eða annar samningur, t. d. lán til afnota, leiga eða gjöf⁴⁾. Úrskurður um það veltur á því, hvernig viðtakanda sem skynsömum manni var rjett að skilja framferði lánveitanda.

II.

Efni samningsins.

1. Lánveitandi er skyldur að veita umsamið lán á umsömdum tíma, þó með því skilyrði, að lántaki fullnægi settum skilmálum; t. d. um veð eða ábyrgð. Ef lánveitandi vanefnir þessa skyldu sína, þá má lántakandi krefjast bóta fyrir tjón það, sem hann biður vegna vanefndanna. Skaðabætur eru ávalt dráttarvextir samkv. 2. gr. ts. 27. maí 1859, en geti lántakandi sannað að hann hafi beðið annan skaða, t. d. vegna þess að hann varð að hætta atvinnu sinni um tíma vegna dráttar af hendi lánveitanda, eða að hann hafi verið neyddur til að taka dýrara lán annarsstaðar, þá á hann

3) Sjá Sjórej. 156.

4) Sbr. d. í dómas. II 261.

einnig rjett á að fá þann skaða bættan¹⁾. Ef vanefndirnar eru verulegar, á lántakandi frjálst að kjósa hvort hann vill neita láninu viðtöku og krefjast skaðabóta í stað þess fyrir vanefndirnar, eða taka við láninu og krefjast skaðabóta jafnframt. Ennfremur má lántakandi rifta lánssamninginn algerlega vegna verulegra vanefnda, þ. e. hafna láninu og skaðabótum fyrir vanefndirnar, og má hann þá krefjast skaðabóta fyrir samningsgerðina, ef hún er saknæmt rjettarbrott af hendi lánveitanda. A. lofar t. d. B. 10000 kr. láni gegn 6% vöxtum, en veit að hann getur ekki greitt fram lánið, þegar til kemur. Almennir bankavextir eru þegar samið er 6½%, en verða þegar lánið á að greiða fram 5%. Kostnaður við samningsgerðina er 100, sem samkvæmt samningnum á að skiftast jafnt milli A. og B. Þá er gjalddagi skuldbindingar A. kemur, þá kemur getuleysi hans í ljós, þ. e. verulegar vanefndir verða af hans hendi. Þá er þrent til fyrir B: a) Hann má halda samningnum upp á B, krefjast gjaldþrotaskifta eftir atvikum. Þessa leið mun B sjaldan fara, því að skaðabótakrafa hans er, þegar svo á stendur, venjulega lítils virði. b) Hann má rifta samninginn og krefjast skaðabóta fyrir vanefndirnar. Tjón það, sem B biður vegna vanefndanna, er (ef talið er um eitt ár) 500 kr. (vextir af bankaláni, sem B. tekur í stað hins lánsins) + 50 kr. (hluti B í kostnaðinum við samninginn við A) + t. d. 50 kr. kostnaður við nýju lántökuna = 600 kr., að frádregnum vöxtum þeim, sem B hefði átt að greiða, ef A hefði greitt fram lánið

1) Sbr. Lassen Haandb. spec. D. 243.

eins og til stóð, en B sparar af því að lánið var ekki greitt fram, = 600 kr. Tjónið er $600 - 600 = 0$, þ. e. B hefir ekkert tjón hlotið af því að A vanefndi lánssamninginn. Það er því ólíklegt að B kæri sig um að fara þessa leið, ef hann á annars úrkostar. c) Hann má rifta samninginn algerlega, þ. e. hafna láni A og skaðabótum fyrir vanefndirnar (en þær eru engar eins og áður segir), en krefjast skaðabóta fyrir samningsgerðina. Tjón það, sem B hefir hlotið af því að samningurinn var gerður, er nú einungis sá hluti kostnaðarins við samningsgerðina, sem hann á að greiða, þ. e. 50 kr. En þessara 50 kr. má hann krefjast, af því að A vissi, þá er hann lofaði láninu, að hann gat ekki efnt loforðið. C-leiðin er B hagkvæmust og má því gera ráð fyrir að hann fari þá leið, því að hann á frjálst að kjósa.

2. Skyldur lántakanda. Lántakandi er *ekki skyldur að taka við láninu*, nema svo sje sjerstaklega um samið. En lánveitandi má auðvitað, þó lántakandi taki ekki við lánsfjenu, samt sem áður krefjast umsaminna vaxta að fráðregnum þeim vöxtum, sem hann getur fengið án fyrirhafnar eða áhættu, sem tekin verði til greina, t. d. venjulegum sparisjóðsvöxtum, þar sem sparisjóðir eru.

Lántakandi á að *endurgreiða lánið* með hlutum, sem eru *sömu tegundar* sem þeir, er hann tók að láni²⁾. Ef peningar eru lánaðir, þá á lántakandi að greiða peninga; það skiftir auðvitað ekki máli, hvort lánað er eða endurborgað í mynt (gulli eða silfri) eða seðlum. Ef verðbrjef eru

2) Sbr. d. í dómas. VII 223.

lánuð, á venjulega að endurgreiða með verðbrjefum, og ef útlendir peningar eru lánaðir, á að endurgreiða í sömu peningum. Þó er þess að gæta, að oft er svo um samið, að lántakandi fái útlenda peninga, verðbrjef, ávisun eða þviuml. í stað peninga, en andvirði það, sem hann fær fyrir útlendu peningana, verðbrjefin eða ávisunina sje lánið, og á hann þá að endurgreiða það í peningum³⁾). Ef lántakandi fær ekki nafnverð fyrir peningana, verðbrjefin eða ávisunina, þá má spyrja, hvort hann sje skyldur að endurgreiða eftir nafnverði, gangverði eða söluverði. Um þau verðbrjefalán, sem hjer á landi eru algengust, veðdeildarlánin, sjá siðar, er vafalaust, að þau á að endurgreiða með nafnverði brjefanna án tillits til affalla. Annars á lántakandi venjulega að endurgreiða með gangverði, ef gangverð er til, en annars með söluverði. Ef hey er lánað, á að endurgreiða hey sömu tegundar (töðu, úthey o. s. frv.), korn með korni o. s. frv. Ef svo er um samið, að endurgjalda eigi hey, korn, mjöl, sykur eða aðrar vörur með peningum eða öðrum vörum, þá er samningurinn kaup. »Kaupstaðarlán« eru því venjulega kaup með gjaldfresti á andvirðinu. — Lántakandi á að endurgreiða lánið á umsömdum tíma. Ef ekki er samið um tiltekinn gjalddaga og eindaga, þá má lánveitandi venjulega krefjast endurgjalds þegar sem hann vill, nema annað verði talið fólgið í samningnum eða leiði af verslunartisku eða annari venju, sjá nánar í næsta aðalkafla.

3) Sbr. d. í dómas. I 23½, II 78.

Svo getur verið um samið, að lántakandi skuli greiða *endurgjald fyrir lánið*. Endurgjaldsrjettur getur ennfremur verið fölginn í samningnum eða leitt af verslunartisku eða annari venju, t. d. þá er lán er tekið hjá lánsstofnun eða manni, sem hefir atvinnu af að lána öðrum peninga eða annað verðmæti til eignar. En ef ekki er samið um endurgjald, og ekkert verður álitíð fölgíð í samningnum um það, eða leiðir af venju, þá er lántakandi ekki skyldur að greiða neitt endurgjald. — Endurgjaldið er venjulega miðað við hundrað þess, sem lánað var, og kallað *vextir*, sjá nánar um vexti í næsta aðalkafla. Stundum er samið svo um, að lántakandi greiði meir en hann tók við, og er þá það, sem umfram er, endurgjald fyrir lánveitinguna. Endurgjaldið getur auðvitað falist í ýmsu öðru.

3. Ef lántakandi verður *ófullveðja* (insolvent) eftir að lánssamningurinn er gerður, en áður en lánið er greitt af hendi, þá má lánveitandi rifta samninginn, þ. e. neita að greiða fram lánið, en getur þó krafist skaðabóta fyrir að ekkert varð úr láninu, sbr. 39. gr. viðskl.⁴⁾. — Ef lántaki vanefnir skyldur sínar, greiðir ekki höfuðstól eða vexti í tækan tíma o. s. frv., þá má lánveitandi krefjast skaðabóta. Ef vanefndirnar eru verulegar, þá má lánveitandi ennfremur rifta samninginn, þ. e. krefjast greiðslu lánsins með vöxtum og kostnaði þegar í stað, þó gjalddagi sje ekki kominn⁵⁾. Ennfremur má lánveitandi krefja lánsfjáris fyrir

4) Sbr. Lassen Læreb. 91.

5) Sbr. l. 1 12. jan. 1900 10. gr., l. 30 16. nóv. 1907 9. gr. o. fl.

gjaldþaga, ef aðrar verulegar forsendur lánveitingarinnar bregðast, t. d. ef veð, sem sett er til tryggingar láninu, skiftir um eiganda⁶⁾, en ekki ella.

Lántakandi má að jafnaði greiða lánið þegar hann vill, en ef honum ber að greiða vexti af láninu, þá verður hann að greiða þá eftir sem áður og fyrirframgreiddir vextir eru ekki afturkræfir, nema öðruvísi sje eða verði um samið⁷⁾. — Krafa lánveitanda um höfuðstólinn *fyrnist* venjulega á 10 árum, sbr. l. 14, 20. okt 1905 4. gr., sjá um undantekningar í III. kafla, en krafa hans um vexti fyrnist á 4 árum, s. l. 3. gr. 2°.

4. Ef lánaðir eru peningar eða aðrir samsvarandi hlutir, er skuldbinding lántaka **skuld** í þröngtækari merkingu. Þá er oft gefið út um endurgreiðsluskuldbindinguna **skuldabryf**. Um skuldir og skuldabryf verður talað nánar í næsta aðalkafla (D).

III.

Lánstegundir.

1. Lánsstofnanir eru bankar, sparisjóðir og aðrar stofnanir, sem hafa atvinnu af eða eru ætlaðar til þess að veita mönnum lán til eignar, t. d. Landsbankinn, Íslands banki, Söfnunarsjóður Íslands, sparisjóðir, Ræktunarsjóður Íslands, Fiski-

6) Sbr. t. d. rglgj. 19 15. júní 1900 13. gr., rglgj. 3 1. apr. 1906 13. gr.

7) Sbr. sem undantekning l. 1, 12. jan. 1900 11. gr. 2. p. o. fl., rglgj. 22 8. apr. 1894 21. gr.

veiðasjóður Íslands o. s. frv. Um alla *lánssamninga, sem gerðir eru við lánsstofnanir*, á það við, að um samninginn fer eftir lögum, reglugjörðum, prentuðum eyðublöðum og venjum stofnunarinnar, nema öðruvísi sje um samið.

Innlán (sparisjóðsinnlag, hlaupareikningsinnlag) stofnar lánssamning, þar sem lánsstofnunin (bankinn eða sparisjóðurinn) er lántaki, en innleggjandinn lánveitandinn. Lánsstofnunin ritar viðurkenningu fyrir innláninu í viðskiftabók, sem til þess er gerð (sparisjóðsbók). Í viðskiftabók þessari eru venjulega prentuð þau ákvæði, sem ætlast er til að gildi um innlögin, og er það innlánssamningurinn¹). Lánveitandi á ekki meiri rjett en þar er tekið fram, nema sjerstaklega sje um samið, en á á hinn bóginn þann rjett allan, nema sjerstaklega sje frá numið. — Fje, sem lagt er í Landsbankann, Söfnunarsjóð eða sparisjóð, sem hefir hlunnindi samkv. ts. 5. jan. 1874 og kgúrsk. 1864, er undanþegið kyrsetning og lög-haldi²). — Krafa innleggjanda um endurgjald á fje, sem lagt hefir verið í landsjóð, banka eða sparisjóð til ávöxtunar eða geymslu fyrnist á 20 árum, l. 14 20. okt. 1905 2. gr. Vaxtakrafa á hendur Söfnunarsjóði fyrnist þó ekki fyr en 50 ár eru liðin frá því sjóðsins var síðast vitjað, og höf-uðstólseigandi týnir rjetti sínum til fallins höfuð-stóls, ef hann tekur hann ekki innan 10 ára, sbr. nánar l. 2 10. febr. 1888 22. gr., og sparisjóðskrafa

1) Sbr. um Söfn.sj. l. 2 10. febr. 1888 19. gr. a).

2) L. 14 18. sept. 1885 12. gr., l. 2 10. febr. 1888 6. gr. b, kgúrsk. 23. des. 1864 1 3.

gegn Landsbankanum fyrnist á 15 árum, sjá nánar rglgj. 22 8. apr. 1894 31. gr.

Fasteignarveðslán eru lán, sem veitt eru gegn tryggingu í fasteign. Af slíkum lánum má venjulega ekki taka hærri vexti en 6%, sjá nánar í næsta aðalkafla (D I 4).

Veðdeildarlán og *lán lánsdeildar Fiskiveiðasjóðsins* eru veitt í verðbrjefum, og verður lántakandi að sjá um sölu brjefanna, ef lánsstofnununin sjer sjer ekki fært að kaupa þau. Ákvæði laganna um skyldu lánsstofnunar til að kaupa brjefin eða koma þeim í verð eru auðvitað bundin því skilyrði, að það sje auðið, og lánsstofnununin getur jafnan gert það að skilyrði lánveitingar, að lántakandi sjái um söluna. — Þó verðbrjefin seljist ekki fyrir nafnverð (með afföllum), þá verður lántakandi samt að endurgreiða lánið með nafnverði. Sjá nánar l. 1 12. jan. 1900, l. 27 20. okt. 1905, l. 13 9. júlí 1909, l. 51 10. nóv. 1905 og l. 29 16. nóv. 1907.

Ábyrgðarlán eru lán, sem trygð eru með ábyrgð annara manna en lántakanda. Ábyrgðarlán eru oft í víxilformi, ávísunarformi eða þvíuml., og koma þá til greina um þau víxilreglurnar, ávísanareglurnar o. s. frv.

2. Um *sjólánin* vísast til sjórjettarins³). »*Respondentia*«-lán eru nú úr lögum numin með nýju siglingalögnum (sjá 281. gr.), en um »*bodmeri*«-lán er 7. kapituli þeirra, 179.—191. gr.

3) Sjá sjórj. 156—157.

D.

Skuldir.

I.

Skuldir alment.

1. Orðið „skuld“ er stundum haft um flestar eða allar kröfurjettarskuldbindingar. Í þröngtækari merkingu er skuld haft um einkvæðar skuldbindingar til að greiða peninga eða aðra hluti, sem eiga verð sitt undir almennum tegundareiginleikum, svo að einn hlutur tegundarinnar getur komið í annars stað án þess að muni í verði (»fungibler« hlutir). Skuldir geta bygst á mjög margvislegum grundvelli. Skylda lántakanda er skuld, ef lánaðir eru til eignar peningar eða aðrir samsvarandi hlutir. En skylda lántakanda er ekki nærri altaf skuld, þ. e. þá er lánaðir eru til eignar aðrir hlutir en peningar og þvíuml. Og skuldir geta risið og rísa oft af öðrum samningum. Sjerstaklega er endurgreiðsluskylda í gagnkvæðum samningum venjulega skuld, ef gagnaðilinn hefir fullnægt sinni skyldu, t. d.

skylda kaupanda i kaupi, þá er seljandi hefir fullnægt skyldu sinni, skylda leigutaka til að greiða leigu fyrir afnotarjett, sem hann hefir haft aðgang að, skylda vinnuveitanda til að greiða laun fyrir vinnu, sem int er af hendi, o. s. frv¹). Ennfremur getur skuld byggt á öðru en samningi; skaðabóta-greiðsluskylda manns, sem vinnur öðrum manni skaða, er venjulega skuld, því að skaðabæturnar eru venjulega peningar. Skylda manns til að greiða aftur fátækrastryrk, sem hann hefir þegið, er skuld, sbr. l. 44 10. nóv. 1905 53., 55. gr. o. fl. Skylda manns til að greiða meðlag með óskilgetnu barni sinu er skuld o. s. frv.

2. Gjaldddagi skuldar fer eftir því, sem um var samið²). Ef ekki er samið um neinn gjalddaga, þá má skuldareigandi krefja skuldarinnar þegar i stað. Ef um lán til eignar er að tefla, má hann þó ekki krefja endurgreiðslu fyr en lán-taki hefir haft umráð yfir láninu. Oft er svo um samið að skuld skuli standa þangaðtil henni er sagt upp. Og þó ekki sje berum orðum tiltekið i samningunum að segja skuli skuldinni upp, þá verður slíkt ákvæði oft álitíð fólgið i samningnum, sjerstaklega þá er um skuldir er að tefla, sem standa eiga um langan tíma eða óákveðinn tíma og skuldari á að borga vexti af. Uppsögn á oft að vera með fyrirvara og er fyrirvarinn venjulega tiltekinn i samningnum. Ef svo er ekki, þá má

1) Sbr. t. d. d. i dómas. VIII 344, 462, 474 o. fl.

2) Sbr. t. d. l. 29 16. des. 1885 15. gr.

telja, að fyrirvarinn skuli vera hálfvaxtatímabil³⁾, nema önnur sje venja.

3. Ef skuldari **vanefnir** skuldbinding sína, ber honum að greiða skuldareiganda skaðabætur fyrir vanefndina. Ef vanefndirnar eru fólgnar í því, að skuldari greiðir ekki skuldina í tækan tíma, eru skaðabæturnar venjulega aðeins dráttarvextir samkvæmt 2. gr. ts. 27. maí 1859. — Ef vanefndirnar eru verulegar, þá má skuldareigandi rifta gjaldfrestsloforð sitt og krefja skuldarinnar þegar í stað án þess að biða gjalddaga. Vanefndirnar geta verið verulegar þó skuldari eigi ekki sök á þeim, en sök eða sakleysi skuldara skiftir hjer mjög miklu máli. Ef ein vaxtagreiðsla dregst fram yfir vaxtagjalddaga, þá er það venjulega veruleg vanefnd, ef drátturinn er að kenna vilja- eða getuleysi skuldara, en óveruleg vanefnd ef skuldari á enga sök á drættinum, t. d. is hindrar samgöngur eða þvíuml.⁴⁾. Ef veð, sem sett er til tryggingar skuldinni, skemmist eða rýrnar, þá er það veruleg vanefnd, ef skuldara er um að kenna, en ella því aðeins að skemdin eða rýrnunin sje svo mikil, að veðið verði ótrygt fyrir hana.

4.

Vextir.

Mönnum er nú frjálst að semja um endurgjald fyrir skuldarumliðun. Endurgjaldið getur verið á-

3) Sbr. Lassen Haandb. Spec. D. 248.

4) Sbr. 29. gr. viðskl.

kveðið á ýmsa vegu, en venjulega er það tiltekinn hluti skuldarinnar, sjerstaklega miðað við hundrað hennar. Ef endurgjaldið er tiltekið þann veg, er það nefnt vextir (rentur, leiga eða peningaleiga, ávöxtur). Skuldari er venjulega ekki skyldur að greiða vexti af skuld, nema svo sje um samið, sbr. l. 10 7. febr. 1890 1. gr. (»þegar samið er um vexti . . .«)¹⁾. Þó geta lánsstofnanir og aðrir, sem hafa atvinnu af lánum, krafist vaxta af lánþegum sínum án þess sjerstaklega sje um samið. Og, ef um föst lán er að tefla, þá verður sama að gilda, þó ekki eigi lánstofnanir í hlut. Ennfremur mega kaupmenn samkvæmt 38. gr. viðskl. krefjast vaxta af kaupverði í kaupmannaviðskiftum, ef gjaldfrestur er veittur á greiðslu kaupverðsins um óákveðinn tíma, ella ekki²⁾ nema sjerstaklega sje um samið eða venja. Því hefir verið haldið fram³⁾, að hjer á landi sje »ef til vill« venja, að kaupmenn megj sín á milli krefjast vaxta án þess sjerstaklega sje um samið. Einstaka landsyfrrjettardómar virðast líka benda í sömu átt⁴⁾. En þó má telja það vafalaust, að engin slik venja hafi enn myndast hjer á landi, sem bindandi sje⁵⁾.

Ef ekki er samið um *upphæð* vaxtanna, þá á að telja þá 4 af hundraði, l. 10 7. febr. 1890 1. gr. sbr. ts. 27. maí 1859 1. gr. Samkv. 38. gr. viðskl. eiga kaupmenn þó sín á milli heimting á 6% vöxtum af kaupverði, þá er gjalddagi er óákveð-

1) Sbr. d. í dómas. I 29.

2) Sbr. bls. 25—26 að framan.

3) EAFormálab. 117.

4) Sjá sjerstakl. d. í dómas. IV 619 o. fl.

5) Sbr. sjerstakl. d. í dómas. VII 289 o. fl.

inn; í öðrum tilfellum áttu kaupmenn til skamms tíma ekki heimting sín á milli á hærri vöxtum en aðrir menn, 4⁰%, ef svara á vöxtum á annað borð, en á seinni tímum virðist vera orðið algengt að krefjast 1⁰% meira en venjulegra vaxta, þ. e. 5⁰%, ef svara átti vöxtum samkvæmt samningnum, og 6⁰% dráttarvaxta, jafnvel þó ekki væri samið um vexti⁶⁾. Þess eru jafnvel dæmi að krafist hefir verið 6⁰% vaxta, og 7⁰% dráttarvaxta, milli kaupmanna, en til þess virðist ekki vera nein heimild að íslenskum lögum. — Ef ekki er samið um *gjaldddaga* vaxta, þá fellur hver vaxtagreiðsla í *gjaldddaga* eftir á þá er tímabil það er liðið, sem vextir eru taldir um (t. d. þá er ár er liðið frá því vextir tóku að falla á, ef vextir eru taldir p. a. o. s. frv.).

Samkvæmt Grágás var bannað að taka hærri leigu en 10 af hundraði af hvaða fje sem var⁷⁾. Ákvæði þetta fjell úr gildi, þá er Járnsíða var lögtekin. Í Jónsbók eru engin takmörk sett vöxtum eða leigu, að fráskildu ákvæði kb. 15 um kúgildaleigu, sem ekki kemur þessu máli við. Vaxtafrelsi Jónsbókar var lög hjer á landi fram á síðari hluta 18. aldar. Ákvæði N. L. 5—13—3 var aldrei í lög leitt. En 1773 fær dönsk ts. 13. febr. 1767 lagagildi hjer á landi⁸⁾. Samkvæmt þeirri ts. mátti enginn taka hærri vexti af peningalánnum en 4⁰%, nema af víxilskuldabrfjefum 5⁰%. Með ts. 20. mars 1815 7. gr. sbr. o. b. 22. nóv. 1820 2. gr. voru á-

6) Sbr. JÖl. versl. löggj. 100 og marga lyd.dóma.

7) Grg. I b 140, II 213.

8) Sbr. ts. 23. jan. 1771 og ts. 12. nóv. 1772.

kvæði þessi endurnýjuð, og stóðu þau þangað til ts. 27. maí 1859 »um leiguburð af peningum«, kom út. Samkvæmt 1. gr. ts. 1859 á »hinn almenni leiguburður af peningum, 4 af hundraði, eftirleiðis aðeins að gilda um lán gegn veði í fasteignum, en í öðrum peningalánum skal leiguburðurinn vera óbundinn«. 2. gr. l. 10 7. febr. 1890 hækkar hámark vaxta í 6 af hundraði í stað 4 af hundraði, en haggja að öðru leyti ekki við eldri ákvæðunum. Landsbankinn er undanþeginn ákvörðunum um vaxtahámark, l. 14 18. sept. 1885 13. gr. Sömulleiðis Söfnunarsjóður Íslands, l. 2 10. febr. 1888 6. gr. Og sparisjóðum má með vissum skilmálum m. a. hlunninda veita rjett til að taka hærri vexti af fasteignarlánum, en 4% (nú 6%), ts. 5. jan. 1874.

Samkvæmt framansögðu er aðalreglan um vaxtatakmörk nú sú, að engir nema Landsbankinn, Söfnunarsjóður Íslands og sparisjóðir, sem hafa hlunnindi samkvæmt ts. 5. jan. 1874, mega taka hærri vexti en 6% á ári af peningalánum, sem trygð eru með veði í fasteign. Af öllum öðrum skuldum er öllum frjálst að taka þá vexti, sem þeir verða ásáttir um við skuldara sína. »Okur« er því nú orðið að lögum aðeins þá er teknir eru hærri vextir en 6% af fasteignarveðslánum. — Ts. 1859 segir peninga-»lán«, en tekur til allra skulda, sem trygðar eru með fasteignarveði, þó þær eigi ekki rætur sínar í láni í ströngum skilningi. Bæði er, að »lán« er mjög oft haft í afleiddri merkingu um gjaldfrest, greiðsluumliðun og þvíuml., og ts. 20. mars 1851 7. gr. nær til ann-

ara skulda en lána, sbr. orðin „Forskrivelse“, sem er þýtt „skuldabréf“, en tilgangur ts. 1859 var ekki að breyta ts. 1815 í þessu atriði. — Ts. 1859 nefnir aðeins »peninga«-skuldir. Til peningaskulda teljast auðvitað seðlaskuldir, hvort sem seðlarnir eru innleysanlegir eða óinnleysanlegir⁹⁾. Á hinn bóginn taka ákvæðin um vexti ekki til annara skulda, svo sem heyskulda, kornskulda o. s. frv. Þá er áskildir eru vextir af »vöruláni«, þá er venjulega átt við vexti af andvirði vörunnar og gilda þá ákvæði ts. 1859 um vextina. En ef átt er við vörulán í raun og veru, svo að lántakandi á að endurgreiða lánið í vörum sömu tegundar, þá er frjálst að taka svo háa vexti sem um semur, jafnvel þó skuldin sje trygð með fasteignarveði¹⁰⁾. —

L. 7. febr. 1890 tala um „vexti“, ts. 1859 um „leigu af peningum“ og gömlu tilskipanirnar um „Rente“. Samkvæmt algengri málvenju merkir orðið „vextir“ og þvíumlíkt einungis endurgjald fyrir skuldarumliðun, sem miðað er við höfuðstólinn og tiltekin hundradstala af honum. En ef orðin eru skilin svo í þessu sambandi, þá ná lögin alls ekki tilgangi sínum. Tilgangur laganna er að tryggja landinu, að fasteignum þess verði ekki íþyngt óhæfilega með dýrum skuldum¹¹⁾. En skuldin hvílir jafnpungt á fasteigninni og er landbúnaðinum jafn skaðlegt, hvort sem greiða á t. d. 1000 kr. árlega af 5000 kr. sem eiginlega vexti (20% af höfuðstólnum) eða í öðru formi, t. d. fót og fæði eða þvil.. Lögin hljóta því að eiga við

9) Sbr. o. br. 22. nóv. 1820 2. gr.

10) Þessa virðist ekki gætt í JÓl. Versl.löggj. 99.

11) Sbr. t. d. inngang ts. 1767, 1772 og 1815.

vexti í viðtækari merkingu orðsins og ná til alls endurgjalds fyrir skuldarumliðun. Þau taka því til þess, er gefið er skuldabryf fyrir stærri upphæð en skuldað var í raun og veru, og er það okur, ef mismunurinn er meiri en sem svarar 6% á ári af skuldinni. Ennfremur er það okur, ef áskildir eru bæði vextir og t. d. fæði, föt, húsnæði o. s. frv. Sama er þó eitthvað af endurgjaldinu sje nefnt. d. afföll (»disconto«), »provision«, þóknun, borgun fyrir samningsgerð eða þvíuml., ef um endurgjald fyrir skuldarumliðun er að tefla í raun og veru. Á hinn bóginn taka vaxtareglurnar einungis til endurgjalds fyrir skuldarumliðun. Annað endurgjald getur alls ekki talist vextir og tilgangur laganna tekur ekki til þess. Skuldareiganda er jafnvel heimilt að áskilja sjer dráttarvexti ótakmarkað, því að vaxtahækkunin eftir að dráttur hefur orðið, er ekki vextir, heldur skaðabætur fyrir tjón, sem getur hlotist af drættinum. Vaxtareglurnar taka heldur ekki til kaupverðs, nema það eða nokkur hluti þess sje í raun og veru vextir, svo sem stundum getur verið. Sama er um afföll (»diskonto«). Ef »afföllin« eru afföll í raun og veru, þá taka vaxtareglurnar ekki til þeirra, því að afföll eru ekki borgun fyrir skuldarumliðun, heldur áhættugreiðsla fyrir að taka við kröfu á hendur öðrum manni. Skuldari greiðir ekki sjálfur afföllin, heldur fyrri skuldareigandi. Í samræmi við þetta er 66. gr. ts. 18. maí 1825, sem kveður svo á, að afföll skuli nú sem fyr vera komin undir samkomulagi aðila án tillits til ákvæðanna um vaxtatakörk. Ákvæði 66. gr. ts. 1825, sem áður er nefnt, á einungis við

afföll í raun og veru, en ekki við vexti, sem áskildir eru í affallaformi. En ef „afföllin“ eru í raun og veru borgun fyrir skuldarumliðun, svo sem eru afföll af eigin vixli og afföll af vixli, sem er sjálfskuldarábyrgðarlán í vixilformi, þá leiðir það af því, sem að framan segir um tilgang vaxta-reglanna, að þær taka einnig til þessara „affalla“¹²⁾.

Ef áskildir eru hærri vextir, en lög leyfa, þá er skuldari samt ekki skyldur að greiða hærri vexti en þá, sem löglega mátti áskilja, þ. e. ákvæði um ólöglega vexti er ógilt. Grágás sagði þetta berum orðum, og sömuleiðis Jónsbók (kb. 15). Í hinum nýrri lögum er þess hinsvegar ekki getið, en hið sama verður enn ofan á samkvæmt eðli málsins. Enn fremur varðar okur hegningu samkv. 3. gr. ts. 27. maí 1859, sekt, sem eigi sje minni en fjórfaldur og eigi stærri en tuttugfaldur sá ágóði, sem ólöglega hefur verið tekinn. — Ef skuldari hefur greitt hærri vexti, en löglegt var að áskilja, þá virðist það vera afturkræft, sem umfram var greitt, því að það er glæpur af hendi skuldareiganda, að taka við of háum vöxtum, sbr. 3. gr. ts. 1859 (hegningin er miðuð við ágóða þann, sem tekin var)¹³⁾.

5. Um skuldir eru ýms sjerstök rjettarfars-ákvæði, sjá sjerstaklega l. 32 11. júlí 1911 um úrskurðarvald sáttanefnda 1.—3. gr.

12) Sbr. Lassen Haandb. Spec. D. 256—258.

13) Sbr. þó Lassen Haandb. Spec. D. 261—262, Læreb. 102—103.

II.

Almenn skuldabréf.

Eins og víða er getið hjer að framan, þá eru samningar oft gerðir skriflegir, því að þá eru þeir að öllu skýrari og auðveldara að sanna þá og efni þeirra. Svo er og um skuldir. Um skuldir eru oft gerð bréf til sönnunar tilveru þeirra og efni. Þessi *skuldabréf* skifta mjög miklu máli í viðskiftalífinu og því hafa smátt og smátt myndast og verið settar ýmsar reglur um þau, sem frábrugðnar eru almennum reglum. — Stundum er vafasamt, hvort tiltekið bréf er skuldabréf eða samningur eða jafnvel hvorugt. Skuldabréf er *einkvæð skrifleg skuldaryfirlýsing*. Ef bréfið leggur skuldareiganda kvaðir á herðar, aðrar en þær, sem beinlínis leiða af kvöð skuldara, þá er bréfið venjulega samningur milli aðilanna, en kemst ekki undir ákvæðin um skuldabréf. Bréfið verður ennfremur að vera skuldaryfirlýsing, þ. e. fela í sjer samkvæmt almenntri mál- og ritvenju viðurkenningu skuldara um skuldina. Sendibréf eru venjulega ekki skuldabréf, þó i þeim sje minst á skuld sendanda eða skuldaskifti viðtakanda. Skuldabréf mega vera skilorðsbundin, en svo viðtæk geta skilyrði brjefs verið, að bréfið verði af þeim sökum ekki talið skuldabréf. Skuldabréf eru þau bréf ein, sem gerð eru um skuldir, þ. e. skuldbinding til að greiða *peninga* eða aðra samsvarandi hluti. Farmskirteini eru ekki skuldabréf. Ekki heldur viðtökubréf fyrir hand-seldu veði o. s. frv. — Skuldabréf getur verið *nafn*-bréf, tiltekið nafngreindan mann, sem skuldar-

eiganda, og handhafabrjef, játað skuld til þess, sem hefir brjefið í höndum¹⁾).

Gjalddagi skuldar samkvæmt skuldabryfi fer eftir ákvæðum brjefsins og almennum reglum um gjalddaga skulda. Hjer á landi er enginn löghöðinn gjalddagi og hefir aldrei verið. Í Danmörku var til 1874²⁾ lögákveðinn gjalddagi fyrir öll skuldabryf, sem hljóðuðu um árlega vexti. Gjalddaginn var 11.—18. júní og 11.—18. desember, og er enn almennur gjalddagi danskra skuldabryfa, þó löghöðinn sje numið úr gildi. Gjaldtímabilið 11.—18. júní fluttist hingað og voru flest skuldabryf fyrir lánum úr opinberum sjóðum til skams tíma með þeim gjalddaga höfuðstóls og vaxta³⁾. Enn má þetta telja algengt um margar skuldabryfategundir, t. d. til Söfnunarsjóðs Íslands, þó svo að oft nær gjaldtímabilið út júnímánuð. Nýrri brjefategundir ákveða aftur á móti gjalddaga eftir því sem henta þykir um hverja tegund. Algengastur gjalddagi er áramót og mánaðamótin júní—júlí. Skuldabryf til veðdeildar Landsbankans falla í gjalddaga 1. október, en veðdeildarbryf (skuldabryf veðdeildar) falla í gjalddaga 2. janúar og 1. júlí. — Ef gjalddagi er ákveðinn sem gjaldtímabil, þá er greitt á rjettum tíma, ef greitt er fyrir lok síðasta dags tímabilsins. Vextir teljast fyrir fult lánstimabil þó lán sje greitt fram síðasta dag gjaldtímabils en endurborgað fyrsta dag gjaldtímabils.

Um *framsal* skuldabryfa eru sett mikilsvarð-

1) Sbr. EAFormálab. 233.

2) D. L. 5—14—1, numinn úr lögum með l. 28. febr. 1874.

3) Sbr. Formálab. 1886 104, ts. 18. febr. 1847 13. og

14. gr. o. v.

andi ákvæði i ts. 9. febr. 1798 og l. 18 4. nóv. 1887 7. gr., sbr. l. 19 4. nóv. 1887 48. gr., l. 3 12. jan. 1900 8. gr. og l. 7 13. apr. 1894 20. gr. En þó ákvæði þessi sjeu i fyrstu og aðallega sett um skuldabrfef, þá taka þau þó sumpart ekki til allra skuldabrfefa (þeirra, er ekki má framselja), og sumpart taka þau til annara brjefa, en skuldabrfefa, (viðskiftabrfefa, t. d. farmskirteinis o. fl.). Þvi verður ekki rætt hjer nánar um lög þessi, heldur skal vísað um þau til almenna parts kröfurjettarins⁴).

Skuldareigandi, sem leggur fram skuldabrfef fyrir kröfu sinni, þarf ekki að færa fram aðra sönnun fyrir skuldinni. Skuldari verður að sanna, að brjefið sje ógilt, greitt eða af öðrum ástæðum fallið úr gildi, en verður dæmdur til að greiða skuldina að öðrum kosti. Ef skuldari kannast ekki við að hafa gefið brjefið út, eða heldur því fram að brjef það, sem hann gaf út, hafi verið annars efnis, má hann synja fyrir undirskrift sína með eiði. Vilji hann ekki vinna eiðinn, þá verður hann dæmdur samkvæmt brjefinu án frekari sannana af hendi skuldareiganda, N. L. 5—1—6. Ef skuldareigandi getur hnekt mótbárum skuldara, þá má skuldari auðvitað ekki njóta eiðs⁵). — Skuldara er heimilt að koma fram með *gagnkröfur* gegn skuldabrfefi til skuldajafnaðar⁶), en gegn skýlausum skuldabrfefum, má hann þó ekki koma með umþrættar skuldir eða reikninga, N. L. 5—13—4.

Kröfur samkvæmt skuldabrfefi *fyrnast* á 10 árum, l. 14 20. okt. 1905 4. gr. 1°, án tillits til þess af

4) Sjá Lassen Haandb. alm. D. §§ 52—58.

5) Sbr. d. i dómas. VIII 574.

6) Sbr. d. i dómas. VIII 471.

hvaða rótum krafan er runnin. Krafa samkvæmt bankaseðli fyrnist alls ekki, l. 1905 18. gr. Um leið og krafan fyrnist, falla jafnframt úr gildi allir áfallnir vextir af skuldinni, l. 1905 17. gr. Dönsk ríkisskuldabréf, sem hjer eru nokkuð algeng, fyrnast auðvitað samkvæmt paraðlútandi dönskum lögum.

III.

Vixlar.

1.

Inngangur.

Flutningur peninga milli landa er dýr og áhættusamur. Því varð mjög snemma á öldum venja að kaupmenn greiddu skuldir sínar í öðrum löndum með ávisun á mann, sem þeir töldu til skuldar hjá í því landi, eða skuldari keypti slíka ávisun af öðrum manni í sínu landi. Þessar greiðslu-ávisanir tóku bráðlega að hlíta sjerstökum lögum, sem aðallega voru fólgin í strangari reglum en alment gerðist um skuldbinding ávisunarútgefanda og annara, sem að ávisuninni stóðu. Ávisunin var venjulega talin í peningum þess lands, sem hún var útgefin í, en átti að greiðast í peningum greiðslu-landsins. Af þessari peningabreytingu hlaut greiðslu-ávisunin nafnið **víxill** (vixlbref, *Veksel*, *Wechsel*, *bill of change*). — Svo sem eðlilegt var, voru lög þau, sem smátt og smátt urðu sjerstök um víxla, mjög lík í flestum löndum. Í þeim löndum, sem mest skiftu saman, mynduðust sameiginlegar víx-

ilreglur, og því minni viðskifti, sem löndin áttu saman, því ólíkari urðu vixillögin. Vixillög allra síðaðra þjóða má flokka eftir þeim takmörkum, sem fjöll og höf og þjóðerni hefir sett viðskiftum þjóðanna. Aðalvixillaga-flokka, sem nú eru, má telja: 1. ensk-amerísk vixillög, 2. frönsk vixillög, 3. þýsk vixillög og 4. rússnesk vixillög¹). Á norðurlöndum (Danmörku, Noregi og Svíþjóð) gilda nú vixillög, sem eru að mestu leyti samhljóða, og eru sniðin eftir þýskum vixillögum. Öll eru þau staðfest sama daginn, 7. maí 1880. Dönsku og norsku vixillögin eru að öllu eins, nema fyrir sögn og ákvæði um hvenær lögin öðlist gildi. Sænsku lögin eru frábrugðin dönsku og norsku lögunum aðallega um 79. gr., vegna þess, að rjettarfar Svía er öðruvísi en Dana og Norðmanna.

Hjer á landi voru vixlar ekki tíðkaðir fyren seinni hluta 19. aldar, í rauninni ekki fyr en eftir stofnun Landsbankans (sbr. l. 14, 18. sept. 1885). Þeirra er getið um og eftir miðja 19. öld²), en munu hafa verið alls óþektir innanlands fyr en undir 1890³) og mjög ótíðir milli landa⁴). — Vixilrjettur var í fyrstu lögleiddur hjer á landi sem forrjettindi kaupstaðanna, og átti að fara eftir N. L. og síðari tilskipunum um vixla, sbr. ts. 17. nóv. 1786 17. gr. og ts. 13. júní 1787 II. kap. 20. gr. Síðan var ts. um trasseraða vixla 18. maí 1825 sögð gildandi hjer á landi með kans.br. 17. mars 1827 og gildi sú tilskipun þangað til *vixillög fyrir*

1) Aubert spec. D. I (2. útg.) 375—378.

2) Sbr. dómsmálastj. br. 5. maí 1866.

3) Alptíð 1881 II 232—233.

4) Alptíð 1881 I 178, 209.

Ísland voru sett 13. jan. 1882 (nr. 1). Frumvarp til þessara laga lagði stjórnin fyrir alþingi, og átti frumvarp það að vera alveg samhljóða dönsku víxillögunum, sem áður eru nefnd, að undanskildum breytingum á frestum í 19., 78. og 79. gr.⁵). En málið á þessu frv. þótti svo ljelegt, að nefnd, sem efri deild alþingis kaus til að athuga það, gerði nýja þýðingu á dönsku lögunum, en nefndin ætlaðist til að þýðingin væri að efni alveg eftir þeim lögum, að undanskildum breytingum þeim á frestum, sem áður eru nefndar⁶). — Sama dag sem víxillögin voru sett, voru ennfrems sett lög um víxilmál og víxilafsagnir, nr. 2, 13. jan. 1882.

Samkvæmt víxillögunum er víxillinn skulda-brjef, sem fullnægir tilteknum form-skilyrðum, og lýtur óvanalega ströngum reglum, ef rjett er með farið. Víxlar eru ýmist víxlar á *hendur öðrum manni* (»trasseraðir«) eða *eigin víxlar*, sjá sýnishornin á næstu blaðsíðu. Sá, sem taka á við greiðslu víxils, er nefndur viðtakandi (»remittent«); sá, sem greiða á víxilinn, greiðandi (»trassatus«) og samþykkjandi (»akceptant«) þá er hann hefir ritað nafn sitt þversum framan á víxilinn; og sá, sem gefið hefir víxilinn út, útgefandi (»trassent«).

Ákvæði víxillaganna lúta flest að því, að gera víxilinn tryggastan allra skuldabrejfa. Víxillinn á að vera hreint og skýlaust skuldabrief. Allir þeir sem að víxlinum standa, bera ábyrgð á greiðslu

5) Aths. stj. við frv. í Alptið. 1881 I 178.

6) Alptið. 1881 I 209, II 233.

Vixill á hendur öðrum manni.

Reykjavík 9. apr. 1913.

Pr. 9. júlí 1913.
Kr. 2500,00

Hinn 9. júlí 1913 greidd þér Pjetri Pjeturssyni eða þeim, sem hann tilvisar, þennan einritaða vaxil minn með tve þúsund og fimm hundruð krónum 00 aurum.

Herra Jón Jónsson

Sigurður Sigurðsson.

Reykjavík.

Reykjavík 9. apr. 1913.

Pr. 9. júlí 1913.
Kr. 2500,00

Hinn 9. júlí 1913 greiddi ég undirritaður Pjetri Pjeturssyni þennan einritaða vaxil minn með tve þúsund og fimm hundruð krónum.

Jón Jónsson.

Eigin vixill.

hans gagnvart víxilhafa, og þeir, sem á undan eru, ábyrgjast víxilinn gagnvart þeim, sem á eftir koma. Á hinn bóginn er þess krafist, að rjetthafi gæti rjettar síns tiltekinn veg, en týnir honum að öðrum kosti.

Af þessum ströngu og »formellu« reglum leiðir, að sá, sem eftir víxilrjetti verður að greiða víxil, er oft alls ekki skuldugur um víxilupphæðina, því að rjettarsamband það, sem víxill er sprottinn af, getur verið nærri því jafn margskonar, sem kröfurjettarsambönd yfirleitt. Eins og áður er getið, var víxillinn að vísu í fyrstu aðallega notaður til að greiða skuld útgefanda í útlöndum, með skuld, sem hann átti tilkall til á þeim stað á hendur greiðanda (»trassatus«), og vegna þessara nota víxilsins eru víxillög aðallega sett. Þá er svo á stendur, fellur víxill venjulega á þann mann, sem í raun og veru á að greiða viðtakanda víxilupphæðina. Jafnframt er mjög algengt að nota víxilinn til tryggingar gjaldfresti: A selur B vörur og veitir t. d. 3 mánaða gjaldfrest; til tryggingar greiðslu að gjaldfrestinum loknum gefur hann út „3gja mánaða víxil“ á hendur B, B samþykkir víxilinn, en A selur hann aftur banka eða bankara. B er nú aðalskuldari víxilsins og, ef hann greiðir hann, þá er ekki frekar að athuga. En gagnvart bankanum eða bankaranum ábyrgist einnig A víxilinn og verður að greiða hann ef greiðslufall verður af hendi B. Ennfremur eru lán oft veitt í víxilformi, sjerstaklega ábyrgðarlán: A þarf á peningum að halda og fær B og C til að »skrifa upp á« fyrir sig. Venjulega er A þá samþykkjandi, en B eða C útgefandi og C eða B ábekingur, en vel má

vera að B gerist samþykkjandi, C útgefandi og A ábekingur, eða jafnvel að nafn A sje alls ekki á vixlinum. Stundum eru A, B og C allir lántakendur — skifta lánsupphæðinni milli sín — o. s. frv. Enn eru vixlar oft sprottnir af ýmsum öðrum rjettarsamböndum. Gjöf er stundum færð í vixilform. Stundum er vixill einungis umboð til innheimtu skuldar: skuldareigandi gefur út vixil á hendur skuldara til ráðstöfunar innheimtumanns (innheimtuvixill) o. s. frv. — Ef vixilrjetturinn af einhverjum þessum sökum leiðir til þess, að annar maður greiðir vixilinn, en sá, sem að rjettu lagi er skuldari skuldar þeirrar, sem vixillinn hljóðar um, án þess að eiga vixilrjettarkröfu á hendur neinum manni út af greiðslunni, þá má hann höfða sjerstakt mál eftir almennum rjettarfarsreglum gegn þeim, sem hann á endurgjaldsrjett á hendur eftir almennum lögum⁷⁾.

Hjer verður fyrst rætt um vixla á hendur öðrum manni, en í lok kaflans verður getið þess, sem gildir um eigin vixla sjerstaklega.

2.

Form vixla.

Stofnun vixilkröfu.

a. Skuldabryf er ekki vixill nema það fullnægi eftirtöldum formskilyrðum:

1, nafnið vixill sje berum orðum í texta skuldabryfsins, eða, ef vixillinn er saminn á út-

7) Sbr. d. í dómas. VI 416 og VIII 301 (303).

lendu máli, þá samsvarandi orð á því máli, 1. gr. l. 1882. Skuldabréf, sem kallað er „vixill“ að eins í fyrirsögn sinni, er því ekki vixill að lögum. Vafasamt er, hvort annað orð sömu merkingar sem „vixill“, fullnægir kröfu laganna; en með því að því er játað berum orðum í dönsku vl., sem eru fyrirmynd isl. vl., en að engu getið í isl. vl., þá virðist verða að álita að t. d. „vixilbréf“ eða þvíuml. sje ófullnægjandi að vorum lögum.

2, fjárhæð vixilsins verður að vera nákvæmlega tiltekin, 1. gr. 2. Sje fjárhæð vixilsins nefnd oftast en einu sinni, og ekki hin sama öll skiftin, þá gildir hin minsta, 6. gr. — Sje í vixli gefið loforð um vexti, þá skal álita loforð það sem óskráð, 7. gr. Vixill er því að vísu ekki ógildur fyrir þá sök, að vextir eru áskildir í honum, en slíkt vaxtaákvæði verður ekki einusinni notað sem sönnun vaxtaloforðs í máli til innheimtu vaxtanna, og veitir því síður vixil- og vixilmálarjett eða skuldabréfsrjett.

3, nafn þess manns, sem taka á við greiðslu vixilsins (viðtakanda, remittents), vl. 1. gr. Handhafaskuldabréf er því aldrei vixill⁸⁾, en útgefandi má gefa út vixil til eigin ráðstöfunar og framselja síðan til handhafa, sbr. 2. og 12. gr.

4, nafn þess, sem á að greiða vixilinn (greiðanda, trassatus). Ef vixillinn kveður svo á, að útgefandi (trassent) eigi sjálfur að leysa hann til sín, skal skoða hann sem eigin vixil, 2. gr. 2. p.

5, stað og stund, þá er vixillinn er gefinn

8) Sbr. aths. stj. við 1. gr., Alptíð 1881, I 180.

út. Á útgáfustaðnum veltur eftir hvers lands lög-
um skuli fara um vixilinn, sbr. 84. og 85. gr., en
útgáfustund skiftir máli um ýmsa fresti, sbr. 19.
og 32. gr.

6, stað þann, þar sem greiða á vixilinn
(greiðslustaður). Ef greiðslustaður er ekki getið
sjerstaklega, þá telst sá staður greiðslustaður, sem
getið er við nafn greiðanda, 4. gr. 2. p. En vixill
getur hljóðað um borgun á öðrum stað en heimili
greiðanda (vistaður, domicilieraður, vixill), 4. gr.
1. p. Ef vixill er vistaður, þá getur útgefandi til-
greint, hver eigi að greiða hann á greiðslustaðn-
um, eða samþykkjandi bætir því við, þá er hann
samþykkir vixilinn, en ef hvorugt er gert, þá skal
lita svo á sem samþykkjandi ætli að greiða á
greiðslustaðnum, 24. gr.

7, undirskrift útgefanda vixilsins.

8, loks eru ýmsar reglur um gjalddaga
vixla. Gjalddaginn skal vera einn og hinn sami
allrar fjárhæðar vixilsins. Og vixill má aðeins
hljóða um borgun: a) tilgreindan dag; ákvæði um
frestdaga er ógilt, sbr. 31. gr., eða b) jafnskjótt sem
hann er sýndur (við sýningu, »ved Sigt«, »a vista«),
eða c) tilgreindum tíma eftir að hann var sýndur
(eftir sýningu, »efter Sigt«, »a viso«) eða d) til-
teknum tíma eftir að hann var gefinn út (»a dato«).
Ef enginn gjalddagi er tiltekinn í vixlinum, þá skal
svo álita sem gjalddagi sje þá er vixillinn er sýnd-
ur, 3. gr. vl.

Ef ekki er gætt þess, sem nú hefir verið sagt
um form vixla, þá veitir skjalið alls ekki vixilrjett;
áritanir á slíkt skjal, svo sem samþykki, framsal
eða ábyrgð, veita heldur ekki nein vixilrjettindi, 5.

gr. vl. Hinsvegar má vel vera, að brjefið sje t. d. skuldabryef, ávísun eða þvíuml., og koma þá til greina almennar reglur um slík brjef.

b. Til stofnunar vixilskyldu útheimtist vixilform. Að öðru leyti gilda um stofnun vixilskyldu flest almenn skilyrði kröfurjettarins. Vixilskuldari verður að vera fullráður að lögum⁹⁾. Og vixilskuldari á að jafnaði sömu mótbárum gegn vixilskuld, sem öðrum skuldum. Annað mál er það, að samkvæmt rjettarfarsreglunum um vixla, er vixilskuldara mjög oft fyrirmanað að koma mótbárum sínum fram í vixilmálinu, og verður hann þá að höfða sjerstakt mál til að koma þeim fram, sbr. l. 2 13. jan. 1882 3. gr. Og vixilskuldari getur týnt mótbárum sínum, ef vixillinn er framseldur, samkvæmt skuldabryfereglunum. Ýms afbrigði eru þó um stofnun vixla frá almennum reglum, og skal þeirra nú getið.

Vixilskuldarar samkvæmt vixli á hendur öðrum manni eru venjulega: útgefandi (trassent), samþykkjandi (akceptant) og ábekingar (endossentar, framseljendur); en auk þessara manna eru stundum enn aðrir vixilskuldarar sama vixilsins, aukamenn, og verður þeirra síðar getið.

Vixilskylda *útgefanda* stofnast er hann fær viðtakanda vixilinn, sbr. 8. gr. vl. Útgefandi er vixilskyldur þó hann hafi ekki tekist á hendur neina skyldu berum orðum; útgáfa vixilsins felur að vixilögum í sjer skuldbindinguna. Samning vixilsins og undirskrift skuldbindur hinsvegar ekki. Þó virðist það leiða af 76. gr. vl., að, ef t. d. sömdum

9) Sbr. d. í dómas. VIII 207.

vixli en óútgefnum er stolið og fenginn i hendur viðtakanda eða framseldur öðrum manni, sem ekki veit eða á að vita um þjófnaðinn, þá fái sá maður vixilrjett gegn útgefanda; og sama gildir ef útgefandi glatar vixlinum eða gefur hann frá sjer í ógáti eða þviuml.¹⁰⁾

Greiðandi (trassatus) er ekki vixilskuldari; jafnvel þó hann sje skyldur að samþykkja vixilinn, þá er skylda sú almenn samningsskylda. en ekki vixilskylda. Þá er greiðandi samþykkir vixilinn, er hann *samþykkjandi* og vixilskuldari. Samþykki er því að eins skuldbindandi, að það sje skrifað á vixilinn, annaðhvort berum orðum með undirskrift samþykkjanda, eða fólgið i því, að greiðandi ritar nafn sitt þversum framan á vixilinn, 21. gr. Nú er vixill samþykktur, og þessa forms gætt, og skuldbindur þá samþykkið jafnskjótt sem það er skrifað: það hefir þá þegar fult lagagildi, þó það sje strykað út, kallað aftur eða breytt, 21. gr. 3. p., áður en samþykkjandi hefir látið vixilinn frá sjer með árituðu samþykki. Loforð vixilsamþykkjanda er algjörlega einhliða, þ. e. það skuldbindur samþykkjanda þó það sje ekki komið til vitundar útgefanda eða ábekinga (loforðs-viðtakenda). Vixil skal samþykkja svo sem hann er, án skilyrðis eða fyrirvara; skilyrði eða fyrirvara skal álita sem óritaða, 22. gr. vl., og verða slíkar áritanir því ekki einusinni notaðar sem sönnun i almennu máli. Þó má takmarka samþykki við nokkurn hluta fjárhæðar vixilsins, 22. gr., t. d. »samþykki 1000 kr, Jón Jónsson« o. s. frv.

10) Sbr. Lassen Haandb. spec. D. 282.

Ábekingur (endossent, framseljandi) er víxilskyldur, ef hann framselur víxilinn í því formi, sem lögin heimta, þ. e. með áritun á víxilinn sjálfan, eða á eftirrit af honum, eða á miða (alonge), sem festur er við víxilinn eða eftirritið. Áritunin ein skuldbindur ekki framseljanda; til skuldbindingar útheimtist að víxillinn sje framseldur, þ. e. áritunin sje komin til vitundar framsalshafa. Víxilframsal er oft notað sem form fyrir ábyrgð. Ábekingur má áskilja sjer að vera undanþeginn víxilskyldu þrátt fyrir framsalið, með því að rita í framsalið orðin »án skuldbindingar«, »án ábyrgðar«, »án obligo«, »án retúr« eða því um líkt, 14. gr. Sá, sem framselur víxil í öðru formi, en ábeking (endossement), t. d. munnlega eða með skriflegu framsali, sem ekki er fest við víxilinn, er ekki víxilskyldur. — Víxilábeking konu í ábyrgðartilgangi fyrir mann hennar er ógild eftir sömu reglum sem eiginleg ábyrgð, sbr. l. 12. jan. 1900 15. gr., en víxilábeking hennar í eigin hagsmunaskyni er gild eftir almennum reglum, jafnvel þó maður hennar sje útgefandi eða samþykkjandi víxilsins.

3.

Flutningur víxilrjettar til annars manns.

Framsal víxla.

Víxilrjetthafi er í fyrstu sá, sem nefndur er í víxlinum sem viðtakandi (remittent). Ef útgefandi sjálfur er tilnefndur sem viðtakandi, þá verður hann rjetthafi gegn greiðanda, þá er greiðandi samþykkir víxilinn.

a. Vixilrjetthafi má framselja vixil sinn öðrum, þótt eigi sje neitt ákveðið um það í vixlinum; en ef framsal vixils er bannað í sjálfum texta hans með orðunum »eigi til framsals« eða því um líku, þá veitir framsalið engin vixilrjettindi, 9. gr. Vixla má framselja á allan sama hátt sem aðrar kröfur, en vixilrjetturinn tekur til þess framsals eins, sem er ritað á vixilinn eða á eftirrit hans eða á miða (alonge), sem festur er við vixilinn eða eftirritið, 11. gr. Framsalið getur annaðhvort verið á þá leið, að framseljandi ritar á vixilinn nafn þess manns, sem hann framselur hann, og nafn sitt undir (fullkomið framsal), eða með því móti að framseljandi aðeins ritar nafn sitt aftan á vixilinn eða á eftirritið eða miðann, sem festur er við vixilinn eða eftirritið (eyðuframsal), 12. gr. Auðvitað getur framsalið verið enn fyllra, t. d. »framselt N. N.« »til N. N. mín vegna« o. s. frv. Ef vixill er framseldur eyðuframsali, þá getur vixilhafi fyllt framsalið með því að rita á hann nafn einhvers framsalshafa, 13. gr. Ef eyðuframsalið er síðasta framsal vixilsins, þá má vixilhafi fylla það nafni þess, sem hann kys, t. d. sinu eigin nafni eða nafni þess, sem hann framselur vixilinn; en ef vixillinn hefir verið framseldur fullkomnum framsölum eftir að hann var framseldur eyðuframsali, þá er vixilhafa nauðugur einn kostur að fylla eyðuframsalið með nafni þess ábekings, sem næstur er á eftir, því að öðrum kosti raskast framsalsröðin¹¹⁾. — Vixil má framselja jafnt útgefanda, greiðanda, samþykkjanda, eða fyrri framseljanda, sem öðrum, og mega þeir fram-

11) Sbr. Lassen Haandb. spec. D. 290—291.

selja hann aftur öðrum, 10. gr. Ef vixill samkvæmt þessu er framseldur vixilskuldara (útgefanda, samþykkjanda, fyrri framseljanda), þá getur sá vixilhafi að visu ekki krafist greiðslu vixilsins af þeim, sem hann sjálfur ábyrgist vixilinn. Útgefandi, sem vixill hefir verið framseldur, getur t. d. ekki krafist greiðslu af ábekingum. En þá er vixilhafi, sem jafnframt er vixilskuldari, framselur vixilinn aftur, þá raknar við skylda þeirra.

Vixil má einnig framselja á annan hátt en þann, sem vixillögin nefna, t. d. munnlega eða í sjerstöku skriflegu skjali, en slíkt framsal fellur eins og áður er sagt ekki undir vixilrjett.

Við framsal samkvæmt vixilrjetti hverfa öll þau rjettindi, sem vixlinum fylgja, til þess, sem hann er framseldur, þar á meðal rjettur til að framselja vixilinn aftur, 10. gr., og framseljandi ábyrgist öllum þeim, sem síðar verða vixilhafar, samþykki og greiðslu vixilins, 14. gr. Um framsal, sem ekki er eftir vixilrjetti, fer eftir reglunum um framsal skuldabryjefa.

b. Vixilrjettur flyst yfir á þann, sem leysir vixilinn til sín. Ef sá, sem greiddi vixilinn, var skyldur til þess, þá á hann vixilrjett gagnvart samþykkjanda, útgefanda og ábekingum, sem á undan honum eru, samkvæmt 8., 14. og 23. gr. vl., sbr. síðar um efni þessarar kröfu. Ef sá, sem greiddi, hinsvegar var ekki skyldur að leysa vixilinn til sín, t. d. af því að vixilskylda hans var undir lok liðin, þá fer eftir almennum reglum um greiðslu skulda annars manns, og kemur þá greiðandi að öllu í stað þess, sem hann greiddi fyrir. Samþykkjandi, sem greiðir vixilinn,

fær aldrei vixilrjett vegna greiðslunnar, en eftir atvikum má vera að hann eigi almenna endurgjaldskröfu á hendur útgefanda eða einhverjum ábekinganna.

c. Sá, sem öðlast hefir rjett yfir vixli með viðskiftagerningi í lifandi lífi í góðri trú og með formlega löglegri heimild, á þann rjett sem vixillinn og heimild vixilhafa hljóðar um. Vixilskuldari týnir mótbárum sínum gegn vixilskuld eftir sömu reglum, sem skuldabryfskuldari týnir mótbárum sínum gegn skuldabryfi. Vixilskuldari týnir því að jafnaði öllum mótbárum sínum, sem ekki er getið um í vixlinum, nema mótbárunni, að hann hafi verið ófjárráður, þá er hann tókst vixilskylduna á hendur, að hann hafi verið neyddur til að skrifa á vixillinn, að vixillinn sje falsaður, að vixilkrafan sje fyrnd og að vixilrjettur sje týndur fyrir vangeymslu, sjá nánar í almenna parti kröfurjettarins í kaflanum um framsal viðskiftabryfa. Vixilrjetthafi týnir rjetti sínum yfir vixli gagnvart þeim, sem síðar hefir öðlast rjett yfir honum, með viðskiftagerningi í lifenda lífi, nema það sannist, að sá maður fjekk vixilinn með órjettu móti, þótt hann vissi betur, eða hann hafi sýnt stórkostlegt gáleysi, 76. gr. vl., sbr. nánar almenna partinn í kaflanum um framsal viðskiftabryfa.

d. Vixilhafi hefir *formlega löglega heimild* að vixlinum, ef það sjest á texta vixilsins eða af fullkomnum framsölum eða eyðuframsölum, sem í óslitinni röð ná til handhafa, að hann sje eigandi vixilsins, 39. gr. vl. Ef vixillinn síðast hefir verið framseldur til handhafa, og framsalsröðin til hand-

hafa er óslitin, þá er handhöfn víxilsins formlega lögleg heimild. Ef síðasta framsalið á vixlinum hinsvegar er fullkomið framsal, þá verður það að hljóða á nafn handhafa. — Handhafi, sem hefir formlega löglega heimild, má heimta og taka borgun fyrir vixilinn; víxilskuldari má ekki skorast undan að greiða slíkum handhafa skylduna, en hann er hinsvegar ekki skyldur að ransaka, hvort framsölin sjeu rjett, 39. gr., og er því laus allra mála, þótt svo reynist, að handhafi væri ekki rjetthafi í raun og veru, nema hann vissi það eða ætti að vita. Ákvæði þessi gilda þó því að eins að gjalddagi víxilsins sje kominn. Sje vixill borgaður fyrir gjalddaga, og það reynist síðar, að borgun sje greidd heimildarlausum handhafa, þá skal sá, sem leysti vixilinn til sín, svara til þess skaða, sem af því hlýst, 40. gr., þ. e. hann verður að borga rjetthafa aftur. Vixilskuldari, sem leysir til sín vixil fyrir gjalddaga, getur þó komist hjá þessari ábyrgð með því að láta handhafa framselja sjer vixilinn í stað þess að kvitta hann, sbr. 10. og 76. gr. vl. — Vixilhafi getur haft formlega löglega heimild á annan hátt en vixillögin nefnda. Ef skarð er í framsalsröð víxils, þá er heimild handhafa ekki formlega lögleg samkvæmt 39. gr. vl., en vafalaust getur handhafi bætt úr þessum galla, t. d. með því að leggja fram sjerstök skrifleg framsöl, sem fylla skarðið, eða skriflega yfirlýsingu þess, sem hefir síðastur formlega heimild. — Ábekingur, sem leysir til sín vixil, fær formlega löglega heimild sem vixilrjetthafi, ef hann strýkar út nafn sitt og allra þeirra, sem á eftir honum framseldu vixilinn. —

Um heimild vixilhafa er enn ákvæði í 16. gr.

vl. um umboðsframsal (prókúru-endossement). Þegar aðeins er gefið með framsali umboð eða heimild til innheimtu eða þesskonar, veitir framsalið ekki fullkominn vixilrjett (»eignarrjett yfir vixilinum«, vl.), en heimilar umboðsmanni aðeins að gera þær ráðstafanir, sem með þarf til þess að varðveita vixilrjettinn og til þess að heimta fjárhæð vixilsins og taka við henni, sem og til að framselja vixilinn að nýju umboðsframsali, ef það er eigi beinlínis bannað í umboðsframsali hans. Umboðsframsalshafi má því ekki gefa vixilskuld upp hvorki að öllu nje nokkru leyti, ekki heldur framselja vixilinn almennu framsali. — Ákvæði þetta á aðeins við sambandið milli umboðsframsalshafa og þriðja manns (vixilskuldara eða annara). Um samband umboðshafa og rjetthafa fer eftir samningi þeirra, og getur hann verið bæði viðtækari og þröngtækari en 16. gr. vl. tiltekur. — Framsal er því aðeins umboðsframsal, að í því sjeu einhver orðatil-tæki, sem þýða umboð. Ef svo er ekki, hefir fram-salshafi formlega löglega heimild sem fullkominn rjetthafi, þó framsalið sje aðeins umboðsframsal í raun og veru.

4.

Vixilskyldurnar.

a. Vixilskuldararnir (samþykkjandi eða samþykkjendur, útgefandi, ábekingar) ábyrgjast allir fyrir einn og einn fyrir alla vixilskylduna, 87. gr. vl. Vixilhafi má því hefja málssókn til fullnustu gegn öllum vixilskuldurum í einu, eða

fléiri þeirra í senn eða einum aðeins, þeim, sem hann kys. Vixilhafi þarf ekki að fara eftir röð framsalanna, en má kjósa hvern sem hann vill, og hann þarf ekki að halda fram málssókninni gegn þeim, sem hann eitt sinn hefir kosið, 49. og 87. gr. Sjeu á vixli fölsuð nöfn, eða rituð af mönnum, sem mega ekki að lögum takast á hendur vixilskyldur, eða standi á honum nöfn, sem fyrir annara hluta sakir ekki skuldbinda þá, sem eiga nöfnin, þá breytist ekki við það í neinu skuldbinding hinna vixilskuldaranna, 88. gr. Þessi ákvæði eiga einungis við um vixilsambandið¹²⁾.

Vixilskuldari er því aðeins skyldur að greiða vixilinn, að honum sje afhentur hann með áritaðri kvittun, og borgi hann nokkuð af fjárhæðinni, skal afborgunin rituð á vixilinn og jafnframt skal veita honum sjerstaka kvittun á eftirrit af vixlinum, ef hann krefst þess, 38. gr. Ennfremur þarf hann ekki að borga, nema afsagnargjörð sje skilað, ef vixillinn var afsagður, 48. gr., og kvittaður reikningur um það, sem greiða skal (retúrreikningur), 54. gr. Og vixilskuldari má krefjast þess, að sjer sje afhentur vixillinn kvittaður ásamt afsagnargjörðinni og »retúrreikningi«, ef hann býður borgun á fjárhæð vixilsins ásamt kostnaði og öðrum skyldum, 48. gr. vl. —

Um vixilskyldurnar verður annars að greina milli kröfunnar á hendur samþykkjanda og krafna á hendur útgefanda og ábekingum. Samþykkjandi er aðalskuldari vixilsins, skyldur hinna vixilskuldaranna (útgefanda, ábek-

12) Sbr. ts. 18. maí 1825 64. gr. 2 og Alptíð. 1881 I 199.

inga og eftir atvikum aukamanna) eru varaskyldur.

b. *Samþykkjandi* ábyrgist eftir vixilrjetti, að hin samþykta upphæð verði greidd í gjalddaga, 23. gr. Þetta ábyrgist samþykkjandi ekki einungis eiganda vixilsins, heldur einnig ábekingum og jafnvel útgefanda, 23. gr. 2. p. Aftur á móti hefir samþykkjandi ekki vixilrjett gegn útgefanda eða ábekingum, 23. gr. Skylda samþykkjanda er ekki bundin því skilyrði, að vixillinn sje afsagður, nema annar maður eigi að greiða vixilinn en samþykkjandi. Greiði sá maður ekki vixilinn, þá verður vixilhafi að láta atsegja vixilinn, og týnir rjetti sínum einnig gegn samþykkjanda að öðrum kosti, 43. gr. 3. mgr. — Samþykkjanda ber að greiða vixilinn í gjalddaga, án þess neina kröfu þurfi að gera um það, og frestdagar eru engir, 31. gr. Um gjalddaga eru allitarlegar reglur í vl. Vixil, sem kveður á greiðslu við sýning, skal greiða, þá er hann er sýndur, 32. gr. Ef enginn gjalddagi er ákveðinn, skal álíta hann vera þá er vixillinn er sýndur, 3. gr. i. f. Kveði vixill á greiðslu eftir sýningu, þá telst gjalddagi frá dagsetning samþykkis, eða ef samþykki hefir ekki verið dagsett, þá frá síðasta sýningardegi vixilsins, nema afsagnargjörð hafi farið fram fyrir, þá frá dagsetning afsagnargjörðar, 19. gr. Ef synjað hefir verið samþykkis, þá telst gjalddaginn frá dagsetning afsagnargjörðarinnar vegna samþykkisbrests, 19. gr. Ef vixill kveður á greiðslu »i upphafi«, »miðju«, eða »i lok« mánaðar, þá er gjalddagi 1., 15. eða síðasta dag mánaðarins, 33. gr. Beri gjalddaga vixils upp á sunnudag eða annan helgan dag, þá telst gjald-

dagi næsta virkan dag, 91. gr., sbr. um 90. og 91. gr. nánar síðar. Ef gjalddagi víxils er miðaður við ákveðna dagatölu eftir dagsetning eða eftir sýning, þá skal hvorki dagsetningardagur nje sýningardagur talinn með. Hálfur mánuður telst 15 dagar, og sje greiðslufrestur einn eða fleiri mánuðir og hálfur mánuður, þá skal hálfí mánuðurinn talinn síðast, 33. gr. 2. p. Sje víxill útgefinn þar, sem tímatál eftir gamla stíl er haft, skal svo álíta sem tímatál þau, sem nefnd eru í vixlinum sjeu miðuð við gamla stíl, ef víxillinn sýnir eigi annað, 34. gr. — Vixillinn skal greiða í þeirri mynt, sem hann tiltekur. Nú er sú mynt eigi gjaldgeng á greiðslustaðnum, þá má greiða fjárhæðina með innlendum peningum, eftir verðlagi því, sem þá er á vixlum, sem miðaðir eru við hina útlendu peninga og greiðslu við sýningu á greiðslustaðnum eða á hinum næsta innlenda vixilstað, nema útgefandi hafi með orðinu »effektív« eða með samsvarandi orðatiltæki sjerstaklega ákveðið greiðslu í þeirri mynt, sem víxillinn var miðaður við, 35. gr. vl. Ef boðin er borgun í annari mynt, en þeirri, sem greiða á í, þá má vixilhafi hafna tilboðinu, og láta atsegja víxilinn fyrir greiðslufall.

Nú leysir samþykkjandi ekki vixillinn til sín, þá er honum er sýndur hann til borgunar í gjalddaga eða eftir gjalddaga, og er hann þá skyldur að greiða 6% ársvexti af fjárhæð vixilsins, og endurgjald fyrir kostnað þann, sem eigandi vixilsins hefir haft af drættinum, 36. gr. Dráttarvextirnir teljast frá sýningardegi, ekki gjalddaga. Eigi að borga vixillinn eftir verðlagi vixla, og hafi það lækkað eftir sýningu vixilsins, þá skal fara eftir því verð-

lagi, sem var í gildi á sýningardegi; þó getur víxilhafi ekki talið til hærra verðlags en þess, sem gilli á gjalddaga, ef hann hefir dregið að sýna víxilinn, 36. gr. Ákvæði þessi eiga einungis við bótaskyldu víxilskuldara eftir víxilrjetti, en svifta ekki víxilhafa neinum bótum, sem hann kann að eiga tilkall til eftir almennum lögum. — Vixilhafi getur ekki skorast undan að taka við borgun upp í fjárhæð víxilsins, þó ekki sje full greiðsla, 37. gr. vl.

c. *Útgefandi og ábekingar* ábyrgjast eftir víxilrjetti öllum þeim, sem siðar eignast víxilinn, að hann verði samþýktur og borgaður, 8. og 14. gr. vl. Þó getur framseljandi, svo sem áður er sagt, áskilið sjer að vera undanþeginn ábyrgð. Ef útgefandi aftur á móti segir sig undan ábyrgð af »vixli« sinum, þá verður brjefið ekki talið víxill að lögum¹³). Skylda útgefanda og ábekinga er varaskylda, þ. e. víxilhafi getur ekki sótt þá, nema hann hafi áður reynt að fá fullnustu hjá greiðanda (trassatus) á þann hátt, sem lögin mæla fyrir, og tilraun sí hafi orðið árangurslaus. Ennfremur verður víxilhafi að hafa staðreynt árangursleysi tilraunarinnar með formlegri afsagnargjörð, 25., 29., 30. og 41. gr. vl.; þó getur víxilskuldari skorað á víxilhafa að láta ekki afsagnargjörð fram fara (»án afsagnar« eða »án kostnaðar« eða þviuml.), og er afsögn þá óþörf, en víxilskuldari er samt sem áður ekki undanþeginn skyldunni til að greiða afsagnarkostnaðinn, hafi afsögn farið fram þrátt fyrir áskorunina, 42. gr. vl. — Krafa víxilhafa gegn útgefanda og ábekingum er sumpart krafa vegna samþykkisskorts, sumpart

13) Lassen Haandb. spec. D. 282—283.

krafa vegna greiðslufalls, því að þeir ábyrgjast víxilhafa bæði samþykki og greiðslu víxilsins.

a. Ábyrgð á samþykkisskorti. Hverjum þeim, sem hefir víxil í höndum, er heimilt þegar í stað að sýna greiðanda (trassatus) hann til samþykkis. Þetta á við hvort sem gjalddagi víxilsins er við sýningu eða ekki. Ef víxillinn verður ekki samþykktur, þá má víxilhafi láta afsagnargjörð fram fara fyrir skort á samþykki (de non acceptance), 17. gr. vl. sbr 89. gr. Afsagnargjörð þessa á að tilkynna á þann hátt og með þeirri ábyrgð, sem fyrir er mælt í 45.—47. gr., sjá 20. gr. vl. Ef greiðandi svarar ekki skýlaust innan sólarhrings frá því, er víxill var sýndur honum til samþykkis, hvort hann verði samþykktur eða ekki, þá skal svo álita, sem samþykkis sje synjað, 21. gr. Ef greiða á víxil við sýningu, verður greiðandi að svara þegar í stað, hvort hann ætli að samþykkja víxilinn eða ekki. Þá er víxillinn hefir verið löglega sýndur til samþykkis en árangurslaust, og afsagnargjörð hefir farið fram þessvegna, þá má víxilhafi þegar í stað — án tillits til gjalddaga — halda sjer að útgefanda og ábekingum.

Víxilhafi á að jafnaði kost að kjósa um tvent: Hann má krefjast tryggingar með víxilrjetti, sbr. l. 2 13. jan. 1882 l. og 9. gr., hjá hverjum framseljanda eða hjá útgefanda, fyrir borgun víxilsins á gjalddaga, eða þess hluta fjárhæðarinnar, sem ekki var samþykktur, og kostnaðar þess, sem leitt hefir af því, að samþykki fækst ekki eða var ófullkomid, en selja skal hann þá af hendi afsagnargjörðina, 25. gr. Samsvarandi rjett hefir hver ábekingur víxilsins gagnvart þeim, sem á undan honum eru,

ef hann hefir í höndum afsagnargjörðina, þ. e. ef hann hefir sjálfur sett víxilhafa tryggingu samkv. 25. gr. vl., eða víxilhafi hefir gefið honum útskrift af afsagnargjörðinni, l. 2 13. jan. 1882 10. gr. Ef víxilskuldari hefir sett síðari víxilhafa tryggingu, þá kemur sú trygging einnig síðari víxilhöfum að notum, ef þeir krefjast þess, og geta þeir þá ekki krafist neinnar frekari tryggingar af neinum víxilskuldara, nema sýnt verði fram á, að hin setta trygging sje ónóg, 27. gr. Þá er víxilhafi krefst tryggingar af skuldara vegna samþykkisskorts, má skuldari í stað þess leysa til sín víxilinn þegar í stað, 29. gr. 2. p. — Í annan stað má víxilhafi, þá er víxillinn hefir verið sýndur til samþykkis og afsagnargjörð hefir fram farið vegna samþykkisskorts, án þess að biða gjalddaga, heimta sjer borgaða fjárhæð víxilsins, eða þann hluta hennar, sem ekki var samþykktur, svo og endurgjald fyrir kostnað þann, sem leitt hefir af synjun samþykkis, og þóknun eftir 50.—52. gr. vl. Þó má skuldari draga frá hinni samþykktu fjárhæð 5% ársvexti fyrir tímann, sem eftir er til gjalddaga, 29. gr. Skilyrði þess, að víxilhafi megi neyta rjettar þessa er þó, að hann hafi víxilinn í höndum, svo að hann geti veitt löglega kvittun fyrir greiðslunni. Samskonar rjett sem víxilhafi, hafa einnig síðari ábekingar, ef þeir hafa víxilinn í höndum með löglegri heimild, sjá tilvitnunina til 26. gr. i 29. gr. vl.

Ef greiðandi vill samþykkja víxil að fullu, eftir að afsögn hefir farið fram vegna samþykkisskorts, þá má víxilhafi ekki hafna því, ef víxillinn er enn í vörslum hans, enda greiði samþykkjandi allan kostnað, sem leiddi af því að víxillinn var ekki

samþyktur við sýningu, 28. gr. vl. Þá er samþykki er þannig gefið, hverfur heimildin til að heimta trygging setta; hafi trygging þegar verið sett, skal skila henni aftur. Ennfremur á að skila tryggingu, sem sett hefir verið, aftur, ef víxilfjárhæðin ásamt kostnaði er greidd eða skuldbindingin eftir víxilrjetti á annan hátt fellur niður. Loks á að skila tryggingunni aftur, ef mál er ekki höfðað til lúkningar víxlinum gegn þeim, sem setti hana, áður en ár er liðið frá gjalddaga víxilsins, 28. gr.

β. Ábyrgð á samþykki, sem reynist ótrygt. Þó víxill hafi verið samþyktur við sýningu eins og til stóð, þá getur víxilhafi haldið sjer að útgefanda og ábekingum, ef 1) samþykkjandi verður gjaldþrota fyrir gjalddaga, eða bert hefir orðið af fjárnámsgjörð, að hann hefir ekki efni á að borga skuldir sínar, eða hann er verslunarmaður og hefir hætt fjárgreiðslum, 2) samþykkjandi setur ekki handhafa víxilsins tryggingu fyrir greiðslu hans á gjalddaga, og 3) handhafi hefir látið afsagnargjörð fram fara um þessi atriði. Lögin geta þess ekki, hverjir teljist »verslunarmenn« í þessu efni. Dönsku vl. vísa um það til 45. sbr. 43. gr. dönsku gjaldprotal., en í isl. vl. er engin tilvisun til samsvarandi ákvæðis isl. laga (4. gr. gj.þrl. 13. apr. 1894). Handhafi víxilsins má, þegar svo á stendur sem nú var sagt, krefjast tryggingar fyrir greiðslu víxilsins í gjalddaga samkvæmt þeim reglum sem talðar voru í α, hjá fyrri framseljendum eða útgefanda, enda skal þá afsagnargjörðin seld af hendi, 30. gr. vl. Afsagnargjörð þessa á að tilkynna á þann hátt og

með þeirri ábyrgð, sem fyrir er mælt í 45.—47. gr. vl. — Vixilhafi getur aðeins krafist tryggingar en ekki greiðslu vixilsins vegna ótryggs samþykkis.

γ. Ábyrgð á greiðslufalli. Ef vixill er kominn í gjalddaga og hefir verið sýndur greiðanda og hann krafinn borgunar, án þess hann hafi greitt hann að fullu, og vixilhafi hefir látið afsagnargjörð fara fram um greiðslufallið, þá má vixilhafi krefja útgefanda og ábekinga, sem á undan honum eru, um greiðslu vixilsins, 41. gr. Afsagnargjörð verður vixilhafi að láta fara fram, hvort sem vixillinn hefir verið samþykktur eða ekki, og jafnvel þótt hann hafi áður verið afsagður vegna skorts á samþykki; þó er sýning og afsagnargjörð vegna greiðslufalls ónauðsynleg, ef afsagnargjörð fyrir synjun samþykkis hefir áður farið fram og vixillinn er þaraðauki borgaður samkvæmt 29. gr. eða mál hafið til borgunar eftir þeirri grein, 41. gr. vl. i. f. Vistaða (dómisilieraða) vixla á að sýna þeim, sem á að greiða (domiciliatus), eða samþykkjanda sjálfum, ef hinn er ekki nefndur í vixlinum, til borgunar á greiðslustaðnum, og láta afsagnargjörð fara fram þar, ef borgun fæst ekki, eða sá hittist ekki, sem á að greiða vixilinn, 43. gr.

Vixilhafi er skyldur að *tilkynna* afsögnina brjeflega (notification) hinum næsta fyrir ofan hann, sem staður er tilgreindur við á vixlinum, innan tveggja virkra daga frá afsagnardeginum, 45. gr. 1. p. Hver framseljandi, sem fengið hefir tilkynningu um afsögnina, er skyldur til, innan tveggja virkra daga eftir að hann fjekk tilkynninguna, að tilkynna á sama hátt hinum næsta fyrir ofan hann, sem

staður er tilgreindur við á víxlinum; sömuleiðis er sá útgefandi, sem hefir fengið tilkynningu um, að víxill, sem borga skal á öðrum stað, en þar sem greiðandi á heima, sje afsagður hjá þeim, sem á að annast greiðsluna, skyldur að tilkynna það samþykkjanda, 45. gr. 3. p. Skyldu þessari er fullnægt, þegar skriflegri tilkynning er komið á póstinn áður en frestur þessi er liðinn, eða hún send á annan tilhlýðilegan hátt, þar sem enginn póstur fer um, 45. gr. 2. p. Sýni sá, sem átti að tilkynna, vottorð póstpjóns um, að hann hafi komið á póstinn brjefi til þess, sem stendur fyrir ofan hann á víxlinum, er það gild sönnun fyrir því, að tilkynning hafi verið send honum á þeim tíma, sem vottorð pótsmannsins tilgreinir, nema það sannist að brjefið hafi verið annars efnis, 47. gr. — Sá, sem vanrækir að gefa þessar tilkynningar (notification), ábyrgist tjón það, sem leiðir af vanræktinni, gagnvart þeim, sem standa fyrir ofan hann á víxlinum, og þannig er gengið fram hjá. Hann týnir að visu ekki víxilrjettinum, en hann getur ekki krafist endurgjalds hjá fyrirrennrum sínum fyrir kostnað sinn, og á því aðeins tilkall til fjárhæðar víxilsins og að auki 5% ársvexti frá þeim degi, er mál er hafið til borgunar, 46. gr.

Þegar krafist er fullnustu hjá útgefanda eða ábekingum fyrir greiðslufall þá á *víxilhafi* heimting á: 1) hinni ógreiddu fjárhæð víxilsins ásamt 6% ársvöxtum frá gjalddaga, 2) endurgjaldi fyrir kostnað við afsagnargjörð, burðareyri og önnur nauðsynleg gjöld, og 3) þóknun, sem sje $\frac{1}{3}\%$ af fjárhæð víxilsins, 50. gr. vl. Annars eða frekara má víxilhafi ekki krefjast með víxilrjetti, en ef

hann hefir hlótið meiri skaða, þá fer eftir almenn-um reglum um skaðabætur fyrir vanefndir um það hvort hann á almenna kröfu um bætur fyrir þann skaða. — Nú hefir *framseljandi* leyst til sín vixil, vegna þess að honum bar skylda til, og á hann þá heimting á: 1) allri fjárhæð þeirri, sem hann samkvæmt framansögðu hefir verið neyddur til að borga ásamt 6% ársvöxtum frá borgunardegi, 2) endurgjaldi fyrir nauðsynjakostnað sinn, og 3) þóknun, sem sje $\frac{1}{3}\%$ af fjárhæð vixilsins; þó mega þóknunargjöldin ekki vera fleiri en svo, að meiru nemi en 2% af fjárhæð vixilsins, 52. gr. Endurgjaldskröfuna má taka með nýjum vixli á hendur þeim, sem borgunar var krafist hjá (recambiovixli, gagnvixli); má þá bæta við kröfurnar gjaldi til brakúns og stimpilgjaldi, ef það á að greiða; slíkur vixill skal ákveða borgun við sýning og vera útgefinn beina leið (a drittura), 53. gr. — Efsá maður leysir til sín vixil, sem ekki var skyldur að borga vixilinn, þá á hann þann rjett, og þann rjett aðeins, sem sá maður átti, sem hann greiddi vixilinn.

5.

Lok vixilskyldu.

Vixilskylda liður að jafnaði undir lok samkvæmt sömu reglum sem aðrar kröfurjettarskyldur. Sjerstök ákvæði eru sett um v a n g e y m s l u vixilkröfu og f y r n i n g.

a. Vixilhafi verður að gæta rjettar síns á þann hátt, sem vixillögin mæla fyrir, og týnir honum að

öðrum kosti fyrir *vangeymslu*. Þó týnist krafan gegn samþykkjanda ekki fyrir vangeymslu, nema annar maður eigi að borga vistaðan vixil, en samþykkjandi; þá verður vixilhafi að afsegja vixilinn fyrir greiðslufall af hendi þess sem greiða átti fyrir samþykkjanda, en týnir rjetti sínum ella, einnig gegn samþykkjanda, 44. gr. sbr. 43. gr.

Að jafnaði þarf vixilhafi ekki að sýna vixil til samþykkis. En ef vixill kveður á greiðslu eftir sýning, þá skal sýna hann til samþykkis innan þess tíma, sem tilgreindur er í texta vixilsins. Nú er enginn tími tiltekinn, og skal þá sýna vixilinn til samþykkis innan 6 mánaða frá dagsetning hans, sje hann gefinn út á Íslandi og eigi að borgast innanlands, en innan eins árs, sje hann útgefinn á Íslandi og eigi að borgast erlendist eða útgefinn erlendis og eigi að borgast á Íslandi. Ef vixillinn er ekki samþykktur eða samþykki er ekki dagsett, þá skal afsegja (protestera) vixilinn áður en sýningarfresturinn er liðinn, og telst þá gjalddagi frá afsagnardegi. Ef sýning þessi og afsögn er vanrækt, þá týnist vixilrjetturinn gegn útgefanda og framseljendum, 19. gr. 1. p., en ekki samþykkjanda, sbr. 19. gr. 3. p. — Ef vixill er vistaður, og útgefandi hefir ekki tilgreint í vixlinum, hver eigi að annast greiðsluna á vistarstaðnum, þá skal sýna greiðanda vixilinn til samþykkis fyrir gjalddaga, og fást samþykki ekki, þá á afsagnargjörð að fara fram; sje þetta vanrækt týnist vixilrjetturinn gegn útgefanda og framseljendum, 18. gr.

Þá á vixilhafi að jafnaði að sýna vixil til borgunar á tilteknum fresti og afsegja

hann fyrir greiðslufall, ef ekki er borgað, en týnir vixilrjetti sínum gegn útgefanda og framseljendum að öðrum kosti. Vixla, sem hljóða um borgun við sýning, á að sýna til borgunar eftir sömu reglum, sem áðan voru nefndar um sýning vixla, sem greiða á eltir sýning, til samþykkis, þ. e. innan frests, sem tiltekinn er í vixlinum, en ef enginn timi er tiltekinn, þá innan 6 mánaða eða eins árs eftir atvikum, 32. gr. vl. Alla aðra vixla á að sýna til borgunar í gjalddaga og krefjast borgunar, hvort sem vixillinn hefir verið samþýktur eða ekki. Ef greiðandi borgar þá ekki vixilinn að fullu, skal vixilhafi láta afsagnargjörð (de non solutione) fram fara á greiðsludeginum eða í síðasta lagi á öðrum degi eftir greiðsludaginn, 41. gr. Sumir virðast skilja þetta hjer á landi svo, að afsagnargjörð eigi að fara fram í síðasta lagi daginn eftir gjalddaga, en það er augljóslega rangt¹⁴). Þessi sýning og afsagnargjörð er þó ónauðsynleg, ef afsagnargjörð vegna samþykkisskorts hefir áður farið fram og vixillinn þar að auki er borgaður samkvæmt 29. gr. eða mál er höfðað til greiðslu á honum eftir þeirri grein, 41. gr. i. f. — Ef sýning til borgunar og afsögn fyrir greiðslufall er vanrækt, þá týnist vixilrjetturinn gegn útgefanda og framseljendum, 41. og 32. gr., en ekki gegn samþykkjanda, 44. gr., sbr. þó 43. gr. i. f., sem áður er getið.

Eins og áður er getið týnist vixilrjetturinn ekki, þó tilkynning um afsagnargjörð (notification) sje vanrækt, sbr. 46. gr.

14) Sbr. EAFormálab. 259—260.

b. Um *fyrning* vixla eru ákvæði í 77.—78. gr. vl., sem ekki eru úr gildi numin með fyrningarlögnum nr. 14 20. okt. 1905, sbr. 21. gr. þeirra l.

Vixilkrafa n gegn samþykkinganda fyrnist á þrem árum frá gjalddaga vixils að telja. Eigi að borga vixil við sýning, telst fyrningarfresturinn frá því er sýningarfresturinn (sem til er tekinn í vixlinum eða 6 mánuðir eða ár, sbr. 32. sbr. 19. gr. vl.) er liðinn, eða frá sýningardegi, ef vixillinn hefir áður verið sýndur til borgunar, 77. gr.

Fullnustukrafa vixileiganda fyrir skort á samþykki (29. gr.) eða greiðslufall (50. gr.) gegn útgefanda og ábekingum fyrnist á 6 mánuðum frá gjalddaga, ef borga skal á Íslandi, en á einu ári frá gjalddaga, ef borga skal erlendis, 78. gr.

Fullnustukrafa framseljanda þess, sem leyst hefir til sin vixil, gegn útgefanda og fyrri framseljendum, fyrnist á 6 mánuðum, ef framseljandi sá, sem leyst hefir til sin vixilinn, býr á Íslandi, og á einu ári, ef hann býr erlendis, og skal telja frestinn frá borgunardegi, ef hann hefir leyst vixilinn til sin án lögsóknar, en ella frá þeim degi, er stefna í vixilmálinu var birt honum, eða sagt var til kröfunnar í búi hans, hafi það verið tekið til opinberra skifta, 79. gr.

Um riftun fyrningarinnar eru ákvæði í 80. gr. vl., sem í verulegum atriðum eru afbrigði frá almennum reglum. Vixilhafi riftar fyrning þá er hann birtir vixilskuldara stefnu út úr vixlinum eða sagt er til kröfunnar í búi skuldunauts, ef það hefir verið tekið til opinberra skifta, en vixilskuldari, sem sóttur er um vixilinn, má rifta fyrningu með því að tilkynna málsóknina (litis denuntiatio) ein-

hverjum þeim, sem fyrir ofan hann standa á vixlinum, og sá, sem fengið hefir slíka tilkynningu, getur rift fyrningu kröfu sinnar gegn samþykkjanda með því að tilkynna honum málssóknina á sama hátt. Viðurkenning af hálfu vixilskuldara riftirekki fyrningu vixilkröfunnar, en getur eftir atvikum haldið henni í gildi sem almennri kröfu, sem fyrnist eftir fyrnl. 20. okt. 1905. Fyrning er ekki rift gegn öðrum vixilskuldurum en þeim, sem einhverri af fyrnefndum gjörðum er beint að. Riftun fyrningar kemur hinsvegar öllum þeim að notum, sem standa fyrir ofan þann, sem riftir fyrninguna, 80. gr. 2. p. — Nú hefir fyrning verið rift, en vixilmálsókn ekki leidd til lykta, og hefst þá nýr fyrningarfrestur aftur frá þeim degi, er málið síðast var til meðferðar í rjetti, 80. gr. 3. p. Ef málið er leitt til lykta og krafan viðurkend með dómi, þá fyrnist hún sem aðrar dómkröfur á 10 árum frá dómsuppsögn, sjá l. 14 20. okt. 1905 4. gr. 1 og 5. gr.

c. Ef vixilkrafa hefir fyrnst, eða vixilrjettur glatast fyrir vangeymslu, þá má eigandi vixils þó krefja vixilskuldara um þá fjárhæð, sem hann mundi vinna honum úr hendi, ef krafan fjelli algjörlega niður, sem almenna skuldakröfu, 93. gr. vl. Vixilkröfurnar líða algjörlega undir lok við vangeymslu eða fyrningu, en sá, sem að síðustu átti í raun og veru að greiða upphæð vixilsins, á ekki að hagnast á fyrningunni eða vangeymslunni. Hann verður að greiða þá upphæð sem almenna skuld. Kröfuna samkv. 93. gr. á sá, sem var vixilhafi þá er vixilkrafan fjell úr gildi (eigandi vixilsins), ef hann hefir beðið tjón af því, að vixil-

krafan leið undir lok. Hann getur aldrei krafist meiri bóta, en upphæð tjónsins nemur, en upphæð tjónsins fer ekki ávalt eftir útlátum vixilhafa; vixilhafi, sem hefir keypt 1000 kr. vixil á 800 krónur, biður 1000 kr. tjón, ef krafan fellur úr gildi, alveg eins og maður, sem keypt hefir líkamlegan hlut, sem er 1000 kr. virði, á 800 krónur, biður 1000 kr. tjón, ef hluturinn ferst. Hinsvegar á vixilhafi ekki ávalt rjett að krefja vixilskuldara um alla upphæð tjónsins, heldur aðeins um þá fjárhæð, sem hann mundi vinna honum úr hendi, ef krafan fjelli algerlega niður, þ. e. þá upphæð, sem vixilskuldara að siðustu bar að borga og því verður hagnaður hans, ef allar kröfur falla niður. Ef hagnaður vixilskuldara er minni en tjón vixileiganda, þá fær vixileigandi ekki allan skaða sinn bættan; ef hagnaður vixilskuldara er meiri en tjónið, þá fær vixileigandi þó ekki nema tjón sitt bætt. Venjulega verður upphæð endurgjaldskröfunnar jöfn fjárhæð vixilsins með vixilvöxtum eins og hún er, þá er vixilkrafan leið undir lok. Vixilhafi á endurgjaldskröfuna gegn þeim, sem mundi hagnast, ef krafan fjelli algerlega niður, þ. e. gegn þeim, sem að siðustu átti að greiða kröfuna án þess að fá endurgjaldskröfu eftir almennum lögum á hendur neinum þeirra, sem að vixlinum standa. — Endurgjaldskrafan er venjuleg skuldakrafa, »sem hver önnur skuld« vl. 93. gr., þ. e. hvorki vixilkrafa nje skuldabryjfskrafa.

d. Vixileigandi má *gefa* vixilskuldina upp. Uppgjöfin kemur þeim að notum, sem upp er gefið, og öllum þeim, sem á eftir honum koma. Þó er þess að gæta, að ef uppgjöfin er ekki skrifuð á

víxillinn, þá getur víxilhafi, þrátt fyrir uppgjöfina, eftir víxilrjetti fengið víxilmálsdóm yfir þeim, sem upp var gefið, og framselt öðrum víxillinn með fullum víxilrjetti, en að visu verður hann þá skaðabótaskyldur gegn skuldaranum. Sama gildi sem uppgjöf hefir útstrykun nafns útgefanda eða einhvers framseljanda (þegjandi uppgjöf); sá, sem út var strykaður, og allir þeir, sem á eftir honum eru, eru þá lausir við víxilábyrgð, 49. gr. 2. p. Aftur á móti er samþykki víxils jafn skuldbindandi, hvort sem það hefir verið strykað út af víxlinum eða ekki, 31. gr. vl.

6.

Samrit og eftirrit víxla.

a. Víxil má gefa út í *samritum*. Samrit þessi voru í fyrstu gerð vegna þess hve samgöngur voru ótryggar; útgefandi sendi viðtakanda sitt samritið hverja leiðina eða með hverri ferðinni. Nú eru samrit venjulega notuð til þess að geta selt (diskonterað) víxillinn jafnframt því, að hann er sendur til samþyktar. Í texta hvers samrits skal tilgreina, hvert það sje í röðinni, svo sem »fyrsta«, »annað«, þriðja« o. s. frv. (prima, secunda, tertia o. s. frv.), en að öðru skulu öll samritin vera eins orðuð, 66. gr. vl. Ef þessum skilmálum er fullnægt, þá er hvert samrit að visu frumrit, en öll samritin eru aðeins einn víxill, og víxilskyldan aðeins ein; þá er eitt samrit víxils er borgað, eru hin ógild, 68. gr. En ef þessum skilmálum er ekki fullnægt, þá gildir hvert samritanna sem víxill fyrir

sig, sem gefinn er út einritaður (sólavíxill), 66. gr. i. f. — Bæði viðtakandi og síðari eigendur víxils geta krafist útgefanda um samrit hans, ef þeir endurgjalda kostnaðinn, t. d. burðargjald. Svo getur og síðari eigandi farið hins sama á leit við þann, sem er næstur fyrir ofan hann á víxlinum, og hann aftur við þann, sem er fyrir ofan hann, og svo hver af öðrum, uns komið er að útgefanda. Hver framseljandi er skyldur til að endurtaka framsalið í rjettri röð á samritið, 67. gr. Samþykkjandi er aftur á móti ekki skyldur að samþykkja nema eitt samrit, því að hann ábyrgist hvert samrit, sem samþykki hans er ritað á, jafnvel þó eitt sje borgað, ef það gengur manna á milli eftir borgunina, 68. gr.

Nú er eitt samrit víxils sent til samþykktar, en annað samrit framselt, og skal þá tilgreina á hinu framselda samriti, hjá hverjum hitt sje, sem sent var til samþykktar. Sá, sem hefir þetta samrit til geymslu, er skyldur að láta það af hendi við þann, sem sannar rjett sinn til að fá það eftir 39. gr. eða á annan hátt, 69. gr. Víxilhafi getur ekki krafist samþykkjanda um greiðslu, nema hann hafi í höndum samþyktarsamritið, því að samþykkjandi er ekki skyldur að greiða víxilinn, nema honum sje skilað samritinu með samþykki hans, sbr. 68. gr. Handhafi víxilsamrits, sem greinir hjá hverjum það samrit sje, sem sent var til samþykkis, getur hinsvegar krafist útgefanda og framseljendur um fullnustu fyrir samþykkisskort eða greiðslufall, ef hann sannar með afsagnargjörð, að hann hafi ekki getað fengið samrit það í hendur, nje samþykki eða borgun eftir sínu samriti, 70. gr. Ef samrit víxilhafa

tilgreinir ekki, hjá hverjum samþykktarsamritið sjé, þá má vixilhafi halda sjer beint að útgefanda og ábökum eftir almennum reglum. —

Ef vixilhafi framselur ýmsum mönnum sitt samrit vixils hverjum, þá ábyrgist hann og síðari framseljendur hvert slíkt samrit, sem framsal þeirra er ritað á, og sem gengur manna á milli, eftir að borgun er greidd, 68. gr. i. f.

b. Sjerhver vixilhafi má gera *eftirrit* af vixli, og á slíkt *eftirrit* má rita framsal vixilsins, 11. gr. vl., en ekki samþykki, 21. gr. 2. p., nema samþykki i heiðursskyni og eftir áskorun, 58. gr. Á *eftirriti* vixils, sem gert er i þeim tilgangi, að rita á það framsal, skal vera *eftirrit* af framsölum og öðru, sem þegar hefir verið ritað á vixilinn. Þá skal þess og getið á *eftirritinu*, hve langt *eftirritunin* nær, eða hvar hin frumrituðu framsöl byrja, sem og hjá hverjum frumritið er, 71. gr. Sá sem hefir frumrit vixils að geyma, er skyldur að láta það af hendi við þann, sem sannar rjett sinn til að fá það samkvæmt 39. gr. eða á annan hátt, 72. gr. Þá er *eftirritshafi* hefir verið afhent frumritið, þá koma til greina almennar reglur, því að frumrit og *eftirrit* eru i sameiningu vixillinn óskertur. En ef *eftirritshafi* fær ekki frumritið, þá á hann enga kröfu á hendur greiðanda (samþykkjanda) og hann á ekki fullnustukröfu á hendur útgefanda eða þeim ábekingum, sem á *eftirritinu* standa, sem *eftirrit*. En *eftirritshafi* má láta afsagnargjörð fram fara hjá þeim, sem synjaði honum um frumritið, og á síðan rjett á fullnustu hjá þeim framseljendum, sem hafa frumritað framsöl sín á *eftirritið*, 72. gr.

7.

Um vixla, sem glatast hafa.

Víxilhafi, sem glatað hefir vixli sínum, getur samkvæmt því sem áður er sagt, ekki krafist samþykkjanda um borgun á fjárhæð víxilsins, 38. gr., nje notið fullnustukröfu sinnar gegn útgefanda og ábekingum, 54. gr. Ennfremur á hann á hættu, að finnandi víxilsins framselji hann öðrum, sem ekki veit nje á að vita að framseljandi var ekki rjetthafi, og verður þá sá eigandi víxilsins, 76. gr. Vixileiganda er því nauðsynlegt að mega fá ógildingardóm á glataðan víxil.

Ef víxill glatast, má dæma hann ógildan eftir því, sem lög ákveða um ógildingardóma, 73. gr. vl. Ákvæði þetta gildir jafnt um samþykta sem ósamþykta vixla, jafnt um þá, sem framseldir eru handhafa, sem um hina, sem hljóða á nafn tiltekins manns. Þegar stefna í ógildingarmálinu er löglega birt, er útgefandi skyldur að gefa út nýjan víxil, og hafi hinn glataði víxill verið samþykktur, er samþykkjandi skyldur að borga víxilinn á rjettum gjalddaga, þeim, sem sannar rjett sinn til að taka við borgun, 74. gr. Ef víxilhafi væri neyddur til að biða ógildingardóms, þá kæmi ógildingin oft að litlu gagni vegna þess hve langur stefnufresturinn er, ár og sex vikur. Vixilkrafan gæti t. d. verið fyrnd eða glötuð fyrir vangeymslu áður dómur fjelli. Hinsvegar er mjög litil áhætta að veita vixilrjetthafa þessar kröfur, því að skilyrði ógildingar eru ransökuð áður en leyfisbrjef til ógildingardóms er gefið út, og

eftir eðli málsins eru mjög litlar líkur til að annar en rjetthafi fari að reyna að svikja út ógildingardóm. Til vonar og vara er þó ákveðið, að víxlrjetthafi skuli setja útgefanda eða samþykkjanda næga tryggingu, uns víxillinn er dæmdur ógildur, eða ábyrgð þeirra eftir hinum glataða víxli er horfin á annan hátt, 74. gr. En nú má vera, að víxlrjettur liggi undir glötun áður en hægt er að birta ógildingardómsstefnuna, vegna þess hve sýningar- og afsagnarfrestir víxillaganna, sem áður eru nefndir, eru stuttir. Til þess að varna glötun víxlrjettarins af þeirri ástæðu, segir 75. gr. vl.: Sje víxlrjettur undir því kominn að víxill sje sýndur eða afsagður innan ákveðins tíma, getur sá, sem glatað hefir víxli, varðveitt rjett þann, sem honum er veittur í 74. gr. til að krefjast nýs víxils af útgefanda og samþykkis af samþykkjanda, með því að láta afsagnargjörð fram fara um glötun víxils, áður en afsagnarfresturinn er liðinn. Afsögn þessa skal tilkynna útgefanda og samþykkjanda á þann hátt og með þeirri ábyrgð, sem segir í 45.—47. gr., 75. gr. vl. Afsögnin varnar aðeins glötun rjettarins samkvæmt 74. gr., þ. e. til að krefjast nýs víxils og samþykkis.

8.

Aukamenn víxla.

Aðalvíxilskuldarar eru eins og áður er getið: samþykkjandi, útgefandi og ábekingar, og eru þeir að jafnaði einu víxilskuldararnir. En samkvæmt víxillögunum eru stundum enn aðrir víxilskuldar-

ar. Vixillögin nefna nauðviðtakanda (»Nöds-adressat«), milligöngumann (»intervenient«), ábyrgðarmann vixils (»avalist«), og þann, sem greiða á vistaðan vixil á vistarstaðnum (»domiciliatus«). Hjer á landi eru þessir vixilskuld-arar þó mjög fátiðir, nema ef til vill »domiciliatus«, sem getið er hjer að framan á þeim stöðum, sem við eiga.

a. *Nauðleit.* Útgefandi og hver framseljandi getur ritað á vixilinn eða eftirrit hans áskorun til annars manns, en greiðanda, um að samþykkja vixilinn, ef greiðandi samþykki hann ekki, t. d. »greiði herra Jón Jónsson, til vara Sig. Sigurðsson, herra Pjetri Pjeturssyni eða þeim, sem hann tilvisar« o. s. frv. Nauðgreiðandi á að vera á greiðslustaðnum, eða, ef vixillinn er vistaður, á sýningarstaðnum, 56. gr. vl. — Ef samþykki aðalgreiðanda fæst ekki, þá á vixilhafi að afsegja vixilinn vegna samþykkisskorts, og sýna hann síðan varagreiðanda til samþykta. Synji einnig varagreiðandi um samþykki, skal afsagnargjörð einnig fara fram hjá honum. Vixilhafi má ekki leita fullnustu vegna samþykkisskorts hjá útgefanda eða ábekingum fyr en vixillinn hefir verið sýndur til samþykta bæði aðalgreiðanda og varagreiðanda, og ennfremur afsagður hjá þeim báðum, 56. gr. Vera má að varagreiðendur sjeu fleiri en einn, og ef þeir eru allir, eða fleiri en einn, fúsir til að samþykkja vixil, sem afsagður er vegna samþykkisskorts aðalgreiðanda, þá á að taka samþykki þess, sem leysir flesta vixilskuldara, 56. gr. i. f.

Samþykki varagreiðanda á að jafnaði að rita á frumrit vixilsins; þó má rita samþykkið á eftir-

rit ef frumrituð nauðleit eða frumritað framsal stendur á eftirriti, 58. gr. Sýni ekki samþykkið eitt, eða í sambandi við nauðleitina, í hvers þágu samþykkt er, skal svo álita, sem það sje í þágu útgefanda, 58. gr. Hafi varagreiðandi samþykkt vixil, hefir hvorki eigandi hans, nje nokkur annar þeirra, sem standa fyrir neðan þann, sem vixillinn er samþykktur fyrir, heimting á fullnustu fyrir það að samþykki hefir brugðist eða eigi verið trygt. Aftur á móti á sá, sem vixillinn hefir verið samþykktur fyrir, heimting á fullnustu, svo og þeir, sem fyrir ofan hann standa á vixlinum, 61. gr. Þá er varagreiðandi samþykkir vixilinn, á hann rjett á að afsagnargjörð sú, sem fram hefir farið vegna þess, að aðalgreiðandi samþykkti ekki vixilinn eða samþykki hans var ekki trygt, sje seld honum í hendur, en borga skal hann afsagnarkostnaðinn. Afsagnargjörð þessa skal hann senda þeim, sem hann samþykkti vixilinn fyrir, með pósti, eða, þar sem póstur fer ekki um, með annari vissri ferð, og eigi síðar en öðrum virkum degi eftir samþykkisdag. Sje þessa ekki gætt, ábyrgist varasamþykkjandi skaða þann, sem af því hlýst, 59. gr. — Varagreiðandi, sem samþykkt hefir vixilinn, ábyrgist sem hver annar samþykkjandi borgun vixilsins, hverjum þeim, sem stendur fyrir neðan þann, sem hann hefir samþykkt vixilinn fyrir, 60. gr., svo framarlega sem vixillinn er sýndur til borgunar, ásamt afsagnargjörðinni fyrir samþykkisskort aðalgreiðanda, eigi síðar en annan virkan dag eftir gjalddaga, 61. gr. Fáist eigi borgun, skal afsegja vixilinn hjá öllum varagreiðendum. Sje þetta vanrækt, missir eigandi vixilsins fullnusturjett gegn hverjum þeim vixilskuld-

ara, sem hefði orðið leystur við greiðslu vixilsins, 62. gr.

Hver varasamþykkjandi, sem greiðir fjárhæð vixils ásamt vöxtum og afsagnarkostnaði, má heimta vixilinn og afsagnargjörðina selda sjer í hendur með áritaðri kvittun, er tilgreini borgunina og fyrir hvern hún sje greidd. Fær hann þá rjett eiganda vixilsins gegn þeim, sem hann hefir borgað fyrir, og þeim, sem fyrir ofan hann standa á vixlinum, sem og gegn samþykkjanda, 63. gr. Bjóðist fleiri til að borga eftir að afsögn hefir fram farið, þá skal taka borgun hjá þeim, sem flesta leysir vixilskuldarana. Nú verður maður til að bjóða borgun, þótt vixillinn eða afsögnin beri með sjer, að öðrum, sem boðið hefir borgun, hafi staðið nær að leysa til sin vixilinn, og hefir hann þá engan fullnusturjett gegn þeim vixilskuldurum, sem leystir hefðu orðið, ef hinn hefði borgað, 64. gr. Varagreiðandi, sem samþykkt hefir vixil, en er varnað að borga sökum þess, að annar leysir til sin vixilinn, á heimting á $\frac{1}{3}\%$ af vixilupphæðinni hjá þeim sem borgaði, 65. gr., og er það þóknun fyrir að hann vegna samþykkis síns varð að vera viðbúinn að greiða vixilinn¹⁵.

b. *Milligöngumaður* er sá maður nefndur, sem samþykkir vixil »i heiðursskyni« við útgefanda eða einhvern framseljanda, án þess skorað sje á hann um það í vixlinum. Vixill kemur því aðeins til kasta milligöngumanns, að aðalgreiðandi hafi ekki samþykkt hann eða samþykki aðalgreiðanda sje ótrygt, og að varagreiðendur, ef nokkrir eru, hafi heldur ekki samþykkt eða samþykkt svo, að trygt sje,

15) Sbr. Lassen Haandb. Spec. D. 355.

og loks að víxillinn hafi verið löglega afsagður vegna samþykkisskorts eða ótryggs samþykkis. Eigandi víxils er þó ekki skyldur að taka við slíku samþykki milligöngumanns, nema útgefandi bjóði það, 57. gr. En ef milligöngumaður býður borgun í heiðursskyni við einhvern víxilskuldara, og eigandi víxilsins skorast undan að taka við borguninni, þá ténir hann fullnusturjetti sínum gagnvart hverjum þeim, sem leystur hefði orðið fyrir borgun víxilsins, 62. gr.

Um milligöngumenn gilda að flestu sömu reglur sem um varagreiðendur, sbr. 58.—65. gr. víxilaganna.

c. *Ábyrgðarmaður víxils* (borgunarmaður, vl. 87. gr. 2, »avalisti«). Hver maður má rita á víxil, að hann gerist ábyrgðarmaður einhvers víxilskuldara; ábyrgðina á að rita á frumrit víxilsins, nema skuldari sá, sem ábyrgst er fyrir, hafi skrifað sitt nafn á eftirrit, þá á einnig að skrifa ábyrgðina á það eftirrit. Ábyrgðarmenn og víxilskuldarar þeir, sem ábyrgst er fyrir, ábyrgjast allir fyrir einn og einn fyrir alla víxilskuldina, 87. gr. 2, nema öðruvisi hafi verið tilskilið. — Vixilábyrgð er mjög lítið notuð í þessu formi, því að með venjulegri framsálaritun fæst jafntrygg ábyrgð, en fyrirhafnarminni.

9.

Afsagnargjörðir. — Ýms ákvæði. — Útlend lög.

a. *Afsagnargjörð framkvæmir* »notarius publicus« eða annar maður, sem að lögum hefir vald

til þvíumlíkra starfa, 81. gr. vl., »embættismaður sá, sem að lögum gegnir nótaríalstörfum«, l. 2 13. jan. 1882 10. gr. Náist ekki til þessa embættismanns í tækan tíma, þá mega tveir órækir vottar gera afsögnina, l. 2 13. jan. 1882 10. gr. Afsagnargjörð skal bóka. Í afsagnargjörð skal rita: eftirrit af vixlinum eða eftirriti hans og öllu því, sem á honum stendur, tilmæli eða kröfu gjörðarbeiðanda og svar þess, sem afsögnin er gjörð hjá; hafi hann engu svarað eða ekki fundist, skal þess getið; svo skal og greina stað og stund afsagnargjörðarinnar, og skal sá, er gerir afsögnina rita nafn sitt undir, 82. gr. 1. p. Á vixilinn eða eftirrit hans skal rita vottorð um afsagnargjörðina, 82. gr. 2. p. Sje afsagnar krafist hjá fleirum á sama stað, þarf ekki nema eina afsagnargjörð, 83. gr.

Afsagnar má beiða munnlega þann, sem á að gera hana, ef vixillinn er fenginn honum. Eftirrit af afsagnargjörð má ekki veita neinum nema gjörðarbeiðanda, l. 2 13. jan. 1882 10. gr.

b. *Almenn ákvæði* um vixla eru í 87.—94. gr. vixillaganna. Um 87., 88. og 93. gr. hefir verið rætt hjer að framan.

a. *Sýning vixils til samþykkis eða borgunar*, afsagnir og allar aðrar gjörðir, sem snerta vixilrjett og gera skal hjá einhverjum, skulu fram fara milli 9. stundar að morgni og 7. að aftni í atvinnustöð hans, ef hann hefir nokkra, ella á heimili hans, nema öðruvísí sje um samið, 89. gr. „Milli 9. og 7. stundar“ þýðir í raun og veru frá kl. 9 f. h. (9. stund = kl. 8—9) til kl. 6 e. h. (7. stund = kl. 6—7), en bæði var ætlast til, að orðin merktu kl. 9 f. h. til kl. 7 e. h., og svo er til orða tekið í

dönsku þýðingu laganna, og lögin munu um allt land vera framkvæmd eftir því¹⁶). Í bönkunum hjer á landi munu víxlar ávalt vera afsagðir eftir kl. 6 e. h. — Sje sá eigi við, sem þola skal afsagnargjörð, má gera hana í atvinnustöð hans eða heimili; ef eigi er kunnugt um atvinnustöð hans eða heimili, og geti sá, sem afsögn gerir ekki fengið vísbendingu um það hjá lögreglustjórn þess staðar, skal geta þess í afsagnargjörðinni, 89. gr.

β. Þá er telja skal gjalddaga eða aðra fresti, sem gelið er hjer að framan, í vikum, mánuðum eða árum, er sá dagur gjalddagi eða lokadagur, sem er sami dagur viku eða mánaðar, sem sá dagur, sem talið er frá. Nú er eigi sami dagur til í lokamánuði, og er þá síðasti dagur mánaðarins gjalddagi eða lokadagur, 90. gr.

γ. Beri gjalddaga víxils upp á sunnudag eða annan almennan helgidag, er gjalddagi næsta virkan dag. Beri þann dag, er víxilrjettargjörð í síðasta lagi skal fram fara, upp á sunnudag eða annan helgan dag, má gera hana næsta virkan dag. Ekki verða heldur samrit víxla, samþykki eða því líkt heimt nema á virkum degi, 91. gr.

δ. Nú er manni varnað að koma fram gjörð til geymslu víxilrjetti, annaðhvort sakir lagaboðs (»moratoria« og þvíumlíks) eður almenns farartálma, eða annara óviðráðanlegra atburða (»vis major«), og heldur hann þá rjetti sínum, nema þá er um fyrning er að tefla, ef hann tafarlaust, þá er tálmununum er lokið, gerir það, sem honum bar, 92. gr.

16) Sbr. EAFormálab. 261.

e. Um rjettarfar í víxilmálum til að flýta mál-sókn eru samkvæmt 94. gr. vl. sett lög um víxil-mál og víxilafsagnir nr. 2 13. jan. 1882. Samkvæmt þeim lögum er víxilskuldara fyrirmunað að koma í víxilmálinu fram með flestar þær varnir og gagnkröfur, sem skuldarar mega koma fram með í almennum málum. Víxilskuldari má koma fram með þær varnarástæður einar og gagnkröfur, sem taldar eru í 3. og 4. gr. víxilmálalaganna. Ef víxilskuldari á aðrar varnarástæður eða gagnkröfur, verður hann að höfða sjerstakt mál eftir almennum reglum, til þess að koma þeim fram. Ennfremur eru frestir styttri en vant er, 5. gr., dómsuppsögn á að fara fram á vikufresti, 6. gr., og sáttir eru ónauðsynlegar, 2. gr. Víxilhafi á rjett á sjerstakri tryggingu samkvæmt 8. og 9. grein. Um varnarþing í víxilmálum eru l. 33 11. júlí 1911.

c. Það er altitt að víxlar eru útgefnir í öðru landi en því, þar sem þá á að greiða. Þá skiftir miklu *hvers lands lög koma til greina* um víxilinn. Um þetta efni eru nokkur ákvæði í 14. kapitula víxillaganna.

Hvort erlendur maður er umkominn þess, að gangast undir víxilskyldur, skal meta eftir lögum í landi hans. Sje hann þess eigi umkominn eftir síns lands lögum, en gengst eigi að siður undir víxilskyldur hjer í landi, hefir hann þó fulla ábyrgð, ef hann eftir vorum lögum getur gengist undir víxilskyldur, 84. gr. Dæma skal eftir lögum þess lands, þar sem gengist er undir víxilskyldur, hvort form víxilsins sje gilt eða ekki. En ef gengist er undir víxilskyldur erlendis, sem fullnægja ákvæðum þessara laga, eru þær yfirlýsingar gildar, sem siðar eru ritaðar á víxilinn hjer í landi, enda þótt

skyldum þeim, sem undir var gengist erlendis, hafi verið ábótavant eftir lögum þess lands. Svo eru og þær víxilskyldur gildar, sem innlendur maður gengst undir erlendis við íslenskan, danskan, norsk-an eða sænskan mann, svo framarlega sem þær fullnægja ákvæðum þessara laga, 85. gr. Um þær gjörðir, sem fram skulu fara í öðrum löndum til framkvæmdar eða varðveislu víxilrjetti, ráða lög þess lands, 86. gr. — Orðin: »erlendur maður«, »erlendis«, »í öðrum löndum« taka til allra þeirra, sem hafa fast aðsetur (heimili) í öðru landi. »Erlendis«, »annað land« hlýtur að þýða sama sem ,annað löggjafar-umdæmi'. Um víxla danskra manna hjer á landi fer því eftir íslenkum lögum, og um víxla íslenskra manna (þ. e. manna, sem hafa fast aðsetur hjer á landi), sem út eru gefnir í Danmörku, fer eftir dönskum lögum. Því hefir þó verið haldið fram¹⁷⁾, að dönsk lög gangi um danskra manna víxla bæði í Danmörku og á Íslandi, og þá líklega íslensk lög um víxla Íslenskra manna jafnt í Danmörku sem á Íslandi, en það virðist varla verða samrýmt orðum víxillaganna, að minsta kosti ekki íslensku víxillaganna, sjá sjerstaklega seinni hluta 85. gr. (»íslenskan, danskan, norsk-an eða sænskan mann . .«), og 84. gr. (»hjer í landi«, »vorum lögum«).

17) Lassen Haandb. spec. D. 362 2. nmgr., Aubert spec. D I (2. útg.) 547 3. nmgr.

10.

Eigin víxlar.

Eigin víxlar eru þeir víxlar, sem kveðna á borgun af hendi útgefanda sjálfs, 95. gr. og 2. gr. 2. p. vl., t. d. »greiði jeg undirritaður« sbr. sýnishornið á bls. 166. Um þessa víxla gildir það, sem ákvæðið er í víxillögunum um víxla á hendur öðrum manni, þó með þeim breytingum, sem af því leiða, að 1) útgefandi hefir sömu skyldur sem væri hann samþykkjandi, og að eigi þarf að samþykkja þá sjerstaklega, 2) að ákvæðin um samrit víxla taka ekki til þeirra, og 3) að ekki má gefa eigin víxla út til eigin ráðstöfunar, 95. gr. vl. Síðastnefnda takmörkunin er sett til þess að ekki verði farið í kring um seðlarjettindi bankanna, en hinar ákvarðanirnar leiða af eðli eigin víxla.

Eigin víxlar verða samkvæmt 95. gr. vl. að vera í sama formi sem víxlar á hendur öðrum manni, að því undanskildu að þeir nefna ekki viðtakanda (trassatus) eða nefna útgefanda sjálfan sem viðtakanda, sbr. 2. gr. 2. p. Ákvæði 2. kap. vl. um ábyrgð útgefanda kemur ekki til greina um eigin víxla, því að útgefandi þeirra ábyrgist sem samþykkjandi. Um framsal eigin víxla fer eftir ákvæðunum í 3. kap. vl. Ákvæðin í 4. kap. vl. um sýning víxla til samþykkis koma venjulega ekki til greina. Úr 5. kap. um samþykki víxla koma 22. gr. 1. p. og 24. gr. til greina. Úr 6. kap. um fullnustu fyrir samþykkisskort verður aðeins um 30. gr. að ræða. Ákvæðin um gjalddaga víxils og borgun, 7. kap., koma til greina um eigin víxla

þannig, að útgefandi eigin vixils kemur í stað samþykkjanda vixils á hendur öðrum manni. 8. kap. um fullnustu fyrir greiðslufall kemur einnig að mestu leyti til greina. Ákvæði 9. kap. um nauðleit og milligöngu gilda um eigin vixla. Ákvæði 10. kap. um samrit gilda ekki um eigin vixla, en ákvæðin um eftirrit koma til greina. Loks gilda ákvæðin um ógildingardóma (11. kap.), fyrning (12. kap.), afsagnir (13. kap.), um útlend lög (14. kap.), og almenn ákvæði (15. kap.) jafnt um eigin vixla, sem vixla á hendur öðrum manni, með þeirri tilbreytingu sem segir í 95. gr. vl.

IV.

Tjekkar¹⁾).

1. Tjekki er ávísun, gerð eftir fyrirmælum 1. gr. l. 38 8. nóv. 1901, og nýtur að mestu sömu verndar sem vixill. — Þar sem viðskiftalífið hefir náð mestum þroska, eru greiðslur í peningum mjög sjaldgæfar orðnar. Peningar þeir, sem hafðir eru í sjóði heima fyrir, eru eigandanum arðlausir; því stefna allir að því að koma peningunum á vöxtu í bönkum og sparisjóðum, þannig að þeir greiða borganir þær, sem greiða þarf, með ávísun á inn eign sína í bankanum eða sparisjóðnum. Því meiri þroska sem viðskiftalífið hefir náð, því algengari verða ávísanir þessar. Einsog sýnilegt er, eru slíkar greiðslur þó oft örðugleikum bundnar. Viðast hvar

1) Sbr. EAFormálab. 266 o. áfr., JÓl. Versllöggj. 70 o. áfr.

er töluvert deilt um það atriði, hvort sá, sem gefið hefir út ávísun til greiðslu á kröfu, hafi tekið á sig ábyrgð þess að ávísunin verði greidd eða ekki. Ef ávísunin er ekki greidd, þá á ávísunarhafi því á hættu að lenda í deilum við útgefanda um þetta atriði, og, þó honum takist að fá dóm yfir útgefanda, þá er hætt við að fáir vilji taka við ávísun, ef hætta þessi fylgir. Borganir með venjulegum ávísunum verða ekki almennar nema milli þeirra manna, sem fult traust bera hvor til annars; því að verði ávísunin ekki greidd af ávisuðum, bakar það ávísunarhafa ávalt umstang og óþægindi, jafnvel þó ávisandi geti og vilji ábyrgjast útgáfuna. Þar sem viðskiftalíf er ekki mjög langt á veg komið, má nú nokkuð notast við sýningarvixla²⁾. En um þá er hvorttveggja, að vixilreglurnar eru gerðar meðfram með lánstraustsnot fyrir augum og eiga því ekki allskostar við um borgunarávísanir, og í flestum löndum er lagt stimpilgjald á vixla, sem gerir þá alóhæfa til stöðugra afnota við greiðslur, sjerstaklega smáupphæða. Á hin þó bóginn er eins og áður er getið mjög mikils virði að geta greitt með ávísun: vextir sparast, kostnaður við bókhald, talningu, vantalningu, váttryggingu o. s. frv. Af framangreindum ástæðum hafa víðast hvar verið sett lög um borgunarávísanir. Lög þessi heimfæra venjulega á borgunarávísanir allar þær reglur vixilaganna, sem við eiga, en sleppa þeim, sem aðallega eru settar vegna vixla sem lánstraustsbrjefs. Í lögum þessum eru borgunarávísanir víðast kallaðar *check* eða *cheque*. Á norðurlöndum hefir nú

2) Sbr. hjer á landi Alþjóð. 1901 C 104 og A 162—164.

tekist að fá að mestu sameiginleg lög um þessar ávísanir, og eftir þeim lögum eru íslensku lögin um *tjekka* nr. 38 8. nóv. 1901 gerð³⁾. Þau gengu í gildi hjer á landi 1. janúar 1902, sjá 16. gr. laganna.

2. Ávísun er því aðeins tjekki eða tjekkávisun, að hún fullnægi skilmálum tjekklaganna um form. Tjekka skal svo gera, að hann tilgreini 1) nafnið *tjekkávisun* eða *check* með berum orðum í sjálfum textanum. 2) *fjárhæðina*, sem borga á. Ef fjárhæðin er nefnd oftár en einu sinni, og eigi hin sama, gildir minsta upphæðin. Sje í tjekkávisun gefið loforð um vexti, skal álita loforð það sem óskráð. 3) þann er *taka á við* borguninni. Þó má tjekkávisun samkvæmt 2. gr. laganna hljóða um borgun *til handhafa*. Ef tjekki hljóðar um borgun til nafngreinds manns eða handhafa, þá skal álita að hann sje gefinn út til handhafa, sbr. þó það sem siðar verður sagt um sýningarfresti tjekka, 2. gr. Hinsvegar er ekki heimilt að gefa tjekka út þannig, að eyða sje fyrir viðtakanda. 4) nafn þess, sem á að leysa til sín tjekkann (*greiðanda*). 5) hvar borgunina eigi að greiða (*greiðslustaðinn*). Sá staður, sem nefndur er við nafn greiðanda, skal talinn greiðslustaður, þá er annar staður er ekki tiltekinn. 6) stað og dag, er tjekkávisunin er útgefin (*útgáfustað* og *-dag*). Og 7) undirskrifað *nafn útgefanda*, sbr. 1. gr. l. 1901. Tjekkávisun má aðeins hljóða um borgun jafnskjótt sem hún er sýnd (*við sýningu*, þegar krafist verður eða þvíumlíkt). Hinsvegar er ekki skylt að tiltaka neinn greiðsludag í

3) Alptið. 1901 C 1010 o. áfr., A 190—195., B 461—462.

tjekkávisuninni; sýningardagur er greiðsludagur, þó þess sje ekki sjerstaklega getið, 1. gr. 2. p. Skilyrði þessi eru öll hin sömu sem um form vixla, n e m a ,tjekki' kemur fyrir ,vixill', að tjekka má gefa út til handhafa, og að tjekka skal greiða við sýningu. Sjerstaklega er athugandi, að eftir íslensku lögunum á að taka til greiðslustaðinn⁴), og eru íslensku lögin ein í sinni röð um það; þingnefndin setti þetta ákvæði í lögin⁵).

3. Um framsal tjekka gilda yfirleitt sömu reglur sem um framsal vixla, tjekkl. 3. gr., sjá 3. kapitula vl. 13. jan. 1882. Þó verður framsal tjekkávisunar ekki, svo gilt sje, ritað á eftirrit af henni, 4. gr. tjekkl. — Tjekka má framselja hvort er vill fullu framsali (til nafngreinds manns) eða eyðuframsali (til handhafa). Hafi tjekki verið framseldur til handhafa, þá má handhafi aftur framselja nafngreindum manni, 5. gr. — Vixil má framselja samþykkjanda og samþykkjandi aftur framselja öðrum; þetta er nauðsynlegt vegna þess, hvernig vixlar eru notaðir sem lánstraustsbrjef, en er alveg ónauðsynlegt við borgunarbrjef. Því segja tjekklögin, að framsal til greiðanda veiti honum ekki fullnusturjett gegn útgefanda nje öðrum framseljendum, 6. gr., þ. e. framsal til greiðanda verður aðeins metið sem kvittun. Þó er undantekning, ef greiðandi hefir fleiri en eina starfsdeild og einni starfsdeild hefir verið framseldur tjekki, sem önnur starfsdeild átti að greiða, 6. gr., ef t. d. útibú Landsbankans á Akureyri leysir til sín og er fram-

4) Því rangt í EAFormálab. 267.

5) Alptið. 1901 C 234.

seld tjekkávisun á útibúið á Ísafirði, þá á Akureyrarútibúið endurgjaldsrjett á hendur Ísafjarðarútibúinu, þótt hvorttveggja sje í raun og veru sami greiðandinn. — Tjekkávisun, sem framseld hefir verið greiðanda, má ekki eftir það framselja öðrum, 6. gr. 2. p.; framsalið veitir ekki framsalshafa tjekkrjettindi, en vel má vera, að framsalið veiti almennan skuldabryfsrjett gegn framseljanda.

4. *Ákvæði víxillaganna um ábyrgð útgefanda og framseljanda á víxli gilda að mestu einnig um ábyrgð á tjekkávisunum*, 3. gr. 1. 1901. Tjekka þarf ekki að samþykkja, og, ef ritað er samþykki á tjekka, þá er sú áritun þýðingarlaus, 8. gr. tjekkl. Ákvæði víxillaganna um samþykki og samþykkjanda koma því ekki til greina um tjekka. Útgefiandi ábyrgist aftur á móti samkvæmt framansögðu, að tjekkin verði greiddur á sinum tíma, og sama er um framseljendur. Ákvæði víxillaganna um borgun víxla gilda einnig um *borgun* tjekka eftir því sem við á, 3. gr. 1. 1901, sjá 7. kaþítula víxillaganna. Ef tjekkin er ekki greiddur á rjettum tíma, þá á tjekkhafi að jafnaði samskonar *fullnusturjett* gegn útgefanda og framseljendum sem víxilhafi, 3. gr. 1. 1901. Þó verður tjekkhafi að *sýna tjekka sinn* til borgunar *innan tímatakmarka*, sem eru miklu þrengri en þau, sem gilda um víxla, og tynir hann fullnusturjettinum, ef hann vanrækir það, 9. gr. tjekkl. Tjekka, sem greiða á á sama stað hjer á landi, sem hann er útgefinn, skal sýna til borgunar í síðasta lagi innan þriggja nátta frá útgáfudegi, ef hann hljóðar um borgun annaðhvort til handhafa, eða nafngreinds manns á þeim stað (hvort sem bætt er við »eða handhafa« eða

ekki). Aðra tjekka, sem borga á hjer á landi, skal í seinasta lagi sýna til borgunar innan tíu náttu frá útgáfudegi þeirra, eða, ef lengri tíma en fimm daga þarf til að senda þá á venjulegan hátt frá útgáfustaðnum til fyrsta viðtakanda og frá honum til greiðslustaðarins, þá í síðasta lagi innan fimm náttu frá því sá tími er liðinn, sem þörf var á til að senda þá. Ef í tjekkávisun, sem hljóðar um borgun til nafngreinds manns (hvort sem bætt er við »eða handhafa« eða ekki), hjá nafni mannsins er tilgreindur staður, skal álíta, að hann búi á hinum tilgreinda stað, 10. gr. tjekkl. Lengri sýningarfrest þarf ekki fyrir tjekkávisanir, ef þær eru notaðar eins og til er ætlast, þ. e. sem borgunarbrjef, en takmörkunin er sett til þess, að tjekkar verði ekki notaðir sem lánstraustsbrjef í stað vixla, og varðar það sjerstaklega þar sem stimpilgjöld eru lögð á vixla, en ekki tjekka. Ef sýningarfresturinn er á enda á sunnudegi eða öðrum almennum helgi-degi, þá má sýna tjekkann næsta virkan dag, og er það fullgilt, 10. gr. 2. p. Nú er tjekkhafa varnað að sýna tjekka sinn vegna lagaboðs (moratoria eða þvíumlíks), eða almenns farartálma, eða annara óviðráðanlegra atburða (vis major), og heldur hann þá rjetti sínum, ef hann sýnir tjekkann tafarlaust þá er tálmununum er lokið, 92. gr. vixill. sbr. 10. gr. 2. p. tjekkl. Sýningartími tjekkávisana, sem borgast eiga erlendis, fer eftir reglum þeim, sem gilda á greiðslustaðnum, 10. gr. 3. p.

Nú borgar greiðandi ekki tjekkávisun, og verður þá tjekkhafi að sanna það og að hún hafi þó verið sýnd innan þeirra tímatakmarka, sem áður voru nefnd, og borgun ekki fengist, 9. gr. tjekkl.

Tryggilegast er að sanna þetta með afsagnargjörð eftir reglunum um víxilafsagnir, en samkvæmt 9. gr. tjekkl. er afsögn ekki skilyrði fyrir því, að tjekkhafi haldi fullnusturjetti sinum. Í stað afsagnar má koma yfirlýsing greiðanda rituð á tjekkann og undirskrifuð af honum sjálfum eða einhverjum fyrir hans hönd, og á yfirlýsingin að tilgreina þann dag, er sýnt var. Greiðslufallið á að tilkynna næsta framseljanda á undan, sem staður er tilgreindur við á tjekkanum, eftir fyrirmælum 45. gr. víxillaganna, 9. gr. tjekkl., en tilkynningarfresturinn telst, ef yfirlýsing greiðanda hefir komið í stað afsagnar, frá þeim degi, er yfirlýsingin segir að sýnt hafi verið. Áskorun um, að afsagnargjörð skuli ekki fram fara, hefir þær afleiðingar, sem 42. gr. vl. segir, 9. gr. 2. p.

5. **Krossaður tjekki** er tjekki, sem er þverstrykaður eða skástrykaður að framan tveimur strykum, og milli strykkanna skrifuð orðin »til banka eða bankara« eða önnur orð, sem þýða hið sama. Sjerhver eigandi tjekka, útgefandi og aðrir tjekkhafar, mega krossa tjekkann meðan þeir eru tjekkhafar, þ. e. stryka hann og árita einsog áður er sagt. En, þá er tjekki hefir verið krossaður, má ekki taka krossunina aftur eða breyta henni, 7. gr. tjekkl.; þó má síðar bæta við nafni ákveðins banka eða bankara, sje hann ekki áður tiltekinn. Krossaðan tjekka má ávísaður ekki greiða neinum öðrum en banka eða bankara, og ef ákveðinn banki eða bankari er tiltekinn, þá má að eins greiða honum borgunina, 7. gr. 1. p. tjekkl. Í þessu efni teljast þó allir sparisjóðir til banka, 7. gr. 3. p. Krossun þessi er gerð til þess að tryggja

að tjekki, sem t. d. glatast, verði ekki greiddur öðrum en rjetthafa; hver tjekkhafi krossar sína tjekka nafni síns banka eða bankara og lætur hann innheimta þá.

6. a. Ákvæði vixillaganna um *fyrning* á vixilkröfum gilda að mestu einnig um fyrning á tjekkuum, 3. gr. l. 1901. Um fyrningu gegn samþykkinganda er þó ekki að tefla. Sex-mánaða eða ársfrestur sá, sem fullnustukrafa vixilhafa fyrnist á samkv. 78. gr. vixill., telst þá er um fyrning fullnustukröfu tjekkhafa er að ræða frá útgáfudegi ávísunarinnar, 11. gr. l. 1901.

b. Nú hefir fullnustukrafa fyrir tjekkávisun fyrnst eða týnst fyrir vangeymslu hennar að lögum, og er þá tjekkhafa rjett að sækja skuldara (útgefanda eða framseljanda) um þá upphæð, sem hann mundi vinna honum úr hendi ef fjárheimtan fjelli algerlega niður, sem hverja aðra skuld, 93. gr. vl. sbr. 12. gr. tjekkl. Skal svo álita, sem útgefandi hafi unnið svo mikið fje úr hendi tjekkhafa, sem tjekkin hljóðaði um, nema annað verði gert sennilegt, 12. gr. tjekkl.

c. Ef tjekkávisun hefir glatast, má, hvort sem hún hljóðar á handhafa eða á nafn, fá *ógildingardóm* á henni samkvæmt gildandi ákvæðum um ógildingardóma alment. Þegar stefna í ógildingarmálinu er löglega birt, er útgefandi skyldur að gefa út nýja tjekkávisun, 13. gr. tjekkl.

d. Ákvæðin í 84.—86. gr. vixillaganna um það, hve *úlend lög* koma til greina, eiga einnig við um tjekkávisanir, 14. gr. tjekkl. Að jafnaði gilda því um tjekka lög þess lands, þar sem tjekkin er útgefinn; þó er tjekki talinn gildur að vorum lög-

um, einnig ef hann er gerður samkvæmt þeim reglum, sem gilda um tjekka á greiðslustaðnum, 14. gr. Sýningartími tjekkávisana, sem borgast eiga erlendis, fer eftir reglum þeim, sem gilda á greiðslustaðnum, 10. gr. 3. p.

e. Um *mál*, sem sótt eru til fullnustu fyrir tjekkávisanir, fer eftir ákvæðum laga nr. 2 13. jan. 1882 um vixilmál og vixilafsagnir, 15. gr. tjekkl.

V.

Aðrar ávisanir¹⁾.

1. **Ávisun** er beiðni manns (ávisanda) stíluð til annars manns (ávisaðs) um greiðslu til þriðja manns (ávisunarhafa), sem fengin er þessum þriðjamaanni í hendur og færir hann sjálfur ávisuðum beiðnina. Ávisun er oft munnleg, en að lögum skifta að eins skriflegar ávisanir máli. Greiðslan, sem ávisunin hljóðar um, má vera hverskyns sem vera vill: vinna, líkamlegir hlutir, peningar, kröfur o. s. frv. Ávisanir á almennar verslunarvörur hafa til skamms tíma verið töluvert almennar hjer á landi (»innskriftir« hjá kaupmönnum). En mestu máli skiftir peningaávisunin, svo að oft er átt við skriflegar peningaávisanir einar, þá er talað er hjer á landi um ávisun án þess nánar sje tiltekin ávisunartegundin²⁾. Peningaávisanir hafa lengi verið mjög mikið notaðar í viðskiftum manna hjer á landi, og komu lengi vel

1) Sbr. Formálab. 1866 117—118, JÓl. Versl.löggj. 68.

2) Sbr. t. d. Formálab. 1886 117.

í stað víxla og tjekka. — Ávisunin segir ekkert um það, hversvegna hún var gefin út. Tilefni ávisunar getur verið mjög margskonar. Stundum á greiðslan, sem vísað er á, að ganga til greiðslu skuldar, sem ávisunarhafi á hjá ávísanda. Stundum er greiðslan lán af hendi ávísaðs til ávísanda, eða af hendi ávísanda til ávisunarhafa. Stundum er ávisunin gjöf. Stundum er ávisunin fengin ávisunarhafa í þeim tilgangi að hann innheimti upphæð hennar og skili í hendur ávísanda (innheimtu-ávisun).

Það leiðir af því, hve margskonar greiðslan, sem vísað er á, getur verið, og, hve margskonar tilefni ávisunarinnar getur verið, að engar almennar reglur gilda um allar ávisanir, aðrar en þær, sem gilda um öll eða flest kröfurjettindi í heild sinni. Reglurnar hljóta að ýmsu að vera mismunandi eftir því hvers efnis greiðslan er, og eftir því hvert tilefnið er. Hjer verður því aðeins rætt nokkru nánar um þá tegund ávisana, sem algengust er, nfl. almennar peningaávisanir.

2. **Peningaávisun** er ávisun á peninga. Stundum er ýmsum skilyrðum og takmörkunum hnýtt við peningaávisun, og marka þau þá að ýmsu leyti reglurnar um ávisunina. Hjer verður aðeins rætt um peningaávisanir, sem eru hreinar og skýlausear: Ávisandi biður ávísaðan að greiða ávisunarhafa tiltekna peningaupphæð. Oft er bætt við ávisunina að »andvirði sje fengið« og því um líkt, og skiftir það ekki máli. Stundum er bætt við »eftir tilkynningu« eða »án tilkynningar« eða því um líkt, og verður síðar rætt nokkuð um það skilyrði. Víxill er almenn peningaávisun, en lýt.

ur ákvæðum vixillaganna, af því að orðið »vixill« er sett fyrir »ávisun« í texta hennar, og hún fullnægir að öðru leyti skilmálum vl. um form. *Tjekki* er almenn peningaávisun, sem lýtur ákvæðum tjekklaganna, af því að orðið »tjekkávisun« er sett fyrir »ávisun« í texta hennar og hún fullnægir að öðru leyti skilmálum tjekklaganna um form. Áður hefir verið skýrt frá ákvæðum vixil- og tjekklaganna³⁾. Þar sem þau ákvæði ná ekki til, koma til greina reglur þær, sem nú verður skýrt frá, um almennar peningaávisanir.

3. Fyrst má spyrja um samband ávísanda og ávísunarhafa, og er þá fyrst að athuga hvort ávísandi (útgefandi) ábyrgist ávísunarhafa greiðslu ávísunarinnar, ef ávísunin er ekki greidd samkvæmt efni sínu. Um þetta efni hafa menn ekki verið á einu máli hjer á landi. Sumir hafa haldið því fram, að það væri almenn regla, að ávísunarhafi ætti fullnusturjett gegn ávísanda⁴⁾. Aðrir hafa haldið því fram, að ávísunarhafi ætti fullnusturjett, ef hann hefði borgað ávísanda fyrir ávísunina⁵⁾. Hvorug þessi skoðun verður talin alveg rjett að íslenskum lögum. Það er enginn vafi á því, að ávísunarhafi á engan fullnusturjett, ef ávísunin var innheimtuávisun. Verði innheimtuávisun ekki greidd, þá er innheimtuumboðið að því leyti ónýtt, og ávísunarhafi á ef til vill innheimtulaun, en ekki frekar. Hinsvegar leikur varla vafi á því, að atvik geta legið

3) Um vixla D III bls 163. Um tjekka D IV bls. 208.

4) Landsstjórnin í Alptið. 1901 C 110—111.

5) Formálab. 1886 117—118.

svo til, að ávísandi sje skyldur að greiða ávísunarhafa upphæðina, ef ávísaður greiðir hana ekki, þó ávísunarhafi hafi ekkert greitt fyrir ávísunina. Ef A lofar B fjárupphæð að gjöf, og vísar B á peningana hjá C með skriflegri ávísun á hendur honum, þá verður A að greiða B fjárupphæðina, ef C borgar ekki ávísunina, samkvæmt almennum reglum kröfurjettarins. Það fer með öðrum orðum eftir sambandi ávísanda og ávísunarhafa, hvort ávísunarhafi á fullnusturjett gegn ávísanda eða ekki⁶⁾. Ef ávísunarhafi á að fá greiðslu þá, sem vísað var á, til fullra umráða (eignar), þá á hann fullnusturjett á hendur ávísanda; en ef ávísunarhafi átti að skila greiðslunni í hendur ávísanda, umboðsmanns hans eða annars manns, þá á hann engan fullnusturjett, þó ávísaður greiði ekki ávísunina. Þó ávísunarhafi eigi fullnusturjett á hendur ávísanda, er ávísunin (ávísunarbrjefið) ekki skulda brjef fyrir fullnustukröfunni, sjálandsyfirdómsdóm 28. júlí 1884⁷⁾. Ávísunin er ekki einusinni sönnunar- eða líkindagagn í höndum ávísunarhafa, svo að ávísanda beri að sanna að til efni ávísunarinnar sje þess eðlis, að ávísunarhafi eigi ekki fullnusturjett, sjá áður nefndan dóm lyd.⁸⁾ Ávísunarhafi verður að sanna, að hann eigi fullnusturjettinn vegna sambands hans og ávísanda eða viðskifta, t. d. að ávísandi skuldaði honum, eða lofaði greiðslunni að gjöf eða láni o. s. frv. Á síðustu árum virðist að vísu hafa orðið nokkur breyting á almenningsálitinu um skuldabryefs- og sönn-

6) Sbr. Alptið. 1901 A 193 og C 234.

7) Dómas. II 361—363.

8) Sbr. þó EA Formálab. 266.

unargildi ávísana⁹⁾, en varla svo mjög, að um rjettarvenju geti verið að tella. Fyrir skömmu, 1901, vildi alþingi ekki lögfesta þá reglu, að útgefandi ábyrgðist ávísunarþega greiðslu ávísunar. Um framseljanda ávísunar gegnir sama máli sem um útgefanda. Framseljandi ábyrgist ekki greiðslu ávísunarinnar, nema atvik liggi svo til framsalsins eftir almennum lögum, og ávísunin er ekki skuldarbrjef eða líkindagagn gagnvart honum. En á síðustu árum munu ávísanir þó oft keyptar í trausti þess, að framseljendur ábyrgist upphæð þeirra sem skuldabryfsskuldarar.

Það leiðir af því, sem nú var sagt um ábyrgð útgefanda á greiðslu ávísunar, að ávísun er ekki gild borgun á skuld. Skuldareigandi, sem tekur við ávísun af hendi skuldara á þriðja mann til greiðslu skuldinni, má eftir sem áður krefja ávísanda um skuldina, ef ávísunin er ekki greidd eins og til stóð. Skuldareiganda ber einu sinni ekki skylda til að innheimta ávísunina, nema hún sje innheimtuávísun; hann má krefja útgefanda um greiðslu skuldarinnar að óreyndri innheimtu ávísunarinnar gegn því að skila henni aftur. En, ef skuldareigandi tekur við ávísun á þriðja mann og vanrækir að heimta hana inn, og af því hlýst skaði fyrir ávísanda, t. d. að ávísadur verður gjaldþrota eftir að heimta mátti af honum ávísunarupphæðina, þá verður skuldareigandi að ábyrgjast skuldara þann skaða. Að jafnaði er skuldareigandi samkvæmt framansögðu ekki skyldur að taka við ávísun á þriðja mann til greiðslu

9) Sjá t. d. EA Formálab. 266—267, JÓl. Versllöggj. 69.

skuldar¹⁰⁾. Sum lög heimila þó að greiða ýmsa skatta og gjöld með ávísun; en ávísandi ábyrgist vitaskuld greiðslu ávísunarinnar samkvæmt þeim reglum, sem áðan voru nefndar.

4. **Samband ávísunarhafa og ávísaðs.** Ávísunarhafi á enga kröfu á hendur ávísuðum fyrir það eitt, að honum hefir verið gefin ávísun á hann. Þó ávísandi eigi jafnstóra fjárhæð ávísunarupphæðinni hjá ávísuðum, er ávísaður samt ekki skyldur til að greiða ávísunina, því að ávísunin er ekki í sjálfu sjer fullnægjandi kvittun fyrir greiðslu þeirrar skuldar. Jafnvel þó ávísaður hafi lofað ávísanda að greiða ávísunina, þá á ávísunarhafi ekki fyrir það eitt neinn rjett gagnvart ávísuðum, en ávísandi má jafnframt ávísuninni framselja ávísunarhafa rjett sinn til að krefjast greiðslu af ávísuðum¹¹⁾. Ávísunarhafi fær þá fyrst sjálfstæðan rjett gegn ávísuðum, er ávísaður s a m þ y k k i r ávísunina eða skuldbindur sig á annan hátt gagnvart honum til þess að greiða hana¹²⁾. Ef samþykki er skrifað á sjálfa ávísunina, þá er ávísunin nú skuldaþrjef af hendi ávísaðs, og getur hann eftir það að jafnaði ekki komið fram mótbárum gegn greiðslu ávísunarinnar, sem eiga rætur sínar í viðskiftum hans og ávísanda. — Ávísaður er því aðeins skyldur að greiða ávísunina, að honum sje fengin hún í hendur með áritaðri kvittun.

5. **Samband ávísanda og ávísaðs.** Fyrst má spyrja, hvort ávísaður sje gagnvart á-

10) Sbr. d. í dómas. VII 193.

11) Sbr. Lassen Haandb. spec. D. 375—376 og d. í dómas. VIII 337—338.

12) Sbr. d. í dómas. VIII 337—338.

vísanda skyldur til að leysa til sín ávisunina. Svo er auðvitað, ef hann hefir lofað ávísanda að greiða þessa ávisun eða ávisanir hans innan tiltekinna takmarka, ella ekki. Jafnvel þó ávísaður skuldi ávísanda jafnstóra fjárhæð ávisunarupphæðinni, og sú skuld sje komin í gjald-daga, er hann samt ekki skyldur til að leysa til sín ávisun, því að ávisunarhafi getur ekki gefið honum löglega kvittun fyrir þeirri skuld.

Þá má spyrja, hvort ávísaður eigi endurgjaldskröfu á hendur ávísanda fyrir greiðslu ávisunarinnar. Endurgjaldskröfu á ávísaður, ef hann greiðir ávisunina án þess að fara út fyrir þau takmörk, sem hún setur greiðslubeiðninni. Hann á því ekki kröfu um hærri upphæð, en þá, sem ávisunin hljóðaði um; ef ávisunin hefir verið fölsuð, þá ber ávísaður hallann. Hafi hann aðeins greitt nokkurn hluta ávisunarupphæðarinnar, á hann aðeins endurgjaldskröfu að þeim hluta¹⁸⁾. Ef ávisunin hljóðar um borgun »eftir tilkynningu« eða því um líkt, þá á hann því aðeins endurgjaldsrjett, að ávísandi hafi tilkynt honum útgáfu ávisunarinnar á þann hátt, sem tíðkanlegur er. — Ávísaður á engan endurgjaldsrjett, ef hann greiðir ávisunina eftir að ávísandi afturkallaði hana. Jafngilt greiðslu verður þó í þessu efni að telja samþykki; ávísaður á endurgjaldsrjettinn, þó hann greiði ávisun eftir afturköllun, ef hann var búinn að samþykkja hana fyrir þann tíma; samþykkjandi er sem sje skyldur að greiða ávisunarhafa ávisun-

18) Sbr. dóm í dómas. VII 206.

ina án tillits til viðskifta sín og ávísanda einsog áður er sagt. Ef ávísandi verður gjaldþrota, þá má ávísadur ekki samþykkja eða leysa til sín ósamþykta ávísun eftir að hann vissi um gjaldþrotin eða þau voru auglýst. En ef ávísadur samþykkir eða leysir til sín ávísunina áður en hann vissi um gjaldþrotin og áður en þau voru auglýst, þá fær hann endurgjaldsrjett á hendur gjaldþrotabúinu. Ef ávísadur leysir til sín ósamþykta ávísun eða samþykkir ávísun eftir að hann vissi, að ávísandi var *sviftur fjárforræði*, fer á sömu leið og sagt var um gjaldþrot. Aftur á móti fær ávísadur að jafnaði endurgjaldsrjett á hendur húi ávísanda, sem *dýr* eftir að ávísunin var útgefin, þó hann hafi samþykkt hana eða leyst til sín eftir að hann frjetti dauða ávísanda, nema hann ætti að skilja, að ávísandi ætlaðist því aðeins til að ávísunin væri greidd að hann sjálfur væri á lífi.

Hjer hefir aðeins verið rætt um endurgjaldsrjett ávísads eftir ávísunarreglunum. Vel má vera að sá, sem leysir til sín ávísun, eigi endurgjaldsrjett eftir öðrum meginreglum laga, þó hann eigi ekki þann rjett samkvæmt ávísunarreglunum, t. d. eftir reglunum um þá, sem greiða skuldir annara. Mismunurinn á þessum endurgjaldskröfum kemur fram í efni þeirra. Samkvæmt ávísunarreglunum á ávísadur rjett á þeirri upphæð, sem hann greiddi og ávísunin hljóðaði um ófölsuð. Samkvæmt skuldagreiðslureglunum á greiðandi aðeins rjett á þeirri upphæð, sem ávísandi skuldaði. Ef A skuldar B 100 krónur, og gefur honum ávísun á C, en mis-

ritar og skrifar 1000 kr., þá á C samkvæmt ávisunarreglunum 1000 kr. endurgjaldskröfu, en aðeins 100 kr. samkv. skuldagreiðslureglunum.

VI.

Reikningar. Viðskiftareikningar.

Löggiltar verslunarbækur.

1. **Reikningur** er skýrsla skuldareiganda til skuldara um skuld hans. Reikningurinn einn fyrsig skuldbindur að vita að ekki skuldara. En ef skuldari viðurkennir að reikningur sje rjettur, þá er hann skyldur að greiða upphæð reikningsins, nema hann megri rifta viðurkenningunni samkvæmt almennum reglum. Ef viðurkenningin er skrifuð á reikninginn, undirskrifuð með nafni skuldara og skýlaus, þá er reikningurinn upp frá því skuldabréf. Skuldari getur viðurkent reikning þegjandi (með þögninni), t. d. eftir atvikum með því að greiða upphæð reiknings fyrirvaralaust. Til þess að þögn skuldara verði skoðuð sem viðurkenning á reikningi, verður þögnin að dómi skynsams manns að lýsa jafnvel viðurkenningarvilja, sem ber orð. — Stundum er skuldari skyldur að greiða upphæð reiknings, þó hann hafi ekki viðurkent hana, af því að hann mótmælti ekki reikningnum (»reklameraðie«). Ef til er tekið í reikningnum, að skuldari verði að hafa komið fram með mótmæli sin gegn honum innan tiltekins tíma, þá verður skuldari að tilkynna skuldareiganda mótmæli, sem hann kann að

hafa, innan þess tíma, nema tilkynningarfresturinn sje óhæfilega stuttur eða skuldareigandi hafi haft svik í frammi. Ef skuldareigandi skorar á skuldara að láta í ljósi álit sitt um reikning, þá verður skuldari líklega að gegna áskoruninni innan sennilegs tíma, sem fer eftir atvikum um hvert tilfelli. Ef ekkert tilkynningarákvæði er sett í reikninginn og skuldareigandi hefir heldur ekki sjerstaklega skorað á skuldara að tilkynna, þá verður að greina milli kaupmannaviðskifta, sbr. 4. gr. viðskl., og annara viðskifta. Ef reikningur er sendur kaupanda í kaupmannaviðskiftum, þá verður kaupandi að mótmæla reikningnum svo fljótt, sem því verður viðkomið, 6. gr. viðskl. Utan kaupmannaviðskifta þarf skuldari aftur á móti ekki að mótmæla reikningi, sem honum er sendur, nema atvik liggi svo til sjerstaklega, að skynsamur maður mundi í hans sporum telja sjer skylt að mótmæla. — Nú mótmælir skuldari ekki reikningi, og er þó mótmæla-skyldur samkvæmt framansögðu, og er hann þá skyldur að greiða upphæð þá, sem í reikningnum stendur, nema hann sanni að samið hafi verið um annað verð eða reikningurinn sje bersýnilega ósanngjarn, sbr. 6. gr. viðskl. 31 11. júlí 1911.

Reikningur er ekki krafa um greiðslu skuldar. Ef eindagi skuldar fer eftir kröfugjörð, þá er skuldin ekki eindöguð fyrir það eitt, að reikningur er sendur, sbr. »nótur« þær, sem kaupmenn oft láta fylgja vörum sínum, þó ekki sje skylda til þess samkvæmt l. 53 11. júlí 1911. Reikningurinn er eins og fyr segir aðeins skýrsla eða yfirlýsing um skuldina. Þó falla í kaupum vextir samkvæmt 38. gr. viðskl. 31 11. júlí 1911 á frá við-

töku reiknings, sem sendur er kaupanda eftir að kaupverðið er orðið gjaldkræft, án þess aðra kröfu þurfi um að gera. Og oft liggja atvik svo til, að skuldari má skynja, að skuldareigandi ætlast til að reikningurinn sje greiddur þegar í stað, eða tilgangur hans með sendingu reikningsins er að krefjast borgunar, og þá má segja, að reikningurinn feli í sjer kröfu um borgun skuldarinnar. Stundum er það tekið fram í reikningnum, að óskað sje eða krafist borgunar innan tiltekins tíma, og er skjalið þá hvorttveggja í einu: reikningur og kröfugjörð.

Reikningur skuldbindur ekki heldur skuldareiganda. Ef reikningurinn er of lágur, telur skuld skuldara lægri en hún er í raun og veru, eða feldir eru úr skuldaliðir, eða rangt lagt saman o. s. frv., þá á skuldareigandi rjett á að leiðrjetta reikninginn. Hinsvegar er slikur reikningur að visu venjulega að meira eða minna leyti sönnunar- eða líkindagagn gegn hærri kröfu skuldareiganda. Oft áskilja menn sjer leiðrjettingarrjett berum orðum, t. d. með stöfunum S. E. & O. (= salvo errore et omissione, að áskildum rjetti til þess sem vantalið er eða úr felt), en engin nauðsyn er á því. Ef skuldareigandi lýsir því yfir sjerstaklega, t. d. með áritun á reikninginn, að skuldin sje ekki hærri en reikningurinn telur, þá getur hann að jafnaði ekki krafist hærri upphæðar, þótt hann siðar komist að raun um, að reikningurinn taldi ekki allt til. Og stundum felst slik yfirlýsing í framferði skuldareiganda, t. d. ef skuldari biður skuldareiganda um fullkomin reikningsskil og skuldareigandi fær honum reikning fyrirvaralaust.

2. Viðskiftareikningur (afreikningur, kontó-

kúrant) er reikningur nefndur, sem gerður er um gagnkvæm viðskifti, þannig, að greiðslur beggja viðskiftaaðila eru tilgreindar. Venjulega heldur einungis annar aðili reikninginn og tilfærir sínar greiðslur í viðskiftunum sem úttektir (»an«, »debet«) hins aðilans, en greiðslur hans sem innborganir (»pro«, »kredit«). Úttektar- eða skuldarhlið viðskiftareiknings er venjulegur reikningur, og fer um þá hliðina sem áður er sagt um reikninga. Hin hlið reikningsins, skýrslan um það, sem inn er lagt, innieignarreikningurinn, er hinsvegar viðurkenning reikningshaldara um innieignina; en þeirri viðurkenningu má reikningshaldari þó rifta eftir almennum reglum, jafnvel þó hann hafi ekki áskilið sjer riftunarrjettinn sjerstaklega (t. d. »S. E. & O.«). — Viðskiftareikningar enda venjulega á jöfnuði á innlögðu og útteknu (»saldo«), og getur jöfnuðurinn verið jafnt viðskiftamanni í hag sem reikningshaldara. Jöfnuður í hag reikningshaldara er venjuleg reikningsupphæð. Jöfnuður í hag viðskiftamanns er viðurkend innieignarupphæð, en viðskiftareikningurinn er ekki skuldabrfjef fyrir þeirri upphæð.

Viðskiftareikningar kaupmanna og viðskiftamanna þeirra eru oft skrifaðir í sjerstakar viðskiftabækur (»kontrabækur«). Viðskiftabækur höfðu áður samkvæmt ts. 17. júní 1787 II. kafla 17.—18. gr. jafnan rjett á við reikningskröfur eftir N. L., ef þær voru löggiltar og komu heim við löggilta höfuðbók kaupmanns, en þessi ákvæði eru numin úr gildi með lögum nr. 53 11. júlí 1911 11. gr. Nú hefir *lögskipuð frumbók* nokkurt sönnunargildi samkvæmt 10. gr. nefndra laga, en hvorki sú bók

nje aðrar löggiltar verslunarbækur skifta öðru máli að borgaralegum lögum, en almennir viðskiftareikningar, sem haldnir eru af öðrum aðila viðskiftanna.

VII.

Kvittanir.

Orðið ‚kvittun‘ er stundum haft um viðurkenningu manns um greiðslu verðmætis, án tillits til hverskyns verðmæti var greitt og án tillits til tilefnis greiðslunnar. En venjulega er ‚kvittun‘ einungis haft um viðurkenningu skuldareiganda á greiðslu skuldar. Kvittun getur verið munnleg, en venjulega er aðeins átt við skriflegar viðurkenningar, þá er talað er um kvittanir. Hjer merkir orðið kvittun skriflega viðurkenningu skuldareiganda á greiðslu skuldar.

Kvittun er samkvæmt framansögðu að eðli og uppruna aðeins sönnunargagn í höndum skuldara um að skuld sje greidd. Ef skuldareigandi á fleiri en eina skuld að heimta hjá einum og sama skuldaranum, þá er oft álitamál við hverja skuldina kvittun á og hvort aðalkvittun á við allar skuldirnar, og verða dómstólarnir að skera úr því með skýringu á orðum og samhengi kvittunarinnar¹). Skuldareigandi má rifta kvittun sinni eftir almennum reglum, og týnir hún þá sönnunargildi sinu, að því leyti, sem henni er riftað. Þó er þess að gæta, að kvittunarform er oft notað til uppgjafar skulda að nokkru eða öllu leyti, og

1) Sbr. d. í dómas. V 233.

stundum er skuldara rjett að líta svo á, að skuldareigandi sje ánægður með greiðslu hans til fullnægingar skuldinni. Skuldareigandi má að jafnaði rifta kvittun, sem hann hefir gefið án þess að vita, að hún var ekki í samræmi við skuld og greiðslu, nema hann hafi átt að vita — eða að minsta kosti fremur en skuldari — um ósamræmið. Hinsvegar má skuldareigandi ekki rifta kvittun, þó hún sje í ósamræmi við skuld og greiðslu, ef hann vissi það, þá er hann gaf kvittunina, eða skuldari mátti sem skynsamur maður gera ráð fyrir að hann vissi það. Riftunarrjettur skuldareiganda er ekki undir því kominn, að hann hafi áskilið sjer hann berum orðum (kvittað »með fyrirvara«), en sá, sem gefið hefir fyrirvaralaus kvittun, verður að sanna ógildi hennar.

Skuldari, sem greiðir skuld sína, getur krafist þess, að skuldareigandi veiti honum fullnægjandi kvittun fyrir greiðslunni. Má skuldari halda greiðslunni þangað til kvittun er gefin. Um skuldabryjfs-skuldara er beint ákvæði í þessa átt í 1. gr. ts. 9. febr. 1798, og um víxla í vl. 13. jan. 1882 38. gr., en reglan gildir samkvæmt eðli málsins um allar skuldir, nema öðruvísi sje um samið. Hinsvegar má skuldareigandi setja þann fyrirvara í kvittun, sem honum þóknast og skuldara er skaðlaus.

E.

Ábyrgð¹⁾.

I.

Hugtak.

1. Orðið »ábyrgð« merkir stundum skyldu manna yfir höfuð til að svara til einhvers, sbr. t. d. ábyrgð á orðum og gjörðum, hegningarábyrgð, skaðabótaábyrgð o. s. frv., hvort sem ræðir um sjálfs manns atferli eða annara. Í hverjum kröfurjettargerningi felst slíkt ábyrgðarákvæði. Bæði í lagamáli og almennu máli er orðið ábyrgð þó venjulega miklu þröngtækara, og tekur aðeins til þess, er maður tekst með *samningi* á hendur að svara til einhvers viðburðar *fram yfir það, sem manni ber að almennum lögum*. Tekur hugtakið þá bæði til vátryggingar, sbr. eldsvoðaábyrgð, lífsábyrgð o. s. frv., ábyrgðar á eigin atferli (bótaákvæði, sjá síðar) og ábyrgðar á atferli annara manna. Allir þessir samningar eru mjög skyldir,

1) Sbr. Formálab. 1886 141, EA Formálab. 275—278.

og sprottnir af samskonar þörfum viðskiftalífsins. Afbrigðin eru á hinn bóginn svo mikil, að um þá gilda engar sameiginlegar reglur, aðrar en þær, sem gilda um ýmsa aðra samninga, og kemur orðið ábyrgð því lagamálinu að litlu haldi í svo viðtækri merkingu.

Viðá í lögum er »ábyrgð« haft í enn þröngtækari merkingu, sbr. t. d. fyrn.l. 14 20. okt. 1905 3. gr. 4°: »ábyrgðarskuldbindingum«, »ábyrgðarmaður« o. s. frv. Hjer merkir orðið »ábyrgð« vafalaust sama samninginn, sem orðið »borgun« í vl. 13. jan. 1882 87. gr. 2, rb. 1294 1. gr. og rb. 1314 9. gr., og ábyrgðarmaður sama sem »borgunarmaður« í vl. 13. jan. 1882 87. gr., ts. 20. mars 1815 17. gr. og rb. 1314 17. gr. Orðið »vissa« í ts. 18. febr. 1847 20. gr. og ts. 20 mars 1815 18. gr. (sbr. 1. og 17. gr.) tekur vafalaust einnig til þessa samnings. Sama er um orðið »veð« í stj.skr. 5. jan. 1874 48. gr. og hl. 25. júní 1869 301. gr. Það sem aðallega vakir fyrir löggjafanum með þessum orðum (»ábyrgð«, »borgun«, »vissu« og »veði«, að því leyti, sem þau orð taka til kröfurjettargerninga) er ábyrgð á öðrum manni, en þeim, sem ábyrgist. Þessir ábyrgðarsamningar eru mjög tíðir og skifta því miklu máli í viðskiftalífinu. Um þá gilda og ýmsar sjerstakar reglur.

2. Þá er næst að greina nánar takmörk ábyrgðarsamninga og annara samninga (**hugtakið ábyrgð**). Samkvæmt almennri málvenju þýðir ábyrgð skuldbinding um að greiða *skuld* annars manns, ef sá maður greiðir hana ekki sjálfur. Til skamms tíma var því haldið fram í samræmi við þessa málvenju, að samningur væri því aðeins á-

byrgð, að sú greiðsla, sem ábyrgðarmaðurinn ábyrgðist, væri löggild fjárrjettarskuldbinding, annaðhvort kröfurjettarskuldbinding eða hlutarjettarskuldbinding²⁾. Af þessu leiddi, ef rjett væri, að skuldbinding ábyrgðarmanns er því aðeins gild, að skuldbinding aðalmanns sje gild, að skuldbinding ábyrgðarmanns liður ávalt og skilyrðislaust undir lok, jafnskjótt sem skuldbinding aðalmanns liður undir lok, og að samningur um greiðslu af hendi annars aðila til hins til tryggingar gegn atferli þriðja manns, sem ekki er vanefnd samnings, er aldrei ábyrgð að lögum (þeirrar merkingar, sem hjer er átt við), en ef til vill annar samningur sjerstaks eðlis. Það er nú að visu svo, að langflestir ábyrgðarsamningar eru á b y r g ð á l ö g g i l d u m s k u l d b i n d i n g u m, sjerstaklega kröfurjettarskuldbindingum, og því er eðlilegt að almenn málvenja eigi aðallega við þá samninga. En hitt er jafnframt vafalaust, að samningur um ábyrgð á ógildum »skuldum« aðalmanns er gildur eftir almennum meginreglum kröfurjettarins; slíkir samningar væru því aðeins ógildir, að lög bönnuðu þá, en þau lög eru ekki til hjer á landi. Sömuleiðis er vafalaust, að samningur ábyrgðarmanns og skuldareiganda um að ábyrgðin skuli standa, þrátt fyrir það, að skuldbinding aðalmanns er undir lok liðin, er gildur. Um þessa samninga fer nú eftir öllum sömu reglum sem ábyrgðarsamninga, og er því engin áttýlla, sem í mál verði tekin, til þess að greina þá að. Þeir samningar, sem lúta sömu reglum í öllu

2) Sjá t. d. Formálab. 1886 141—142.

verulegu, eiga undir sama hugtakið, þó almenn málvenja greini þá sundur. Ábyrgð tekur því að minsta kosti til skuldbindinga til tryggingar greiðslu af hendi annars manns³⁾. Þá er loks sumstaðar í íslenskum lögum getið samninga til tryggingar öðru atferli þriðjumanns, en vangreiðslu. Svo er um samninga þá, sem getið er í 48. gr. stj.skr. 5. jan. 1874 (til tryggingar nærveru einhvers) og í 301. gr. hl. 25. júní 1869 (til tryggingar gegn árásum af hendi einhvers). Að svo miklu leyti sem sjerstakar reglur gilda um ábyrgð, verða þær reglur einnig að gilda um þessa samninga, og er þá engin sennileg ástæða til þess að undantaka þá ábyrgðarhugtakinu. Samræmis vegna verður hið sama að gilda um skuldbindingu til tryggingar atferli manns yfir höfuð. Ábyrgð er því, samkvæmt framansögðu, skuldbinding manns um greiðslu til annars manns til tryggingar atferli þriðja manns. Takmörk ábyrgðar og annara samninga eru venjulega greinileg. Þó tekur vátrygging stundum til sömu tilfella, sem samkvæmt framansögðu falla annars undir ábyrgð, og gilda þá vátryggingarreglurnar, sjá síðar um hugtakið vátrygging.

Sá, sem tekst á hendur ábyrgðarskuldbindinguna er nefndur ábyrgðarmaður. Sá, sem ábyrgst er fyrir, verður hjer nefndur aðalskuldari til hægðarauka, þó hann þurfi ekki að vera skuldari í raun og veru. Atferli aðalskuldara það,

3) EA Formálab. 276, Lassen Haandb. spec. D. 394—397, Læreb. 168.

sem ábyrgð er tekin á, verður nefnt aðalskuld til hægðarauka, en um það orð gildir sami fyrirvarisem um „aðalskuldara“. Sá, sem ábyrgðarkröfuna á á hendur ábyrgðarmanni, verður nefndur skuldareigandi.

Veð og ábyrgð er skylt hvað öðru; veð er hlutarjettartrygging, en ábyrgð kröfurjettartrygging (»persónuleg trygging«). Einsog áður er sagt, tekur orðið „veð“ stundum til beggja, og stundum merkir orðið „ábyrgð“ hvorttveggja, og skiftir mjög máli að greina við hvað er átt í hverju falli, því að reglurnar eru mjög mismunandi.

II.

Stofnun ábyrgðar.

1. Ábyrgðarskuldbinding stofnast með loforði ábyrgðarmanns til skuldareiganda. Ábyrgðin er samningur ábyrgðarmanns og skuldareiganda. Aðalskuldari þarf þar hvergi nærri að koma; hitt er annað mál, að venjulega útvegar skuldari ábyrgðarmanninn í raun og veru, og skuldareigandi getur fengið aðalskuldara umboð til að taka við ábyrgðarlofordinu fyrir sína hönd. Form er ekki lögskipað, og loforðið getur verið jafnt munnlegt sem skriflegt, berum orðum sem þegjandi. Það má venjulega telja þegjandi ábyrgðarskuldbinding, ef maður biður annan mann að »lána« þriðja manni, t. d. selja honum í reikning, byggja honum jörð, veita honum peningalán o. s. frv.⁴⁾ Verði sá, sem

4) Sbr. t. d. d. í dómas. III 523, V 137, VI 26.

beðinn var, við beiðninni, þá á hann ábyrgðarkröfu á hendur biðjanda sem ábyrgðarmanni. Svo er talið að »skaðlaust framsal« skuldar feli í sjer ábyrgð af hendi framseljanda á skuldinni⁵). — Um samningshæfi gilda almennar reglur. Þó líta sumir svo á, að menn, sem ekki eru 25 ára að aldri, megi ekki ábyrgjast skuldbindingar annara nje nærveru sakamanna, og að konur megi ekki, hversu gamlar sem eru, ábyrgjast nærveru sakamanna, og er það bygt á D. L. 1—23—12 og 9. En þau ákvæði verða ekki talin gild hér á landi, og verður því ekki fallist á skoðun þá, sem áðan var nefnd. Ábyrgð konu á skuldum manns hennar er því aðeins gild, að samþykki sýslumanns eða bæjarfógeta komi til, l. 3 12. jan. 1900 15. gr.

2. Eins og áður var sagt, þá er ábyrgðarsamningurinn samningur ábyrgðarmanns og aðalskuldara. Oft er á undan þeim samningi genginn samningur milli skuldara og ábyrgðarmanns um ábyrgðina. Ábyrgðarmaðurinn lofar skuldara að vera ábyrgðarmaður hans gagnvart skuldareiganda⁶). Loforð þetta er ekki ábyrgðarskuldbinding, og skuldareigandi getur ekki fyrir það eitt gengið að »ábyrgðarmanninum«. Skuldari á einn rjett samkvæmt þeim samningi, en þann rjett sinn má hann framselja skuldareiganda, og þá er skuldari hefir framselt skuldareiganda rjettinn, þá á skuldareigandi venjulega ábyrgðarkröfu á hendur ábyrgðarmanninum með þeim takmörkunum, sem settar eru í samningi skuldara og ábyrgðarmanns. Ef sá

5) Sbr. Formálab. 1886 132.

6) Sbr. d. í dómas. III 8.

samningur var skriflegur, fer um rjett skuldareiganda eftir brjefinu, jafnvel þó öðruvísi hafi verið samið i raun og veru, t. d. skuldara hafi verið óheimilt að hagnýta sjer brjefið.

3. Þá má spyrja hverju máli það skifti um gildi ábyrgðarsamnings, að aðalskuldin er ógild eða alls engin⁷⁾. Þess er áður getið, að það felst ekki i hugtakinu ábyrgð, að samningur um ábyrgð á ógildum skuldum eða engum skuldum sje ávalt ógildur, eða að minsta kosti ekki ábyrgðarsamningur. En með því var ekki sagt, að gildi aðalskuldar eða tilvera skifti engu máli um gildi ábyrgðarsamningsins. Ábyrgðarskuldbindingin er ávalt vara skuldbinding, hún er ábyrgð á athöfn-um eða athafnaleysi annars manns, og er að því leyti ekki sjálfstæð skuldbinding. Það er tilgangur ábyrgðarskuldbindingarinnar að tryggja fullnæging aðalgreiðslunnar, hvort sem hún er skuld að lögum eða ekki, og aðalgreiðslan er forsenda ábyrgðarskuldbindingarinnar. Það er því að óreyndu máli ekki ólíklegt, að gildi eða ógildi aðalskuldarinnar skifti máli um ábyrgðina.

Ef *tilgangur ábyrgðarskuldbindingarinnar* er ólöglegur, þá er ábyrgðin sjálf ólögleg. Ábyrgðin er því ógild, ef aðalgreiðslan er bönnuð að lögum eða fer i bága við vel-sæmi. Samkvæmt þessu er t. d. ábyrgð á, að seljandi fullnægi samningi um sölu æðarfugla eða æðarfuglaeggja, ógild, sbr. l. 58 10. nóv. 1913 2. gr. Sömuleiðis ábyrgð á, að skuldari greiði ok-

7) Sbr. um efnið Lassen Haandb. spec. D. 436—443, Aubert spec. D. II 204—212.

urvexti af láni, sem trygt er með veði í fasteign, sbr. ts. 27. maí 1859 og l. 7. febr. 1890, o. s. frv. Ennfremur er ógild ábyrgð á því, að maður drýgi glæp eða annan ósæmilegan verknað.

Aðalgreiðslan er *forsenda* ábyrgðarskuldbindingarinnar. Ef aðalgreiðslan reynist í verulegu at-
riði önnur heldur en ábyrgðarmaðurinn gerði ráð fyrir, þá er hann tókst á hendur ábyrgðina, og skuldareigandi vissi um það eða átti að vita, þá má ábyrgðarmaðurinn rifta ábyrgðinni. Venjulega takast menn nú aðeins á hendur ábyrgð á vilja og getu aðalskuldara til þess að greiða skuld sína, og má skuldareigandi því að jafnaði ekki gera ráð fyrir, að ábyrgðarmaður hafi ætlað að ábyrgjast annað en löggildar skuldbindingar. Gildi aðalskuldarinnar er venjulega veruleg *forsenda* ábyrgðarskuldbindingarinnar, og má ábyrgðarmaðurinn þá rifta ábyrgðinni, ef aðalskuldin var alls ekki stofnuð eða stofnunin var ógild. Þessi regla á venjulega við, þá er skuldareigandi sjálfur útvegar og semur við ábyrgðarmanninn, og ábyrgðarmaðurinn vissi ekki um ógildi aðalskuldarinnar. En ef ábyrgðarmaðurinn vissi um ógildi aðalskuldarinnar eða skuldareiganda var rjett að líta svo á, að hann vissi um það, þá verður ábyrgðinni ekki riftað. Regla sú, sem aðan var nefnd, á ennfremur oft við, þá er ábyrgðarmaðurinn býður ábyrgð sína ótilkvaddur. Þó má ábyrgðarmaðurinn ekki rifta ábyrgðinni, þrátt fyrir ógildi aðalskuldarinnar, ef skuldaskifti skuldareiganda og aðalskuldara, þau, sem ábyrgðin er tekin á, voru stofnuð fyrir hans tilstilli. Ef aðalskuldari útvegar ábyrgðarmanninn

og færir skuldareiganda ábyrgðina, þá vikur málinu dálitið öðruvísi við, heldur en í þeim tveim flokkum tilfella, sem nefnd hafa verið. Þá er svo á stendur á skuldareigandi rjett á að gera ráð fyrir, að ábyrgðarmaðurinn viti um ógildingarástæður þær, sem kunna að vera viðvikjandi skuldbinding aðalskuldara, og komist verður að raun um með venjulegri ransókn. Ábyrgðarmaðurinn getur ekki borið þær ógildingarsakir fyrir sig, jafnvel þó honum hafi verið ókunnugt um þær. — Það, sem hjer hefir verið sagt, eru aðeins a l m e n n a r r e g l u r. Ef sjerstök atvik eru fyrir hendi, fer eftir þeim atvikum og almennum reglum um forsendur.

4. Stundum er svo ákveðið í lögum, að maður ábyrgist greiðslur annars manns, án þess hann hafi lofað neinu um það berum orðum eða þegjandi, sjá 31. gr. skl. 3 12. apr. 1878: Innheimtumaður bús ábyrgist sem sína skuld boð á uppboði á eignum búsins. Þegar svo á stendur, mun það vera tilætlun laganna, að farið sje eftir ákvæðunum um samningsábyrgð, að því leyti sem þeim verður við komið. — Lík ákvæði eru í ýmsum gjaldalögum, sem mæla svo fyrir, að heimilisráðandi eða húsbóndi ábyrgist ýms gjöld, sem hvíla á heimilismönnum hans, hjúum o. s. frv., en eigi endurgjaldskröfu á hendur hinum gjaldskylda, sjá t. d. l. 18 22. maí 1890 4. gr., l. 40 30. júlí 1909 10. gr., l. 17 9. júlí 1909 6. gr. o. s. frv.

III.

Samband skuldareiganda og ábyrgðarmanns.

1. Skuldbinding ábyrgðarmanns gagnvart skuldareiganda er, að inna einhverja greiðslu af hendi, e/ aðalskuldari vinnur tiltekið verk eða lætur hjálða að vinna það. Ábyrgðarskuldbinding er því *skilorðsbundin* skuldbinding. Venjulega er hún skilorðsbundin skuld⁸⁾, þ. e. einkvæð skuldbinding um að greiða peninga eða aðra samsvarandi hluti, ef skilyrðinu er fullnægt. En vel má vera að ábyrgðarsamningurinn sje gagnkvæður, þ. e. skuldareiganda beri að greiða ábyrgðarmanni endurgjald fyrir að hann tók á sig ábyrgðina, þó að það sje mjög fátítt í viðskiftalífinu. Og skuldbinding ábyrgðarmanns má vera um annað en peninga eða samsvarandi hluti.

Hjer verður að athuga, sumpart í hverju skilyrði ábyrgðarskuldbindingar er fylgið, þ. e. hverja athöfn eða athafnaleysi ábyrgðarmaður ábyrgist (3), sumpart í hverju ábyrgðarskuldbindingin sjálf er fylgin, þ. e. hvað ábyrgðarmanni ber að greiða þá er skilyrðinu er fullnægt (4). Áður en tekið er til þessara athugana, verður þó að athuga samband skilyrðisins og skuldbindingarinnar, þ. e. hvenær skilyrðinu er fullnægt (2).

2. Sjálfskuldarábyrgð og einföld ábyrgð. Sam-

8) Sbr. LHB. Stjórnlagagr. 238.

band ábyrgðarskuldbindingar og skilyrðis hennar getur verið á tvo vegu aðallega. Annaðhvort er ábyrgðin þann veg, að ábyrgðarmaðurinn er skyldur að fullnægja ábyrgðinni, þegar sem greiðsla aðalskuldara er eindöguð, þó skuldareigandi hafi ekki á neinn hátt reynt að fá hana hjá aðalskuldara. Sú ábyrgð er nefnd *sjál/skuldarábyrgð*, ef um ábyrgð á skuld er að tefla. Skuldareigandi má þá í eindaga fara að hvorum sem hann kys, aðalskuldara eða ábyrgðarmanni, og má ábyrgðarmaður ekki neita að fullnægja skuldbinding sinni fyrir það eitt, að ekki hefir verið leitað til aðalskuldara á undan. Skuldareigandi má fara að báðum í einu, en ábyrgðarmaður á enga kröfu á því, að aðalskuldara sje stefnt jafnframt sjer. Skilyrði ábyrgðarskuldbindingarinnar er komið fram við það eitt saman, að aðalskuld er eindöguð og ekki greidd í eindaga. — Hinsvegar getur ábyrgð einnig verið þann veg, að ábyrgðarmaðurinn sje ekki skyldur að inna sína greiðslu af hendi, nema reynst hafi ómögulegt að fá því, sem ábyrgð var tekin á, fullnægt af aðalskuldaranum í eindaga. Sú ábyrgð er nefnd *einföld ábyrgð*, ef um ábyrgð á skuld er að tefla. Skuldareigandi verður að sanna, að ómögulegt hafi verið að fá aðalskuldina. Venjulega sannar skuldareigandi þetta með málssókn gegn aðalskuldara út úr kröfunni, dómi og fjárnámi, eða lýsingu á kröfunni í protabúi aðalskuldara. En skuldareiganda eru heimil öll önnur sönnunargögn. Ef skuldareigandi hefir stefnt aðalskuldara um aðra skuld en þá, sem ábyrgð var tekin á, og ekki getað fengið fullnægging hennar með fjárnámi, þá má einnig telja sannað, að ekki sje hægt að fá

greiðslu þeirrar skuldar, sem ábyrgð var tekin á, og má skuldareigandi þá fara að ábyrgðarmanni án nýrrar málssóknar gegn aðalskuldara, nema svo langt sje um liðið frá hinni fyrri málssókn, að nokkrar sennilegar líkur sjeu til að hagr aðalskuldara geti hafa batnað á þeim tíma. Nú hefir skuldareigandi reynt kyrsetning hjá aðalskuldara fyrir þeirri kröfu, sem ábyrgðin var tekin á, eða annari kröfu, og ekki fengið nægilegt kyrsett, og má þá venjulega telja, að nægilegar sönnur sjeu færðar á það, að aðalskuldin fáið ekki greidd, nema sennilegt sje, að aðalskuldari hafi átt annað verðmæti, sem hægt hefði verið að kyrsetja⁹⁾. Þá má og sanna, að ómögulegt hafi verið að fá aðalskulddinni fullnægt, með aðför annars manns en skuldareiganda, nema svo langur tími sje liðinn frá þeirri aðför að sennilegar líkur sjeu til að hagr skuldara geti hafa breyst til batnaðar á þeim tíma. — Í öllum þeim tilfellum, sem nú voru nefnd, hefir skuldareigandi sannað fjárþrot aðalskuldara, getuleysi hans til að greiða, og er sú sönnun auðvitað, svo sem sagt var, fullnægjandi, svo að skuldareigandi má eftir það fara að ábyrgðarmanninum. Hinsvegar hafa sumir haldið því fram, að skuldareigandi megi því aðeins fara að ábyrgðarmanni, að hann hafi sannað fjárþrot skuldara, því að einfaldur ábyrgðarmaður ábyrgist aðeins, að skuldari sje fullveðja, geti greitt, sje svo efnum búinn, að hann eigi fyrir greiðslunni, í eindaga. Kenning þessi kemur einnig fram í sumum dómum lyd.¹⁰⁾,

9) Sbr. d. í dómas. VI 441.

10) Sbr. d. í dómas. VI 441.

en er vafalaust röng sem almenn regla. Jafnvel, þá er um ábyrgð á gildum skuldum er að tefla, virðist kenningin hæpin. Að vísu er það langalgengast, að fjárprot skuldara valdi því, að fara þarf að ábyrgðarmanni. En í loforði ábyrgðarmanns er engin átylla fyrir því, að fjárprot skuldara sjeu það eina, sem hann ábyrgist. Tilgangi ábyrgðarsamningsins virðist ekki náð, nema ábyrgðarmaðurinn ábyrgist ávalt, þá er ómögulegt er að fá greiðsluna hjá aðalskuldara, hvort sem fjárprot eða annað veldur ómöguleikanum. Því verður að telja, að skuldareigandi, sem sannar t. d. að aðalskuldari sje farinn af landi burt með allar eignir sínar, án þess hægt sje að komast fyrir, hvar hann sje niður kominn, megi krefja ábyrgðarmanninn um ábyrgðina. Sama gildir, ef aðalskuldari er sýknaður með dómi af kröfu skuldareiganda vegna vantandi sannana fyrir kröfunni. Ef um ábyrgð á ógildum »skuldum« er að tefla, og sú ábyrgð er gild samkvæmt því sem áður er sagt, þá er ljóst, að ábyrgðarmaður ábyrgist ekki aðeins fjárprot »skuldara«. Skuldareigandi má þá fara að einföldum ábyrgðarmanni jafnskjótt sem hann hefir árangurslaust reynt að fá greiðsluna hjá aðalskuldara.

Þá er næst að athuga, hvernig leysa á úr því, hvort tiltekin ábyrgð sje einföld ábyrgð eða sjálfskuldarábyrgð. Ef um ábyrgð á skuldum er að tefla, er ábyrgðin einföld ábyrgð, nema öðruvísu sje um samið eða lögstandi öðruvísu til eða venja. Samningsákvæði um sjálfskuldarábyrgð getur verið sett í ábyrgðarsamninginn berum orðum, t. d. »ábyrgist einn fyrir báða

(alla) og báðir (allir) fyrir einn« eða »sem sjálfs-skuldarábyrgðarmaður«, eða falist í orðalagi samningsins (þegjandi ákvæði)¹¹⁾. Ef vafi leikur á, hvernig skilja eigi orð samningsins, verður að telja að einföld ábyrgð sje, en ekki sjálfskuldar. Laga-ákvæði um að ábyrgð sje sjálfskuldarábyrgð, er í 87. gr. vl. 13. jan. 1882 um ábyrgð, sem rituð er á víxilinn og nefnd er »borgun« (»sem borgunarmaður«); sjá einnig 31. gr. skl. 12. apr. 1878. Meðal kaupmanna er ef til vill venja, að ábyrgð í kaupmannaviðskiftum sje sjálfskuldarábyrgð. Um ábyrgð á öðrum greiðslum, sem tiltekna-
rar eru eftir tegund, verður að líkindum farið eftir sömu reglum, sem um ábyrgð á skuldum. Ábyrgð á einstaklega tilteknum greiðslum er aftur á móti talin sjálfskuldarábyrgð, nema öðruvisi sje um samið. Sama máli gegnir um ábyrgð á öðrum athöfnum eða athafnaleysi aðalskuldara, og má skuldareigandi því fara beint að ábyrgðarmanni í eindaga, nema ábyrgðarmaður hafi áskilið sjer að vera einfaldur ábyrgðarmaður.

3. Skilyrði ábyrgðarskuldbindingarinnar er »aðalskuldin«, athöfn sú eða athafnaleysi, sem ábyrgð er tekin á. Hver aðalskuldin er, fer eftir samningum ábyrgðarmanns og skuldareiganda. Ef vafi leikur á því, hvernig skilja eigi samningana, eða þeir eru ófullkomnir, þá verður að skýra þá og fylla samkvæmt almennum skýringarreglum samninga.

a. Ef ábyrgð er tekin á kröfurjettar-

11) Sbr. d. í dómas. VII 350, V 218, VI 441.

skuldbindingum, gildum eða ógildum, svo sem tíðkanlegast er, þá verður að skera úr því hvaða skuldbindingum ábyrgð er tekin á. Ef A t. d. ábyrgist »það, sem B, sem er að stofna verslun, kynni að fá að láni eða í umboðssölu hjá C kaupmanni«¹²⁾, þá tekur ábyrgðin til allra skuldbindinga B gagnvart C útúr þessum kaupmannaviðskiftum þeirra, en ekki til annara skulda, sem C kann að eiga eða eignast á hendur B. Ef maður ábyrgist »1 árs húsaleigu« annars manns, þá ábyrgist hann aldrei meira en 1 árs leigu, þó leigutaki skuldi margra ára leigu, en hinsvegar ábyrgist ábyrgðarmaður fulla eins árs leigu, jafnvel þó leigutaki hafi greitt fyrstu ársleiguna með skilum, eða nokkuð af húsaleigunni sje forgangsskuld í þrotabúi leigutaka. Ef hreppstjóri ábyrgist fyrir hönd hrepps sins jarðarafgjöld manns »meðan hann þarfnast styrks af sveit«¹³⁾, þá ábyrgist hreppurinn öll jarðarafgjöld mannsins meðan hann þiggur af sveit en ekki fyrir þann tíma, sem á undan er genginn og á eftir fer. — Ábyrgðarmaður ábyrgist að jafnaði aðeins ólögleg vanskil aðalskuldara, nema öðruvisi sje til skilið.

b. Ef maður tekur ábyrgð á rjettarbrotum, sem annar maður kunni að vinna, þá ábyrgist hann venjulega aðeins þau rjettarbrot, sem ólögmæt eru og saknæm, en ekki þau rjettarbrot, sem samkvæmt almennum ábyrgðarlögum eru undanskilin ábyrgð (lögmæt eða ósaknæm eða vinnandi ósakhæfur, þá er hann vann verkið).

12) Sbr. d. í dómas. VI 441.

13) Sbr. d. í dómas. III 88.

c. Ef maður ábyrgist nærveru manns, t. d. nærveru sakamanns, þá er hann á að taka út hegningu, þá ábyrgist ábyrgðarmaður venjulega aðeins flóttu mannsins og aðrar orsakir, sem hann á sök á, en ekki fjarveru, sem afsakanleg er að lögum, nema sjerstaklega sje til skilið.

4. **Skuldbinding ábyrgðarmanns** fer eftir samningi hans og skuldareiganda. Upphæð sú, sem ábyrgðarmanni ber að greiða, má vera hærri eða lægri en upphæð aðalskuldar. En ávalt er heldur ólíklegt, að ábyrgðarmaður hafi skuldbundið sig til að greiða meir en aðalskulдина, og þarf því nokkurnveginn skýlaus ákvæði í samningnum til þess að svo verði talið. Ef ábyrgðarsamningurinn er ógreinilegur eða ófullkominn um þetta eða önnur atriði, þá er oft mjög vafasamt um skuldbindingu ábyrgðarmannsins.

a. Ef ábyrgð er tekin á skuld, verður að telja, að ábyrgðarmanni beri að greiða upphæð skuldarinnar, nema öðruvísi sje um samið. Ábyrgðarmaður ábyrgist ekki *vexti* af skuldinni, þó aðalskulðara beri að greiða vexti, nema samningarstandi svo til. En þess verður vel að gæta, að skuldareigandi á rjett á að líta svo á, að ábyrgðarmaður ábyrgist einnig vextina, ef hann (ábyrgðarmaður) tekst á hendur ábyrgð á skuld, sem hann veit að vexti á að greiða af, án þess að gera fyrirvara um vextina. *Málskostnað* skuldareiganda í máli, sem hann höfðaði gegn aðalskulðara til greiðslu aðalskulðinni, ábyrgist sjálfskulðarábyrgðarmaður ekki, því að skuldareiganda var frjálst að sleppa aðalskulðara alveg og höfða mál beint gegn ábyrgðarmanni. En einfaldur ábyrgðarmaður ábyrg-

ist allan nauðsynlegan kostnað skuldareiganda í sliku máli gegn aðalskuldara, því að málssókn er venjulega og eðlilega leiðin til að staðreyna, að greiðslan fáið ekki hjá aðalskuldara, en sú staðreynd er skilyrði þess, að skuldareigandi geti farið að ábyrgðarmanninum. Sama máli sem um málskostnað, gegnir um *dráttarvexti*, sem falla á aðalskuldara samkv. ts. 27. maí 1859 2. gr. eða 38. gr. viðskl. 1911: Sjálfskuldarábyrgðarmanni er ekki skylt að greiða þá, nema sjerstaklega sje til skilíð. Einfaldur ábyrgðarmaður ábyrgist hinsvegar nauðsynlega dráttarvexti, þ. e. dráttarvexti, sem venjulega og eðlilega leiða af málssókn, en skuldareigandi getur ekki látið dráttarvexti hlaðast á ábyrgðarmann, með því að láta aðför hjálíða óþarflega lengi eða því¹⁴⁾. Ef samið er um dráttarvexti t. d. frá gjalddaga, eða hærri dráttarvexti en lög heimila, þá gegnir sama máli. Sjálfskuldarábyrgðarmaður ábyrgist þá ekki, nema hann ábyrgist almenna vexti samkvæmt framansögðu eða hafi ábyrgst dráttarvextina sjerstaklega, en einfaldur ábyrgðarmaður ábyrgist umsamda dráttarvexti eftir sömu reglum, sem lögákveðna.

b. Ef maður ábyrgist aðrar greiðslur en skuld, þá verður að telja að skylda ábyrgðarmanns sje, að greiða andvirði greiðslunnar í peningum, nema öðruvísi sje um samið. Ábyrgðarmaður er ekki skyldur að greiða greiðsluna sjálfa, jafnvel þó hún sje tiltekin eftir tegund, nema samningar standi svo til.

c. Ef maður ábyrgist aðrar athafnir

14) Sbr. d. í dómas. III 371 og 388.

eða athafnaleysi en skuldargreiðslu eða aðrar greiðslur, þá er ábyrgðarskuldbindingin, nema öðruvisi sje samið, jafnvirði þess tjóns, sem skuldareigandi hefir af athöfninni eða athafnaleysinu. Ef maður ábyrgist nærveru sakamanns, og ekkert er tilskilið um upphæð ábyrgðarinnar, þá greiði ábyrgðarmaður sektir þær og aðrar verðgreiðslur til hins opinbera, sem sakamaðurinn var dæmdur að greiða, en ekki skaðabætur til einstaklinga, nema ábyrgð hafi verið tekin á þeim sjerstaklega. Ef ekki er hægt að meta tjónið til peninga og ekkert annað er við að styðjast um upphæð ábyrgðarskuldbindingarinnar, þá er rjett að tiltaka upphæðina í ábyrgðarsamningnum, því að annars á skuldareigandi á hættu, að ekki verði talið tiltækilegt að dæma ábyrgðarmanninum neina greiðslu.

IV.

Lok ábyrgðar.

1. **Vegna aðalskuldarinnar.** Þess var áður getið, að vel má vera að ábyrgð sje gild, þó engin gild aðalskuld sje. Af sömu ástæðum má vel vera, að ábyrgð standi óhöggud, þó aðalskuldin líði undir lok eða verulegar breytingar verði á henni. En sumpart er *tilgangur* ábyrgðarinnar einmitt að tryggja aðalskuldina, sumpart er aðalskuldin *for-senda* ábyrgðarinnar, og er því fyrirfram fremur líklegt að breytingar á aðalskuldinni hafi áhrif á gildi ábyrgðarinnar.

a. Það leiðir af *tilgangi* ábyrgðarskuldbind-

ingarinnar, að ábyrgðin fellur úr gildi, þá er aðalskuldinni er fullnægt. Tilgangi ábyrgðarskuldbindingarinnar er þá náð, án þess grípa hafi þurft til hennar sjálfrar. Ef aðalskuldinni er fullnægt að nokkru leyti, þá fellur ábyrgðin úr gildi að sama skapi. Þetta gildir fyrst og fremst, ef aðalskuldin er greidd (borguð). Ef aðalskuldari skuldar skuldareiganda fleiri skuldir en þá, sem ábyrgðin tekur til, þá fer eftir almennum reglum um borgun um það, hverja skuldina beri að telja greidda með tiltekinni greiðslu. Venjulega á ábyrgðarmaðurinn því engan rjett á að krefjast þess, að greiðslan sje látin ganga upp í skuld þá, sem hann ábyrgist, fram yfir aðrar. Ef þrotabúi aðalskuldara greiddi, verður skuldareigandi þó að jafnaði að skifta greiðslunni á skuldirnar eftir almennri skuldaröð gjaldþrotabúa. Nú er borgun aðalskuldara rift af þrotabúi hans samkvæmt ákvæðum gj.þrl. 13. apr. 1894, og má þá spyrja, hvort ábyrgð ábyrgðarmanns komi við það i gildi aftur. Það virðist ekki sanngjarnt samkvæmt eðli málsins. Því að til þess, að heimilt sje að rifta borgun aðalskuldara, útheimtið, að kröfuhafi hafi verið kunnugt um fjárþrot skuldara, sjá 22. sbr. 24. gr. gj.þrl. 13. apr. 1894, og hefir kröfuhafi því með framferði sínu átt sök á, að ábyrgðarmaður taldi sig lausan við ábyrgðina og hagaði ef til vill gjörðum sínum eftir því. — Þá fellur ábyrgðarskuldbinding úr gildi, ef aðalskuldin liður undir lok fyrir skuldajöfnuð. En ábyrgðarmaður getur ekki krafist þess, að aðalskuldari eða kröfuhafi neyti rjettar, sem þeir kunna að eiga á skuldajöfnuði. — Loks fellur ábyrgðarskuldbindingin úr gildi, þá er aðalskuldin fellur úr

gildi vegna viðtöku dráttar af hendi skuldareiganda. Í raun og veru ætti löglegt framboð greiðslunnar að vera fullnægjandi, því að ábyrgðarmaður ábyrgist ekki viðtöku kröfuhafa; þó er það vafasamt.

b. Ef aðalskuldin liður undir lok eða breytist svo, að verulegu máli skiftir um afstöðu ábyrgðarmanns, án þess að um sje að kenna atvikum, sem ábyrgð var tekin á, þá bregst venjulega veruleg *forsenda* loforðs ábyrgðarmanns, því að venjulega takast menn aðeins á hendur ábyrgð á vilja og getu aðalskuldara til þess að greiða skuld sína. Nú skulu athuguð nokkur aðaltilfellið þessu efni til skýringar.

a. Ef skuldareigandi gefur upp aðalskuldina, eða skuldareigandi og aðalskuldari koma sjer saman um að láta hana niður falla, þá liður skuldbinding ábyrgðarmanns jafnframt undir lok. Það skiftir ekki máli í þessu efni, þó skuldareigandi hafi jafnframt uppgjöfinni áskilið sjer aðgang að ábyrgðarmanni; ábyrgðarmaður getur þrátt fyrir það rift loforði sínu af því að veruleg *forsenda* þess brást. Nú koma málsaðilar sjer saman um, að aðalskuldin skuli aftur koma í gildi, eða skuldareigandi riftar uppgjöf skuldarinnar, t. d. af því að aðalskuldari fullnægði ekki skilyrðum uppgjafarinnar, og má þá spyrja hvort ábyrgðin komi jafnframt í gildi aftur. Að jafnaði verður að telja, að ábyrgðarskuldbindingin sje að fullu undir lok liðin og komi ekki í gildi aftur; framferði skuldareiganda dregur úr áhuga skuldara á að vera viðbúinn að greiða, og raskar þetta venjulega verulega áhættu ábyrgðarmanns, jafnvel þó aðalskuldin sje

siðar endurreist. En ef aðalskuldin er endurreist svo skömmu eftir uppgjöfina, að uppgjöfin getur ekki hafa haft nein áhrif á vilja eða viðbúnað aðalskuldara að greiða, þá má ábyrgðarmaður ekki rifta ábyrgðina.

β. Ef skuldareigandi og aðalskuldari gera með sjer s a m n i n g u m s k u l d i n a, þá fer eftir efni þess samnings um áhrif hans á skuldbinding ábyrgðarmanns.

1°. Ef samningurinn snertir hvorki efni nje aðila skuldarinnar, t. d. ef skuldari samþykkir vixil, sem kröfuhafi hefir gefið út, fyrir skuldinni, eða gefur út skuldabrjef handa skuldareiganda fyrir skuld, sem áður var munnleg, eða gefur út nýtt skuldabrjef í stað annars eldra, þá raskar það i engu skuldbinding ábyrgðarmanns, nema sjerstaklega sje tilskilið. — 2°. Ef samningurinn er i því fölginn, að nýr kröfuhafi kemur i stað þess, sem áður var, þá fer um samninginn sem um framsal aðalskuldarinnar. Ef framsal aðalskuldarinnar er heimilt á annað borð, þá má skuldareigandi jafnframt henni einnig framselja rjett sinn á hendur ábyrgðarmanni; skuldbinding ábyrgðarmanns stendur óhöggud, hvort sem um beint framsal er að tefla eða samning um nýjan kröfuhafa. — 3°. Ef samningurinn er i því fölginn, að nýr skuldari kemur i stað þess, sem áður var, þá má ábyrgðarmaður rifta ábyrgðarloforði sínu, því að skuldareigandi má vita, að ábyrgðarmann skiftir verulegu máli hver er skuldari aðalskuldarinnar, og ef hann samþykkir að skift sje um skuldara, þá hlýtur honum að vera ljóst, að hann brýtur verulega forsendu ábyrgðarmanns. — 4°. Nú

gera skuldareigandi og aðalskuldari samning um skuldina, og breyta með honum efni hennar, og fer þá eftir því, hver breytingin er. Ef breytingin er óveruleg eða jafnvel til hagsmuna ábyrgðarmanni, t. d. skuldin er færð niður, ákveðinn fyrri gjalddagi en áður var eða þvíuml., þá er ábyrgðarloforðið óhaggað af þeim samningi. En ef breytt er verulega til óhags ábyrgðarmanni, þá má hann rifta loforði sínu. Svo er ef kröfuhafi veitir aðalskuldara gjaldfrest án samþykkis ábyrgðarmanns¹⁵⁾. Nú er gjaldfresturinn feldur burt og hinn fyrri dagur verður aftur gjalddagi skuldarinnar, og stendur riftun ábyrgðarmanns samt, því að gjaldfresturinn veldur því, að aðalskuldari sjer ekki um að vera viðbúinn að greiða á hinum fyrri gjalddaga, og raskar það áhættu ábyrgðarmanns jafnvel þó aftur sje breytt til. Gjaldfrestur, sem tekinn er aftur þegar í stað eða svo snemma, að áhætta ábyrgðarmanns getur ekki hafa raskast, heimilar ábyrgðarmanni ekki að rifta loforði sínu. Sama sem um gjaldfrest virðist hljóta að gilda um samninga skuldareiganda og aðalskuldara um, að veð eða önnur forrjettindi skuldarinnar skuli niður falla. Slikir samningar raska áhættu ábyrgðarmanns, og heimila honum því að rifta ábyrgðinni, nema raskið sje eftir því sem á stendur óverulegt. Samningur skuldareiganda og skuldara um að bæta við skuldina eða auka skuldbinding skuldara á annan hátt heimilar ekki ábyrgðarmanni að rifta ábyrgðinni, en ábyrgðin er auðvitað algerlega óháð slíkri aukning skuldarinnar.

γ. Ef ábyrgðarmaður lofar ábyrgðinni

15) Sbr. d. í dómas. III 371 og 375.

áður en aðalskuldin er stofnuð, og aðalskuldin verður önnur en gert var ráð fyrir, þegar ábyrgðarsamningurinn var gerður, þá koma til greina samsvarandi reglur sem um samninga skuldareiganda og skuldara, sem rætt var um undir staflíð β. Það heimilar því ekki ábyrgðarmanni að rifta ábyrgðinni, að t. d. gjalddagi er settur fyrir en ráðgert var, eða upphæð aðalskuldar er stærri eða minni. Hinsvegar er það riftunarástæða, ef gjalddagi verður síðar eða veð eða ábyrgð minni en ráðgert var. Þess verður þó vel að gæta, að mest veltur á ábyrgðarsamningnum sjálfum, og má vera, að hann skeri úr um einstakar forsendur.

δ. Nú deyr skuldari og koma erfingjar hans í hans stað, ef þeir taka við arfi og skuldum, og er þá ábyrgðin óhöggð. Sama er ef setið er í óskiftu búi. Ennfremur gildir hið sama, þó erfingjar vilji ekki ábyrgjast skuldir búsins, og það reynist ónógt til þess að greiða með skuldirnar, því að ábyrgðarmaðurinn ábyrgist einmitt m. a. það tilfelli.

ε. Ef aðalkrafan fellur úr gildi af því að henni var ekki lýst í búi aðalskuldara eftir proklama, þá má sjálfskuldarábyrgðarmaður ekki rifta ábyrgð sinni, því að honum var innan handar að lýsa endurgjaldskröfu sinni í búinu og halda þannig rjetti sínum gagnvart því. En um einfalda ábyrgðarmenn er þess að gæta, að þeir eru einungis skyldir að greiða það, sem skuldareigandi getur ekki náð hjá aðalskuldara, og er það því veruleg forsenda loforðs þeirra, að skuldareigandi reyni í raun og veru að fá það, sem hægt er að fá hjá aðalskuldara, og eru þeir lausir við ábyrgðina ef

út af er brugðið¹⁶). — Ef aðalkrafan fýrnist, þá má jafnt sjálfskuldarábyrgðarmaður sem einfaldur ábyrgðarmaður rifta ábyrgðinni.

c. Að lögum sumra landa er ábyrgð enn fremur lokið, ef kröfuhafi gætir ekki rjettar síns á venjulegan hátt gegn aðalskuldara, þó slíkt framferði sje ekki eftir almennum reglum veruleg forsenda ábyrgðarinnar. Að íslenskum lögum verður ekki talið, að slíkt vangæsla af hendi kröfuhafa sje riftunarástæða ábyrgðarmanns fram yfir það, sem áður er sagt. Ef framferði — eða athafnarleysi — kröfuhafa er þess eðlis, að með því bregst veruleg forsenda ábyrgðarinnar eftir almennum reglum um forsendur, þá má ábyrgðarmaður rifta ábyrgðinni, sbr. það, sem sagt var undir staflð b. En ef vangæslan er ekki þess eðlis, þá er ábyrgðarmanni ekki heimil riftun, nema sjerstaklega sje til skilið. Samkvæmt þessu á kröfuhafi aðgang að ábyrgðarmanni, þó hann krefji ekki aðalskuldara eða ábyrgðarmann í gjalddaga aðalskuldarinnar, og hirði yfir höfuð ekkert um aðalskuldina jafnvel árum saman. Ekki týnir kröfuhafi heldur kröfu sinni gegn ábyrgðarmanni, þó hann vanræki að tilkynna honum, að aðalskuldari sje í vanskilum um aðalskuldina¹⁷). Annað mál er það, að kröfuhafi getur ekki með því að vangæta rjettar síns aukið skuldbinding ábyrgðarmanns, t. d. hlaðið á hann dráttarvöxtum um þann tíma, sem vanrækt var að

16) Sbr. Lassen Haandb. spec. D. 459. Sbr. þó EA-Formálab. 395.

17) Sbr. d. í dómas. VI 26.

krefja skuldarinnar¹⁸⁾). Jafnvel þó vangæsla kröfuhafa valdi beinu tjóni, með því að aðalskuldari verður ófullveðja eftir gjalddaga aðalskuldarinnar eða að öðru leyti enn ver staddur en hann var þá, þá á ábyrgðarmaður enga kröfu á hendur kröfuhafa út af því og engan rjett á að tjónið sje dregið frá ábyrgðarskuldinni.

2. Vegna atvika sem suerta ábyrgðarskuldbindinguna aðeins. Ábyrgð liður undir lok eftir sömu reglum sem aðrar skuldir, t. d. ef ábyrgðarmaður borgar það, sem honum ber. Ábyrgðarmaður má jafna kröfu, sem hann á á hendur kröfuhafa, og ábyrgðarskuldinni, ef almenn skilyrði skuldajafnaðar eru fyrir hendi. Ennfremur fer algerlega eftir almennum reglum um uppgjöf ábyrgðarkröfunnar, viðtökudrátt kröfuhafa o. s. frv. En um tímatak mörk ábyrgðar, uppsögn og fyrning skal þetta tekið fram sjerstaklega:

a. Nú eru tímatak mörk sett í ábyrgðarsamningi, og er þá oft vafasamt, hvernig þau ákvæði beri að skilja. Stundum merkir tímamarkið aðeins gjalddaga eða eindaga ábyrgðarskuldbindingarinnar, og kemur það þá ekki þessu máli við. Stundum takmarkar tímamarkið efni skuldbindingarinnar, t. d. ef maður ábyrgist leigu annars manns »frá 14. mai til 1. okt.« eða »fardagaárið 1913/14«, eða ef maður ábyrgist sjóðþurð gjaldheimtumanns »til 31. desember 1914« o. s. frv. Slík tímatak mörk koma ekki heldur því máli við, sem hjer ræðir um. En stundum takmarka tímamörkin gildi ábyrgðar, og er ábyrgðin þá undir lok liðin, ef kröfuhafi fer

18) Sbr. d. í dómas. III 388 og 371.

ekki að ábyrgðarmanni áður en tíminn er liðinn eða þegar sem hann er liðinn. — Þá er skera skal úr því, hvort tímatakmark ábyrgðarsamnings sje gjalddagi (eindagi), efnistakmark eða gildistakmark, þá verður að fara eftir almennum reglum um skýringu samninga. Að jafnaði verður tímatakmarkið ekki talið gildistakmark, nema það sje skýlaust tekið fram, að svo hafi verið til ætlast.

b. Stundum er svo tilskilið að ábyrgðarmaður skuli eiga rjett á að segja upp ábyrgð, og gegnir um uppsögn ábyrgðar líku máli sem um tímatakmarkanir. Ákvæði ábyrgðarsamnings um að segja megí upp ábyrgðinni merkir venjulega, að ábyrgðarmaður má setja efni ábyrgðarskuldbindingarinnar takmörk með uppsögn með eða án fyrirvara, t. d. ef maður ábyrgist það, sem öðrum manni verði lánað 'fyrst um sinn'. En stundum merkir uppsagnarákvæðið, að ábyrgðarmaður skuli aðeins vera bundinn við ábyrgð sína þangað til að hann segi henni upp með eða án fyrirvara, og er ábyrgðarmaður þá laus allra mála, ef kröfuhafi fer ekki að honum þegar eftir að sagt var upp, ef segja má upp án fyrirvara, eða áður en umsaminn fyrirvari uppsagnarinnar var liðinn.

c. Fyrning ábyrgðarskuldbindingar. Ábyrgð fyrnist að jafnaði á 4 árum, l. 14 20. okt. 1905 3. gr. 4°. Þó fyrnist ábyrgð á fjárskilum opinberra gjaldheimtumanna eða gjaldkera við opinberar stofnanir eða stofnanir einstakra manna á 10 árum, s. l. 3. gr. 4° sbr. 4. gr. 2°. Ákvæði þetta tekur til »gjaldkera« hvort sem er opinberrar stofnunar eða stofnunar einstakra manna, en til »gjald-

heimtumanna« því aðeins, að hann sje gjaldheimtumaður hins opinbera. Þessi mismunur ákvæðanna virðist vera alveg ástæðulaus, enda mun ekki hafa verið ætlast til að hann yrði, sbr. dönsku þýðingu laganna: »... offentlig eller privat Oppebørselsbetjent eller Kasserer...« En einsog lögin eru, virðist hann óhjákvæmilegur, sbr. nánar í kaflanum um fyrning skulda í almenna partinum. »Gjaldkeri« er sá maður, sem stendur fyrir útborgunum og tekur við innborgunum tiltekinnar stofnunar; »gjaldheimtumaður« er sá, sem innheimtir útieign stofnunarinnar hjá skuldunautum. Ennfremur fyrnist á 10 árum ábyrgðarkrafa, sem skuldabryjef er gert um eða dómur genginn eða sátt gerð um, þó því því að eins að skuldabryjefið sje útgefið, dómurinn genginn eða sáttin gerð eftir að ábyrgðarkrafan fjell í gjalddaga eða var orðin sjálfstæð skuldakrafa á annan veg, s. l. 4. gr. 1°. — Fyrningarfresturinn telst frá gjalddaga ábyrgðarkröfunnar án tillits til gjalddaga aðalkröfunnar. En ef gjalddagi ábyrgðarkröfunnar fer eftir uppsögn á henni eða aðalkröfunni af hendi kröfuhafa, þá telst fyrningarfresturinn frá þeim degi er ábyrgðarkrafan í fyrsta lagi gat orðið gjaldkræf fyrir uppsögn á aðalkröfunni. Ef um er að tefla ábyrgð á kröfu, sem fyrnist á 10 eða 20 árum, en ábyrgðarkrafan fyrnist samkvæmt framansögðu á 4 árum, þá telst sá fyrningarfrestur þó aðeins frá þeim degi er krafan á hendur ábyrgðarmanni varð gjaldkræf í raun og veru, jafnvel þó ábyrgðarkrafan hefði getað fallið fyr í gjalddaga fyrir uppsögn á aðalkröfunni; en jafnframt fyrnist ábyrgðarkrafan á 10 eða 20 árum frá þeim degi, er hún í fyrsta lagi hefði

getað orðið gjaldkræf vegna uppsagnar á aðalkröf-
unni, l. 1905 5. gr. 2. p. Ef um er að tefla ábyrgð
á lífeyriskröfu eða annari slíkri kröfu, sem er fölg-
in í rjetti til þess með vissu millibili að krefjast
fjárframlags, sem ekki getur talist afborgun af skuld,
þá telst fyrningarfresturinn frá þeim degi, er hin
fyrsta greiðsla fjell í gjalddaga, l. 1905 5. gr. 4. p.
Samkvæmt þessu ákvæði fyrnist ábyrgð á lífeyri og
þvilikum kröfum á 4 árum frá því er hin fyrsta
greiðsla fjell í gjalddaga, en lífeyrisrjetturinn o. s.
frv. fyrnist á 20 árum frá sama degi, og er þetta
ekki í samræmi við ákvæði laganna næst á undan
um kröfur, sem verða gjaldkræfar fyrir uppsögn.
Það er líka í sjálfu sjer óeðlilegt að ábyrgðarkrafa
sje að öllu jöfnu fyrnt áður en aðalkrafan er fyrnt,
enda mun ekki hafa verið ætlast til að ákvæðið
yrði þessa efnis, sbr. undirbúning laganna, norsku
lögin, sem höfð voru til fyrirmyndar, og dönsku
þýðingu laganna: »I samme Frist forældes Retten
efter Forløjte indgaaet for nogen saadan Fordring.«
— Um fyrning ábyrgðar skiftir ekki máli hvort á-
byrgðin er einföld eða sjálfsskuldarábyrgð. Fyrn-
ingarfresturinn er hinn sami og telst frá sama tíma,
l. 1905 5. gr. 3. p.

V.

Samband

ábyrgðarmanns og aðalskuldara.

Hjer verður fyrst að greina milli sambands ábyrgðarmanns og aðalskuldara áður og eftir að ábyrgðarmaðurinn hefir leyst til sín aðalskuldina.

1. Áður en ábyrgðarmaðurinn hefir fullnægt ábyrgðarskuldbindingunni. Nú verður að greina á milli eftir því hvort ábyrgðarmaður tókst ábyrgðina á hendur eftir beiðni aðalskuldara, eða án slíkrar beiðni.

a. Ef ábyrgðarmaður tekst á hendur ábyrgð, án þess aðalskuldari beiðdi þess, þá kemur ábyrgðin aðalskuldara í raun og veru ekki við, og er hann ábyrgðarmanni ekki skuldbundinn um neitt, fyrir það eitt, að hann tókst á hendur ábyrgðina.

b. Ef ábyrgðarmaðurinn hinsvegar tókst á hendur ábyrgðina fyrir beiðni aðalskuldara, þá má vera að af því risi rjettarsamband þeirra í milli. — Í fyrstu ber að athuga, að beiðnin er oft samningur ábyrgðarmanns og aðalskuldara um ábyrgðina, og fer þá um samband þeirra eftir þeim samningi, bæði um endurgjald fyrir ábyrgðina, kröfur ábyrgðarmanns á hendur aðalskuldara o. s. frv. — Hjer kemur að öðru leyti aðallega prent til athugunar: 1) Um rjett ábyrgðarmanns til endurgjalds fyrir ábyrgðina, hvort sem hún fellur á hann eða ekki, 2) um það, hvort ábyrgðarmaður má takmarka gildi ábyrgðarinnar

gagnvart aðalskuldara, og 3) um það, hvort hann á nokkra tryggingar- eða endurgjaldskröfu á hendur aðalskuldara, áður en hann hefir leyst til sín aðalskuldina.

a. Stundum fylgir beiðninni um ábyrgð eða felst í henni loforð um endurgjald fyrir ábyrgðina, og fer þá eftir því loforði. Að öðrum kosti á ábyrgðarmaður að jafnaði ekki rjett á neinu endurgjaldi frá skuldara fyrir að takast á hendur ábyrgð fyrir hann. Þó er svo talið, að innkaupsumboðsmaður (Kommissionær), sem ábyrgist innkaupið, eigi rjett á endurgjaldi fyrir ábyrgðina (»del credere Provision») án þess sjerstaklega sje til skilið.¹⁾

β. Ábyrgðarmaður er að sjálfsgöðu ekki skyldur að halda áfram ábyrgðinni takmarkalaust. Ef ábyrgðinni er fyrirfram settur tiltekinn tími, þá er ábyrgðarmaður ekki skyldur að ábyrgjast lengur en til lokadags þess tíma. Ef enginn tími var tiltekinn, þá má ábyrgðarmaðurinn segja aðalskuldara upp ábyrgðinni. En auðvitað er ábyrgðarmaður ekki fyrir það laus við ábyrgð þá, sem hann hefir tekist á hendur, gagnvart kröfuhafa. Mætti því svo virðast sem gjalddagi eða uppsagnarrjettur væri ábyrgðarmanni til litils gagns. Svo er þó ekki. Án gjalddaga eða uppsagnarrjettar væri það ekki á valdi ábyrgðarmanns að ráða neinu verulega um hve lengi ábyrgðin stæði; en með gjalddaga eða uppsagnarrjetti ábyrgðarmanns, er honum þó í lófa lagið að skjóta loku fyrir sambandið. Sú leið, sem

1) Lassen Haandb. Spec. D. 423.

ábyrgðarmanni þá ávalt er heimil, er að greiða kröfuhafa ábyrgðarskuldina og fara síðan að aðalskuldara samkvæmt þeim reglum sem skýrt verður frá undir staðlið 2. Viða eru ábyrgðarmanni enn fremur aðrar beinni leiðir heimilar. Samkv. dönsku lögum Chr. V. 1—23—15 og norsku lögum Chr. V. 1—21—15, má ábyrgðarmaður i gjalddaga krefjast þess, að aðalskuldari greiði sjer upphæð þá, sem hann ábyrgist, ef kröfuhafa er ekki greidd hún, svo að ábyrgðin falli ekki á ábyrgðarmann. Ákvæði þessi hafa þó ekki verið lögleidd hjer á landi og ekki hafa heldur verið sett nein samsvarandi ákvæði, en án beinnar lagaheimildar verður ábyrgðarmanni ekki talinn frekari rjettur, en áður var nefndur.

γ. Þá má loks spyrja, hvort ábyrgðarmaður eigi nokkra tryggingarkröfu á hendur aðalskuldara, ef aðalskuldari verður fjárþrota eða jafnvel gjaldþrota, áður en ábyrgðin er greidd. Eins og áður er getið, á ábyrgðarmaður ekki heimting á að kröfuhafi fari að aðalskuldara, og ekki er hann heldur skyldur að tilkynna ábyrgðarmanni vanskil aðalskuldara nje krefja hann um ábyrgðina. Ef nú kröfuhafi hefst ekki að, þá er aðalskuldari verður fjárþrota eða gjaldþrota, þá getur svo farið að ekkert verði upp úr aðalskuldara að hafa til greiðslu á endurgjaldskröfu ábyrgðarmanns, þá er til hans kasta kemur. Um þetta efni eru engin lög sjerstakleg fyrir alla ábyrgðarmenn, og er því efasamt að þeim verði heimiluð nein tryggingarkrafa. Þó leiðir það af almennum reglum um kröfur á hendur gjaldþrota mönnum, að ábyrgðarmaður, sem áður en hann leysir til sín aðalkröfuna á endurgjalds-

kröfu á hendur aðalskuldara, ef hann síðar verður að fullnægja ábyrgðarskuldbindingu sinni, má krefja þrotabú aðalskuldara um þessa skilorðsbundnu kröfu, og verður honum þá úthlutað eftir almennum reglum og það, sem úthlutað var, geymt honum og greitt, ef skilyrði kröfu hans kemur fram, þ. e. ef hann á sínum tíma verður að leysa til sín aðalskuldina. Þó verður ábyrgðarmanni engu úthlutað, ef kröfuhafi hefir lýst aðalkröfunni í búið, því að búinu er ekki skylt að úthluta sömu kröfunni nema einu sinni. Enn fremur má hver víxilframseljandi krefjast tryggingar hjá fyrri framseljendum, útgefanda eða samþykkjanda, ef samþykki reynist ótrygt (fjárprot eða gjaldprot samþykkjanda), vl. 13. jan. 1882 26. gr., en hjer ræðir ekki um eiginlega ábyrgð. Þá er öðruvisi stendur á, er ábyrgðarmanni aðeins kostur að greiða kröfuhafa ábyrgðarskuldbindinguna og krefja síðan aðalskuldara samkvæmt þeim reglum, sem nú verður skýrt frá.

2. Eftir að ábyrgðarmaður hefir fullnægt ábyrgðarskuldbindingunni. Þá má spyrja, hvort ábyrgðarmaður eigi endurgjaldskröfu á hendur aðalskuldara fyrir það, sem hann hefir greitt vegna ábyrgðarinnar. Nú verður aftur að greina milli ábyrgðar, sem ábyrgðarmaðurinn tókst á hendur óbeiðð af aðalskuldara, og ábyrgðar, sem hann tókst á hendur fyrir beiðni aðalskuldara.

a. Ef ábyrgðarmaður tókst á hendur ábyrgðina án beiðni aðalskuldara, þá er ekki um annan grundvöll endurgjaldskröfu að tefla, en það eitt, að hann leysti til sín ábyrgðina. Með því hefir hann fullnægt skyldu aðalskuldara innan tak-

marka ábyrgðarinnar; ábyrgðarmaður verður fyrir útgjöldum, sem hann í raun rjettri á ekki að bera, en aðalskuldari verður laus við skuld, sem hann í raun rjettri á að greiða. Þessum ójöfnuði verður einungis afstýrt með því að veita ábyrgðarmanni endurgjaldskröfu á hendur aðalskuldara um þá upphæð, sem hann hefir greitt kröfuhafa, þó aðeins að því leyti sem skyldu aðalskuldara var fullnægt með greiðslunni. Bein lög um þetta efni eru engin. Fyrnl. 14 20. okt. 1905 3. gr. 4°, gera ráð fyrir að ábyrgðarmaður eigi endurgjaldskröfu á hendur aðalskuldara, en verið getur, að ákvæðið eigi aðeins við endurgjaldskröfu þá, sem rætt verður um undir staflíð b. VI. 13. jan. 1882 63. gr. veita milligöngumanni (greiðanda víxils án áskorunar af hálfu útgefanda eða framseljanda) víxilrjett gegn víxilskuldurum, ef honum er seldur víxillinn í hendur með áritaðri kvittun, en hjer ræðir ekki um innlausn ábyrgðarmanns. Samt sem áður verður að telja regluna um endurgjaldsrjett ábyrgðarmanns lög, því að hún kemur vel heim við grundvallarreglu laganna um að engin breyting skuli verða á fjárhagsskiftingunni manna á milli, án þess fullnægjandi lagaástæða sje til þess, enda virðast dómstólarnir hallast að henni.¹⁾ Þó fær ábyrgðarmaður að jafnaði engan rjett gegn aðalskuldara, ef framsal kröfu þeirrar, sem ábyrgð var tekin á, er óheimilt; endurgjaldskrafan er sem sje í raun og veru aðalkrafan í höndum ábyrgðarmannsins —

2) Sbr. ennfr. EA Formálab. 277—278.

ábyrgðarmaðurinn verður kröfuhafi í stað fyrri kröfuhafa, þá er hann leysir til sín ábyrgðina.

Endurgjaldsrjettur ábyrgðarmanns er í því fölginn, að hann má krefja aðalskuldara um þá upphæð, sem hann greiddi kröfuhafa, þó aðeins að því leyti sem skuld aðalskuldara var fullnægt með greiðslunni. Krafa ábyrgðarmanns er því engin, ef aðalskuldari var ekki að lögum skyldur að greiða »skuld« þá, sem ábyrgð var tekin á, því að, þá er svo stendur á, þá hefir ábyrgðarmaður ekki leyst aðalskuldara undan neinni skuldbinding með greiðslu sinni, og aðalskuldari hefir ekki auðgast neitt á kostnað ábyrgðarmanns. Sama máli gegnir um ábyrgð á athöfnum eða athafnaleysi, t. d. á nærveru manns. Ennfremur getur ábyrgðarmaður ekki krafist aðalskuldara um málskostnað, sem hann hefir orðið útlagur um í máli gegn honum út af ábyrgðinni, nje annan kostnað, sem fallið hefir á hann vegna þess að hann greiddi ekki ábyrgðina af fúsum vilja, t. d. hærri vexti en aðalskuldari átti að greiða. Loks á hann auðvitað aðeins kröfu um endurgjald fyrir það, sem hann hefir greitt, jafnvel þó aðalskuldin hafi í raun og veru verið hærri, eða aðalskuldari hafi verið leystur undan allri skuldbinding, gegn því að ábyrgðarmaður greiddi nokkurn hluta hennar. — Innan þessara takmarka er hinsvegar endurgjaldskrafa ábyrgðarmanns að efni eins og aðalkrafan. Ef t. d. ábyrgð er tekin á löggildri kröfu án takmörkunar og ábyrgðarmaður greiðir ábyrgðina að fullu svo að aðalskuldari er algjörlega leystur undan skuldinni gagnvart aðalkröfuhafa, þá er ábyrgðarmaður að jafnaði kominn í stað aðalkröfuhafa og nýtur endurgjaldskrafan sömu rjettinda,

sem aðalkrafan naut. Ef veð er fyrir kröfunni, þá fær ábyrgðarmaður það veð, hvort sem það var sett áður en ábyrgð var tekin á kröfunni eða eftir það. En ef kröfuhafi gaf skuldara upp veðið áður en ábyrgðarmaður leysti ábyrgðina til sín, þá fær ábyrgðarmaður ekki veðið, jafnvel þó það hafi verið sett áður en ábyrgðin var tekin. Endurgjaldskrafa ábyrgðarmanns er að efni einsog aðalkrafan, á þeim tíma, er ábyrgðarmaður greiðir hana. Ef aðalskuldin er skuldabryfsskuld, þá fær ábyrgðarmaður skuldabryfsrjett. Hinsvegar verður að telja, að ábyrgðarmaður víxils, sem leysir til sín víxilinn, fái því að eins víxilrjett, að víxillinn sje framseldur honum, sbr. 63. gr. vl. 13. jan. 1882 og það, sem áður var sagt um milligöngumenn. Ef lögtaksrjettur fylgir kröfunni, þá fær ábyrgðarmaður lögtaksrjettinn, sbr. l. 29, 16. des. 1885 2. gr. Hinsvegar fær ábyrgðarmaður ekki rjett gegn öðrum ábyrgðarmönnum kröfunnar, nema samkvæmt þeim reglum, sem síðar verður skýrt frá um samábyrgðarmenn, eða um »bakábyrgð« sje að tefla (ábyrgðarmaður er ábyrgðarmaður ábyrgðarmannsins, sem greiddi kröfuna), því að aðrir ábyrgðarmenn hafa ekki auðgast á kostnað þess, sem greiddi.

b. Einsog áður er getið, fær ábyrgðarmaður ekki ávalt endurgjaldskröfu á hendur aðalskuldara fyrir það eitt að hann fullnægði ábyrgðininni, og stundum er endurgjaldskrafa sú, sem hann fær, ekki fullnægjandi. Loks orkar endurgjaldskrafan oft tvímælis í ýmsum efnum. Ábyrgðarmann skiftir því mjög máli, ef hann getur krafist endurgjalds fyrir aðrar staðreyndir. Hjer kemur fyrst til greina framsal aðalkröfunnar af hendi kröfuhafa í

hendur aðalskuldara. Ábyrgðarmaður má krefjast þess, að kröfuhafi fremselji honum aðalkröfuna og færast undan að leysa hana til sín að öðrum kosti. Ábyrgðarmaður, sem krafan hefir verið framseld, nýtur sama rjettar sem aðrir framsalshafar: Hann er kröfuhafi með sama rjetti og sömu takmörkunum sem aðalkröfuhafi. Nú er enginn vafi á heimild hans til að krefja aðalskuldara, og hann má krefja aðalskuldara um kröfuna að fullu, jafnvel þótt hann hafi fullnægt ábyrgð sinni með einhverjum samningum við kröfuhafa, sem minna eru virði en aðalkrafan. Hinsvegar á ábyrgðarmaður ekki neina kröfu á hendur aðalskuldara fyrir framsalið, ef aðalskuldari var ekki að lögum skyldur að fullnægja »skuldinni«, eða ef ekki var um neina fjárgreiðslu að tefla. Og ábyrgðarmaður getur ekki krafist aðalskuldara um kostnað, vexti eða önnur útgjöld sín fram yfir aðalskuldina.

c. Þá má loks spyrja, hvort ábyrgðarmaður á frekari endurgjaldsrjett, en um er rætt undir stafliðunum a og b, vegna þess, að hann tókst á hendur ábyrgðina fyrir beiðni aðalskuldara eða með vilja hans og vitund.³⁾ Beiðni aðalskuldara verður nú samkvæmt almennum samningsreglum vafalaust að skilja sem þegjandi loforð aðalskuldara um að endurgjalda ábyrgðarmanni það, sem hann verður neyddur til að gjalda vegna ábyrgðarinnar. Ábyrgðarmaður, sem tekst á hendur ábyrgðina fyrir beiðni aðalskuldara, á því vegna beiðninnar — hvað sem öðru liður — endurgjaldskröfu á hendur honum, og fer endurgjaldskrafan

3) Sbr. Lassen Haandb. spec. D. 430—435.

eftir því, sem talið verður að felist í beiðninni samkvæmt almennum skýringarreglum. Hann má að jafnaði krefjast alls þess, sem hann varð að greiða vegna ábyrgðarinnar. Hann getur því krafist endurgjalds, jafnvel þó aðalskuldara hafi ekki borið nein skylda að lögum til að greiða aðal-»skuldina«, og þó ekki hafi verið tekin ábyrgð á fjárgreiðslu, heldur t. d. nærveru »skuldara«. Ennfremur getur ábyrgðarmaður krafist, ekki aðeins skuldarupphæðarinnar, heldur og endurgjalds á nauðsynlegum kostnaði við greiðsluna og öðrum nauðsynlegum útgjöldum eða aukagreiðslum, sem hann hefir haft fyrir ábyrgðina. Hinsvegar getur hann ekki krafist endurgjalds á því, sem honum var ekki nauðugur einn kostur að greiða vegna ábyrgðarinnar. Ábyrgðarmaður getur því ekki krafist þess, að aðalskuldari endurgjaldi málskostnað í máli, sem kröfuhafi hefir höfðað gegn ábyrgðarmanni til fullnægingar ábyrgðinni, nema aðalskuldara hafi verið um að kenna, að til málssóknar kom. Ekki á hann heldur rjett á endurgjaldi á dráttarvöxtum, sem hann hefir bakað sjer til handa kröfuhafa. Endurgjaldskrafan er venjuleg peningakrafa; ábyrgðarmaður á ekki rjett á vöxtum af henni, þó aðalskuldari hafi átt að svara vöxtum af aðalskuldinni; krafan er ekki skuldabrjefskrafa, þó skuldabrjef hafi verið útgefið um aðalkröfuna; ábyrgðarmaðurinn fær ekki forrjettindi aðalkröfunnar, t. d. forgangsrjett í þrotabúi eða dánarbúi, lögtaksrjett, og ekki heldur veðrjettindi eða ábyrgðarrjett gegn öðrum ábyrgðarmönnum. — Skilyrði þess að beiðni um ábyrgð skuldbindi aðalskuldara gagnvart ábyrgðarmanni einsog nú var skýrt frá, er að hún fullnægi

almennum skilmálum um gildi þegjandi loforða, t. d. um fjárræði aðalskuldara (beiðanda), forsendur o. s. frv.

d. Ábyrgðarmanni ber að tilkynna aðalskuldara að hann hafi leyst til sín aðalskuldina. Vanræki ábyrgðarmaður þessa tilkynningu, og aðalskuldari greiðir því kröfuhafa kröfuna á ný, þá týnir ábyrgðarmaður endurgjaldsrjetti sínum gegn aðalskuldara, en krefja má hann kröfuhafa um það, sem aðalskuldari greiddi honum.

e. Um lok endurgjaldskröfunnar fer eftir almennum reglum. Hún fyrnist að jafnaði á 4 árum frá gjalddaga, en er þó jafnan dómtæk eins lengi eins og innleysta krafan mundi verið hafa, fyrnl. 14, 20. okt. 1905 3. gr. 4°.

VI.

Margir ábyrgðarmenn.

Samábyrgðarmenn.

1. Nú eru fleiri en einn ábyrgðarmaður sömu skuldar, athafnar eða athafnaleysis, og hafa þeir ekki tekist á hendur ábyrgðina í fjelagi, þá fer um hvern þeirra einsog segir hjer að framan um einn ábyrgðarmann. Kröfuhafi á ábyrgðarrjett gegn hverjum þeirra, og fer sá rjettur algjörlega eftir samningi kröfuhafa og ábyrgðarmanns. Slikir ábyrgðarmenn koma hver öðrum ekkert við; þeir eiga enga endurgjaldskröfu hver gagnvart öðrum,

og enginn þeirra getur visað á annan um greiðslu nokkurs hluta aðalkröfunnar.

2. Ef fleiri menn en einn takast á hendur ábyrgð í fjelagi, þá eru þeir nefndir samábyrgðarmenn. Ábyrgðarmenn takast á hendur ábyrgð í fjelagi ávalt þá er hver gjörir ráð fyrir öðrum, svo að ábyrgð eins er forsenda ábyrgðar annars. Ábyrgð samábyrgðarmanna getur jafnt verið almenn ábyrgð sem sjálfskuldarábyrgð, og fer um það eftir sömu reglum sem um ábyrgð eins manns. En vegna fjelagsskaparins gilda um samábyrgð í ýmsum efn-um sjerstakar reglur, og ýmsar spurningar rísa út af henni, sem ekki koma til um eins manns ábyrgð.

a. Ábyrgð eins samábyrgðarmanns er veruleg forsenda ábyrgðar hinna. Ef færri ganga í ábyrgð en til var skilið í fyrstu, og kröfuhafi var kunnugt um það, þá mega hinir því að jafnaði rífta loforði sínu. Og ef kröfuhafi gefur upp ábyrgðarkröfu sína á hendur einum samábyrgðarmanna, þá mega hinir segja sig undan ábyrgðinni. Landsfjrdómurinn virðist þó ekki fallast á þessa skoðun.¹⁾

b. Stundum er allmiklum vafa bundið, hvort kröfuhafi má krefja hvern samábyrgðarmann um alla kröfuna eða einungis um tiltölulegan hluta hennar eftir tölu ábyrgðarmanna og upphæð kröfunnar. Ef kröfuhafi má krefja hvern ábyrgðarmann um alla skuldina, er ábyrgðin kölluð samstakleg²⁾ (solidarisk), en annars einstakleg; ef kröfuhafi verður fyrst að reyna að ná tiltölulegum hluta hjá hverjum á-

1) Sbr. d. í dómas. III 325.

2) Sjá l. 29, 16. nóv. 1907, t. d. 2. og 5. gr.

byrgðarmanni, en má krefja hina um það, sem ekki fæst hjá einum eða fleiri, þá er ábyrgðin aðallega einstakleg, en til vara samstakleg.

Að eðli málsins virðist flest mæla með því, að ábyrgð sje talin samstakleg, nema öðruvísi sje til skilið, því að venjulega fá menn marga ábyrgðarmenn til þess að auka trygginguna, en einstakleg samábyrgð rýrir trygginguna oft, fremur en eykur. Samt sem áður má telja, að hjer á landi sje rjettarvenja, að ábyrgð samábyrgðarmanna sje því að eins samstakleg að sjerstaklega sje um samið, t. d. »ábyrgjast allir fyrir einn og einn fyrir alla«, »með samstaklegri ábyrgð«, »solidarískt«, »in solidum«. Það verður ekki einu sinni talið að samábyrgðarmenn ábyrgist aðallega einstaklega, en til vara samstaklega, nema sjerstaklega sje til skilið. Ef ekkert er tekið fram í ábyrgðarsamningnum um þetta efni og ekkert verður leitt af orðum eða efni samningsins eða samningsatvikum um það, þá verður að telja að ábyrgðin sje einstakleg. Ábyrgist þá hver einstakur aðeins tiltölulegan hluta aðalkröfunnar eftir upphæð kröfunnar og tölu ábyrgðarmanna. Stundum er þó tiltekin önnur tiltala, t. d. $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{4}$ og $\frac{1}{2}$ eða 2000, 3000 og 5000. Ef aðalskuldari borgar nokkuð upp í kröfuna, þá dregst það jafnt frá öllum ábyrgðarmönnum, jafnvel þó tiltalan sje ákveðin með tilteknum upphæðum, nema sýnilegt sje, að til hafi verið ætlast að upphæðirnar væru óháðar afborgunum.

c. Loks verður að athuga, hvort ábyrgðarmaður, sem greitt hefir aðalskuldina, á endurgjaldskröfu á hendur samábyrgðarmönnum sínum um allt það, sem hann hefir greitt, eða nokkuð þess.

Ef ábyrgðin er einstakleg, er enginn vafi á, að ábyrgðarmaður, sem greitt hefir sinn hlut aðeins, á enga kröfu á hendur samábyrgðarmönnum. Ef hann greiddi meira en honum bar skylda til, þá á hann ef til vill aðgang að samábyrgðarmanni um það, samkvæmt reglunum um það, er maður leysir til sín skuld annars manns, en ekki vegna samábyrgðarinnar. Ef ábyrgðin er samstakleg, mælir hinsvegar mjög margt með endurgjaldsrjetti: Kröfuhafi hefir áskilið sjer rjett til að fara að þeim samábyrgðarmanna, sem hann kys, sjer til tryggingar eingöngu, en ekki haft fyrir augum samband ábyrgðarmannanna innbyrðis; þessi rjettur kröfuhafa kemur hinsvegar mjög ójafnt niður á samábyrgðarmönnum, ef sá, sem gengið er að, á engan endurgjaldsrjett á hendur hinum. Að visu eru engin lög, sem heimila neinn endurgjaldsrjett; fyrnl. 14, 20. okt. 1905 3. gr. 4° gerir ráð fyrir að samábyrgðarmaður eigi stundum endurgjaldsrjett á hendur samábyrgðarmanni, en segir ekki fyrir um hvenær hann á endurgjaldsrjettinn. Hinsvegar eru nokkuð margir dómar³⁾, sem heimila samábyrgðarmönnum með samstaklegri ábyrgð endurgjaldsrjett hverjum gagnvart öðrum, svo að telja má að reglan sje alment viðurkend. Samkvæmt þessu má samábyrgðarmaður, sem leysir til sín aðalkröfuna, krefja hvern samábyrgðarmanna sinna með samstaklegri ábyrgð, sem hann kys, um kröfuna að frádregnum sínum ábyrgðarhluta. Sá ábyrgðarmaður má aftur krefja hina, og svo koll af kolli, þangað til hver hefir greitt sinn hluta. — Endurgjaldskrafa þessi fyrnist

3) Sjá d. í dómas. III 325 og 371.

á 4 árum frá innlausnardegi, en er þó jafnan dóm-
tæk eins lengi einsog innleysta krafan mundi hafa
verið, fyrnl. 14, 20. okt. 1905 3. gr. 4°.

VII.

Ýmsar ábyrgðartegundir.

Aður hefir verið getið um sjálfskuldará-
byrgð og almenna ábyrgð, en þær eru helst-
ar tegundir ábyrgðar. — Bakábyrgð er ábyrgð
manns á endurgjaldskröfu ábyrgðarmanns á hend-
ur aðalskuldara. Stundum er sú ábyrgð nefnd bak-
ábyrgð, sem tekin er gagnvart kröfuhafa á því, að
aðalábyrgðarmaður standi í skilum. Um báðar þess-
ar ábyrgðartegundir gilda almennar ábyrgðarreglur.
Stundum tekst maður á hendur ábyrgð í víxil-
formi, og gilda um þá ábyrgð víxilreglurnar. Með
sjerstakri málssókn mega ábyrgðarmenn sækja end-
urgjaldskröfur sínar á hendur aðalskuldara, þó víx-
illinn sje svo úr garði gerður, að það sje ekki heim-
ilt eftir víxilrjetti. Og ábyrgðarmaður (samþykkjandi
eða ábekingur), sem leysir til sín víxilinn, má
sömuleiðis, með sjerstakri málssókn, sækja hvern
hinna ábyrgðarmanna um kröfuna að frádregnum
sínnum hluta, þó hann eigi ekki fullnusturjett gegn
honum að víxilrjetti. Víxilábyrgð (aval) er
sjálfskuldarábyrgð, vl. 87. gr., sbr. það, sem áður
er sagt í kaflanum um víxla, bls. 202.

F.

Vátrygging.¹⁾

I.

Inngangur.

Hugtak og stofnun samningsins.

1. Tilgangur vátryggingar er að tryggja vátryggðan gegn tjóni, sem hann kann að verða fyrir. — Alt líf manna og starf er undirorpið áhættum og hættum á alla bóga. Sína áhættu verður hver maður að bera eftir almennum lögum og hafa að jafnaði óbætt tjón það, sem hann verður fyrir. Jafnvel þó sá, sem tjónið beið, eigi skaðabótarjett á hendur einhverjum eftir almennum skaðabóta-reglum, þá má vel vera að sá rjettur sje lítils eða einskis virði. Og sá, sem engan skaðabótarjett á eftir almennum skaðabótareglum, verður sem sagt að jafnaði að hafa tjón sitt óbætt. Hinsvegar er það reynsla manna, að ekki koma fram allar þær hættur, sem vofa yfir lífi þeirra og starfi. Tjónið kem-

1) Lassen Haandb. spec. D. 479 o. áfr., Læreb. 222 o. áfr., E. A. Formálab. 310 o. áfr.

ur misjafnlega niður. Sumir verða fyrir stöðugum óhöppum, eða að minsta kosti óhappi við og við. Aðrir komast hjá öllum óhöppum eða flestum. En enginn veit fyrirfram, hver muni verða fyrir skakkafallinu. Mönnum er því mikil þörf að geta trygt sig gegn hættunni. Slíka tryggingu getur einstaklingurinn fengið með því að fá loforð annars einstaklings um bætur fyrir tjón, sem hann kunni að verða fyrir. Frá sjónarmiði þjóðfjelagsins er slík »trygging« þó engin trygging; slíkur samningur eyðir ekki áhættunni nje minnar hana, heldur flytur hana aðeins frá einum manni til annars. Og vegna hinnar miklu áhættu sem slíkum samningum fylgir, þá munu þeir aldrei verða almennir tryggingarsamningar. Þeir verða ávalt einstæðir áhættusamningar. Hættum þeim, sem hjer ræðir um, verður i rauninni aldrei eytt. En það má minna þær fjárhagslega með því að *dreyfa áhættunni*. Það verður gert með tvennu móti. Annarsveggar geta fleiri eða færri þeirra manna, sem eiga starf sitt undir sömu eða samskonar hættu, gert *fjelag* með sjer og skuldbundið sig til þess að greiða hver sinn hluta af tjóni því, sem einhver fjelagsmanna verði fyrir (gagnkvæm váttrygging, váttrygging með gagnkvæmri ábyrgð). Í stað þess að sá hafi tjónið alt óbætt, sem fyrir því verður, þá er því skift milli allra fjelagsmanna. Allir verða fyrir nokkrum halla, en einskis halli er verulega tilfinnanlegur. *Áhættan dreyfist*. Hinn vegurinn er sá, að þriðji maður tekst á hendur, *fyrir tiltekið gjald* frá mörgum mönnum, að greiða bætur fyrir tjón það, sem fleiri eða færri þeirra kunni að verða fyrir af tiltekinni hættu innan tiltekins tíma (iðgjaldavá-

trygging). Sá, sem trygginguna tókst á hendur, fær iðgjald frá öllum tryggingartökum, en byggir loforð sitt á því að ekki verði þeir allir fyrir tjóni því, sem ábyrgst var. Iðgjald hvers um sig verður að vera miklum mun lægra, heldur en áhætta hans, en öll iðgjöldin samanlögð verða að vera nægileg til þess að greiða það tjón, sem varð, auk kostnaðar og þessháttar. Með því *dreyfist áhættan. Undirstaða allrar váttryggingar er þessi dreyfing áhættunnar.*

Hvort sem tryggingunni er komið fyrir sem fjelagstryggingu eða iðgjaldatryggingu, þá byggist hún á mati og útreikningi á áhættu hvers tryggingartaka. Að vísu er það fjelag fullkomlega lög-mætt, sem ekkert tillit tekur til mismunandi áhættu fjelagsmanna, heldur eru fjelagsmenn skyldir að bæta hvert tjón aðeins að tiltölu við verðmæti hinna trygðu og töpuðu hagsmuna. En slík fjelög fara að öllu leyti eftir lögunum um fjelög, en ekki eftir neinum sjerstökum váttryggingarreglum. Og slík fjelög eru að vísu mjög fátið. Jafnvel í þeim fjelögum, sem annars starfa að öllu leyti með fjelagsformi, eru áhættur fjelagsmanna metnar og þáttaka hvers fjelagsmanns í tjóni metin eftir áhættu hans og áhættu þeirri, sem tjóninu olli. Venjulegast er þó um tryggingarfjelög að þau starfa með formi iðgjaldaváttryggingar, þannig að fjelagsmenn gera »váttryggingarsamning« við fjelagið, greiða því »iðgjöld« o. s. frv., og fer þá um samband fjelagsmanns og fjelagsins að mestu leyti eftir reglunum um iðgjaldaváttrygging. Þó má það ekki gleymast, að fjelagið er fjelag, en starfar aðeins með iðgjaldatryggingarformi. Fjelagsmenn eru því skyldir að greiða aukaiðgjöld, ef aðaliðgjöldin hrökkva

ekki til, og eiga kröfu á sinum hluta þeirrar upphæðar, sem umfram kann að verða. Um rjettindi og skyldur fjelagsmanna fer eftir fjelagslögnum¹⁾. Reglurnar um fjelög koma til greina jafnhliða reglunum um váttryggingu. — Í iðgjaldaváttryggingu byggjast öll aðalatriði samningsins fyrst og fremst á mati og útreikningi á áhættunni. Váttryggjandinn verður að ákveða iðgjöldin svo, að þau brökkvi fyrir bótum, kostnaði og hæfilegum ágóða af starfsfje. Vegna samkepninnar mega þau ekki vera hærri svo neinu nemi; vegna váttryggjanda sjálfs og váttryggingarstarfseminnar í heild sinni, mega þau ekki vera lægri. Til þess að geta ákveðið iðgjöldin er váttryggjanda nauðsyn að vita öll þau atriði, sem skifta máli um áhættu þá, sem hann tekst á hendur. Eftir þeim upplýsingum eru iðgjöldin og önnur atriði samningsins ákveðin í samræmi við nákvæma **hagfræðilega útreikninga**. Á likindareglum hagfræðinnar um áhættur og tjón byggjast því hinir »typisku« váttryggingarsamningar, og er það *undirrót og ástæða sjerreglnanna um váttrygging*. Tilgangur þeirra er að tryggja váttryggjanda gegn því, að á hann falli tjón af áhættum, sem ekki hefir verið reiknað með.

2. Um váttrygging eru engin almenn íslensk lög. Vegna þess hve mikilvæg váttryggingarstarfsemin er fyrir þjóðfjelagið, eru sett lög nr. 62 22. nóv. 1913 um eftirlit með váttryggingarfjelögum af hálfu *hins opinbera*. Samkvæmt þeim lögum eiga váttryggingarfjelög, sem starfa hjer á landi, að hafa varnarþing sitt innanlands, 2. gr., þau eru undir eftirliti stjórnarráðsins, 3. gr., og eiga að senda stjórnar-

1) Shr. d. i dómas. IV 205.

ráðinu árlega skýrslu um starfsemi sína, 5. gr. Einstaka *einkarjettarreglur* eru og í þessum lögum, sem síðar verður minnst á. Þá eru nokkur lög um stofnun og fyrirkomulag nokkurra gagnkvæmra váttryggingarfjelaga: L. um ábyrgð fyrir eldsvoða í Reykjavíkurborg, nr. 32 13. desbr. 1895, l. um váttrygging sveitabæja og annara húsa í sveitum, utan kaupúna 26 20. okt. 1905, l. um stofnun Bruna-bótafjelags Íslands 58 22. nóv. 1907, l. um stofnun váttryggingarfjelags fyrir fiskiskip (Samábyrgðin) 54 30. júlí 1909 og l. um sjúkrasamlög 39 11. júlí 1911. Ákvæði allra þessara laga eru að mestu leyti um fyrirkomulag og starfsemi fjelaganna inn á við, en að minstu leyti um váttryggingarsamninga þeirra. Lög um eina tegund váttryggingarsamninga, samband váttryggjanda og váttryggingartaka, eru lög um sjóváttrygging 30. nóvbr. 1914. Þau eru allitarleg, en taka aðeins til sjóváttryggingar beinlínis. Hinsvegar eru flest ákvæði þeirra óháð sjerkennum siglinga og má því heimfæra þau á aðra váttryggingarsamninga. Þó verður ákvæði um sjóváttrygging ekki beitt um aðra váttrygging sumpart, ef sjáanlegt er, að það á rót sína í einhverju því, sem sjerkennilegt er fyrir siglingar, sumpart, ef sjerkenni þeirrar váttryggingartegundar, sem um er að ræða, krefja annarar reglu.

Allflest ákvæði íslenskra laga um váttrygging eru *skýringarákvæði*, og koma því þá aðeins til greina, að ekki sje öðruvísi um samið eða annað verði talið fólgið í samningnum. Þetta skiftir hjer mjög miklu máli, þar sem flestir váttryggjendur fara eftir ítarlegum prentuðum reglum og váttryggingarskilyrðum, sem taka til og skera úr allflestum þeim

vafamálum, sem risið geta út úr váttryggingunni. Koma þá venjulega þær reglur til greina, en ekki skýringarreglur laganna.

3. Sá, sem tekst á hendur ábyrgðina á áhættunni, verður hjer nefndur váttryggjandi. Gagnaðili váttryggjanda — sá, sem gerir við hann váttryggingarsamning — verður nefndur váttryggingartaki, og sá, sem bótartjettinn á samkvæmt samningnum váttrygður. Váttryggingartaki og váttrygður er oftastnær sami maðurinn, en ekki ávalt, sjá síðar. Upphæð sú, sem váttryggjandi á að greiða ef til kemur, verður kölluð váttryggingarfjárhæð, en verð þeirra hagsmuna, sem trygðir eru, váttryggingarverð.

Váttryggingarstarfsemi mega hjer á landi reka: Hin danska lífsábyrgðarstofnun ríkisins, hið almenna brunabótafjelag kaupstaðanna í Danmörku, váttryggingarfjelög, sem stofnuð eru samkvæmt sjerstökum lögum — sjá hjer að framan —, fjelög, sem rekið höfðu váttryggingarstarfsemi hjer á landi í full 2 ár 1. jan. 1914, og svo hlutafjelög, innlend eða útlend, og fjelög með gagnkvæmri ábyrgð, l. 62 22. nóv. 1913, 1. gr. Aðrir mega ekki reka ábyrgðarstarfsemi hjer á landi, t. d. ekki einstakir menn, venjuleg fjelög með ótakmarkaðri ábyrgð eða samlagsfjelög, nema þau sem sjerstaklega eru nefnd. Váttryggingarstarfsemi er það talið í þessu efni, að taka að sjer, gegn iðgjöldum, lífsábyrgðir og váttryggingar, hverju nafni sem nefnast (váttrygging í iðgjaldaformi). Starfsemin telst því aðeins rekin hjer á landi, að framboðin sjeu á einhvern hátt af váttryggingarfjelags hálfu viðskifti innanlands, en ekki þó hjerlendir menn leiti til váttryggingarfjelaga

í öðrum löndum, sem ekki hafa erindreka hjer á landi, og fá váttrygging hjá þeim, 1. gr. s. 1.

Váttrygður getur sá einn verið, sem á hagsmuni þá, sem tryggðir eru. Samningar um bætur til manns fyrir tjón, sem annar maður verður fyrir, er ekki váttryggingarsamningur, en getur að visu verið gildur áhættusamningur. Váttryggingartaki getur hinsvegar hver maður verið, þ. e. váttryggingartaki getur váttrygt fyrir sína hönd eða annara. Ef hann váttryggir fyrir sína hönd, þá er hann jafnframt váttrygður. Ef hann váttryggir fyrir hönd annars manns, eftir umboði hans eða án þess, þá er sá maður váttrygður. Nú tekur maður sjóváttrygging fyrir hönd annars manns án umboðs hans, og skal váttryggingartaki þá geta þess berum orðum að hann hafði ekki umboð til, ella er váttryggingin ógild, 1. um sjóvátr. 2. gr. 2. p. Þessu ákvæði verður varla beitt með lögjöfnun um aðra váttrygging.²⁾

Váttryggja má hverja þá lögmæta hagsmuni, sem virða má til peninga, 1. um sjóvátr. 1. gr., ekki aðeins eigendahagsmuni (»hluti«), heldur einnig hagsmuni annara, sem rétt eiga yfir hlutnum, t. d. veðhafa, afnotahafa o. s. frv. Ennfremur má váttryggja kröfurjettindi, væntanlegan hagnað o. s. frv., sbr. upptalninguna í 2. p. 1. gr. 1. um sjóvátr. Þá má váttryggja hagsmunina gegn hverri hættu sem er, sjó, eldi, hagljeli, óskilsemi skuldara o. s. frv.

Enga hagsmuni má váttryggja hærra verði en sannvirði þeirra, sbr. 1. um sjóvátr. 4. gr.³⁾ Vá-

2) Larsen Læreb. 232, gagnstætt Haandb. Spec. D. 492.

3) Sbr. 1. 13. des. 1895 4. gr., 1. 26 20. okt. 1905 22. gr., E. A. Formálab. 313—314.

tryggingarfjárhæðin má að jafnaði ekki vera hærri en váttryggingarverðið. Ef hagsmunir eru váttrygðir herra verði en sannvirði, þá er sá samningur að því leyti ekki váttryggingarsamningur, en getur að vísu eftir atvikum verið lögmætur áhættusamningur, sbr. 5. og 6. gr. 1. um sjóvátr. og síðar.

Skýlt er að hafa öll hús í Reykjavík váttrygð með fullu verði þeirra í hinu almenna brunabótafjelagi kaupstaðanna í Danmörku, 1. 32 13. des. 1895 1. gr., og allar húseignir í kaupstöðunum og kaup-túnunum utan Reykjavíkur skulu váttrygðar í Bruna-bótafjelagi Íslands, þá er það fjelag er tekið til starfa, 1. 58 22. nóv. 1907 3. gr.

4. Um **stofnun** váttryggingarsamnings fer að mestu eftir almennum reglum. Samningurinn er venjulega gerður með fáum orðum, en vísar til ítarlegra prentaðra almennra og sjerstakra skilyrða þeirrar stofnunar, sem samið er við. Váttryggjandi gefur venjulega út váttryggingarskírteini (Police) um váttrygginguna. Ef um sjóváttrygging er að tefla, er váttryggjanda skýlt að fá váttryggingartaka váttryggingarskírteini, 1. um sjóvátr. 3. gr. Váttryggingarskírteinið er ekki samningur, heldur einhliða yfirlýsing váttryggjanda um stofnun samningsins og efni, þ. e. viðurkenning váttryggjanda um váttrygginguna, sbr. 3. gr. 1. um sjóvátr. Váttryggingartaki getur því mótmælt váttryggingarskírteini, ef það fer í bága við váttryggingarsamninginn. En ef váttryggingartaki tekur við váttryggingarskírteininu fyrirvaralaust, þá er oft rjett að skoða þögn hans sem viðurkenningu á þeim skilmálum, sem skírteinið greinir, þótt þeir fari í bága við samninginn. Váttryggingarskírteini skulu vera á íslensku;

ef um sjóvátrygging er að tefla, þá er það þó á valdi þess, sem vátryggingar leitar, hvort hann vill fá skirteinið á íslensku eða útlendu máli, 1. 62 22. nóv. 1913 2. gr. 1. p. 3. og 4. mgr.

Áður en samningur er fullgerður og iðgjöld ákveðin, er vátryggjanda nauðsyn að vita, að svo miklu leyti sem unt er, öll þau atriði, sem máli skifta um þá áhættu, sem hann tekst á hendur. Ef um sjóvátrygging er að tefla, þá er vátrygðum skylt að skýra nákvæmlega og rjett frá öllum atvikum, sem honum eru kunn og máli geta skift, þá er meta skal þá áhættu, sem vátryggjandi tekst á hendur, og ákveða skilmála vátryggingarinnar; sömu skyldu skal vátryggingartaki gæta og hver annar meðalgöngumaður, sem aðstoðar við samningsgerðina, 12. gr. 1. um sjóvátr. Ef þessi skylda er vanrækt, þá er vátryggjanda ekki skylt að halda samninginn, en iðgjaldið á hann engu að siður, 13. gr. 1. p. 1. um sjóvátr. Þó er samningurinn ekki ógildur: 1) ef vátryggjanda var kunnugt um þau atvik, sem látið var ógetið við samningsgerðina, eða sanngjarnt var að ætla að honum væri þau kunn, 13. gr. 1, 2) ef sá, sem skyldur er að skýra frá atvikum, fjekk svo seint vitneskju um eitthvað það, sem segja skyldi til um, að hann hefði orðið að gera öldungis óvanalegar ráðstafanir til að geta gert vátryggjanda það kunnugt áður samningurinn var fullgerður, 13. gr. 2, og 3) ef vátrygging er tekin án skipunar eða vitundar vátrygðs og atvikin, sem rangt var sagt til um, voru að visu kunn vátrygðum, en ekki vátryggingartaka, 13. gr. 2. p. 2. mgr. Ennfremur er vátrygging aðeins ógild að þeim hluta, sem rangt var sagt til um, ef hin röngu at-

vik snerta aðeins nokkurn hluta hinna váttrygðu hagsmuna, 15. gr. Það skiftir ekki máli hvort sagt hefir verið rangt til vissvitandi eða eftir bestu vitund, 14. gr. 1. um sjóvátr. Um aðra váttrygging en sjóváttrygging eru engin ákvæði í þessa átt. Ákvæði 1. um sjóvátr. virðast ekki eiga rætur sínar í sjerkennum siglinga, og virðist því heimilt að beita þeim með lögjöfnun um aðra váttrygging. Þó hefir verið litið svo á, að þar nægi, að rjett og samviskusamlega sje svarað spurningum þeim, sem váttryggjandi óskar svarað, en engin skylda sje til þess að skýra frá atvikum, sem ekki er spurt um.⁴⁾

II.

Efni samningsins.

Rjettindi og skyldur. Samningslok.

1. Eins og áður er getið, er váttryggingarsamningurinn sjálfur venjulega ekki fjölorður, en visar til prentaðra váttryggingarskilyrða hlutaðeigandi váttryggingarstofnunar. Skilyrði þessi eru venjulega prentuð á váttryggingarskirteinið eða fylgja því á sjerstöku blaði. Þessi skilyrði eru partur úr samningnum og eru venjulega svo ítarleg, að sjaldan kemur til kasta almennra laga að skera úr deilum váttryggjanda og váttrygðs. Dómstólarnir skýra skilyrðin eins og önnur samningsákvæði eftir almennum skýringarreglum samninga. Váttrygður er ekki skyldur að hlýta ósanngjörnum eða öldungis ó-

4) Lassen Læreb. 232—233.

venjulegum ákvæðum hinna prentuðu skilyrða, nema honum hafi verið bent á þau eða hann hafi þekkt þau eða átt að þekkja þau sem skynsamur maður.

2. Vátryggjandi er skyldur að bæta tjón það, sem hann tók ábyrgð á. Kemur þar til athugunar sumpart *hvaða* tjón vátryggjandi tók ábyrgð á, sumpart með *hve mikilli upphæð* hann ábyrgðist tjónið.

Vátryggjandi ábyrgist aðeins tjón á þeim hagsmunum, sem vátrygðir voru, og aðeins tjón af völdum þeirrar hættu, sem ábyrgð var tekin á. Hverjir hagsmunirnir eru, og hver hættan, verður að vera tekið fram í samningnum, sbr. l. um sjóvátr. 19. gr., l. 54 30. júlí 1909 8. gr. og l. 58 22. nóv. 1907 15. gr. Það leysir vátryggjanda venjulega ekki undan bótaskyldu, þó framkoma hættunnar sje að kenna saknæmu rjettarbroti. Ef vátryggjandi greiðir fyrir slíkt tjón, og vátrygður á jafnframt rjett á bótum fyrir það af þriðja manni (eftir almennum skaðabótaðreglum), þá kemur vátryggjandi í þann rjett vátrygðs, l. um sjóvátr. 10. gr. 1.¹⁾ Vátryggjandi ábyrgist þó ekki það tjón, sem vátrygður er valdur að sjálfur, l. um sjóvátr. 19. gr. Venjulega er þó tekið fram í samningunum (almennum skilyrðum vátryggingarstofnunarinnar), að litilfjörlegt hirðuleysi svifti ekki vátrygðan bótarjetti, heldur einungis ásetningur eða stórkostlegt gáleysi, sbr. einnig l. 26 20. okt. 1905 2. gr. og l. 58 22. nóv. 1907 15. gr. Vafasamt er, hvort saknæmt rjettarbrot af hendi þeirra manna, sem vátrygður ábyrgist, sviftir vátrygðan bótarjetti. Um það efni mælir

1) Sbr. d. í dómas. VIII 255.

19. gr. l. um sjóvátr. svo fyrir, að það leysi vátryggjanda ekki undan ábyrgð, að skipstjóri er valdur að tjóninu eða skipverjar, en það ákvæði getur átt rætur sínar í sjerkennum siglinga, sbr. einnig l. 26 20. okt. 1905 2. gr. og l. 58 22. nóv. 1907 15. gr. — Þá ábyrgist vátryggjandi einungis það tjón, sem verður innan þeirra tímamarka og staðarmarka, sem samningurinn tilgreinir, sbr. l. 26 20. okt. 1905 24. gr.

Upphæð bóta þeirra, sem vátryggjanda er skylt að greiða, er venjulega jöfn upphæð tjónsins. Ef vátryggingarfjárhæðin er jöfn vátryggingarverðinu, þá á vátryggjandi að greiða vátryggingarfjárhæðina að fullu, ef hinir vátrygðu hagsmunir hafa algjörlega týnst, en tiltölulegan hluta vátryggingarfjárhæðarinnar, ef hagsmunirnir hafa aðeins týnst að nokkru. Ef vátryggingarfjárhæðin er minni en vátryggingarverðið, þá ber vátryggjanda ekki skylda til að greiða nema svo mikinn hluta af tjóninu sem vátryggingarfjárhæðin er mikill hluti af vátryggingarverðinu, sbr. l. um sjóvátr. 8. og 28. gr. Ef vátryggingarfjárhæðin er hærri en vátryggingarverðið, þá er vátryggjandi þó aðeins skyldur að greiða vátryggingarverðið. Einsog áður er getið, má ekki vátryggja neina hagsmuni hærra en sannvirði þeirra. Þetta gildir jafnt, hvort sem vátrygt er á einum stað með of hárrí vátryggingarfjárhæð, sbr. l. um sjóvátr. 6. gr. 1, eða sömu hagsmunir eru vátrygðir gegn sama háska á fleiri stöðum og allar vátryggingarfjárhæðirnar saman lagðar eru hærri en rjett vátryggingarverð hagsmunanna. Um hið síðara tilfellið eru nánari ákvarðanir í 6. gr. l. um sjóvátr.: Ef allar vátryggingarnar voru teknar sama dag, þá ábyrgist hver

vátryggjenda svo mikinn hluta af rjettu vátryggingarverði hinna vátrygðu hagsmuna, sem vátryggingarfjárhæð hans er mikill hluti af öllum hinum teknu vátryggingarfjárhæðum samantöldum. Ef vátryggingarnar voru ekki allar teknar sama dag, þá heldur hin yngri gildi sínu aðeins að svo miklum hluta sem rjett vátryggingarverð hinna vátrygðu hagsmuna er meira en hin eldri vátrygging nam. Þó heldur yngri vátryggingin fullu gildi sínu 1) þegar þau rjettindi, sem hin eldri vátrygging veitir eru framseld vátryggjanda, jafnframt því að yngri vátryggingarsamningurinn er gerður; 2) þegar svo var tiltekið við hinn nýja samning, að tilkall verði aðeins gert eftir honum að svo miklu leyti sem vátrygður fær ekki skaða sinn bættan eftir hinum eldra vátryggingarsamningi, annaðhvort af því að hann var ógildur eða vátryggjandi er ógjaldfær; og 3) þegar eldri vátryggingin er gerð fyrir hönd vátrygðs og án skipunar hans, en hann tók sjálfur yngri vátrygginguna, án þess að vita þá af hinni eldri, eða afsalar sjer þá hinni eldri. Ef vátrygt er í sviksamlegum tilgangi hærra verði en rjett er, þá er vátryggjandi algjörlega laus allra mála, l. um sjóvátr. 5. gr. Ákvæði þessi eiga jafnt við um alla vátrygging. Hinsvegar eiga þau aðeins við um vátryggingarsamninga, og girða ekki fyrir það, að slíkur samningur kunni að vera að fullu gildur sem áhættusamningur, ef öðrum hefir verið ljóst að »vátryggingarfjárhæðin« væri hærri en »vátryggingarverðið« og ætluðust samt til að samningurinn hjeldi gildi. Þó er þess vitanlega að gæta, að stjórnendur vátryggingarstofnana og umboðsmenn brestur umboð til þess að gera slíka samninga svo skuld-

bindandi sje fyrir stofnanirnar. Auk þess tjóns, sem varð á hinum váttrygðu hagsmunum, er váttryggjanda ennfremur skylt að bæta það, sem lagt var í sölurnar eftir bestu vitund til þess að forðast háska, og það, sem varið var til bjargar og verndar váttrygðum munum og til að forða meira tjóni, eftir að slys bar að, 23. gr. l. um sjóvátr., og það þótt bætturnar fari fyrir það fram úr váttryggingarfjárhæðinni, 24. gr. l. um sjóvátr.

Stundum er svo ákveðið í lögum, reglugjörð eða skilyrðum váttryggingarstofnunar, að váttrygður skuli sjálfur ábyrgjast nokkurn hluta hinna váttrygðu hagsmuna, sjá t. d. l. 26 20. okt. 1905 og l. 58 22 nóv. 1907, og er þá sannvirði hlutarins að frádragnum þessum hluta, sem ekki fæst váttrygður, rjett váttryggingarverð hans, og kemur alt það, sem áður var sagt um oftrygging og tvítrygging, til greina, þannig að miðað er við þá upphæð, en ekki sannvirði hagsmunanna.

3. Váttryggingartaki er skyldur að greiða um-samið iðgjald. Iðgjaldið fellur í gjalddaga jafnskjótt og samningurinn er gerður, eða, ef váttryggingarskírteini er útgefið, þá um leið og skírteinið er afhent, sbr. l. um sjóvátr. 18. gr.

Þá er tjón hefir orðið, sem váttryggjandi ábyrgist, þá ber váttrygðum að skýra váttryggjanda frá tjóninu og leita fyrirskipana hans um þær ráðstafanir, sem gera skal til bjargar og verndar hinum trygðu hagsmunum og til þess að hefta meira tjón, en þangað til hann fær fyrirskipanir váttryggjanda, ber honum að annast í þessu efni það, sem þörf krefur, sbr. l. um sjóvátr. 16. gr. Ennfremur ber váttrygðum, ef hann á rjett á, að annar maður bæti

honum skaða þann, sem orðið hefir og vátryggjandi ábyrgist, að gera um þann rjett þær ráðstafanir, sem þörf er á eftir atvikum, þangað til vátryggjandi getur sjálfur sjeð þar fyrir hagsmunum sínum, 17. gr. l. um sjóvátr. Oft er tekið svo til orða, að vátrygður sje skyldur til þessara athafna, sjá t. d. orðalag l. um sjóvátr. 16.—17. gr. Svo er þó ekki, heldur eru athafnirnar skilyrði þess, að vátrygður haldi fullum bótarjetti sínum. Vanræki vátrygður þessar athafnir, þá á hann ekki rjett á bótum fyrir það tjón, sem komist hefði verið hjá, ef þær hefðu verið unnar, sbr. l. um sjóvátr. 16. gr. i. f. og 17. gr. i. f. Ýmsar aðrar slíkar skyldur (skilyrði) eru vátrygðum oft gerðar í vátryggingsamningum og skirteinum.

4. Vátrygður má framselja rjett sinn á bótum fyrir tjón, sem orðið hefir, sem hvern annan kröfurjett, jafnt sjerstaklega sem í sambandi við það, sem eftir kann að vera af hinum trygðu hagsmunum. Um hitt hefir verið deilt, hvort vátrygður geti framselt hinn skilorðsbundna rjett sinn á bótum fyrir tjón, sem ekki er orðið en kann að verða. Framsal bótarjettar fyrir óorðið tjón sjer í lagi, þ. e. án þess hinir vátrygðu hagsmunir sjeu jafnframt framseldir, fer í bága við grundvallarregluna um, að enginn geti fyrir sjálfan sig vátrygt hagsmuni annara manna, og virðist því rjettast að telja slíkt framsal óheimilt. Mjög alment er þó að telja slíkt framsal heimilt. Hinsvegar mun rjettilega alment talið, að vátrygðum sje heimilt að framselja rjett sinn til bóta fyrir óorðið tjón jafnframt því að hann framselur hagsmunina sjálfa. Vafasamt er, hvort framsal hagsmunanna eitt sjer,

án þess váttryggingarrjettarins sje getið, hefir í för með sjer, að váttryggingarrjetturinn flytjist yfir til hins nýja hagsmunahafa, t. d. hvort sá, sem fær afsal fyrir váttrygðri fasteign, fær um leið váttryggingarrjettinn gagnvart váttryggjanda. Eðlilegast virðist að telja að svo verði.

Váttryggingarskírteini eru ekki viðskiftabrjef, að lífsábyrgðarskírteininu undanskildu. En sjálfsagt er að váttryggingarskírteinið fylgi framsalshafa, því að það er löggildingarbrjef, þ. e. váttryggjandi er laus allra mála, ef hann greiðir handhafa váttryggingarskírteinis með formlega löglegri heimild, og er á hinn bóginn ekki skyldur að greiða neinum, nema þeim, sem sýnir skírteinið með formlega löglegri heimild.

5. Skylda váttryggjanda líður undir lok, þá er hinir váttrygðu hagsmunir farast af öðrum orsökum en þeim, sem ábyrgð var tekin á. Ennfremur líður skylda váttryggjanda undir lok, ef *áhætta* sú, sem hann váttryggir, *eykst* verulega fram yfir það, sem ráð var fyrir gert við váttryggingartökuna, og aukningin er váttrygðum að kenna, en ekki ávalt þólt áhættan aukist, ef váttrygður á enga sök á því.—Krafa váttrygðs *fyrnist* á 4 árum frá því hún varð til, l. um sjóvátr. 35. gr. Váttryggjandi getur ekki slitið váttryggingarsamningnum fyrir það eitt, að iðgjaldið greiðist ekki á rjettum tíma, sbr. l. 58 22. nóv. 1907 14. gr.

Váttrygður getur stundum skorast undan að greiða iðgjaldið eða krafist endurgreiðslu á greiddu iðgjaldi, þrátt fyrir skuldbindingu váttryggingarsamningsins. Í sjóváttrygging er þetta heimilað í tveim tilfellum. Annað er það, ef váttrygðum hlut er ekki

stofnað í neina þá hættu, sem vátryggjandi skyldi tryggja; þá getur vátrygður krafist þess, að vátryggingin falli niður og iðgjaldið sje endurgreitt, en greiða skal hann þá vátryggjanda þóknun, sem sje $\frac{1}{4}$ af hundraði af vátryggingarfjárhæðinni, ef ekki var annað tilskilið, en helmingur hins umsamda iðgjalds, ef það var minna en $\frac{1}{2}$ af hundraði, 36. gr. l. um sjóvátr. Hitt tilfellið er, ef vátrygging ónýtist að nokkru eða öllu, vegna þess að tryggingarhagsmunir voru engir, eða vegna oftryggingar eða tvítryggingar, eða vegna þess að rangt var sagt til eða ekki nægilega eða af öðrum slíkum sökum, en vátryggingartaki fór eftir bestu vitund sinni um þau atvik, sem urðu til ónýtingar vátryggingunni, og eins var ástatt um vátrygðan, þá er hann veitti umboðið til vátryggingarinnar, ef um vátrygging fyrir hönd annars manns er að tefla; þá má vátrygður krefjast endurgreiðslu á iðgjaldinu að frádreginni þóknun einsog í fyrra tilfellinu, l. um sjóvátr. 37. gr. Þessi endurkröfufutillselli eru kölluð »ristorno«.—Vátrygður má ennfreður rifta vátryggingarsamningnum og fá iðgjald sitt endurgreitt, ef vátryggjandi hefir gerst gjaldþrota, eða reynst hefir við fjárnám, að hann skorti efni til að greiða skuldir sínar, eða hann hefir stöðvað greiðslur sínar, og hann setur ekki trygging fyrir því, að samningnum verði að öllu fullnægt, sbr. l. um sjóvátr. 11. gr. og viðskl. 39. gr. Ef þetta ber að eftir að hinum vátrygðu hagsmunum hefir verið stofnað í hættu, þá má vátryggjandi halda eftir af iðgjaldinu að rjettri tiltölu við þá áhættu, sem hjá er liðin.

6. Lögvernd. Brunabótagjald af húsum má taka lögta ki, ef tryggingin er lögboðin, l. 29 16.

des. 1885 1. gr. 7° sbr. l. 32 13. des. 1895 5. gr. og l. 28 22. nóv. 1907 20. gr. Sama gildir um iðgjöld til Samábyrgðarinnar, l. 54 30. júlí 1909 11. gr. Stundum fylgir iðgjöldum lögveð í hinum vátrygðu hagsmunum, sjá l. 32 13. des. 1895 5. gr., l. 58 22. nóv. 1907 20. gr. og l. 54 30. júlí 1909 11. gr.

III.

Ýmsar vátryggingartegundir.

1. Sjóvátrygging er elst allra vátryggingartegunda. Einsog áður er getið eru allitarleg almenn lög um sjóvátrygging sett 2. nóv. 1914 (nr. 17), en þess verður ávalt vel að gæta, að lögin koma því aðeins til greina að ekki sje öðruvisi ákveðið í samningnum eða lögum, reglugerð eða vátryggingarskilyrðum hlutaðeigandi sjóvátryggingarstofnunar. — Með lögum nr. 54 30. júlí 1909 er *Samábyrgðin* stofnuð. Samábyrgðin er sjóvátryggingarfjelag með gagnkvæmri ábyrgð, styrkt af landsjóði og undir eftirliti landstjórnarinnar, 2., 3., 4., 6. og 13. gr. Heimili og varnarþing Samábyrgðarinnar er í Reykjavík, 13. gr. Hún vátryggir skip og báta, sem ætluð eru til fiskiveiða við Ísland eða þjónustu við þær veiðar, eða til flutninga við Ísland, 2. gr. 2. p., þó ekki meira en $\frac{4}{5}$ af tryggingarhæfu verði þeirra, 2. gr. 1. p. b). Ennfremur endurtryggir hún sömu skip og báta fyrir íslensk vátryggingarfjelög alt að $\frac{2}{5}$ af tryggingarhæfu verði þeirra, en hitt vátryggingarfjelagið taki þátt í áhættunni

með $\frac{2}{5}$ og sjálfsábyrgð sje á $\frac{1}{5}$ verðsins, 2. gr. 1. p. a). Loks váttryggir Samábyrgðin afla, veiðarfæri og útbúnað, ef um algerðan skiptapa er að ræða, 2. gr. 1. p. c). Samábyrgðin váttryggir, einsog venjulegt er um sjóváttrygging, gegn öllum hættum á sjó, 8. gr. Samábyrgðin greiðir ekki tjón, sem er minna en 2% af váttryggingarfjárhæðinni, nema það fari fram úr 300 kr., og ávalt skal draga 2% frá skaðabótunum, en þó ekki yfir 300 kr. Ef það sannast, að skipstjóri hafi af ásettu ráði eða fyrir vitavert hirðuleysi valdið tjóninu, má draga allt að 20% frá skaðabótafjenu, 7. gr. — Iðgjöld til Samábyrgðarinnar hvila á hinum váttrygðu munum og ganga fyrir veðskuldum í 2 ár; iðgjöld og virðingargjöld má taka lögtaki, 11. gr. — Sbr. reglugjörð fyrir Samábyrgðina nr. 8 22. jan. 1910.

2. Eldsváttrygging er váttrygging gegn hættu þeirri, sem stafar af eldi, hvers kyns sem er. Deilt hefir verið allmikið um það, hvort váttryggjandi ábyrgist tjón, sem stafar af eldi af völdum jarðskjálfta. Ef ekki er annan veg tilskilið — en svo er oft — virðist váttryggjandi verða að ábyrgjast það tjón jafnt og tjón, t. d. af eldingu eða þessh. — Hjer á landi eru engin almenn lög um eldsváttrygging, heldur aðeins stofnlög nokkurra váttryggingarfjelaga.

Um hús í Reykjavík eru l. 32 13. des. 1895. Öll hús í Reykjavík skulu váttrygd í hinu almenna brunabótafjelagi kaupstaðanna í Danmörku fyrir fullu verði þeirra samkvæmt virðingargjörð, 1. gr. Fjelagið er fjelag með gagnkvæmri ábyrgð, 2. gr. Iðgjöldin hvila á hinum váttrygðu eignum með forgangsrjetti fyrir öllum öðrum skuldbindingum, og hafa lögtaksrjett, 5. gr. — Um hús í

kaupþúnum utan Reykjavíkur eru l. 58 22. nóv. 1907. Samkvæmt þeim lögum á landstjórnin að gangast fyrir stofnun Brunabótafjelags Íslands, fjelags með gagnkvæmri ábyrgð og ábyrgð landsjóðs að nokkru leyti, 1., 2., 12. og 13. gr. Heimili og varnarþing fjelagsins skal vera í Reykjavík, 23. gr. Fjelagið skal taka að sjer aðallega váttrygging á húsum í kaupþúnum hjer á landi og kaupstöðum utan Reykjavíkur fyrir alt að $\frac{5}{6}$ hlutum verðs þeirra, 2. gr. sbr. þó 10. gr. Sá hluti verðsins, sem ekki fæst váttrygging fyrir í Brunabótafjelinu, skal vera í sjálfsábyrgð, 5. gr. Fjelagið tekur ekki ábyrgð á tjóni, sem orsakast af jarðskjálfta, ófriði, nje heldur á tjóni, sem af því leiðir, að váttrygður, kona hans eða nánustu erfingjar eru valdir að brunanum af ásettu ráði eða fyrir stórkostlegt hirðuleysi, 15. gr. Bætur fyrir tjón á húsum má venjulega að eins greiða til þess að byggja upp á sama stað eða gjöra við hús það, sem brunnið hefir, 18. gr. Iðgjöld ganga fyrir öllum skuldbindingum, sem á húsinu hvíla, nema sköttum til landssjóðs, í 2 ár, og öll iðgjöld og virðingargjöld má taka lögtaki, 20. gr. Fjelag þetta hefir enn ekki tekið til starfa. — Um sveitabæi og önnur hús í sveitum utan kaupþúna eru l. 26 20. okt. 1905. Samkvæmt þeim lögum er sveitarfjelögum eða húsráðendum í sveitarfjelogi heimilt að stofna brunabótasjóð fyrir sveitarfjelogið, 1. og 7. gr., með gagnkvæmri ábyrgð og váttryggingarskyldu, 4. gr. Brunabótasjóðurinn bæti $\frac{2}{3}$ verðs, 2. gr., en $\frac{1}{3}$ verðs sje í sjálfsábyrgð váttrygðs, 6. gr. Brunabætur skulu að fullu ganga til endurbyggingar eða endurbóta á húsum þeim, sem brunnið hafa, nema sveitarstjórn

samþykki að öðruvísi sje með farið, 15. gr. Iðgjöld hvila á hinna vátrygðu eign, 13. gr., og hafa lög-taksrjett, 9. gr. Þá er 10 brunabótasjóðir eru stofnaðir, skal stofna sameiginlegan brunabótasjóð til endurtryggingar, II. kafla laganna. Sbr. ennfreður rglgj. 130 og 131 20. okt. 1906, og 3. apr. 1909. — Lausafje má vátryggja í Brunabótafjelagi Íslands með vissum skilmálum, l. 58 22. nóv. 1907 2. gr. B.

3. Endurvátrygging er trygging gegn tjóni, sem vátrygður kann að verða fyrir sem vátryggjandi. Hjer á landi þekkist ennfreður — auk ýmsra tegunda persónutryggingar, sjá siðar — vátrygging gegn hernaðarhættu, vátrygging á glerrúðum o. fl. — Auðvitað eru ekki með þessu upptaldar nema fáar tegundir vátryggingarsamninga. Tegundirnar eru afar margar og tala þeirra eykst með ári hverju. T. d. má nefna: vátrygging gegn þjófnadi, sem er mjög algeng annarsstaðar, vátrygging á búfje, sbr. l. 50 20. des. 1901 um samþykktir um ábyrgðarsjóði fyrir nautgripi, vátrygging á kaupí, sem vátrygður á hjá öðrum manni, vátrygging gegn hættu, sem stafar af hagljeli, vátrygging gegn óskilsemi skuldunauta (ábyrgðarmaður vátryggir sig gegn því að verða að greiða ábyrgðarskuld) o. s. frv. Yfir höfuð eru varla önnur takmörk fyrir tölu vátryggingartegunda, en tilvera vátryggjanda.

4. Persónuvátrygging er aðallega tvennskona: líftrygging og heilsutrygging. En auk þess hafa á siðari tímum komið til ýmsar nýjar tegundir, t. d. vátrygging gegn atvinnuleysi o. fl. — Heilsutrygging er ýmist slysavátrygging, vátrygging gegn tjóni, sem vátrygður verður fyrir af líkamsslysum, eða sjúkdómsvátrygging, trygging gegn tjóni,

sem hlýst af sjúkdómi vátrygðs. Oft er vafasamt hvort tiltekið tjón hlaust af slysi eða sjúkdómi, þar sem sjúkdómur veldur slysi eða slys veldur sjúkdómi. Um *sjúkrasamlög* eru sett lög nr. 39 11. júlí 1911. Sjúkrasamlag er það talið, ef menn bindast fjelagsskap í því skyni að tryggja hver öðrum gegn tilteknum iðgjöldum uppbót á því fjártjóni, sem veikindi valda, 1. gr. Sjúkrasamlög, sem fullnægja skilyrðum l. 1911, sbr. fyrirmynd fyrir samþykkt fyrir sjúkrasamlög í B-deild Stjórnartíð. 1912 (nr. 62 27. mars 1912), njóta styrks úr landssjóði. Sjúkrasamlög þau skulu veita fjelögum sínum tryggingu fyrir ókeypis læknishjálp, ef sjúkdóm ber að höndum, ókeypis sjúkrahúsvist, hvenær sem þess gerist þörf, og dagpeningum, 3. gr. 5° l. 1911.—Líftrygging er mjög margvislega fyrir komið. Oftast á vátryggjandi að greiða tiltekna upphæð, er tiltekinn maður deyr, og er vátryggingin þá kölluð líftrygging í þrengri merkingu. En oft er tryggingin svo löguð, að vátryggjandi á að greiða ákveðnar upphæðir með vissu millibili (ár, ársfjórðungur, mánuður) og er þá kölluð lífeyrir eða ellistyrkur. L. 53 30. júlí 1909 um vátrygging fyrir sjómenn lögbjóða íslenskum sjómönnum að tryggja eftirlifandi vandamönnum sínum nokkurn fjárstyrk, ef þeir drukna eða deyja af slysförum á sjó, sjá nánar löginn og reglugj. 9 29. jan. 1910. Embættismenn eru skyldir að sjá ekkjum sínum fyrir fjárstyrk eftir sinn dag, ts. 31. maí 1855 og l. 28 20. okt 1905, og sjálfum sjer fyrir ellistyrk eða geymdum lífeyri l. 4. mars 1904. Sbr. ennfremur l. um ellistyrk presta og eftirlaun 48 16. nóv. 1907 og l. um skyldu presta til að

kaupa ekkjum sínum lífeyri 49 16. nóv. 1907, l. um styrktarsjóð handa barnakennurum 18 9. júlí 1909, sbr. l. um breyting á þeim lögum 26 20. okt. 1913, og lög um almennan ellistyrk 14 9. júlí 1909.

Um persónutrygging, og þá sjerstaklega líftrygging, gilda eðlilega í verulegum atriðum aðrar reglur en um aðra váttrygging. Þó er líftryggingin engu að síður váttrygging, því að undirstaða hennar er sem annarar váttryggingar dreifing áhættunnar, og hver líftryggingarsamningur verður að byggjast á samiskonar hagfræðilegum útreikningi sem aðrir váttryggingarsamningar. Það, sem hjer verður sagt á aðallega við líftrygging, en margar reglurnar koma einnig til greina um aðra persónutrygging.

Það, sem skilur líftrygging og aðra váttrygging, er fyrst og fremst að *mannslífið verður ekki metið til peninga* og að oft er *erfitt að sýna fram á hverjir fjárhagsmunir eru því bundnir*. Líftrygging er trygging gegn tjóni því, sem hlýst af því, að líf manns verður of stutt eða of langt. Líf manns verður of stutt, ef dauðann ber að, áður en starfspól mannsins er rjenað svo, að hann getur ekki sjeð fyrir sjer og sínum. En með því að ekki er unt að komast alment að raun um, hvort starfspól manns var óþrotið við dauða hans, þá verður að gera ráð fyrir að svo hafi ávalt verið. Í slíkum tryggingum ber váttryggjanda því að greiða váttryggingarfjárhæðina, þá er þann dauða ber að höndum, sem í samningnum var tiltekinn sem tjónsástæða, hvort sem sannað verður að tjón hafi af hlotist eða ekki. Líf manns verður of langt (fjárhagslega), ef maðurinn lifir lengur en starfspól hans endist til að sjá fyrir honum sjálfum og þeim, sem honum ber fyrir að

sjá. En með því að ekki verður alment komist að raun um, hvort starfsþol manna er þrotið, þá verður venjulega í samningnum að taka einhvern tíma til, og er váttryggjandi skyldur að greiða váttryggingarfjárhæðina, er sá tími er kominn, án þess til lit sje haft til þess, hvort sannað er, að starfsþol mannsins sje þá þrotið eða ekki. — Um váttrygging alment var sagt hjer að framan, að enginn mætti váttryggja annara manna hagsmuni handa sjálfum sjer. Þá er um líftrygging er að tefla, verður að minsta kosti að fara varlega í sakir í þessu efni, því að líf það, sem er hinir trygðu hagsmunir, getur vel verið fjárhagsmunir manns, án þess að sýnt verði fram á það. Ef trygt er gegn oflöngu lífi, verður ávalt að gera ráð fyrir að váttrygður hafi þá fjárhagsmuni, sem nauðsyn er á, t. d. er maður tryggir sjálfum sjer ellistyrk. Þá er trygt er gegn of tímanlegum dauða, verður einnig að gera ráð fyrir að váttrygður hafi nægilega fjárhagsmuni í lífi þess, sem trygt er, ef sá maður sjálfur er váttryggingartaki, hvort sem váttrygður er dánarbú hans eða aðrir; t. d. er maður »tryggir líf sitt«, sem er algengasta líftryggingartegundin. Ef váttryggingartaki tryggir líf annars manns fyrir sjálfan sig eða þriðja mann sem váttrygðan, þá verður að visu að krefjast þess, að hann sýni fram á einhverjar verulegar líkur fyrir því, að váttrygður eigi fjárhagsmuni í lífi því, sem er tryggingarhagsmunirnir, en takist honum það, þá verður váttryggingin að teljast lögsmæt. Slikar líkur eru t. d. samþykki mannsins, náskyldleiki hans og váttrygðs, hjónaband hans og váttrygðs, trúlofun eða það, að hann er skuldunautur váttrygðs. Skuldareigandi má því löglega líftryggja

skuldunaut sinn sjer í hag, þ. e. þannig að skuldareiganda skuli greidd vátryggingarfjárhæðin. — Í líftrygging kemur oftrygging ekki til greina, því að líf manns verður ekki metið og því ekki oftrygt. Af sömu ástæðu er tvítrygging heimil.

Áhætta vátryggjanda við líftrygging eykst eftir því sem líður frá því samningurinn var stofnaður. Hinsvegar er hentugast að iðgjöldin sjeu ákveðin sama upphæð fyrir hvert greiðslutímabil um allan tímann. Hin fyrri tímabilin greiðir vátryggingartaki því tiltölulega meira en vera á, en hin síðari tímabilin tiltölulega minna. Sama er, ef tryggingin er ekki tekin gegn iðgjöldum, heldur gegn ákveðinni upphæð í eitt skifti fyrir öll. Ef vátryggingartaki vill hætta líftryggingunni, þá hefir hann í báðum tilfellum venjulega greitt meira en vera átti fyrir þá áhættu sem vátryggjandi trygði. Í iðgjaldalíftrygging hefir hann greitt því meira, sem iðgjöldin fyrir fyrri greiðslutímabilin — alt til þess tíma er vátryggjandi hættir að tryggja lífið — eru hærri en vera þurfti fyrir þau tímabil. Þessari upphæð á vátryggingartaki heimtingu á að frádreginni hæfilegri upphæð fyrir ómak og kostnað vátryggjanda. Sumar líftryggingarstofnanir neita þó algerlega um þessa endurgreiðslu, önnur endurgreiða (»kaupa pólisuna aftur«) eftir þeirra eigin töxtum. — Vátryggjandi er við vátrygging alment ekki skyldur að bæta tjón, sem vátrygður sjálfur veldur. Sama er um líftrygging, ef tryggingarhagsmunirnir eru ekki líf vátrygðs, og vátrygður veldur dauðanum af ásetningi eða gáleysi. En ef sá, sem trygt hefir líf sjálfs sín, fremur sjálfs morð, virðist töluvert öðru máli að gegna. Þó mun enn alment álitíð,

að váttryggjandi sje ekki heldur í því tilfelli skyldur að lögum að greiða váttryggingarfjárhæðina, en margar váttryggingarstofnanir takast skylduna á herðar í samningum sínum.

Almennust líftrygging er sú, að maður tryggir líf sitt fyrir tiltekinni upphæð. Váttrygður er þá í raun og veru dánarbú mannsins. Váttryggingarfjárhæðin greiðist dánarbúinu, og fer um hana sem hverja aðra eign, ef ekki er öðruvísi ákveðið. Stundum váttryggir maður líf sitt til handa þriðja manni, t. d. erfingjum eða öðrum, og er þá sá þriðji maður váttrygður. Samningurinn er þriðjammannssamningur. Váttryggingartaki getur swift þriðjammann rjettinum, t. d. hætt tryggingunni eða skift um rjetthafa, nema hann hafi fráskilið sjer þá heimild. Og heimildin er bundin persónu váttryggingartaka. Skuldheimtumenn hans eða erfingjar geta ekki swift þriðja mann rjettinum til váttryggingarfjárhæðarinnar. Þó er svo ákveðið í 29. gr. gj.þr.l. 13. apr. 1894, að gjaldþrotabú manns geti hagnýtt sjer þann rjett, sem gjaldþrotamaður hafði sjálfur, til þess að slita váttryggingarsamningi og krefjast reikningsuppgjörðar, ef gjaldþrotamaður hefir á hinu síðasta ári áður en gjaldþrotaskiftin byrjuðu, varið meiru fje en svo, að samsvari efnum hans, til þess að kaupa lifeyri, forlagseyri, lífsábyrgð eða þesskonar tekjur handa sjer, konu sinni eða lögerfingjum, eða til að gefa öðrum. Þó er það bundið því skilyrði, að búinu bætist tekjur við það. Ennfremur geta skuldheimtumenn riftað samningnum eftir riftunarreglum 28. og 30. gr. gj.þr.l. — Kröfu samkvæmt lífsábyrgðarsamningi má framselja sem hverja aðra kröfu. Lífsábyrgðarskifteini eru talin viðskiftabryf.

G.

Framfærslusamningar.

I.

Framfærslusamningar alment.

1. Framfærslusamningar eru samningar, sem eru í því fölgni, að annar aðila tekst á hendur að sjá manni fyrir uppheldi að meira eða minna leyti. Venjulega á að greiða endurgjald fyrir uppheldið, en vel má vera, að svo sje ekki í sjerstökum tilfellum, og er samningurinn þá gjafasamningur.— Um framfærslusamninga eru engar verulegar almennar sameiginlegar reglur settar, en framfærslutílgangur samningsins hefir í ýmsum atriðum áhrif á það, hvernig almennum samningsreglum kröfurjettarins skuli beitt um þá. — Kröfur út úr framfærslusamningum fýrnast venjulega á 4 árum, l. 14 20. okt. 1905 3. gr. 1° og 2°.

2. Framfærslusamningar eru mjög margskonar. Hjer verður minst lítilsháttar nánar á *lífeyrissamninginn* (II) og *arfsal* (III). En auk þeirra tveggja eru ýmsir aðrir. Nokkuð tíður framfærslusamningur er sá, að bóndi (eða annar atvinnurekandi) af-

hendir syni sínum eða öðrum jörðina með eða án bús (atvinnuna), gegn því að viðtakandi sjái afhendanda fyrir sæmilegri eða nánar tiltekinni framfærslu til dauðadags. Í stað bús eða atvinnu getur auðvitað komið hver eign sem er¹⁾. Þá er og tíður framfærslusamningur að koma barni eða öðrum manni fyrir til fósturs eða upphalds um lengri eða skemri tíma²⁾. Samningur um fæði og þjónustu um lengri eða skemri tíma, er einnig framfærslusamningur. Sbr. ennfremur til dæmis tilfelli það, sem um er rætt í dómas. III 290: A selur B hús gegn því að hann taki að sjer veðskuld, sem hvílir á húsinu, og sjái honum (A) fyrir sómasamlegri framfærslu til dauðadags og ali önn fyrir dóttur hans á ómagaaldri.

Í sambandi við framfærslusamninga má aftur geta laganna um almennan ellistyrk 9. júlí 1909. Sbr. ennfremur önnur lög um ellistyrk, sem áður voru nefnd (í F III 4).

II.

Lífeyrissamningur.

1. Lífeyrissamningur er framfærslusamningur þar sem framfærandi á að fullnægja framfærsluskyldu sinni aðallega með fjárgreiðslum með vissu jöfnu millibili. Lífeyrissamningar eru oft gerðir við stofnanir, sem reka

1) Sbr. d. í dómas. V 337.

2) Sbr. d. í dómas. V 110.

slíka samningsgerð sem atvinnu, og eru þá oft jafnframt vátryggingarsamningar. En samningurinn er lífeyrissamningur jafnt fyrir það, þótt hann sje gerður við einstakling og einstaklega. Oft er fjárgreiðslan peningagreiðsla, en ekki eru nægar ástæður til að gera það að hugtaksatriði; greiðsla samkvæmt lífeyrissamningi má vel vera annað en peningar. Það, sem skilur lífeyrissamninginn og aðra framfærslusamninga, er að framfærslan er int af hendi með jöfnum einstökum greiðslum með jöfnu millibili, t. d. árlegum, ársfjórðungslegum eða mánaðarlegum greiðslum. — Oft er lífeyrissamningurinn gjöf þriðja manns, og koma þá gjafareglur til greina um samband framfærðs og þessa þriðja manns.

Lífeyrinn á stundum að greiða æfilangt, þ. e. frá byrjunardegi samningsins til æfiloka framfærðs. Stundum á að greiða lífeyrinn að tilteknu tímamarki, t. d. þangað til framfærður verður 16 ára, til giftingardags kvennmanns o. s. frv. Stundum á að greiða hann frá tilteknu tímamarki, sem síðar kemur, til æfiloka, t. d. frá 60 ára fæðingardegi (geymdur lífeyrir, ellistyrkur), frá dánardegi eins manns til dánardags framfærðs (ekkjufamfærsla). — Telja verður, að hverja lífeyrisgreiðslu eigi að greiða fyrirfram fyrir tímabilið, og fyrir fult tímabil, þó tímamörk samningsins komi í miðju tímabili¹⁾.

2. Lífeyrisrjetturinn er fjárrjettur framfærðs sem hver önnur eign. Aðalreglan er því, að skuldheimtumenn hans geta gengið að lífeyrinum sem hverri annari eign, l. 19 4. nóv. 1887 32. gr. En

1) Lassen Haandb. Spec. D. 550.

allviðtækar undantekningar eru frá aðalreglunni. Fyrst er það, að efni lifeyrisins er oft slíkt, að sýnilega er lögð veruleg áhersla á hver framfærður er, eða skuldbinding skuldara (framfæranda) verður öll önnur gegn öðrum, en þeim, sem var framfærður í fyrstu. Framsal rjettarins er þá óheimilt og skuldheimtumenn mega ekki ganga að honum. Til dæmis má nefna lifeyri, sem er fólgin í fæði við borð framfæranda og þessh. Þá má vera, að lög hafi undanþegið einhverjar lifeyristegundir fjárnámi og gjaldprotum lifeyrishafa, sbr. ef til vill l. 53 30. júlí 1909 6. gr. Loks má vera, að svo hafi verið löglega kveðið á með einkaákvæði, að skuldheimtumenn framfærðs megi ekki ganga að lifeyrinum, sbr. l. 19 4. nóv. 1887 32. gr. Um það hefir verið deilt, hvenær slík einkaákvæði sjeu lögmæt og skuldbindi því skuldheimtumenn. Það er nú vafalaust, að ákvæði framfærðs eins saman er ekki nægilegt til þess að fyrirmuna skuldheimtumönnum hans að ganga að lifeyrinum. Ennfremur er ákvæði venjulega ekki heldur fullnægjandi, ef það leggur engin bönd á framfærðan, heldur aðeins á skuldheimtumennina. Hinsvegar er vafalaust, að gefandi lifeyris getur kveðið svo á, að skuldheimtumenn gjafþega (framfærðs) skuli ekki eiga aðgang að hinum gefna lifeyri til fullnægingar kröfum sínum á hendur framfærðum. Ákvæði gefanda er jafnvel lögmætt, þótt það leggi aðeins bann við fjárnámi skuldheimtumanna, en engin bönd á umráð gjafþega. Vafasamt hefir það verið talið, hvort framfærður og framfærandi geti samið svo um, að lifeyririnn skuli vera undanskilið fjárnámi skuldheimtumanna fram-

færðs og frjálsum umráðum hans. En, ef slíkt ákvæði er sett eða getur verið sett vegna hagsmuna framfæranda, þá er ekki heimild til að neita því um gildi.

Þá er skuldheimtumenn framfærðs samkvæmt framansögðu geta ekki gengið að sjálfum lífeyrirum, eiga þeir stundum annan kost. Svo er að vísu ekki, ef lífeyririnn er gjöf. Það kemur ekki þessu máli við, að skuldheimtumenn gefanda geta ef til vill riftað gjöfinni samkv. 30. gr. gj.þr.l. 13. apr. 1894. En ef framfærður hefir sjálfur aflað lífeyrisins með frjárframlögum, þá mega skuldheimtumenn hans hagnýta sjer rjett þann, sem hann hafði, til þess að slita samningnum og krefjast reikningsuppgjörðar, ef búinu bætast tekjur við það, þó því aðeins að lífeyririnn sje keyptur á hinu síðasta ári áður en gjaldþrotaskiftin byrjuðu og að til kaupanna hafi verið varið meiru fje, en svo, að samsvari efnum gjaldþrotamanns, 29. gr. gj.þr.l. 13. apr. 1894. Ennfremur er talið svo, að skuldheimtumenn framfærðs geti riftað þeim lífeyrissamningi eftir ákvæðum 28. og 30. gr. gj.þr.l.

3. Kröfur um hinar einstöku lífeyrisgreiðslur *fyrnast* á 4 árum, l. 14 20. okt. 1905 3. gr. 2°, en lífeyrisrjetturinn sjálfur *fyrnist* á 20 árum, sömu lög 2. gr. 2°.

III.

Arfsal.¹⁾

1. Arfsal er sá samningur, að maður afhendir öðrum manni alt sem hann á og eignast kann, gegn því, að viðtakandi sjái honum fyrir framfærslu til dauðadags. Prófenta var það nefnt, ef maður gaf jarðeign sjer eða öðrum til fósturs, sbr. Jb. lbb. 12. Nú er orðið »prófenta« haft um arfsalssamninginn. — Um arfsal (prófentu) eru ákvæði i Jb. kg. 23 (framf. b. 1) og 30 (framf. b. 8) og l. um fjármál hjóna 12. jan. 1900 11. gr. — Sá, sem selst arfsali, er nefndur arfsali eða prófentu-maður (eða-kona). Viðtakandi verður hjer til styttingar nefndur húsbóndi.

2. Um stofnun arfsalssamnings fer að mestu leyti eftir almennum reglum kröfurjettarins. Í Jb. kg. 30 er þess krafist að 6 skynsamir menn geri arfsalsgerning með arfsala og húsbónda, og hefir því verið haldið fram, að ákvæði þetta sje að því leyti enn i gildi, að arfsalsgerningur sje því að eins lögmætur, að hann sje gerður við votta.²⁾ Þetta verður þó ekki talið rjett. Í Jb. er víða krafist votta við samningsgerðir, en venjulega er rjettast að skilja vottakröfuna sem rjettarfars-ákvæði að eins. Og þótt ákvæðið hefði á sínum tíma verið einkarjettarákvæði, þá yrði að telja það úr gildi fallið með venju og nýjum meginreglum kröfurjettarins um formleysi samninga.³⁾ —

1) Sbr. Formálab. 1886 144, E. A. Formálab. 279.

2) Formálab. 1886 145, E. A. Formálab. 281.

3) Sbr. d. i dómas. V 456.

Báðir samningsaðilar verða að vera fullveðja. Svo hefir verið talið, að ófullveðja maður geti jafnvel ekki selst arfsali með samþykki forráðamanns síns⁴⁾, og ef til vill hálfmyndugur maður ekki heldur með samþykki tilsjónarmanns síns⁶⁾.

Um *samningsbæri arfsala* eru nokkrar sjerstakar reglur. Sá, sem á ómaga, sem hann á fram að færa, má ekki seljast arfsali, Jb. kg. 23 og 30. Hverjir eru skylduómagar, fer eftir lögum þeim, sem gilda, þá er arfsalssamningurinn er gerður, sbr. fátækralög 44 10. nóv. 1905: hjón eru skylduómagi hvort annars (2. gr.), skilgetin börn ómagar beggja foreldra (3. og 14. gr.), óskilgetið barn ómaga móður (3. gr. sbr. 4. gr.) og að nokkru leyti föður (6. gr. sbr. 7.—12. gr.), stjúpborn (4. gr.), kjörborn (5. gr.) og foreldrar (14. gr.). Þó má maður seljast arfsali frá skylduómögum, ef hann sjer þeim fyrir staðfestu, kg. 30, þ. e. nægilegri framfærslu. — Kvæntur maður má ekki seljast arfsali, nema með samþykki konu sinnar, l. 3 12. jan. 1900 11. gr. Hinsvegar er vafasamt, hvort kona þarf samþykki manns síns, því að 11. gr. l. 1900 er sett vegna þess, að maðurinn hefir umráð fjelagsbúsins, og sem takmörkun á þeim umráðum⁶⁾. Loks skal sá, sem seljast vill arfsali, bjóðast nánustu frændum sínum, þeim er fullar vörslur hafa, Jb. kg. 30.⁷⁾ »Nánustu frændur« eru erfingjar arfsala. Þeir eru sviftir arfsvoninni við arfsalið, og er því gefinn

4) Formálab. 1886 145, E. A. Formálab. 280.

5) E. A. Formálab. 280.

6) Sbr. Lassen Haandb. Spec. D. 559, aftur á móti E. A. Formálab. 280.

7) Sbr. d. í dóma. I 149.

kostur á að halda henni, með því að taka sjálfir við arfsala til framfærslu. Skilyrði þess, að nánustu frændur eigi rjett á að taka við arfsala er, að þeir hafi »fullar vörslur«. Sá hafði fullar vörslur eftir Jb., sem á jafnmikið fje því, sem hann tekur við, eða meira, kg. 15. Hefir því verið haldið fram, að svo verði að skilja orðin enn⁸⁾. En vafalaust er þó hitt rjettara, sem einnig hefir verið haldið fram⁹⁾, að fullnægjandi sje, ef erfingjar setja hæfilega tryggingu fyrir efndum framfærslunnar. — Ef maður selst arfsali án þess að gæta þess, sem að framan greinir, þá má sá rifta samningnum, sem gengið er á með honum, þ. e. í fyrsta tilfellinu framfærslusveit skylduómagans eða ómaginn sjálfur, í öðru tilfellinu konan, í þriðja tilfellinu nánustu frændur, sem bjóða ekki verri kjör en arfsali hefir hjá húsbónda sínum.

Fyr meir var algengt að fá konungsstaðfesting á arfsalsgjörningum, og var talið að með því mætti leysa sig undan skyldunni til að bjóðast nánustu frændum. Konungsstaðfesting er aldrei skilyrði fyrir gildi arfsals, sem að öðru leyti er löglegt, en ef til vill má telja, að hún hafi þá þýðingu, sem áður var nefnd¹⁰⁾. — Húsbónda er rjett að þinglýsa arfsalsgerningnum til tryggingar á varnarþingi arfsala, og tryggilegast er að rita athugasemd um hann á skuldabryf o. þessh., sem í arfsalinu felst. Þinglýsing er skilyrði fullrar lögverndar, ef um fasteignir er að tefla, og skal þá

8) Formálab. 1886 145.

9) E. A. Formálab. 280.

10) Sbr. E. A. Formálab. 281.

þinglýst á varnarþingum fasteignanna, og, ef um skip ræðir, þar sem skipið er skrásett að eiga heima.

3. **Arfsali** afhendir húsbóndanum alt, sem hann á og eignast kann. Húsbóndinn kemur fjárhagslega í stað prófentumanusins¹¹⁾. Alt, sem hann á, verður þegar eign húsbóndans, og alt, sem hann síðar kann að eignast, hvort heldur að gjöf, erfðum, með vinnu sinni eða á annan hátt, verður af sjálfu sjer eign húsbóndans, án þess neina afhendingu þurfi af hendi arfsala. Þvi hefir verið haldið fram, að það væri andstætt eðli samningsins, að arfsali undanskildi nokkurn einstakan hlut undan arfsalinu¹²⁾. Það verður þó ekki talið rjett álitíð. Það fer ekki í bága við eðli samningsins, þó undanskildir sjeu einstaka tilteknir munir¹³⁾, en ef nokkuð verulegt er undanskilið, þá er samningurinn ekki arfsal. — Arfsali er ekki ólögráður fyrir arfsalið¹⁴⁾. Hann hefir frjáls umráð að lögum yfir þeim einstöku hlutum, sem hann hefir undanskilið arfsalinu, og hann getur gert samninga um vinnuhæfi sitt sem hver annar. Arfsali er ekki heldur »ekki fjár sins ráðandi«. En hann er algjörlega fjelaus maður, og að ýmsu leyti svo líkt á komið með honum og þeim, sem ekki eru fjár sins ráðandi, að rjettast virðist að setja hann á bekk með þeim. Um það eru þó skiftar skoðanir¹⁵⁾.

4. **Skyldur húsbónda** eru í því fölgna, að sjá

11) Sbr. d. i dómas. I 149 (150).

12) Formálab. 1886 146.

13) Sbr. L. H. B. Stjórn. fr. 155.

14) Sjá L. H. B. Stjórn. fr. 155, Um landsd.⁵8, Formálab. 1886 146—147.

15) Sjá L. H. B. Stjórn. fr. 155.

arfsala fyrir sæmilegri framfærslu til dauðadags og kosta útför hans, og svara til skulda hans.— Framfærslan á að vera svo góð sem um var samið. Ef ekki er tiltekið í samningnum um framfærsluna, verður hún að hæfa stöðu arfsala eftir því sem venjulegt er í því bygðarlagi, sem hann býr í¹⁶). Framfærslan innibindur húsnæði, fót og fæði og allan annan aðbúnað. Útförin á einnig að hæfa stöðu arfsala eftir því sem tíðkanlegt er í bygðarlaginu, ef ekki er annan veg tilskilið. Húsbóndi svarar til allra skulda arfsala, þeirra, sem hann skuldaði, þá er samningurinn var gjörður. Skuldir arfsala, sem stofnaðar eru eftir þann tíma, eru húsbóndanum hinsvegar óviðkomandi. Þó halda sumir því fram¹⁷), að húsbóndi ábyrgist einnig skuldir arfsala, sem stofnaðar eru á tímabilinu frá samningsgjörð til þinglesturs samningsins, en það er ekki rjett, þegar af þeirri ástæðu, að ekki er skylt að þinglýsa arfsalssamningi.

5. Arfsalssamningi lýkur, þá er arfsali deyr. Ennfremur má arfsali rifta samningnum og heimta eigur sínar aftur, ef framfærsla sú, sem húsbóndinn lætur honum í tje, er verulega lakari en vera átti, sbr. Jb. lbb. 12, eða húsbóndi rýfur samninginn að öðru leyti verulega. Húsbóndinn má rifta samningnum, ef arfsali hefir sagt skuldir sínar verulega minni en þær voru í raun og veru. Hafi arfsali dregið eitthvað verulegt undan af eignum sínum, þá má húsbóndinn rifta, ef hann hefir haft ástæðu til að ætla, að þær eigur væru með í arfsalinu.

16) Sbr. Formálab. 1886 146.

17) Formálab. 1886 147.

H.

Áhættusamningar.

1. Orðið áhættusamningur tekur yfir alla samninga, sem láta það velta á óvissum eða ókunnum atvikum, hvor aðilanna ábatist á hins kostnað. Orðið tekur því t. d. yfir váttrygging, ýmsa framfærslusamninga o. fl. auk spila, veðmáls o. s. frv. Í þessari viðtæku merkingu er orðið óhæft sem hugtak, því að um þessa samninga alla saman gilda engar sameiginlegar sjerreglur. Undan hugtakinu áhættusamningar verður að taka alla þá samninga, sem gerðir eru í einhverjum skynsamlegum fjárhagstilgangi. Um þá samninga gilda reglur, sem eiga sína í tilgangi þeirra; sjerstaklega kemur alls ekki til greina um þá sú spurning, sem hjer verður aðalspurningin, þ. e. hvort þeir sjeu lögmætir eða ekki. **Hugtakið** áhættusamningur má ekki taka yfir aðra samninga en þá, sem láta það velta á óvissum eða ókunnum atvikum, hvor aðilanna ábatist á hins kostnað, og ekki *fullnægja neinum skynsamlegum fjárhagstilgangi*, gagnslausir áhættusamningar.

2. Eru áhættusamningar gildir að lögum? Meginregla íslenskra laga um samninga er, að

mönnum er heimilt að semja sín á milli eftir vild, nema gegn lögum og velsæmi, Jb. kb. 11, 14. Það verður nú ekki talið, að áhættusamningar sjeu andstæðir velsæmi yfir höfuð. Og gegn lögum eru þeir því aðeins, að lög banni þá. Slik lög eru erfðats. 25. sept. 1850 14. gr. og Jb. þb. 17 (18 i Ak.). Samkv. 14. gr. ts. 1850 er bannað að selja arfsvon, en það bann er lagt á aðallega vegna arfleifanda og kemur því ekki til greina í þessu efni. Samkv. þb. 17 er dufl, teningakast um peninga og veðmál bannað. Aðrir áhættusamningar eru ekki bannaðir í íslenskum lögum og eru því lög-mætir samkv. meginreglu kb. 11 og 14.

3. Samningar þeir, sem ógildir eru samkv. þb. 17, eru **dufl, teningskast um peninga og að veðja.**

a. Dufl er sama sem »Dobbel« á dönsku og norsku.¹⁾ Það er vafalaust, að það tekur yfir það, sem nú er kallað „spil“, en að öðru leyti er mjög vafasamt um takmörk þess. Í dönskum rjetti er því haldið fram, að »Dobbel« taki ennfremur yfir töfl og aðra samninga, sem gerðir eru til dægrastyttingar með tækjum og athöfnum, sem ætlaðar eru til þess að skera úr því, hver aðilanna skuli ábatast á kostnað hins eða hinna, ef samningarnir eftir eðli sínu eru þannig lagaðir, að ætla má að þeir verði sjerstaklega gerðir á þeim stöðum og í þeim samkvæmum, þar sem líklegt er að þátt-takendur verði teknir spilafýsn²⁾. Eftir því væri vafasamt hvort skáktafl, »dam« og »dóminó« væri dufl, en dufl tæki yfir öll spil og öll önnur töfl o. þessh., t. d. teningakast. Eftir Jónsb. er nú ljóst,

1) Ngl. V Gloss. 140.

2) Sbr. Lassen Haandb. spec. D. 578.

að teningskast er ekki talið dufl, sbr. fyrirsögn þb. 17 »um dufl og ef kastað er teningum um peninga«, og meginmál þb. 17 »ef menn dufla eða kasta teningum . . .«, og verður þá ekki heldur talið að töfl falli undir dufl Jónsbókar. Eftir Jónsbók verður því að telja, að dufl taki aðeins yfir spil. Hinsvegar tekur Jb. yfir allar spilategundir, jafnt þær, þar sem alt er undir óvissum atvikum komið, sem þær, þar sem meira eða minna er komið undir leikni og æfingu þáttakenda.—Bannið gegn dufli er ekki bundið því skilyrði, að duflað sje um peninga. Hinsvegar verður vitanlega eitthvað að vera lagt undir, sem metið verður til peninga.

b. Að kasta teningum um peninga er, að láta það velta á því, hvað uppi verður á teningi eða teningum, hvor aðila skuli ábatast á kostnað hins. Teningskast er því aðeins ólögmaett að kastað sje um peninga, Jb. þb. 17. Með lögjöfnun verður að telja aðra samninga ógilda, sem eru eins og teningskast, þótt önnur tæki sjeu notuð til kastsins en teningar.

c. Að veðja er það, að tveir menn eða fleiri, sem halda fram hver sinni skoðun um eitthvert efni, sem er óvíst eða ókunnugt, koma sjer saman um, að sá skuli ábatast á hinna kostnað, sem hefir á rjettu máli að standa. Dufl og teningskast er framið með tækjum, sem til þess eru gerð eða notuð; þá er veðjað er, þarf engin slik áhöld. Við dufl og teningskast ráða úrslitum athafnir aðilanna, sem unnar eru með þessum áhöldum; úrslit þessara athafna eru hin óvissu eða ókunnu atvik. Við

veðmál ræður rjett eða röng hugmynd aðila um hin óvissu eða ókunnu atvik. Veðmál er ólögðmætt, hvort sem veðjað er um peninga eða annað.

4. Jb. þb. 17 gerir greinarmun á lögðmæti dufls og teningskasts annarsvegar og veðmáls hinsvegar. »Ef menn *dufla eða kasta teningum um peninga*, sje uppnæmt konungs umboðsmanni alt það er á borði liggur, og hver þeirra sekur hálfri mörk við konung«. Sektaákvæðið er nú fallið úr gildi með ts. 24. jan. 1838 (sbr. innganginn og 1. gr.) og í síðari lögum er engin ný hegningarmeild. Danska ts. 6. okt. 1753 um »Hasardspillegjæld« hefir aldrei verið þinglesin hjer á landi og ekki heldur náð gildi hjer með venju. Dufl og teningskast er því nú »sektalaust« einsog veðmál. Aftur á móti er ekki heimild til að telja hitt ákvæðið fallið úr gildi, að það sje uppnæmt, sem á borði liggur, og stendur það því enn með þeirri breytingu, að fjeð rennur í landsjóð. »Ef menn *veðja*, hafi að engu en sje sektalaust«. Sá, sem duflar, kastar teningum um peninga eða veðjar, og tapar, er því ekki skyldur að greiða það eða inna af hendi, sem hann lofaði. Hinsvegar er venjulega talið svo, að hann eigi ekki endurkröfurjett á því, sem hann hefir greitt, og er það þó vafasamt.

5. **Aðrir áhættusamningar** en dufl, teningskast um peninga og veðmál, eru gildir að lögum. Þess var áður getið í kaflanum um vátrygging, að oftrygging og tvítrygging fram yfir rjett vátryggingarverð, væri ekki vátryggingarsamningur, heldur hreinn og beinn áhættusamningur. Samkvæmt framansögðu, er sá áhættusamningur lögðmætur, ef hann fullnægir öðrum skilmálum kröfurjettarins. Þá er teningskast um annað en

peninga lögmætur áhættusamningur. Sama er um terminsverslun. Hún er í því fölgín, að keypt er fyrir ákveðið verð til tiltekins tíma, en ekki ætlast til að samningnum verði fullnægt í raun og veru á hinum tiltekna tíma, heldur greiðir þá kaupandinn seljanda það, sem varan kann að hafa lækkað í verði, en seljandi kaupanda það, sem hún kann að hafa hækkað í verði. Enn er »lotteri« og »tombóla« samkv. framansögðu lögmætir áhættusamningar. En samkvæmt stjórnarfarsvenju þarf leyfi yfirvalda til þess að halda opinberlega »lotteri« eða »tombólu«. Sýslumenn veita nú tombóluleyfi, kgl. ts. 12 23. ág. 1904 I 1 g. Stjórnarráðið veitir lotterileyfi og hefir leyfið ekki verið veitt, ef vinningarnir eru peningar³⁾. Það er vafasamt hvort þessi stjórnarfarsvenja er lögum samkvæm. Hún mun eiga rót sína í ákvæðum danskra laga um einkarjett ríkisins til lotterihalds, sbr. dönsk l. 6. mars 1869, en þau lög gilda ekki hjer á landi. Ef til vill getur venjan stuðst við meginreglu íslenskra laga um að leyfi þurfi (borgarabryjef o. fl.) til opinbers atvinnureksturs.

b. Um þá áhættusamninga, sem eru lögmætir samkvæmt framansögðu, eru *engar sjerstakar reglur* settar, og fer því um þá eftir almennum reglum kröfurjettarins um samninga, með þeim tilbreytingum, sem nauðsynlegar eru.

3) Sbr. lhbr. 96 9. maí 1882, 67 10. júní 1886 og 89 8. sept. 1888.

I.

Lán til afnota¹⁾.

1. Lán tekur yfir tvær ólíkar samningstegundir: lán til eignar og lán til afnota. Áður var talað um lán til eignar, sjá kaflann C hjer að framan (bls. 141—150). Hjer verður rætt um lán til notkunar. Lán til notkunar er í því fölgjð, að lánveitandinn fær lántakanda einhvern hlut til tiltekinna afnota *endurgjaldslaust*, gegn því að hann skili *hinum sama hlut* aftur, að lánstímanum liðnum. Mismunurinn á láni til afnota og láni til eignar er, að við lán til afnota á lántakandinn að skila sama hlutnum aftur, en við lán til eignar hlutum sömu tegundar, sbr. bls. 141. Mismunurinn á láni til afnota og leigu er, að lán til afnota er endurgjaldslaust, en fyrir leigunot á að greiða endurgjald, sbr. bls. 85. Lánshlutur má hver hlutur vera. Jafnvel peninga og handhafabrjef má lána til afnota, og jafnt eyðsluhluti sem þá hluti, sem ekki eyðast við notkun þeirra. Hitt er annað mál, að slík lán verður venjulega að telja lán til eignar, nema sýnilegt

1) Formálab. 1886 99, E. A. Formálab. 224—225.

sje, að um lán til afnota sje að tefla. Ennfremur má lána jafnt fasteignir sem lausafje. En ákvæði Jb. um ábyrgð á láni eiga víst aðeins við lausafjárlán.

2. Lántakandinn á rjett á að fá hlut þann, sem um var samið til afnota. Vanefni lánveitandi það, þá ábyrgist hann vanefndina, en alment er talið, að ábyrgð lánveitanda sje ekki eins viðtæk einsog ábyrgð annara skuldara, vegna þess að lánið veitir honum ekkert í aðra hönd, heldur er honum það einungis kvöð. Samkvæmt því er talið, að lánveitandi ábyrgist einungis ásetning og gáleysi, eða jafnvel aðeins stórkostlegt gáleysi. Venjulega er lánið annars veitt án fyrirfarandi samnings. — Afnotarjettur lántakanda fer eftir samningnum. Honum er óheimilt að lána öðrum hlutinn, Jb. fml. 28 (þb. 17 í Ak.), kb. 21 i. f.; geri hann það engu að siður, þá má lánveitandi rifta láninu og krefjast lánhlutarins þegar í stað, sbr. Jb. kb. 21 i. f. Þó má lántakandi leyfa öðrum afnot hlutarins með sjer, ef hann lætur hann ekki úr vörslum sínum, nema það sje bannað sjerstaklega, Jb. þb. 16 og fml. 28 (þb. 17 í Ak.), t. d. má sá, sem fær bát að láni, taka aðra með sjer á bátinn. — Ef lántakandi notar hlutinn öðruvísi en honum er heimilt, þá er honum skylt að bæta alt það tjón, sem af því hlýst, Jb. fml. 28 (þb. 17).

3. Lántakandi er skyldur að skila lánshlutnum aftur að lánstímanum liðnum¹⁾. Hann á að skila sama hlutnum aftur og losast ekki undan skilaskyldunni með því að skila öðrum hlut sömu teg-

1) Sbr. d. í dómas. I 511, 513, 515.

undar og jafngóðum. Skilaskyldan er vinnuskylda og nægir því að lántakandi sje sjálfráður (persónulega myndugur).—Það fer eftir samningnum hvernær lántakandi á að skila láns hlutnum aftur. Ef ekkert er um það sagt í samningnum, eða verður talið fólgið í samningnum um það, þá má lánveitandi krefjast hlutarins þegar honum þóknast. En það verður að telja fólgið í samningnum, að lántakandi eigi rjett á að halda hlutnum, þangað til náð er sýnilegum tilgangi lánsins.

Ef lántakandi getur ekki skilað láns hlutnum, þá skal hann bæta hann fullu verði, »hver á láni heilu heim að koma eða gjaldi verð eiganda,« Jb. þb. 16, »sá skal lán ábyrgjast, sem ljeð er, og komi heilu heim,« kb. 21. Þessi regla gildir jafnvel þótt hluturinn hafi farist, skemst eða rýrnað af hendingu einni. Hún byggist á því, að lánveitanda er lánið eingöngu til бага. Eftir orðunum á reglan aðeins við um lausafjárlán, sbr. »koma heilu heim«, »týnist með láninu«, en ekki um fasteignarlán. Undantekið er það tilfelli, ef lántakandi týnist sjálfur með láns hlutnum, Jb. þb. 16, þ. e. af sama slysi sem grandaði hlutnum; þá ábyrgist hann ekki hlutinn: »eigi á erfingi fyrir það lán að bæta,« þb. 16. Ennfremur ábyrgist lántakandi ekki skemd eða rýrnun hlutarins, sem stafar af eðli hans sjálfs, og ekki heldur rýrnun af venjulegu sliti af þeirri notkun, sem honum var heimil. Þessar undantekningar virðast sjálfsagðar og fara ekki í бага við ákvæðin í Jb. þb. 16 og kb. 21. Loks hefir því verið haldið fram, að lántakandi ábyrgist ekki tjón, sem verður á láns hlut, og sannanlegt er að hlotist hefði jafnt,

þótt hluturinn hefði verið í vörslum lánveitanda²⁾, og er það að vísu líklega rjett, en slík sönnun er í flestum tilfellum ómöguleg. — Þessi mikla ábyrgð tekur aðeins til ábyrgðar á skemdum á lánshlutnum sjálfum. Ef lánshluturinn gerir öðrum mönnum skaða, þá ábyrgist lánveitandinn eftir almennum reglum, nema skaðinn hlytist af lántakanda völdum eða vangæslu, Jb. þb. 16.

2) Formálab. 1886 99, E. A. Formálab. 225.

J.

Geymslusamningur¹⁾.

1. Geymslusamningur er samningur um varðveislu lausafjárhlutar, þar sem varðveislan er aðal-efni samningsins. Geymsluskylda er oft þáttur í öðrum samningi, sbr. t. d. varðveisluskyldu leigjanda, lántakanda, handveðhafa eða þess, sem tekst á hendur að flytja hlutinn, geymsluskyldu seljanda frá samningsdegi til afhendingar o. s. frv. Í þeim tilfellum fer ekki fyrst og fremst eftir geymslureglunum, heldur eftir reglum þeim, sem gilda um hlutaðeigandi samningstegund. Geymslusamningar eru þeir samningar einir, þar sem geymsluskyldan er sjálfstæð skylda; en ef svo er, þá telst samningurinn geymslusamningur, þó hann sje gerður í til-efni af öðrum samningi og í sambandi við hann, t. d. ef seljandi tekst á hendur að geyma seldan hlut eftir afhendingu.

Skylda geymslumanns er vinnuskylda, og verður hann því að vera sjálfráður til þess að geta gert samninginn svo löglegt sje. Hinsvegar er sjálfræði nægilegt; geymslumaður þarf ekki að vera fjár-

1) Formálab. 1886 101, E. A. Formálab. 226.

ráður (fullveðja). — Geymsla er oft stofnuð án fyrirfarandi samnings. Oft gefur geymandi út einhliða skriflega viðurkenningu á því, að hann hafi tekið hlutinn til geymslu. Slikar viðurkenningar eru venjulega ekki viðskiftabréf.

2. Geymslumaður er skyldur að geyma hlutinn þann tíma, sem um var samið. Hann er skyldur að annast geymsluna sjálfur, sbr. Jb. kg. 16 (erfðat. 22 í Ak.), nema annað sje heimilað eða verði að telja fólgið í samningum. Ekki má geymandi nota geymsluhlut, nema nokkur notkun sje nauðsynleg eða heppileg honum til viðhalds, t. d. um reiðhest, eða notkun hafi verið heimiluð í samningnum eða siðar. Ef geymandi á rjett á að nota geymsluhlut, er oft vafasamt, hvort um geymslu er að tefla eða lán; það sker ekki úr, hverju nafni aðilar nefna samninginn. Nú felur geymandi öðrum manni óheimilt að geyma geymsluhlut, eða hagnýtir geymsluhlutinn óheimilt, og ábyrgist hann þá alt það tjón, sem af því hlýst, sbr. meginreglu Jb. þb. 16 og kb. 21.

Geymslumaður á að varðveita geymslufjeð sem sitt fje, það sem hann vill vel varðveita, Jb. þb. 15, »sem hann eigi sjálfur og vilji þó vel með fara og geyma«, llb. 37 sbr. kg. 17 og 18. Ef til vill má skilja þessi ákvæði svo, að geymandi sje vítalaus, ef hann geymir geymsluhlutinn eins og hann er vanur að geyma sína hluti, þó svo að hann verður að geyma hann eins og hann geymir sínar eignir best. Fer þá varðveisluskylda manns mjög eftir eðlisfari hans og hirðusemi í sinni sök; sá, sem hirðulaus væri um sínar eignir, yrði ekki víltur fyrir það þótt geymsluhlutur skemdist fyrir

hirðuleysi hans, ef hirðuleysið hefði ekki verið meira en hirðuleysi hans um þá hluti sína, sem honum þó er ant um; hirðusamur maður yrði miklu ver úti. Þessi skilningur ákvæðisins verður þó ekki talinn rjettur. Skynsamleg meining laganna með orðunum »sem hann vill vel varðveita« og þvíuml., er vafalaust, að geymandi skuli geyma geymslufjeð eins og skynsamur maður geymir slíka hluti. En það, hvernig skynsamur maður mundi geyma geymslufjeð, fer að visu mjög eftir háttum og högum geymanda, þ. e. geymslumaður á að geyma geymslufjeð einsog skynsamur maður í hans sporum mundi geyma slíka hluti. Hafi geymandi geymt hlutinn eins og sína hluti, þá eru líkur til þess að hann hafi geymt hann einsog skynsamur maður mundi gert hafa, nema sannað verði, að hann sje óvenjulega hirðulaus. Sbr. ennfremur skl. 12. apr. 1878 3. gr. og það, sem sagt var hjer að framan á bls. 123. — Geymandi má auðvitað áskilja sjer að vera undan ábyrgð af geymslufje, að meira eða minna leyti, Jb. þb. 15.

3. Geymslumanni ber að skila geymsluhlutnum á tilteknum tíma. Jafnvel þó tiltekinn geymslutími hafi verið ákveðinn, þá má geymandi að jafnaði krefjast hlutarins, þegar hann sjálfur kys innan þess tíma, því að telja verður að geymslutíminn sje eingöngu tiltekinn geymslusala í hag. En geymslusali losast ekki undan skyldum sínum samkvæmt samningnum, þótt hann heimti og taki hlut sinn áður en geymslutíminn er liðinn, t. d. skyldunni til að greiða endurgjald fyrir geymsluna, ef greiða skal slíkt endurgjald á annað borð, sjá síðar. — Geymandi á að skila *sama hlutnum* sem hann

tók í geymslu. Þetta gildir jafnvel þó geymslufjed sje lausir peningar. Ef manni eru fengnir lausir peningar til geymslu, þannig að honum er heimill að skifta um og láta aðra peninga í staðinn, en er aðeins skylt að greiða jafnmikla upphæð á sínum tíma, þá er samningurinn ekki hreinn geymslusamningur. Sumir²⁾ halda því jafnvel fram, að samningurinn sje alls ekki geymslusamningur, heldur lán til eignar. Það er og rjett, að slíkur samningur er að ýmsu leyti líkur láni til eignar, þar sem »geymandi« vafalaust verður eigandi peninga þeirra, sem seldir eru í geymslu, og verða því um samninginn að gilda ýmsar af lánsreglunum. Hinsvegar er samningurinn í því verulega atriði ólíkur láni til eignar, að tilgangur hans er aðeins geymsla, en ekki að »geymandi« hagnýti peningana sjer til hagsmuna. Því verður samningurinn í ýmsum verulegum atriðum að lúta geymslureglunum, og virðist rjett að telja hann sjerstakt afbrigði geymslusamninga³⁾. Í 5 verður getið aðalafbrigða hans frá geymslureglunum. — Ef geymandi getur ekki fullnægt skyldu sinni að skila geymslufjenu óskemdu, þá ábyrgist hann það eftir almennum reglum, sbr. sjerstaklega það, sem sagt var hjer að framan um það, hvernig geymslumanni ber að gæta geymslufjár. Geymslusali á heimting geymslufjárins (hlutarjettarkröfu) í gjaldprotabú geymanda, hvort sem hann er eigandi hins geymda eða ekki.

4. Geymandi á venjulega ekki **endurgjald** fyrir geymsluna, nema það hafi verið tilskilið, eða geymslumaður hafi geymslustarfsemi að atvinnu, eða venju-

2) Aubert spec. D. I 336 o. fl.

3) Sbr. Lassen Haandb. spec. D. 613—614.

legt sje að greiða endurgjald fyrir slíka geymslu sem þá, sem um er að tefla, t. d. einsog fatageymsla í leikhúsi, hestageymsla eftir atvikum. Ef geymslusalí samkvæmt þessu er skyldur að greiða endurgjald fyrir geymsluna, og samið var um ákveðinn geymslutíma, þá verður hann jafnt að greiða endurgjaldið að fullu, þó hann heimti geymslufjeð áður en geymslutíminn er liðinn.

Geymslumaður á kröfu á endurgjaldi á **kostnaði**, sem hann hefir haft af geymslufjenu, ef sá kostnaður var óhjákvæmilegur og það var fyrirsjáanlegt, þá er samningurinn var gerður, t. d. fóður geymds fjenaðar. Ef geymenda eru heimil afnot hlutarins, þá má þó oft líta svo á, að afnotin eigi að koma fyrir slíkan kostnað. Sömuleiðis er oft rjett að líta svo á, að ætlast sje til, að endurgjald fyrir slíkan kostnað felist í borguninni fyrir geymsluna, ef slíka borgun á að greiða. -- Nauðsynlegan kostnað, sem ekki var fyrirsjáanlegur, þá er samningurinn var gerður, á geymslumaður rjett á að fá endurgoldinn eftir reglunum um óbeðna ráðsmensku. — Geymandi á ekki rjett á endurgjaldi fyrir kostnað, sem hann hefir haft af geymslufjenu að nauðsynjalausu.

Geymandi á *haldsrjett* yfir geymslufjenu til tryggingar kröfum sínum út úr geymslunni.

5. Þess var áður getið, að samningur um geymslu peninga, sem væri þannig lagaður, að geymslumanni væri heimilt að blanda geymslupeningunum saman við sína peninga, og væri einungis skylt að greiða jafnmikla upphæð á sínum tíma (*depositum irregulare*), væri að vísu geymslusamningur, en lyti þó að ýmsu leyti öðrum reglum en önnur geymsla.

Helstu afbrigðin frá almennum geymslureglum eru þessi: Geymslumaður verður að vera fullráður fjár síns, því að skylda hans er ekki skilaskylda, heldur skylda til að greiða af sinu fje. Ennfremur ábyrgist geymslumaður geymslupeningana skilyrðislaust, ekki aðeins ef þeir farast, skemmast eða rýrna fyrir vangeymslu hans, heldur einnig ef þeir farast, skemmast eða rýrna af hendingu. Loks á geymslusali einungis kröfu á hendur gjaldþrotabúi geymslumanns, ef hann verður gjaldþrota, en ekki heimting á geymslufjenu. Þetta tvent gildir jafnvel þótt geymslupeningunum hafi enn ekki verið skift eða blandað saman við aðra peninga geymenda. Þeir voru alt um það eign hans, en ekki geymslusala.

K. Vinnusamningar.

I. Hugtak. Stofnun. Lok.

1. Vinnusamningar eru þeir samningar, sem skuldbinda annan aðilann til þess að inna af hendi einhverja vinnu, ef vinnan er aðalatriði samningsins. Samningar um vinnu eru þó stundum *verksamningar*, og verður seinna gerð nánar grein fyrir takmörkum þeirra og vinnusamninga, sjá L. Áður hefir verið talað um *lán* og *geymslu*; eru þeir samningar báðir í raun og veru vinnusamningar, en sjerstaks eðlis; aðalatriði þeirra er ekki vinna, þótt aðalskyldan sje vinna. — Venjulega ber vinnuveitanda að greiða endurgjald, kaup, fyrir vinnuna, en vel má vera, að svo sje um samíð, að ekki skuli greiða neitt kaup fyrir vinnuna, og er samningurinn vinnusamningur jafnt fyrir það og fer eftir reglunum um vinnusamninga um hann, með þeim afbrigðum, sem leiða af því, að vinnan er int af hendi kauplaust.

Vinnusamningar geta verið um hvers kyns

vinnu, sem er. Stundum er samið um líkamlega vinnu aðallega, t. d. samningur um kaupavinnu, um hirðing æðarvarps, skurðgröft, lagning rafmagns, uppskipun eða útskipun á vörum o. s. frv. Stundum er samningurinn um andlega vinnu aðallega, t. d. um kenslu barna eða annara o. s. frv. Stundum er vinnan, sem um var samið, jafnt andleg sem líkamleg, t. d. samningur um sjónleika, um söng, um fjárhaldsmensku fyrir ófjárráðan mann, um lækningar, um preststarf o. s. frv. Stundum er aðeins samið um eitt tiltekið verk án tímatakmörkunar, en oftast er varanleiki vinnuskyldunnar bundinn tímatakmörkum. Stundum er samið um varanlega starfsemi, t. d. samningur milli skipsstjóra (formanns á bát) og skipverja, milli prentsmiðju-eiganda og prentara, milli kaupmanna og verslunarstjóra og búðarmanna, milli húsbænda og vor-
manna eða haustmanna eða vertiðarmanna, milli prests og aðstoðarprest, milli húsbónda og vetrarkennara o. s. frv. — Samband embættismanna og landstjórnar er einskonar vinnusamningur, en um það fer þó að minstu leyti eftir meginreglum kröfurjettarins, heldur aðallega, bæði um stofnun, efni og lok sambandsins, eftir meginreglum stjórnlaganna¹⁾. Til embættismanna teljast að þessu leyti prestar þjóðkirkjunnar. Um samband utanþjóðkirkjuprests og safnaðar hans, verður aftur á móti að fara eftir meginreglum kröfurjettarins um vinnusamninga²⁾. Og um samband embættismanns og aðstoðarmanna hans fer auðvitað eftir almennum reglum um vinnusamninga, t. d. um samband prests

1) Sbr. L. H. B. Stjórn. 1. fr. 275.

2) Sbr. E. A. Kirkjurj. 193.

og aðstoðarprests³⁾, sýslumanns og sýslufulltrúa eða skrifara o. s. frv.

Einsog sjeð verður af því, sem að framan segir, þá eru vinnusamningar afarmargvíslegir. Samt sem áður gilda um flesta þeirra sömu reglurnar, liðkaðar eftir hverri samningstegund. Verður fyrst skýrt nokkuð nánar frá þeim reglum. Síðan verður sjerstaklega skýrt frá þeim vinnusamningum, sem sjerstakar reglur hafa verið settar um svo nokkru nemi, en það eru samningar milli húsbænda og hjúa, samningar milli útgerðarmanns og skipstjóra, og milli skipstjóra og skipverja (skipstjóra- og skiprúmssamningar), og nokkrir náms-samningar. Loks verður rætt um umboð.

2. Um stofnun vinnusamninga fer eftir almennum lögum. Oft er samningurinn gerður orðalaust, t. d. þannig, að vinnusambandi er haldið áfram eftir að vinnusamningi, sem áður var gerður, er slitið. Kaupgjaldsskylda vinnuveitanda byggist oft á »þegjandi lofordi«; vinnuveitandi er skyldur að gjalda kaup fyrir þá vinnu, sem vant er að borga, jafnvel þó ekkert hafi verið tekið fram um kaupgjald, nema honum hafi eftir atvikum verið rjett að líta svo á, að vinnan væri int af hendi ókeypis. — Vinnuláti verður að hafa sjálfræði að lögum; hinsvegar getur sjálfráður maður gert vinnusamninga svo fullgilt sje, án þess samþykki fjárhaldsmanns komi til. Vanefni hann slíka samninga, þá verður hann skaðabótaskyldur eftir almennum reglum, en getur að visu ekki skuldbundið sig til að greiða óvanalegar bætur fyrir samningsrof⁴⁾. Vinnuveitandi verður að vera fjár-

3) Sbr. J. P. Kirkjurj. 151, E. A. Kirkjurj. 120.

4) Sbr. d. í dómas. VII 140.

ráður að lögum. — Samningurinn er ekki formbundinn. Yfirfjárráðamaður á að gera skriflegan samning við fjárhaldsmann um fjárhaldið, ts. 18. febr. 1847 4. gr. a) sbr. 5. gr., en það er ekki form.

3. Mönnum er að jafnaði frjálst að gera vinnusamninga, eða gera þá ekki, og haga efni þeirra eftir eigin geðþóttu. — Á helgidögum þjóðkirkjunnar er **bannað** að vinna önnur verk, sem friðarask er að, en þau, sem nauðsynleg⁵⁾ eru, l. 47 20. des. 1901 1. gr. Þó má ferma og alferma skip, nema á kirkjustöðum, meðan messa stendur yfir, og má það þó, ef brýna nauðsyn ber til, l. 19 6. nóv. 1897, og lyfjabúðir og matsöluhús mega vera opin til lyfsölu og matsölu, l. 1901 2. gr.⁶⁾ — Skylt er prestum þjóðkirkjunnar, að vinna prestsverk fyrir sóknarbörn sín⁷⁾. Hjeraðslæknum er skylt að vitja sjúkra í hjeraði sínu. Skipuð yfirsetukona er skyldug til að láta tafarlaust í tje aðstoð sína hverri þeirri sængurkonu í umdæminu, sem gerir boð eftir henni, l. 14 22. Okt. 1912 6. gr. — Sá, sem þiggur af sveit, og er þó vinnufær, er skyldur að fara í hverja þá viðunanlega vist, og vinna hverja þá viðunanlega vinnu, sem sveitarsljórnin ákveður, og honum er ekki um megn, fátækral. 44 10. nóv. 1905 58. og 59. gr.

4. Um **lok vinnusamnings** fer í öllu verulegu eftir sömu reglum sem um aðra samninga. Þá er vinnan er int af hendi, t. d. vinnutíminn liðinn eða því verki lokið, sem um var samið, og kaup-ið greitt, þá hefir samningnum verið fullnægt. Ef

5) Sbr. d. í dómas. II 302.

6) Sjá nánar E. A. Kirkjurj. 151—152.

7) Sbr. E. A. Kirkjurj. 145.

samið hefir verið um vinnu á tilteknum tíma, og vinnuveitandi tekur ekki við vinnunni á þeim tíma, t. d. er ekki viðstaddur til þess að segja til um hvað vinna skuli, þá er vinnuskyldunni lokið að þeim tíma liðnum, en vinnuveitandi er að visu samt skyldur að greiða umsamið kaupgjald. Ennfremur skal tekið fram það, sem hjer segir:

a. Mjög oft eru vinnusamningar svo gerðir, að sambandið heldur áfram þangað til því er *sagt upp* af hálfu annarshvors aðila. Svo er fyrst og fremst, þá er beinlinis er samið um uppsögn. Ennfremur felst slíkt ákvæði oft í samningnum, t. d. þá er samið er um tímabil (mánuði, hálf ár, ár), eða þegar uppsögn er vanaleg í samningum sem þeim, sem um er að tefla. Loks verður að telja, að aðilum beri að segja upp vinnusamningum, sem gerðir eru um tíma án neinnar tímatak-mörkunar. Hinsvegar þarf ekki að segja upp vinnusamningum, sem gerðir eru um tiltekinn tíma, eða tiltekið verk, eða þeim, sem á annan hátt sýna greinilega, hvenær þeim skuli lokið.

Venjulega á að segja samningnum upp með fyrirvara. Hyggilegast er, að tiltaka í samningnum, hve langur fyrirvarinn skuli vera, því að hjer á landi verður ekki talið, að myndast hafi nein föst venja um lengd hans. Þó er vafalaust að, ef samningurinn er gerður um tiltekið tímabil, þá er hálft tímabil nægilega langur fyrirvari, t. d. $\frac{1}{2}$ ár ef um árssamning er að tefla, 3 mánuðir ef um hálfársamning ræðir, og $\frac{1}{2}$ mánuður í mánaðarsamningum⁸⁾. Þess verður að gæta, að samningur

8) Sbr. ennfr. Formálab. 1886 76, E. A. Formálab. 215 d. í dómas. VII 140 (141).

er ekki ávalt mánaðarsamningur, þótt kaupið sje tiltekið og greitt um mánuð hvern. Ef til vill má ætla, að 3 mánaða fyrirvari sje að verða almennur í þeim samningum, sem gerðir eru um hálft ár eða lengri tíma. — Ef það er ljóst, að segja skal upp vinnusamningi með fyrirvara, en ekkert tekið fram um tímalengd fyrirvarans, þá ákveða dómstólarnir hana, eftir því, sem hæfilegt þykir. — Stundum má segja samningnum lausum fyrirvaralaust. Svo er um samninga um venjulega líkamlega vinnu, t. d. »eyrar«vinnu. Ef til vill gildir það einnig um samninga, sem byggjast á persónulegu trausti aðilanna, svo sem er samningur við »húslækni«, málflutningsmann o. fl. Að sjálfsögðu má þó ekki segja samningnum lausum á óhæfilegum tíma, sbr. sigl.l. 22. nóv. 1913 67., 87. og 89. gr.

Nú er samningi löglega sagt upp, og rísa þá ekki af honum nýjar skyldur þaðan í frá, en þær skyldur, sem áður voru til orðnar, t. d. kaupgjaldsskylda vinnuveitanda eða skaðabótaskyldur aðila, halda auðvitað gildi sínu eftir sem áður.

b. Ef *vinnuþegi deyr*, þá er samningnum venjulega slitið, því að venjulega er vinnuþega aðeins skylt og rjett að vinna verkið sjálfum. *Dauði vinnuveitanda* leysir aftur á móti venjulega ekki undan samningnum, sbr. þó l. 45 30. júlí 1909 11. gr. 2.

c. Hvor aðila má segja samningnum lausum eftir almennum reglum um *rangar forsendur*. Ef verulegar forsendur annars aðilans reynast rangar eða bregðast, þá má sá aðili rifta samningnum. Hverjar forsendur eru verulega að lögum, verður ekki sagt um alla vinnusamninga í heild; það fer

eftir eðli samningsins og atvikum. Í samningi milli ulanþjóðkirkjusafnaðar og prests hans mundu t. d. trú og trúarkenningar aðilanna verða að teljast veruleg forsenda samningsins, og skoðanaskifti í trúmálum mundu því heimila riftun⁹⁾. *Efnidir samningsins* eru forsenda hans, og verulegar vanefndir annars aðila, heimila hinum því venjulega riftun. Um það, hvenær vanefnd sje veruleg, má að öðru líku styðjast við ákvæði hjúats. 26. jan. 1866 í 7, 27. og 29. gr., sjá síðar. — Það heimilar vitanlega að jafnaði ekki riftun vinnusamnings, þó aðstaða annarshvors aðila breytist svo, að samningurinn verður honum mjög óhagstæður eða jafnvel til útláta aðeins. Ákvæðin í þessa átt í sigl. l. 22. nóv. 1913 68. og 96. gr. og 90. gr. og í l. 15 16. sept. 1893 14. gr. 2 og 16. gr. 5 eru undantekningar sjerstaks eðlis, sem engin almenn regla verður leidd af.

d. Vinnuveitandi má ávalt banna þeim, sem tókst vinnuna á hendur, að vinna verkið, hvort sem byrjað er á því eða ekki. Oft er þetta nefnt riftun, en er svo ekki í raun og veru. Vinnuveitandi er jafnt eftir sem áður skyldur að greiða kaupgjaldið, þótt honum snúist hugur og óski ekki að vinnan verði int af hendi, nema einhverjar þær riftunarástæður sjeu fyrir hendi, sem áðan voru nefndar. Til dæmis má nefna, að sigl. l. 22. nóv. 1913 66. gr. segir: »Setja má skipstjóra af á hverjum tíma er vill«, og lítur svo út, sem hjer sje heimiluð riftun skipstjórasamnings af hálfu útgerðar, hvenær sem henni þóknast. Að svo er ekki, sjest á 68.—71. gr. laganna. Ef gildar ástæður voru til

9) Sbr. E. A. Kirkjurj. 193.

frávikningarinnar, þá er frávikningin riftun samkvæmt almennum reglum, 68. gr. 1. p. Og í sumum tilfellum er útgerðinni heimilað að rifta samningnum, án þess fyrir hendi sjeu gildar ástæður eftir almennum reglum, 68. gr. 2. og 3. p., sbr. það, sem sagt var rjett áðan í c um þessi tilfelli. En, ef skipstjóra er vikið frá af öðrum ástæðum, þá ber útgerðinni samkv. 70. og 71. gr. að greiða honum fullar bætur fyrir frávikninguna, þ. e. samningurinn stendur eftir sem áður, frávikningin er ekki riftun *samningsins*. En útgerðinni er ekki skylt að taka við vinnu skipstjóra frekar en hverri annari greiðslu; henni er sjálfrátt, hvort hún heldur skipinu úti eða ekki, og eins, hvern hún setur skipstjóra á það. Skipstjórinn *skuldbindur* sig til að stjórna skipinu, en öðlast *ekki rjett* til þess með skipstjórasamningnum, heldur aðeins heimild (umboð) útgerðarmanna til þess. Þessa skipstjórnarheimild getur útgerðin tekið aftur, hvenær sem henni þóknast (»vikið skipstjóranum frá«), en afturtakan (»frávikningin«) er ekki riftun samningsins. — Um aðra vinnusamninga er eins ástatt einsog um skipstjórasamninginn. Þá er um þá samninga er að tefla, sem að verulegu leyti eru um æðri andleg störf, er þó oft talið, að hvor aðila megi rifta samningnum, þá er honum þóknast, t. d. lækni, sem tekist hefir á hendur að lækna tiltekna veiki, málflutningsmaður, sem flytur tiltekið mál¹⁰). Og enn fremur verður að telja, að í ákvæðunum í 2. gr. hjúats. 26. jan. 1866, 3. gr. 1. 15 16. sept. 1893 og 88. gr. sigll. 22. nóv. 1913, sbr. þó 67. gr. þeirra laga, fel-

10) Sbr. Lassen Haandb. Spec. D. 707—708.

ist sú meginregla, að vinnanda, sem bundið hefir vinnuhæfi sitt alment eða að miklu leyti um óvanalega langan tíma, sje heimilt að rifta þeim samningi með hæfilegum fyrirvara og gegn hæfilegum bóttum, sem ekki eru fullnægja.

e. Kröfur útaf vinnusamningum («vinnu og hverskonar starfa, sem í tje er látinn») **fyrnast** á 4 árum frá gjalddaga, l. 14 20. okt. 1905 3. gr. 1° sbr. 2°. Þó fyrnist ekki kaupgjald hjús meðan það er samfelt áfram í sömu vist, 3. gr. 1°, og kröfur, sem ómyndugir hafa á hendur fjárhaldsmanni og yfirfjárráðanda, fyrnast ekki fyr en fjárhaldinu er hætt, 8. gr. 2°, og kröfur, sem opinberar stofnanir, hlutafjelög eða aðrir ópersónulegir kröfuhafar eiga á hendur forstjóra, fyrnast ekki fyr en forstjórinn vjek úr stöðu sinni, 8. gr. 3°.

II.

Efni samningsins.

1. **Skyldur vinnumanns.** a. *Aðalskylda* vinnanda er, að inna vinnuna af hendi einsog til var skilið eða venja er til, eftir því hvaða vinnu um er að tefla. Venjulega er hann skyldur til að fara eftir fyrirmælum vinnuveitanda um framkvæmd verksins. Þó verður að telja, að sjerfróðir vinnendur sjeu nokkuð sjálfráðir um það, hvernig þeir haga vinnunni i einstökum atriðum, t. d. trjesmiðir, steinsmiðir o. s. frv., og stundum verður að telja, að vinnandi sje fullkomlega sjálfráður um tilhögun vinnunnar, sjerstaklega þá er um æðri vinnu er

að tella, t. d. lækni um lækningaaðferð og meðöl, málflutningsmaður um efni málsóknar eða málsvarnar o. fl. — Verkfæri, verkefni og annað, sem vinnumaður hefir haft i höndum af eignum vinnuveitanda vegna vinnunnar, er hann skyldur að geyma og gæta sem skynsamur maður, og skila að loknu verki, að því leyti sem því hefir ekki eðlilega verið eytt við vinnuna. Sama er um það, sem vinnandi hefir tekið við fyrirhönd vinnuveitanda vegna vinnunnar. Vinnandi er skyldur að skýra vinnuveitanda frá, hvernig verkinu liður, eftir því sem hagsmunir hans krefjast, sbr. sigll. 22. nóv. 1913 57. gr., og gera skal hann reikningsskil svo oft sem þörf gerist, eða vinnuveitandi krefst þess, og að minsta kosti, þá er vinnunni er lokið, sbr. sigll. 65. gr.

b. Vinnumaður er að jafnaði skyldur að vinna vinnuna *sjálfur* og má ekki fela öðrum að vinna hana i sinn stað. Þó má vinnandi hafa aðra menn sjer til aðstoðar við vinnuna, ef það er venjulegt eða verður að telja eðlilegt eftir tegund vinnunnar. Eftir atvikum er skylda vinnanda sjálfs aðeins að standa fyrir vinnunni og lita eftir framkvæmd hennar. En þetta eftirlit getur hann ekki falið öðrum, nema með beinu eða óbeinu samþykki vinnuveitanda. Vinnandi er skuldari samkvæmt samningnum, þótt honum sje heimilt að fela öðrum framkvæmd vinnunnar að einhverju leyti, og jafnvel þótt hann geti að öllu leyti fengið öðrum vinnuna, nema vinnuveitandi hafi samþykkt, að hinn nýi vinnandi skuli taka við samningsskyldunum að öllu leyti. Það leiðir af framan-sögðu, sbr. I 4 b, að vinnusamningi er að jafnaði

slitið, ef vinnandi deyr eða sýkist svo, að hann getur ekki fullnægt samningnum.

Oft er vinnandi hinsvegar ekki skyldur að vinna fyrir *neinn annan en vinnuveitanda*. Krafa um vinnu verður venjulega ekki framseld, því að venjulega skiftir það vinnanda verulegu máli, hver er vinnuþiggjandi. Sá maður er að nokkru leyti húsbóndi hans. Stundum er þó sýnilegt á samningnum, að engu máli skiftir, hver er vinnuþiggjandi, og má þá framselja vinnukröfuna. Sbr. einnig sem undantekning 93. gr. sigl.l. Nú deyr vinnuveitandi, og má þá ef til vill ætla, að vinnanda sje skylt að halda áfram vinnunni til næstu tímabils móta, ef um tímabilsráðningu er að tefla, því að samningsslit í miðju tímabili mundu valda tiltölulega miklu raski á við óhægindi vinnumanns af að vinna nýjum vinnuveitanda út tímabilið. Líku máli gildir, ef vinnuveitandi verður gjaldþrota. Protabúið fær að jafnaði ekki vinnukröfuna, en samningurinn stendur að öðru leyti.

c. *Vanefndir* sínar ábyrgist vinnandi eftir almennum reglum. Fyrst og fremst ábyrgist hann vanefnd, sem er ólögmæt og saknæm, t. d. ef hann lætur af ásetningi eða gleymsku hjá liða að koma til vinnunnar á tilteknum tíma án lögmætra afsakana. Auk þess ábyrgist hann ósaknæmar og jafnvel lögmætar vanefndir, ef vinnuveitanda var rjett að treysta því, að ekki kæmi til slíkra vanefnda. Ef t. d. vinnandi innir ekki vinnuna afhendi, af því að hann skortir einhverja þá hæfileika eða kunnáttu, sem til þess þarf, þá ábyrgist hann þá vanefnd, því að vinnuveitanda var rjett að treysta því, að vinnandi lofaði ekki vinnu, sem

hann var ekki fær um að inna af hendi. Nú sýkist vinnandi, og verður því ekki fær um að fullnægja samningnum, og ábyrgist hann þá ekki þá vanefnd, ef honum var skylt að vinna verkið sjálfum, svo sem venjulega er. Því er haldið fram¹⁾, að sama máli gegni venjulega, þó vinnandi sje sjálfur af ásetningi valdur að veikinni, en það virðist vafasamt. — Ef vinnandi notar aðstoð annara manna við vinnuna með samþykki vinnuveitanda, þá ábyrgist hann aðeins það tjón, sem þeir menn gera við vinnuna, ef tjónið er að kenna gáleysi í mannvali, eða ónógum fyrirskipunum eða eftirliti af hans hálfu. Ef vinnandi notar aðstoðarmenn löglega, en án samþykkis vinnuveitanda, þá ábyrgist hann tjón það, sem þeir vinna, og vanefndir, ef þeir ábyrgjast það eftir almennum reglum. Ef vinnandi notar aðstoðarmenn ólöglega, þá ábyrgist hann allt tjón, sem af því hlýst, hvort sem það er saknæmt eða ekki, sbr. grundvallarregluna í Jb. llb. 38, þb. 16 og kb. 21. — Upphæð skaðabótanna (fullnægjunnar) fer eftir tjóni því, sem vinnuveitandi beið af því að samningnum var ekki fullnægt. Ef vanefndin var í því fólgin, að vinnuskyldur vann ekki verkið, þá eru bæturnar venjulega jafnar því, sem vinnuveitandi varð að borga öðrum fyrir að vinna verkið, sbr. l. 19 4. nóv. 1887 14. gr., nema sannað verði að annað tjón hafi verið beðið.

Ef vanefndin er veruleg, þá má vinnuveitandi rifta samningnum að fullu og öllu, og á þá skaðabætur fyrir samningsgerðina, ef hún var saknæmt rjettarbrot af hálfu vinnanda.

1) Lassen Haandb. spec. D. 681—682, Læreb. 337.

d. *Rjettarvernd vinnukröfunnar* er venjulega söm sem rjettarvernd annara krafna. Vinnuveitandi á kost á að taka dóm yfir vinnuskyldum, dómurinn gerir vinnuskyldum vikusektir eða dagsektir fyrir hverja viku eða hvern dag, þangað til vinnan verður int af hendi, sem skylt er. Hinsvegar verður ekki beitt beinni þvingun við vinnuskyldan til fullnægingar vinnusamningnum, sbr. þó l. 15 16. sept. 1893 13. gr. og sigl.l. 22. nóv. 1913 80. gr. Samkvæmt meginreglunni í 12. gr. hjúats. 26. jan. 1866, verður hjú hvorki beinlínis nje óbeinlínis þvingað til að fullnægja vinnuskyldu sinni, og er talið, að sama verði þá að gilda um aðra varanlega vinnusamninga, þar sem vinnuskyldur er á líkan hátt undir vinnuveitanda gefinn, sbr. þó l. 15 16 sept. 1893 13. gr. og 80. gr. sigl.l.

2. *Skyldur vinnuveitanda. 2. Aðalskylda* vinnuveitanda er að greiða vinnanda kaup fyrir vinnuna. Þess var getið í I 2, að vinnuveitanda er skylt að greiða kaup fyrir vinnuna, jafnvel þó ekki hafi verið áskilið í samningnum, nema hann hafi haft ástæðu til að ætla, að verkið væri unnið kauplaust²⁾. — Um upphæð kaupsins er aðilum að jafnaði frjálst að semja eftir vild. Jafnvel þótt gjaldskrár sjeu settar fyrir ýms verk, sjá t. d. gjaldskrá hjeraðslækna 14. febr. 1908 og gjaldskrá yfirsetukvenna í l. 14 22. okt. 1912 7.—8. gr., þá er aðilum, þrátt fyrir þær, heimilt að semja um hærra eða lægra kaup en gjaldskráin tiltekur. Þýðing gjaldskráa þeirra, sem nefndar voru, er, að læknum eða yfirsetukonunni er skylt að vinna em-

2) Sbr. d. í dómas. IV 58, II 35 sbr. 298 og III 250.

bættisverk sin fyrir verð það, sem skráin tiltekur, og á hinsvegar rjett á því verði, ef ekki komast samningar á um annað verð. Ef samið er um upphæð kaupsins, þá stendur sá samningur því vanalega. Jafnt samningi verður oft að telja það, að vinnuveitandi mótmælir ekki kaupkröfu vinnanda, þótt tilefni sje gefið til þess³⁾. Ef ekki er samið um upphæð kaupgjaldsins, þá er vinnuveitanda skylt að greiða það kaup, sem er venjulegt kaup fyrir slíka vinnu⁴⁾, ef nokkur venja er. Ef ekki er samið og engin venja er, þá má vinnandi krefjast þess, sem honum þykir hæfilegt; þó verður honum ekki dæmt kaup, sem telja verður ósanngjarnt⁵⁾. — Stundum er kaup ákveðið eftir timalengd vinnunnar, t. m. a b o r g u n, stundum eftir árangri vinnunnar, »a k k o r ð« b o r g u n, stundum sumpart eftir timalengd, sumpart eftir árangri vinnunnar, t. d. fóst mánaðarlaun og ágóðahluti. »Akkorð« er oft verksamningur, en ekki ávalt. Þá er árangur vinnunnar er aðeins mælikvarði kaupsins, þá er »akkorðið« vinnusamningur. En ef verkmaður hefir tekist á hendur skyldu til þess að ná árangrinum, þá er »akkorðið« verksamningur. — Aðilum vinnusamnings er að jafnaði frjálst að semja um, í hvaða eyri kaupgjaldið skuli greitt, t. d. í vinnu, vörum, húsnæði, fæði, þjónustu o. s. frv. Þó skal greiða öllum starfsmönnum og daglaunamönnum við verslanir, verksmiðjur og náma, hásetum og öðrum starfsmönnum á þilskipum, sem ganga á fiskiveiðar eða hvalaveiðar, hvort sem eru gufuskip eða seglskip,

3) Sbr. hrd. í dómas. VIII 330.

4) Sbr. d. í dómas. V 229, III 338—339.

5) Sbr. d. í dómas. II 35, IV 58.

svo og þeim starfsmönnum og daglaunamönnum, sem vinna á landi hverja þá vinnu, sem af útgerð skipanna leiðir, kaup þeirra í gjaldgengum peningum, l. 4 14. febr. 1902 1. gr. Þó má greiða starfsmönnum á fiskiskipum kaup þeirra með hluta í aflanum sjálfum, s.l. 1. gr. Það skiftir ekki máli, hvort vinnan er tímavinna eða »akkorðs«vinna; kaupið skal greiða í gjaldgengum peningum hvort heldur sem er, 2. gr. — Gjaldeyririnn verður vitanlega að vera löglegur, t. d. má að jafnaði ekki borga vinnu með eggjum æðarfugla. Þó má varp-eigandi greiða þeim, sem hirða varpið fyrir hann, borgun fyrir starf þeirra með eggjum, ef þeir óska þess, l. 58 10. nóv. 1913 2 gr. — Kaupið fellur í gjalddaga eftir á. Ef um tímabilsvinnu er að tefla, þá fellur kaupið fyrir hvert einstakt tímabil í gjalddaga að því tímabili loknu.

Þá ber vinnuveitanda að endurgjalda vinnanda þau *útgjöld*, sem hann hefir haft af starfinu, og nauðsynleg voru. Þó felst oft borgun fyrir þessi útgjöld í kaupgjaldinu.

Einsog áður er getið, er vinnuveitandi ekki skyldur að taka við vinnunni, en hann getur ekki svift vinnanda neinum rjetti með því að neita að taka við vinnu hans. Ef vinnandi á að fá fæði og húsnæði hjá vinnuveitanda sem hluta af kaupinu, þá getur vinnuveitandi þó ekki neitað að taka við honum, en hann getur eins í því tilfelli neitað að taka við vinnu hans.

b. Þá má spyrja, hvernig fer um kaup vinnumanns, ef vinnan er ekki að fullu int af hendi af einhverjum ástæðum. — Ef ástæðan til þess, að vinnan er ekki int af hendi, er að vinnuveit-

andi neitar að þiggja hana, þá má vinnumaður heimta umsamið kaup að fullu til þess dags, er samningnum átti að vera slitið eða mátti slíta, gegn því að bjóða vinnuveitanda vinnuna allan þann tíma, sbr. Jb. kb. 25⁶). Kaupið má hann heimta eftir sömu reglum og á sama tíma, einsog tekið hefði verið við vinnunni. Sbr. nánar um þetta efni I 4 d hjer að framan. Ef vinnandi lætur hjá liða að ástæðulausu að inna vinnuna af hendi, þá má vinnuveitandi oft rifta samningnum og fer þá um kaupið eins og í öðrum riftunartilfellum. Ef vinnuveitandi má ekki rifta eða notar ekki riftunarrjett sinn, þá er honum skylt að greiða vinnanda umsamið kaup að rjettri tiltölu við það, sem unnið var af öllu verkinu⁷). — Oft er vinnan ekki að fullu int af hendi, af því að samningnum er slitið fyrir tímenn. Ef annarhvor aðila segir upp samningnum löglega, þá á vinnandi kaup fyrir þann tíma, sem hann vann, og er kaupið jafnmikill hluti alls þess kaups, sem um var samið, sem vinnutímenn er mikill hluti alls þess tíma, sem um var samið. Sama er ef aðilar koma sjer saman um að sambandinu skuli vera slitið. Ef vinnumaður deyr eða sýkist og samningnum er slitið þessvegna, þá á hann kaup til dauðadags, eða þess dags, er hann fatlaðist frá vinnu. Ef vinnandi riftar samningnum vegna vanefnda vinnuveitanda, þá á hann fult kaup fyrir það, sem unnið var; auk þess á hann oft skaðabætur fyrir

6) Sbr. d. í dómas. VII 294.

7) Sbr. d. í dómas. II 481

samningsgerðina, sjá síðar. Ef vinnuveitandi riftar vegna vanefnda vinnanda, þá ber honum að greiða kaup fyrir það, sem unnið var, að svo miklu leyti, sem það minskar kostnað hans við það, sem eftir er að vinna. Hinsvegar á hann oft skaðabætur fyrir samningsgerðina, sjá hér að framan II 1 c, og má hann draga þær bætur frá kaupinu.

c. *Vanefndir* sínar ábyrgist vinnuveitandi eftir almennum reglum. Þar sem flestar skyldur vinnuveitanda eru þess eðlis, að fullnægging þeirra veltur á fjárhagsgetu hans, þá eru vanefndir þeirra örsjaldan afsakanlegar. Ef vanefndin er veruleg, t. d. ef vinnuveitandi tekur ekki við manni, sem ráðinn er upp á fæði og húsnæði, þá má vinnandi ganga úr vinnunni. Það er venjulega kallað, að hann rifti samningnum, en vel verður þess að gæta, að þá er tvent til: Annaðhvort riftar hann samningnum í heild sinni. Á hann þá kaup til þess er hann fer og skaðabætur fyrir samningsgerðina, ef það var rjettarbrot af hálfu vinnuveitanda að gera samninginn. Ellegar vinnandi riftar vinnuskyldunni aðeins, en heldur að öðru leyti fast við samninginn, og á hann þá skaðabætur fyrir vanefndirnar, ef vinnuveitandi ábyrgðist þær eftir almennum reglum. Skaðabæturnar er í þessu tilfelli fullnægja, þ. e. það tjón, sem vinnandi biður af því að samningnum er ekki fullnægt. Það tjón er venjulega fult umsamið kaup til þess dags, er samningnum átti að vera slitið eða mátti slíta, að frádregnu andvirði vinnunnar og þess, sem vinnandi átti að leggja til vinnunnar. Kaupið tekur auðvitað ekki einungis

yfir peningagjaldið, heldur einnig fæði (fæðispeninga) og húsnæði (húsaleigukostnað) vinnanda, ef um það var samið svo sem hluta kaups. Andvirði vinnunnar, sem vinnandi losnar við að inna af hendi, er oft lítið, því að ekki má gera ráð fyrir að vinnandi geti þegar í stað útvegað sjer aðra vinnu jafngóða. Því er það oft, að vinnanda er dæmt kaupið að fullu afdráttarlaust. En ef vinnandi í raun og veru hefir hag af vinnu sinni þann tíma, sem hann krefst bóta fyrir, eða hafnar hagnaði, sem hann auðveldlega gat haft og sómdi stöðu hans og þekkingu, þá verður að draga það frá hinu umsamda kaupi, þá er bæturnar eru metnar.

d. *Rjettarvernd.* Kaup og matarverð vinnuhjúa og annara þjónustumanna er forgangsskuld í protabúi vinnuveitanda fyrir eitt ár, sömuleiðis kaup námssveina hjá iðnaðarmönnum fyrir vinnu síðasta árið, svo og kaup daglaunamanna og sveina (þ. e. fullnuma iðnarvinnumanna), skl. 12. apr. 1878 83. gr. b 5. Ennfremur er gjald til lækna fyrir lækningar og ferðir, og til yfirsetukvenna, og fyrir hjúkrun í veikindum, forgangsskuld fyrir það ár, sem yfir stendur og næsta ár á undan, skl. 1878 83. gr. c. — Vinnulaun starfsmanna og daglaunamanna við verslanir, verksmiðjur og náma, háseta og annara starfsmanna á þilskipum, sem ganga á fiskiveiðar eða hvalaveiðar, hvort sem eru seglskip eða gufuskip, svo og starfsmanna og daglaunamanna, sem vinna á landi einhverja þá vinnu, sem af útgerð skipanna leiðir, má ekki greiða með skuldajöfnuði, nema svo hafi sjerstaklega verið umsamið fyrirfram, l. 4 14. febr. 1902 1. gr. i. f. — Fjárnám má ekki gera í kaupi fyrir vinnu, sem

ekki hefir verið int af hendi, þ. e. sem skuld-
nautur kann að vinna fyrir samkvæmt vinnusam-
ningi, sem ekki er tekið til að fullnægja, eða ekki
fullnægt að fullu, l. 19 4. nóv. 1887 28. gr. 3. p.

III.

Vinnuhjúasamningur.

1.

Inngangur.

a. Vinnuhjúasamningurinn er einhver tíðasti samningur hjer á landi, og mun þó sjaldan eða aldrei gerður ítarlegur samningur um vistráðin, hvað þá heldur skriflegur vistráðasamningur. Venjulega er aðeins tekið fram um kaupgjaldið og ef einhver óvanaleg ákvæði eiga að gilda um samninginn að einhverju leyti. Um önnur efni ætlast aðilar til að fari eftir venjum og almennum hjúalögum lands-
ins. Um hjúasamninginn eru og sett ítarleg lög, þar sem er tilskipun um vinnuhjú á Íslandi 26. jan. 1866. — Um hjúasamninga hefir verið ritað allitarlega í báðum formálabókunum (1886 bls. 60—75, E. A. bls. 188—200).

b. Samkvæmt hjúats. og almennri málvenju, er hjúasamningurinn samningur um líkamlega vinnu vinnuskylds *alment*, frá tilteknum tíma til næsta *vinnuhjúaskildaga*, gegn framfærslu á heimili húsbónda og auk þess venjulega kaup¹⁾. Samningar um tiltekna

1) Sbr. um þetta efni L. H. B. Stjórn. fr. 143 og Um landsd. 8—9.

líkamlega vinnu, t. d. smíðar, eru aldrei hjúasamningur. Ákvæði hjúalaganna eru ekki miðuð við slíka samninga og eiga ekki við um þá. Það er einmitt krafa húsbóndans um vinnu hjúsins alment, sem að miklu leyti skapar hjúinu sjerstöðu þess meðal annara vinnenda; vald vinnuveitanda (húsbónda) verður miklu meira, en annars, og þörfin á verndarreglum fyrir vinnanda (hjúið) miklu meiri; samband þeirra verður miklu nánara. Ef vinnandi enn fremur er ráðinn til langs tíma, þá verður hann að meira eða minna leyti háður vinnuveitanda, og er það annað eðliseinkenni hjúasamningsins, sbr. stj.sk.l. 3. okt. 1903 6. gr. b og l. nr. 11 20. okt. 1905 5. gr. Það er því sjálfsagt hugtakseinkenni hjúasamningsins, að samið sje um nokkuð langan tíma. Sumir telja það nægjanlegt, að samið sje um »tiltekinn lengri tíma«, og svo væri eftir eðli samningsins. En um það efni segir ts. 26. jan. 1866 skýrt í 2. gr.: »gild skulu vistar-ráð, þó skemur sje um samið (þ. e. en tólf mánuði), þó því aðeins, að þau standi til næsta hjúaskildaga.« Frá þessu ákvæði verður ekki talið heimilt að vikja, með því að það er alveg skýlaust. — Samkvæmt hjúatílsk. eru því engir aðrir vinnusamningar hjúasamningar en þeir, sem miðaðir eru við hjúaskildaga. Hinsvegar er þetta ekki eðliseinkenni hjúasambands, og er ekki sett í hjúats., af því að það sje talið sjálfsagt hugtakseinkenni, heldur af því að hjú voru þá er ts. 1866 var sett, í raun og veru aldrei ráðin nema til venjulegs hjúaskildaga²⁾. Fyrir því er ekki girt fyrir það, að beita megi fleiri eða færri ákvæð-

2) Sbr. Alp.tíð. 1861 1099—1100, 1114 og 1353.

um hjúalaganna með lögjöfnun um vistráð, sem ekki eru miðuð við skildaga. Slik lögjöfnun er heimil eftir almennum reglum, þ. e. ef samningurinn fullnægir öðrum skilmálum hjúasamninga og er gerður um nokkuð langan tíma, og ef sjereinkenni hans hamla ekki lögjöfnun að einhverju leyti. Venjulega á hjúið kaup fyrir starf sitt, en ekki er það hugtaksatriði. »Matvinnungar« eru hjú, ef samningur þeirra fullnægir skilmálum hjúasamninga að öðru leyti. — Samkvæmt framansögðu er t. d. húskennari ekki hjú, þótt hann sje ráðinn til langs tíma og eigi framfærslurjett á heimili vinnuveitanda, því að hann á ekki að inna af hendi líkamlega vinnu aðallega. T. d. smiður, sem ráðinn er til langs tíma og með framfærslurjetti, er ekki hjú af því að hann á aðeins að inna af hendi tiltekna tegund líkamlegrar vinnu. Kaupamaður eða kaupakona er ekki hjú af því þau eru ekki ráðin til hjúaskildaga. Sama er um vormenn, haustmenn og vertiðarmenn. En um alla þessa síðastt. samninga, má beita mörgum ákvæðum hjúats. með lögjöfnun, því að þeir eru að eðli náskyldir hjúasamningum. Loks er að athuga þær ráðningar »vinnumanna« og »vinnukvenna«, sem orðnar eru alltiðar í Reykjavík og jafnvel öðrum kaupstöðum og verslunarstöðum landsins, þar sem ráðið er ýmist til 14. maí eða til 1. okt. eða um tiltekinn mánaðafjölda. Þá er vistráðið er til 14. maí, er samningurinn hjúasamningur. Ef ráðið er til 1. október, verður einnig að telja samninginn hjúasamning, að minsta kosti í Reykjavík, því að 14. maí er ekki lögskipaður hjúaskildagi, heldur ræður um það venja í hverri sveit, og má líklega telja 1. október orðinn

hjúaskildaga í Reykjavík með venju³⁾). Ef ráðið er um tiltekna mánaðatölu án þess miðað sje við 14. maí eða 1. okt., þá er vistráðasamningurinn samkvæmt framansögðu ekki hjúasamningur að lögum. Hinsvegar eru slík vistráð skyldari hjúasamningum en allir aðrir vinnusamningar, því að svo er beinlinis til ætlast, að samband vinnuveitanda og vinnanda sje *hjúasamband*. Má því ef til vill álíta, að beita megi hjúalögunum í heild um þessa samninga með lögjöfnun. Það er þó ekki alveg vafalaust, sjerstaklega um ákvæðin í l. 44 10. nóv. 1905 16.—21. gr. sbr. ts. 1866 21.—25. gr.

c. Húsbónda og hjúi er að jafnaði frjálst að skipa sambandi sínu svo sem þeir verða ásáttir um. Hjúats. 1866 er skýringarlög og kemur því að eins til greina, að ekki sje öðruvísi um samið, eða önnur venja, sem telja verður að aðilarnir hafi ætlast til að farið væri eftir um samning þeirra, sbr. ýmsar greinar ts. 1866. Ákvæði 2. gr. ts. 1866 um, að vistarráð sjeu »ógild«, ef þau eru ekki miðuð við hjúaskildaga, er svo að skilja, svo sem að framan segir, að þau vistráð fara ekki eftir hjúalögunum beinlinis, en samningurinn er fullgildur vinnusamningur eftir almennum reglum. Tvö ákvæði hjúats. eru bannákvæði: Engin vistarráð eru bindandi fyrir lengri tíma en 12 mánuði í senn, 2. gr. Og samningar milli húsbónda og hjús um, að vistinni skuli lokið undir eins og hjúið verði sjúkt, leysa ekki húsbóndann undan framfærsluskyldunni eftir hjúats. og fátækral., hvorki gagnvart hjúinu sjálfu, nje framfærslumanni

3) Sbr. og E. A. Formálab. 189—190.

þess eða sveit, ts. 1866 24. gr. og l. 44 10. nóv. 1905 19. gr.

d. Allir menn, sem búsettir eru hjer á landi⁴⁾, og eru bændastjettar en búa ekki, eru *skyldir að fara í vist*, ts. 19. febr. 1783 5., 7., 8. og 9. gr. og fátækrareglugj. 8. jan. 1834 20. og 21. gr., sbr. ts. 26. maí 1863 1. gr. og l. 60 22. nóv. 1907 1. gr. Undanþegnir vistarskyldunni eru, auk manna, sem eru ekki búsettir hjer á landi, bænda og þeirra, sem eru ekki bændastjettar, t. d. handiðnaðarmanna, sbr. ts. 1783 9. gr., og embættismanna:

a. Húsmenn og þurra búðarmenn, ts. 1783 8. gr. og fátækrarglgj. 21. gr. Leyfi sveitarstjórnar, sem áður þurfti til þess að mega setjast að í húsmensku, er afnumið með 10. gr. l. 60 22. nóv. 1907.

β. Þeir, sem heilsu sinnar eða annara orsaka vegna eru ekki vistgengir, fátækrareglugjörð 20. gr.⁵⁾.

γ. Þeir, sem hafa 200 kr. eða meira í árságóða af fasteignum eða öðru fje, l. 60 22. nóv. 1907 1. gr.

δ. Þeir, sem fengið hafa lausamenskuleyfi. Hver sá maður, sem er fullra 20 ára að aldri, eða að fullu fjár síns ráðandi, þótt yngri sje, á rjett á að fá lausamenskuleyfi, 2. gr. l. 1907.

Brot á vistarskyldunni (ólögleg lausamenska) varðar sektum, 7.—9. gr. l. 1907, en annari þvingun verður ekki beitt til þess að fá henni fullnægt.

4) Sbr. d. í dómas. I 485 og 487, II 45.

5) Sbr. d. í dómas. I 494.

e. Sá, sem þiggur af sveit, og er þó vinnufær, er skyldur að fara í hverja þá viðunanlega vist, sem sveitarstjórnin ákveður og honum er ekki um megn, sjá nánar 58. og 59. gr. l. 44 10. nóv. 1905.

2.

Stofnun.

Hver sá, sem er fullra 16 ára að aldri, má að lögum ráða sig hjú, ts. 1866 1. gr. Ef hjúid er ófermt, á það þó að leita ráða sóknarprests sins og fá hans samþykki til vistráðanna, 1. gr. Ef ófermdur sóknarleysingi, sem er fullra 18 ára að aldri vill ráðast í vist, þá þarf samþykki kjörprests, sbr. l. 12. maí 1882 7. gr. Ákvæði þetta er athuga-vert, því að ófermdir menn geta ekki leyst sóknarband sjálfir, sjá 1. gr. l. 1882, en menn, sem eru fullra 18 ára, er talið að ráði sjálfir í hvaða trúarfélagi þeir eru⁶⁾, og geta aðrir menn, t. d. foreldrar, því ekki leyst sóknarband fyrir þá. Eftir því er »ófermdur sóknarleysingi, sem er fullra 18 ára« ekki hugsanlegur að lögum. Hinsvegar vantar ákvæði um ófermda unglinga milli 16 og 18 ára, sem fylgt hafa foreldrum, sem leyst hafa sóknarband. Virðist þó rjett, að kjörprests ráð og samþykki þurfi til vistráðningar þeirra. Ef ófermt hjú er utanþjóðkirkjusafnaðar, en þó í söfnuði, sem hefir löggiltan prest eða forstöðumann, og ferming er meðal helgisíða þess safnaðar, þá virðist rjettast að telja samþykki prestsins eða forstöðumannsins nauðsynlegt til vistráðningarinnar. Tilfelli þessi

6) Sbr. E. A. Kirkjurj. 41—42.

falla beinlínis undir 1. gr. ts. 1866. Ákvæðið í 11. gr. l. 4 19. febr. 1886, sem segir að fjórtán ára aldur utanþjóðkirkjumanna jafngildi fermingu um það er til borgaralegra rjettinda tekur, fer ekki í bága við þetta, því að 11. gr. l. 1886 er almenn regla, sem ekki girðir fyrir að undantekningar kunni að vera í sjer stökum lögum. Almenna reglan er, að þar sem fermingin sem slík er rjettindaskilyrði, skuli 14 ára aldur koma í staðinn. Eftir 1. gr. ts. 1866 er fermingin sem slík ekki rjettarskilyrði; ákvæðið er sett til þess að vistráð tefji ekki fyrir undirbúningi þess, sem ferma á, undir ferminguna⁷⁾. Ef hjúið er utan trúarfjelaganna eða í trúarfjelagi, sem ekki hefir fermingu meðal helgisíða sinna, þá þarf ekki samþykki prests eða forstöðumanns til vistráða ófermdra. — Vistráðum þeirra, sem yngri eru en 16 ára, ráða foreldrar eða aðrir forráðamenn, ts. 1866 1. gr., og eru vistráðin gild til næsta skildaga, þó hjúið verði sextán ára fyrir þann dag. — Húsbóndinn verður að vera fjárráður eða hafa samþykki meðráðamanns síns til vistráðanna. Kona hefir oft umboð manns síns til þess að ráða hjú.

Enginn má ráða annars hjú, ts. 1866 5. gr. Hjú, sem ræður sig hjá tveimur, skal vera þar, sem það rjeði sig fyrri⁸⁾.

Að öðru leyti fer um stofnun hjúasamnings eftir almennum reglum um stofnun vinnusamninga. Oft er vafasamt, hvort hjúasamningur hefir verið stofnaður eða annar vinnusamningur. Ef

7) Sbr. þó um þetta efni EA Kirkjúrj. 15.

8) Sbr. alp.dóm 1404 (í Lovs. I 34).

vinnandi kemur til vinnuveitanda í hjúaskildaga, þá eru venjulega líkur til þess, að hann hafi verið ráðinn sem hjú, og verður sá, sem neitar því, þá að sanna, að svo hafi ekki verið⁹⁾.

3.

Skyldur hjúsins.

a. Hjúinu er skylt að fara í vistina, þá er húsbóndi vitjar þess á tilskildum tíma; ef húsbóndi má ekki vitja hjúsins á tilskildum tíma og fær því fyrst um sinn annan samastað, þá er hjúinu skylt að fara þangað, ts. 1866 8. gr. Ef svo hefir verið um samið, að hjúið skuli flytja sig sjálft í vistina, þá er því skylt að koma ósóttu á tilskildum tíma, 8. gr. Nú getur hjúið ekki komið í vistina, þá er húsbóndi vitjar þess á tilskildum tíma, og húsbóndi riftar ekki vistráðunum, þá er hjúinu skylt að kosta ferð sína og leggja af stað jafnskjótt og það getur, þótt ekki hafi verið svo um samið sjerstaklega, 8. gr. — Hjúinu er skylt að koma á þann stað, sem um var samið, eða annan stað, sem húsbóndinn síðar hefir flutt á, ef sá staður er ekki þrjár þingmannaleiðir (15 mílur) á landi eða 5 vikur sjávar (5 mílur) frá þeim bústað, sem um var samið, 9. gr. — Hjúið á að koma í vistina með nægileg klæði; geti það sökum klæðleysis ekki gengið að allri vinnu, þá má húsbóndi krefjast, að það taki nægileg fót upp í kaup sitt, 15. gr. 2.

Hjúinu er skylt að vinna hverja þá vinnu,

9) Sbr. d. í dómas. IV 24, V 615, VI 430.

sem fyrir það er lögð, nema einhver sjerstakur óvanalegur háski fylgi því; þó hjúið sje ráðið til ákveðinna starfa, þá er því samt skylt að ganga að öllum heimilisverkum og öðrum störfum, sem samboðin eru stöðu þess, þegar þörf krefur og ekki er öðrum á að skipa, ts. 1866 16. gr. Ef húsbóndi hefir komið hjúinu fyrir í svip, þangað til hann má koma því við að sækja það, þá skal það á þeim stað vinna húsbóndanum alt það gagn, er það má, 6. gr. Hjúið á að leysa öll störf sín af hendi eftir fremstu kröftum og stunda gagn húsbóndans af ítrasta megni; það á að vera húsbónda auðsveipið, eða þeim, sem fyrir hans hönd á yfir því að segja, og er háð þeirri stjórn og reglu, sem sett er á heimilinu, 16. gr.

Hjúið má ekki án samþykkis húsbónda fá annan til að gegna verkum sínum, 17. gr. ts. 1866. Hinsvegar má húsbóndi ekki með neinum samningi fá öðrum vistarráð yfir hjúi sínu, nema það samþykki, 13. gr. Nú deyr húsbóndi, og skal vístráðunum þá haldið áfram með ekkju hans eða búi, ef búnaður stendur, en ef búi er brugðið, þá er hjúinu ekki skylt að fara í aðra vist, 13. gr.

b. Ef hjúið vanefnir skyldur sínar, þá verður það skaðabótaskyldt í þeim tilfellum, sem hjer greinir:

a. ef hjúið kemur ekki í vistina, þ. e. ef það færir undan að fara með húsbónda, þá er hann sækir það, og hefir ekki löglegar ástæður til undanfærslunnar, eða það dregur að nauðsynjalausum í meira en viku að flytja sig í vistina, og húsbóndi riftar vístráðunum af þeim sökum, ts.

1866 8. gr. Siðar verður skýrt frá löglegum ástæðum hjús til þess að neita að fara í vist.

Þ, hinsvegar er hjú ekki skaðabótaskyld, ef húsbóndinn lætur hjá liða að sækja það eða neitar að taka við því, þó hann hafi löglegar ástæður til þess.

γ, ef hjúið fer úr vistinni án löglegra saka, 28. gr. ts. 1866. Löglegar burtfararsakir verða siðar taldar.

δ, ef húsbóndinn vísar hjúinu úr vistinni af löglegum sökum, 28. gr. Löglegar burtrekstrarsakir verða siðar taldar.

Í þeim tilfellum, sem talin eru í α, γ og δ er upphæð skaðabóta þeirra, sem húsbónda bera, lögákveðin. Hjúið á að greiða húsbónda slíkt, sem hann hefði átt að greiða því í kaup fyrir vistartíma þann, sem um var samið, 12. og 28. gr. Þó skal þar frá dregið það, sem hjúinu ber í kaup að rjettri tiltölu fyrir tíma þann, sem það hefir verið í vistinni, 28. gr.

ε, þá á hjúið að bæta húsbónda hvert það tjón, sem hann biður af því að það kann ekki til þeirra verka, sem það ljest kunna, er það rjeði sig í vistina, og eins hvert það tjón eða skemdir, sem húsbóndi biður fyrir óhlýðni þess; svo á hjú að greiða húsbónda skaðabætur fyrir vinnutjón það, sem hann biður fyrir það að hjú er sett undir lagaákæru fyrir glæp, sem það hefir drýgt, 18. gr. ts. 1866. Upphæð skaðabótanna er hjer ekki lögákveðin, og fer því eftir því tjóni, sem húsbóndi sannar að hann hafi orðið fyrir. Húsbóndi má eftir almennum reglum halda eftir af kaupi hjúsins því, sem skaðabæturnar nema, sbr. 18. gr.

Í öðrum tilfellum en þeim, sem nú voru talin, ábyrgist hjúið ekki vanefndir sínar.

e. Samkvæmt almennum skaðabótaeglum og 18. gr. ts. 1866, ber hjúinu að bæta hvert það tjón og skemdir, sem það veldur honum af ásetningi eða gáleysi (vissvitandi eða af skeytingarleysi). Húsbóndi má taka bæturnar af kaupi hjúsins, sem það á hjá honum.

d. Hjú eru undir húsaga þangað til þau eru 16 ára, 20. gr. ts. 1866, jafnt stúlkur sem piltar. Húsagi er í því fölginn að húsbóndi hefir refsivald yfir þeim, sem undir húsagann eru gefnir, sbr. ts. 3. júní 1746, fyrir brot á stjórn og reglu á heimilinu og góðu framferði.¹⁰⁾ Húsbóndi má þó ekki misþyrma¹¹⁾ hjúum sínum eða öðrum, sem eru undir húsagann gefnir, sbr. 29. gr. 1°.

e. Hjúið verður ekki þvingað til þess að fullnægja vinnuskyldu sinni, hvorki með dagsektum nje valdbeiting. Vanefni það vinnuskylduna með því að koma annaðhvort alls ekki í vistina eða fara úr henni í ótíma, þá á húsbóndi aðeins skaðabótarjett. Það sjest á orðalagi 12. og 28. gr. ts. 1866, að ætlast er til, að ábyrgð sú, sem þar er tiltekin, komi í stað vinnuskyldunnar.

f. Rjettur húsbónda er í sumum tilfellum varinn með sektum.

α, Sá, sem visvitandi ræður til sín hjú annars manns, sætir 10—20 króna sektum, 5. gr. ts. 1866.

β, Ef hjúið verður sekt um óhlýðni, móþróa, þrjósku eða illyrði við húsbændur sína eða þann,

10) Sbr. d. í dómas. IV 97.

11) Sbr. Goos Straffer. spec. D. I 107—108.

sem fyrir þeirra hönd á yfir þeim að segja, sætir það 2—20 kr. sektum, 19. gr. Setji hjúið sig upp á móti þeim eða áreiti þá í verkum, þá varðar það 10—100 kr. sekt, nema það hafi unnið til meiri hegningar eftir öðrum lögum, 19. gr. Ef húsaga er beitt við hjúið fyrir þessar yfirsjónir, þá fellur þó hegningin niður, 20. gr.

7, Framferði hjúsins getur auk þess bakað því hegningarábyrgð eftir almennum hegningarlögum, sbr. 19. gr. ts. 1866, t. d. barsmið, þjófnaður o. s. frv.

4.

Skyldur húsbónda.

a. Húsbóndi er ekki skyldur að taka við vinnu hjúsins. En með því hann á að láta hjúið fá fæði og húsnæði, þá má kveða svo að orði, að honum sje skylt að taka við því sjálfu. Húsbóndi skal, nema öðruvísi sje um samið, láta sækja vistráðið hjú í ákveðinn tíma og farangur þess, sem ekki nemur meiru en klyfjum á einn hest; skal húsbóndi annast flutninginn á sinn kostnað, og ekki láta það rýra umsamið kaup, 6. gr. ts. 1866. Ef húsbóndi vitjar ekki hjúsins á tjeztum tíma, skal hann annast um að koma því fyrst um sinn fyrir á öðrum stað, en hjúi skal skylt að vinna húsbónda alt það gagn, sem það má, á þeim stað, 6. gr. Ef svo er um samið, að hjúið skuli flytja sig í vistina, þá er húsbónda samkvæmt framanskraðu skylt að taka við því, er það kemur á tjeztum tíma, nema hann hafi löglegar astæður til þess að neita því viðtöku, 6. gr.

b. Húsbóndi skal greiða hjúinu kaup það, sem um var samið, í þeim aurum og á þeim tíma, sem til var tekinn í samningnum, 15. gr. ts. 1866. Hafi ekkert verið tiltekið um upphæð kaups, þá skal húsbóndi greiða það kaup, sem venja er að greiða hjúum á því reki í þeirri sveit¹²⁾. Hafi ekki verið tiltekið í hverjum aurum kaupið skuli greiða, þá eru rjett goldnir í kaup peningar og allir aðrir aurar, sem venja er í þeirri sveit að greiða í kaup; þá er peningar eru lagðir í hundruð, skal virða þá eftir meðalverði verðlagsskrár. Húsbóndi á heimting á, að hjúið taki nægileg fót upp í kaupið, ef það getur ekki sökum klæðleysis gengið að allri vinnu, þótt kaupið hafi verið áskilið í öðrum aurum, en niðurfærslan skal koma jafnt niður á alla aura kaupsins, ef það var áskilið í ákveðnum aurum. Hafi gjalddagi kaups ekki verið tiltekinn, þá skal hann vera undireins og vistartíminn er á enda, 15. gr. ts. 1866.

Þá á húsbóndi að veita hjúinu viðunanlegt fæði, svo og veita því næga þjónustu og leggja því til venjulegan rúmfatnað, skæðaskinn og annað, sem venja er að veita hjúum í hverri sveit auk kaups, 14. gr. ts. 1866.

Ef hjúið innir vinnuna ekki afhendi að einhverju leyti eða öllu af einhverjum ástæðum, þá fer um kaupið, sem hjer segir: Ef hjúið kemur ekki í vistina á tilteknum tíma eða neitar að fara með húsbónða, þá er það er sótt, án lögmætra afsakana, þá á það ekkert kaup, sbr. 8. og 12. gr. ts. 1866. Sama er að jafnaði, ef hjúið

12) Sbr. d. í dómas. II 359.

Jón Kristjánsson: ÍSL. KRÖFURJ. 3. hefti 1915.

kemur ekki í vistina, og hefir löglegar ástæður til þess. Þó skal húsbóndi greiða hjúi umsamið kaup að fullu, ef ástæðan til þess að hjúið kemur ekki í vistina er sú, að húsbóndi er fluttur til útlanda, 9. gr. Ef húsbóndi sækir ekki hjúið á rjettum tíma eða neitar að taka við því, er það flytur sig á hann, og hann hefir ekki til þess lögmætar ástæður, þá á hjúið umsamið kaup að fullu og matarverð fyrir vistartímann, 6. gr. sbr. 11. gr. Ef húsbóndi neitar löglega að vitja hjús eða neitar löglega að taka við því, þá á það ekkert kaup, sbr. 7. gr. Ef hjúið fer úr vistinni án lögmætra orsaka, þá á það kaup til þess það fór, 28. gr. Ef hjúið fer úr vistinni og hefir löglegar ástæður til þess samkv. 29. gr. ts. 1866, þá á það fult kaup og matarverð fyrir vistartímann, 30. gr. Ef húsbóndi vikur hjúi úr vist af einhverri þeirri ástæðu, sem til er tekin í 27. gr., þá á hann ekkert kaup að greiða því, 28. gr. Ef húsbóndi vikur hjúi úr vist án löglegra orsaka, þá á hann að greiða því fult kaup og matarverð fyrir vistartímann, 29. gr. Ef húsbóndi deyr, og búi er brugðið, þá á búið annaðhvort að greiða hjúinu fult kaup og matarverð eður útvega því aðra vist jafngóða, 13. gr. Ef hjúið deyr, þá á það kaup til dánardags, 23. gr. Ef hjúið sýkist, þá fer um kaup þess eftir atvikum. Ef hjúinu er sjálfu um sýkina að kenna, þá á það ekki kaup, meðan það er frá verkum, 21. gr. Ef hjú slasast eða veikist og um er að kenna ótilhlýðilegri breytni húsbónða, þá greiðir hann því fult kaup og fæði, 22. gr. Ef hvorugum er um að kenna, húsbónða eða hjúi, þá á hjúið í öllum tilfellum fæði og kaup, ef legan er ekki lengri en hálfur mánuður um slátt

eða vertíð, eða einn mánuður á öðrum árstíma; en fallist hjú lengur frá verkum, þá fær það ekki kaup fyrir þann tíma, sem það er veikt umfram hálfan mánuð um slátt eða vertíð eða heilan mánuð á öðrum árstíma, 23. gr. Þá er húsbónda ber að greiða hjúi matarverð í stað sæðis, þá telst matarverðið 10 álnir fyrir karlmenn fyrir hvern þritugnættan mánuð eða 120 álnir um árið, en þriðjungi minna fyrir kvenmann, 11. og 30. gr. ts. 1866.

c. Ef húsbóndi vanefnir skyldu sína til að greiða hjúinu kaup eða sæði, þá verður hann skaðabótaskyldur eftir almennum reglum, sbr. 30. gr. ts. 1866 i. f., t. d. til að greiða dráttarvesti. Ef húsbóndi vitjar ekki hjúsins á rjettum tíma, svo það verður að flytja sig á hann, þá verður hann því að greiða því þann ferðakostnað, og, ef hann neitar að taka við hjúi, sem löglega flytur sig á hann, þá verður hann að greiða því ferðakostnað fram og aftur, 6. gr. —

Ef húsbóndi skipar hjúinu þau verk, sem hann má sjá að því eru um megn, eða einhvern óvana-
legan starfa, sem er miklum háska bundinn, og það hlýtur mein af, eða það sýkist eða slasast af einhverri annari orsök, sem húsbónda verður gefin sök á, þá skal hann bæta því tjón það, sem hjúið hlýtur af því, að fullu, t. d. lækningarkostnað og verkátjón, 22. gr. — Ef húsbóndi misþyrmir hjúinu eða fer að öðru leyti ólöglega fram við það, og það hlýtur tjón af því, þá bæti húsbóndi það eftir almennum reglum, 30. gr. síðast. —

Ef húsbóndi á ólöglegan hátt heldur hjúi kyrru í vist hjá sjer eftir að vistartíminn er liðinn, þá

bæti hann hjúinu það tjón, sem af því hlýst, 10. gr. Varni hann hjúinu að komast í aðra vist, sem það hefir ráðið sig í, og hjúið missir fyrir það af vistinni, þá eru skaðabæturnar alt það kaup, sem því var heitið í þeirri vist, og þar að auki matarverð fyrir vistartíma þann, sem um var samið, 10. gr.

d. Um það, ef hjúið sýkist eða deyr í vistinni, eru ákvæði í 16.—21. gr. l. 44 10. nóv. 1905 og 21.—26. gr. ts. 1866.

Ef hjú sýkist, og er um að kenna ótilhlýðilegri breytni þess sjálfs, þá kostar það sjálft lækning sína, og skal gjalda húsbónda fyrir fæði og hjúkrun, meðan það er sjúkt og er á hans vegum, og á ekki kaup meðan það er frá verkum, 21. gr. ts. 1866 og 16. gr. l. 1905. Ef hjú slasast eða veikist, og er um að kenna ótilhlýðilegri breytni húsbónda þess, hvort heldur af því að hann hefir skipað hjúinu þau verk, er hann mátti sjá að því voru um megn, eða einhvern óvanalegan starfa, sem einhverjum sjerstökum háska er bundinn, eða af einhverri annari orsök, sem húsbónda verður gefin sök á, þá skal hann kosta lækning hjúsins, 22. gr. ts. 1866 og 17. gr. l. 1905. Ennfremur skal húsbóndi þá greiða hjúinu kaup og skaðabætur eins og áður er skýrt frá. Ef hjúið sýkist eða slasast, og er hvorki um að kenna ótilhlýðilegri breytni þess sjálfs eða húsbónda þess, þá greiðir það sjálft kostnað þann, sem leiðir af lækning þess og sjerstakri hjúkrun, en húsbónda er skylt að fæða það ókeypis — einnig þótt fæðið þurfi að vera sjerstaklegt sjúkrafæði — í alt að þrjá mánuði þritugnætta, þó ekki lengur en út vistráðningartímann, 23. gr.

ts. 1866 og 18. gr. l. 1905. Ef hjú sýkist eða slasast í fjarlægð frá heimili sínu, án þess sjálfu því eða húsbónda verði um kent, og verður að liggja sjúkt utan heimilis síns, þá skal húsbóndi þess greiða legukostnað fyrir það í alt að þrjá mánuði þritug-nætta, þó ekki lengur en út vistráðningartímann og ekki yfir 50 auru fyrir hvern sólarhring. Sama er og, þegar hjúi er komið burt af heimili sínu til lækninga eftir læknisráði, hvort heldur á sjúkrahús eða annað, enda sje hvorki því nje húsbónda þess um leguna að kenna, 18. gr. l. 1905. Um kauprjett hjúa í þessum tilfellum, hefir áður verið rætt, sbr. 23. gr. ts. 1866. — Samningur milli húsbónda og hjús um það, að vistinni skuli lokið þegar er hjúið verði sjúkt, skal ógildur, og fari sjúkt hjú úr vist, annaðhvort af því að vistráðin hafa verið bundin slíkum skilmála, eða svo hefir verið um samið eftir að það varð sjúkt, þá losast húsbóndinn eigi fyrir það við skyldu sína til framfærslu á hjúinu samkvæmt framansögðu, hvorki gagnvart hjúinu sjálfu nje framfærslumanni þess eða sveit, 19. gr. l. 1905. — Leggist hjú sjúkt, má ekki flytja það burt enda þótt vistartíminn sje á enda, nema lækni- eða sóknarprestur eða tveir aðrir skilríkir menn lýsi yfir því álit, að hjúinu sje ekkert mein búið af því, nje öðrum, ef sýkin er sóttæm; flytji húsbóndi samt hjúið burt, þá skal hann standast allan kostnað af hjúkrun og lækningu hjúsins, 20. gr. l. 1905. — Þegar hjú, sem sýkist eða slasast í vistinni, á að greiða sjálft lækningar- og hjúkrunar-kostnað, en hefir eigi efni á því, þá skal endurgjalda húsbónda kostnaðinn úr sveitarsjóði, 21. gr. l. 1905.

Ef hjú deyir í vist, þá skal húsbóndi annast

greiftrun þess, ef erfingjar gjöra það eigi, gegn endurgjaldi úr sveitarsjóði, ef með þarf, 21. gr. l. 1905. Um kaup hjús, sem deyr, er áður rætt, sbr. 23. gr. ts. 1866.

e. Kaup og matarverð vinnuhjúa er forgangsskuld i þrotabúi húsbónda fyrir eitt ár, l. 3 12. apr. 1878 83. gr. b 5. Talið er að krafa lækni um endurgjald fyrir lækning hjús, sje forgangsskuld i þrotabúi húsbónda samkv. 83. gr. c sömu laga, ef húsbónda ber að greiða læknskostnaðinn¹³⁾. Sama hlýtur þá að gilda um samskonar kröfu lyfsölumanna. — Lögtaksrjettur sá, sem heimilaður var i 32. gr. ts. 1866, er úr lögum numinn með l. 16. des. 1885, sbr. 1. gr. aftast.

Stundum er rjettur hjúsins varinn með hegningarákvæðum. Ef hjú sýkist eða slasast i vist, og það er húsbónda að kenna, þá skal hann eftir atvikum auk skaðabóta, sem áður greinir, sæta sektum frá 4—100 kr., nema hann hafi bakað sjer þyngri hegning eftir öðrum lögum, 22. gr. síðast. Sömu hegningu skal sá húsbóndi sæta, sem flytur burt sjúkt hjú ólöglega, 25. gr. síðast.—Sömu hegningu skal húsbóndi enn sæta, ef hann heldur hjúi ólöglega i vist eftir að vistartíminn er liðinn, 10. gr. — Loks sætir húsbóndi hegningu eftir almennum hegningarlögum, ef verk hans er svo vaxið, að ákvæði þeirra taki til þess, sbr. 30. gr. ts. 1866 og fyrirvarann i 10., 22. og 23. gr.

13) Sbr. d. i dómas. V 213.

5.

Rjettur aðila til að rifta vistráðunum.

Um riftunarrjett aðila vegna vanefnda og vegna þess að verulegar forsendur samningsins reynast rangar eða bregðast, eru allitarlegar reglur í ts. 26. jan. 1866.

a. *Húsbóndi má rifta samningnum*, áður en tekið er til að fullnægja honum, í þessum tilfellum:

α , ef hjúið færirst undan að fara í vistina, án lögmætra orsaka, þá er húsbóndi vitjar þess, eða kemur viku of seint, þá er það á að flytja sig í vistina, 8. gr.

β , ef hjúið, eftir að það var ráðið í vistina, hefir drýgt einhvern glæp, sem að almenningsáliti er svivirðilegur;

γ , ef hjúið, um það leyti sem það á að fara í vistina, hefir einhvern næman eða viðbjóðslegan sjúkdóm, eða þau veikindi eða líkamsmein, að vissa sje fyrir því, að það verði ófært til vinnu alt fram að þingmáriumessu (2. júlí) eða lengur;

δ , ef hjúið kann ekki til þeirra verka, sem áskilið var að það skyldi kunna, þá er það var ráðið í vistina og það þóttist þá kunna til, eða ef það hefir einhverja ókosti, sem það þá neitaði að hafa;

ϵ , ef hjúið hefir tælt húsbóndann á sjer með fólkskum vitnisburðum, þá er hann rjeði það til sín. Riftunarheimild fyrir tilfellin $\beta-\epsilon$ er í 7. gr. ts. 1866.

Riftun húsbónda er í þessum tilfellum fólgin í því, að hann segir sig lausan undan skyldum sínum samkvæmt samningnum að fullu og öllu, og leysir hinsvegar hjúið undan öllum þess skyldum.

Húsbóndi má vikja hjúi úr vistinni, eftir að það er komið í hana, þ. e. segja sig undan skyldum sínum samkvæmt samningnum framvegis, og leysa hjúið undan skyldum þess samkvæmt samningnum það sem eftir er vistráðatímans, í þessum tilfelum:

α, ef hjúið leggur hönd á húsbóndann eða vandamenn hans á heimilinu, eða aðra, sem fyrir hans hönd eiga yfir því að segja, eða meiðir þá með illyrðum;

β, ef hjúið sýnir húsbóndanum freka og viðvarandi þrjósku¹⁴⁾, eða stöðugt skeytingarleysi eða ótrúmensku í því, sem það á að gjöra;

γ, ef hjúið tælir börn eða vandamenn húsbónda á heimilinu til illverka eða ósiðsemi, eða, ef börnum á heimilinu er bersýnileg hætta búin af illri meðferð þess eða skeytingarleysi;

δ, ef hjúið af varmensku skemmir eigur húsbóndans, eða misþýrmir skepnum þeim, sem hann á eða hefir undir hendi;

ε, ef hjúið sýnir af sjer fjarska mikið eða itrek að skeytingarleysi með ljós, eld eða annan voða, sem skaði getur hlotist af á heimilinu;

ζ, ef hjúið er aftur og aftur svo drukkið, þrátt fyrir áminningar húsbónda, að það geti ekki gengið til allra verka;

η, ef hjúið með illindum eða rógi raskar friði og reglu á heimilinu, og lætur eigi af því þrátt fyrir itrekaðar áminningar húsbóndans;

θ, ef hjúið drýgir einhvern glæp, sem að almenningsáliti er svivirðilegur;

14) Sbr. d. í dómas. IV 266.

ι, ef hjúið er haldið næmri eða viðbjóðslegri veiki, þegar það á að fara í vistina, eða fær slíka veiki í vistinni sökum ósiðsamlegs líferniss;

κ, ef hjúið hefir tælt húsbóndann með fölsuðum vitnisburði, þá er hann rjeði það til sín;

λ, ef hjúið eigi kann til þeirra verka, sem áskilið var, að það skyldi kunna og það ljest kunna, er það rjeðst í vistina, eða það hefir nokkra þá ókosti, sem það þá neitaði að hafa. Riftunarheimild fyrir tilfellið α—λ er í 27. gr. ts. 1866.

b. Hjúið má rifta samningnum frá upphafi, þ. e. segja sig undan skyldum sínum öllum samkvæmt samningnum, neita að fara í vistina, og leysa húsbóndann undan öllum skyldum hans samkvæmt samningnum, í þessum tilfellum:

α, ef húsbóndi vitjar hjúsins ekki fyrir Þingmariumessu, eða tekur ekki við því, þá er það flytur sig löglega á hann, 6. gr. ts. 1866. Þingmariumessa er 2. júlí.

β, ef húsbóndinn flytur eftir að vistráðin eru gjörð, en áður en vistartíminn byrjar, þrjár þingmannaleiðir (15 mílur) á landi eða 5 vikur sjávar (5 mílur) burtu frá þeim bústað hans, er hjúið átti að fara í vistina, eða hann flytur af landi burt, 9. gr. Flutningsákvæðin geta valdið misklið og miskilningi víða hjer á landi, þar sem bæði má fara sjóleið og landveg¹⁵).

Hjúið má ganga úr vistinni, þ. e. segja sig undan skyldum sínum samkvæmt samningnum framvegis, og leysa húsbóndann undan skyldum hans samkvæmt samningnum það sem eftir er vistráðatímans, í þessum tilfellum:

15) Sbr. Formálabók 1886 64.

α , ef húsbóndi misþýrmir hjúinu;

β , ef húsbóndinn leitast við að tæla hjúið til illverka eða lauslætis, eða ef aðrir heimilismenn gera sig bera að slíku, og húsbóndi ekki veitir hjúinu tilhlýðilega vernd, þótt það beri sig upp undan því við hann;

γ , ef húsbóndi lætur hjúið að staðaldri búa við illa og ónóga fæðu;

δ , ef húsbóndi meiðir freklega mannorð hjúsins, eða ber því á brýn glæpi, sem það er saklaust af¹⁶).

ϵ , ef hjúið fær ekki kaup sitt í ákveðinn tíma;

ζ , ef lífi eða heilsu hjúsins er hætta búin af veru þess á heimilinu;

η , ef húsbóndi flytur af landi burt. Riftunarheimildin fyrir þessi tilfelli ($\alpha-\eta$) er í 29. gr. ts. 1866.

c. Riftunarákvæði ts. 1866 eru ekki talin alveg tæmandi¹⁷), en aðrar ástæður verða að vera alveg samkynja þeim, sem þar eru taldar, til þess að heimila riftun.

6.

Lok hjúasamnings af öðrum ástæðum en riftun.

a. Ef ekki er öðruvísi um samið, þá er litið svo á, að hjúasamningur haldi áfram ár frá ári, þangað til honum er sagt upp af hálfu annars-hvors aðila. Uppsögn skal vera fyrir jól til næsta hjúaskildaga, 5. gr. ts. 1866. Oft er þó svo talið að

16) Sbr. d. í dómas. II 359.

17) Sbr. d. í dómas. III 14, Formálab. 1886 63.

hjúasamningur falli burt á næsta skildaga, ef hann er ekki beint endurnýjaður fyrir jól. Almennur vinnuhjúaskildagi er hjer á landi 14. maí ár hvert; en ef annar skildagi er venjulegur í einhverri sveit, þá skal farið eftir þeim degi, nema berlega hafi verið tekið fram, þá er vistráðin gjörðust, að skildaginn skyldi vera annar, 4. gr. Í Reykjavík má telja venjulegan hjúaskildaga 1. október, auk hins almenna skildaga, 14. maí.

b. Krafa hjús um kaupgjald fyrnist á fjórum árum frá gjalddaga. Ef hjúið er samfelt áfram í sömu vist fleiri vistartímabil, þá hefst fyrningin þó ekki fyrir neinn hluta kröfunnar fyr en hjúið fer úr vistinni, l. 14 20. okt. 1905 3. gr. 1° aftast.

7.

Rjettarfar í hjúamálum.

Mál út af hjúasamningum eiga fyrir lögreglu-rjett. Ef húsbóndi brýtur á móti 25. gr. ts. 1866, með því að flytja burtu sjúkt hjú, þá skal hann sæta opinberri ákæru, en mál út af öðrum brotum á ts. 1866 fara sem einkalögreglumál, 34. gr. ts. 1866. — Í rjettargjöld í hjúamálum, skal ekki gjalda nema 2 krónur alls, l. 16 11. júlí 1911 9. gr. Ritlaun skal engin greiða fyrir útskriftir, l. 2 2. febr. 1894 3. gr. 2. p.

IV.

Siglingavinnusamningar.

Siglingavinnusamningar eru aðallega *skipstjóra-samningurinn* og *skiprúmssamningurinn*. Um þessa samninga visast til sjórjettarins¹⁾. Hjer skal aðeins getið allrahelstu afbrigða þeirra frá almennum reglum um vinnusamninga.

1. Um skipstjórásamninginn eru ítarleg ákvæði í l. 50 10. nóv. 1905 og sigl.l. 22. nóv. 1913 29.—74. gr. Enginn má vera skipstjóri, nema hann hafi fengið skipstjóraskirteini, annaðhvort í innanlandssiglingum eða utanlandssiglingum, eftir því hvort skipið fer í utanlandssiglingar eða innanlandssiglingar, sjá nánar l. 50 10. nóv. 1905.²⁾ Um samninginn sjálfan fer að mestu leyti eftir almennum reglum. Um frávikningarheimild útgerðarinnar samkv. 66. og 68. gr. er áður getið.

2. Um skiprúmssamninginn eru ítarleg ákvæði í l. 50 10. nóv. 1905 og sigl.l. 22. nóv. 1913 75.—112. gr. Enginn má vera stýrimaður eða vjelamaður á skipi, nema hann hafi fengið skirteini sem stýrimaður eða vjelamaður, l. 50 10. nóv. 1905³⁾ og l. 25 11. júlí 1911. — Samningurinn er formbundinn og samningsgerðin háð eftirliti af hálfu hins opinbera, 75.—77. gr. — Samningurinn skuldbindur aldrei skipverja lengur en 2 ár, 88. gr. Í 90. gr. er skipverja veitt óvanaleg heimild til þess að rifta samningnum vegna eigin

1) Sjórj. 55—80, 80—105.

2) Sjórj. 55—59.

3) Sjórj. 80—83.

hagsmuna sinna einna. — Skipstjóri hefir einnig heimild til að rifta samningnum vegna hagsmuna útgerðarinnar einna í mörgum tilfellum, 96. gr., og ávalt er honum heimilt að rifta skiprúmssamningi gegn tilteknum bótum, 97. gr. sbr. 91. gr. — Skipverja má þröngva með valdi til þess að fullnægja skiprúmssamningnum, 80. og 106. gr., og skipstjóri hefir í tilteknum tilfellum tiltekið refsivald yfir skipverjum, 107.—109. gr.

V.

Atvinnunámssamningar.

1. Hjer er aðeins átt við þá námssamninga, þar sem nemandi á að nema einhverja atvinnugrein með vinnu sinni. Báðir aðilar samningsins eru vinnuskyldir. Um þessa atvinnunámssamninga yfirleitt eru allitarleg ákvæði í l. 15 16. sept. 1893. Um eina tegund atvinnunámssamninga, sem sje verslunarnámssamninga í kaupstöðunum hjer á landi, eru sjerstök ákvæði í l. 45 30. júlí 1909.

2.

Atvinnunámssamningar yfirleitt.

L. 1893 gilda um samninga, sem verslunarmenn, handiðnarmenn eða aðrir atvinnurekendur gera við unga menn um að kenna þeim iðn sína, sbr. 1. gr. Lögin

gilda því ekki um vinnusamninga unglínga, þar sem húsbóndinn tekst ekki á hendur neina skyldu til að kenna unglingnum iðnina. Ennfremur gilda lögin ekki um samninga, sem verslunarmenn gera við verslunarnemendur sína í kaupstöðum, sbr. l. 45 30. júlí 1909 14. gr. — Lögin gera greinarmun á námssamningum, sem gerðir eru við nemendur, sem yngri eru en 18 ára annarsvegar, og þá, sem eru fullra 18 ára hinsvegar.

a. a. Samningur milli atvinnurekanda og unglíngs, sem ekki er fullra 18 ára, skal vera skriflegur og skal hlutaðeigandi lögreglustjóri rita vottorð sitt á hann, að hann sje saminn samkvæmt fyrirmælum iðnaðarnámslaganna, 1. gr. Sje þessa ekki gætt, þá er samningurinn ógildur. Eftir l. 1893 verður að telja, að námsmaður geti ekki gert samninginn sjálfur, þótt hann sje orðinn 16 ára, heldur geri foreldrar hans eða forráðamaður samninginn fyrir hans hönd, sbr. 5. gr. sbr. 13. 2, 16. 1 og 17. gr. Sumum mönnum er óheimilt að taka unglínga til kenslu, en það eru 1) atvinnurekendur, sem með dómi eru orðnir sekir um eitt hvert verk, sem svivirðilegt er að almenningsáliti, nema hann hafi fengið uppreisn æru sinnar, 2) atvinnurekendur, sem þrisvar hafa orðið að hætta iðn sinni eða verslun og þannig valdið því, að kenslusamningum hefir verið slitið, og 3) atvinnurekendur, sem þrisvar sinnum á 5 árum hafa rofið svo kenslusamninga, að þeim fyrir þá sök hefir verið slitið, 2. gr. Í námssamningi skulu tekin fram nokkur atriði. Þar skal tekið fram, hve langur kenslutíminn skuli vera; hann má aldrei vera lengri en 5 ár að meðtöldum reynslutímanum, 3.

gr. Ennfremur skal greinilega tekið fram, hvort atvinnurekandinn skuli láta nemandanum í tje húsnæði, fæði, klæði, þjónustu og annan aðbúnað, meðan á námstímanum stendur, eða í stað þess endurgjalda honum fyrir verk hans í peningum, og, ef svo er, hvernig fjeð skuli greiða, 4. gr. Ef vanrækt er að taka þessi atriði fram, þá verður að telja, að samningurinn sje ógildur.

β. Nemandi er skyldur að sýna lærimleistara sínum trúmensku, hlýðni og auðsveipni; hann skal fylgja honum að vinnu hans, svo sem vinnukraftar hans og kunnátta leyfa, 6. gr. Þrjá fyrstu mánuðina af kenslutímanum skal skoða sem reynslutíma fyrir báða aðila, og hafa þá bæði lærimeistari og nemandi, sje hann þá orðinn 18 ára, en ella foreldrar eða forráðamaður, rjett til að heimta að samningnum sje slitið, án þess að tilgreina nokkra ástæðu; en þegar svo er, þá á hvorugur kröfu um skaðabætur á hinn, nema skýlaus ákvörðun sje gerð um það í samningnum, 5. gr. Daglegur vinnutími nemanda má ekki fara fram úr 12 tímum að meðtöldum 2 tímum til að hvilast og matast, 7. gr. Að jafnaði má ekki fá nemendum neina vinnu frá kl. 9 á kveldin til kl. 6 á morgna; þó má stjórnarráðið veita undanþágu frá þessum fyrirmælum, svo framarlega sem það er nauðsynlegt til þess, að þeir öðlist næga kenslu í tilteknum námsgreinum, 7. gr. Á sunnudögum og helgidögum þjóðkirkjunnar má lærimeistari ekki fá nemanda neina vinnu, nema brýna nauðsyn beri til, 8. gr.

Lærimeistari er skyldur að vaka yfir hegðun og siðferði nemanda, meðan á námstíman-

um stendur, og eftir megni varna því, að aðrir hafi siðspillandi áhrif á hann. Lærimeistari skal sjá um, að nemandinn fái kenslu í því nauðsynlegasta af uppdráttarlist, sem að iðn hans lýtur, ef slík kensla er fánæg á staðnum. Lærimeistarinn skal enn fremur halda nemandanum til að sækja iðnaðar-mannaskóla, ef sá skóli er þar á staðnum, og greiða kostnað þann, sem af skólanáminu leiðir, nema öðruvisi sje ákveðið í samningnum. Lærimeistari má ekki setja nemanda til þeirrar vinnu, sem er skaðleg fyrir heilsu hans, eða honum er um megn, og heldur ekki má fá honum aðra vinnu en þá, sem lýtur að námi hans, nema nauðsyn beri til eða það sje berlega áskilið í námssamningnum, 10. gr. Námstímanum skal yfirleitt þannig varið, að nemandi læri, svo fljótt sem unt er, þá námsgrein, sem hann hefir verið settur til. Þá er kenslutíminn er á enda, skal nemandi hjálparlaust leysa af hendi prófsmíð, eða inna af hendi eitthvert verk, sem sýnir, að hann sje orðinn fullnuma í þeirri iðn, sem hann hefir stundað nám í, og skulu dæma um það þrír menn, sem lög-reglustjóri kveður til þess, og skulu tveir af þeim, ef unt er, vera samiðnarmenn. Nánari ákvæði um prófið eru sett í rglgj. 128 28. des. 1903. Standist nemandinn prófið, á hann heimting á námsbrjefi, sem undirskrifað sje af lærimeistara hans og prófdómendum. Nú hefir lærimeistari ekki látið sjer fyllilega ant um kenslu hans, og sje það orsök til þess að hann getur ekki að afloknu námi fengið námsbrjef, sem votti, að hann sje orðinn fær í sinni grein, og er lærimeistari þá skyldur að

greiða nemanda skaðabætur eftir mati gjörðardóms þess, sem síðar verður frá skýrt, 10. gr.

Um veikindi nemanda eru nú ákvæði í 27. gr. fátækral. 10. nóv. 1905, sem kemur í staðinn fyrir 11. gr. l. 1893. Ef nemandi, sem býr hjá lærimeistara sínum, sýkist, þá er lærimeistari hans skyldur að sjá honum fyrir aðhjúkrun og lækningu á sinn kostnað, þangað til námstímanum er lokið eftir samningnum, eða samningnum er lokið af öðrum löglegum ástæðum, þó eigi lengur en 6 mánuði. Sje sjúklingurinn talinn ólæknandi, eða nemandi hefir beðið tjón á heilsu sinni, sem talsvert kveður að, og ætla má að verði langvint, er lærimeistarann þar að auki heimilt að segja námssamningnum lausum 3 mánuðum eftir að nemandinn varð fyrir því, og er hann upp frá því undanþeginn þeirri skyldu, að annast hjúkrun og lækningu nemanda. Nú hefir svo verið um samið, að náminu skuli hætt, ef nemandi sýkist, eða svo verður um samið síðar, er nemandi verður sjúkur, að náminu skuli lokið, og losast lærimeistari ekki fyrir það undan skyldum sínum gagnvart fátækra sjóði, sem leggja verður með nemandanum. Að öðru leyti ná ákvæðin í 16., 17. og 20. gr. fátækral., sem áður er getið í kaflanum um hjúasamninga, einnig til nemenda, sem eiga heima hjá lærimeistarannum. — Um nemendur, sem ekki búa hjá lærimeistarannum, gilda ákvæðin í 17. gr. fátækral. 1905 og ákvæðin um rjett lærimeistara til að segja samningnum slitið, sem áður var skýrt frá, en ekki önnur ákvæði um veikindi nemenda.

γ. Námssamningur verður ógildur í þessum tilfellum: 1) þá er lærimeistari deyr; 2) þá

er lærimeistarinn hættir við iðn sína eða verslun eða hún hættir um sinn vegna gjaldþrota eða annara orsaka vegna; 3) þá er lærimeistarinn er með dómi orðinn sekur um eitthvert verk, sem svívirðilegt er að almenningssáliti; og 4) þá er nemandinn hefir ólöglega hlaupið frá iðn sinni, og lærimeistarinn ekki innan 14 daga gjörir ráðstafanir til að heimta hann aftur eða leita skaðabóta, 14. gr. — Lærimeistarinn má rifta samningnum í þessum tilfellum: 1) fyrir veikindi nemanda eftir því sem áður er frá skýrt; 2) ef nemandi gerir sig sekan í verulegu broti á skyldum þeim, sem á honum hvíla gagnvart lærimeistara; og 3) ef hann er með dómi gerður sekur um verk, sem svívirðilegt er að almenningssáliti, 15. gr. — Nemandi má rifta samningnum, eða foreldrar eða forráðamaður fyrir hans hönd, ef hann er ekki fullra 18 ára, sbr. 5. gr., í þessum tilfellum: 1) ef lærimeistarinn misþýrmir nemanda, eða gjörir sig sekan í öðru verulegu broti á skyldum þeim, sem á honum hvíla gagnvart nemanda; 2) ef lærimeistari skiftir um bústað, og flytur lengra burtu en 1 milu frá sveitarfjlagi því, sem hann bjó í eða hafði atvinnu sína í, þá er samningurinn var gjörður, enda sje nemandi til heimilis hjá honum, en sje það ekki, þá þegar bústaðaskiftin hafa það í för með sjer, að nemandi verður að fara daglega óhæfilega langan veg til vinnu sinnar; 3) ef lærimeistari er burtu frá atvinnu sinni meira en 2 mánuði, nema því aðeins að iðn hans fari fram undir stjórn manns, sem er fullnuma í henni; 4) ef nemandi sakir sjúkdóms, eða annara orsaka vegna, verður óhæfur til þess að geta numið iðn þá, sem um var samið, og hann

þá var hæfur til, eða ef það eftir læknis áliti er hættulegt fyrir líf hans eða heilsu að halda áfram að nema þessa iðn; 5) ef námsstúlka giftist; og 6) ef námsstúlka er til heimilis hjá kvonguðum lærimeistara, og kona hans deyr eða hættir samvistum við hann, 16. gr. Bæði lærimeistara og nemanda, eða fyrir hans hönd foreldrum eða forráðamanni, er auk þessa heimilt að slita námssamningi ávalt, þá er greiddar hafa verið skaðabætur, sem gjörðardómur ákveður fyrir það, 17. gr. — Riftunarákvæði þessi verða ekki talin alveg tæmandi¹⁾).

ð. Nemanda má þröngva með lögregluvaldi til þess að flytja aftur til lærimeistara síns, ef hann hefir hlaupið þaðan að ástæðulausu, en lærimeistari skal hafa beiðst aðstoðar lögreglustjóra áður en tvær vikur eru liðnar. Nú hefur hann mál eða foreldrar eða forráðamaður fyrir hans hönd, til þess að fá samningnum slitið, eða leggur málið í gjörð, og verður nemandi þá ekki fluttur til lærimeistara að sinni, ef málið er höfðað eða lagt í gjörð innan stutts frests, sem lögreglustjóri tiltekur, 13. gr. — Kenslupiltar eru undir húsaga þangað til þeir eru 16 ára, en kenslustúlkur aldrei, 9. gr. aftast. — Rjettindi lærimeistara og nemanda hvors gagnvart öðrum eru ennfremur stundum varin með hegningum, sjá 19. gr. l. 1893. — Kaup nemenda hjá iðnaðarmönnum er forgangsskuld í þrotabúi hans fyrir síðasta árið, skl. 12. apr. 1878 83. gr. b 5.

Rjettur lærimeistara er varinn gagnvart þriðja manni með ákvæðinu í 12. gr. l. 1893 sbr. 19. gr.

1) Sbr. Lassen Haandb. Spec. D. 719.

e. Ýms þrætumál lærimeistara og nemanda skulu lögð i gjörð, nema málsaðilar komi sjer saman um annað, 18. gr. Um skipun gjörðardómsins og rjettarfar, sjá 18. gr. l. 1893. Með gjörðardómi má slita samningi og dæma þeim, sem biður tjón, skaðabætur, 18. gr. — Mál út af námssamningi eru lögreglumál, sum almenn sum einkalögreglumál, sjá 26. gr. Með samþykki málsaðila, getur dómarrinn metið og tiltekið skaðabætur þær, sem i málinu eiga að dæmast þeim, sem tjón hefir beðið, 20. gr.

b. Um samninga atvinnurekenda við nemendur, sem eru fullra 18 ára, gilda yfirleitt sömu reglur sem um hina, sbr. 21. gr. l. 1893. Nokkrar undantekningar eru þó gerðar i 21. gr., og nokkur ákvæði laganna eru eftir orðum sínum aðeins um nemendur, sem eru yngri en 18 ára. Samkvæmt 21. gr. gildir ekki 1. gr. (form náms-samnings), 3. gr. 1 og 4. gr. (hvað tekið skal fram i samningnum) og ákvæðin, sem þar að lúta i 20. gr. (rjettarfarið), og 18. gr. (gjörðardómurinn). Þá er 7. gr. um daglegan vinnutíma nemenda eftir orðum sínum aðeins sett um þá, sem yngri eru en 18 ára, og 9. gr. aftast um húsaga kemur aðeins til greina um þá, sem yngri eru en 16 ára.

3.

Verslunarnámssamningur.

L. 45 30. júlí 1909 gilda um samninga, sem kaupmenn, kaupfjelagsstjórar og aðrir, sem reka verslanir eða veita versl-

unum forstöðu í kaupstöðum, gera við unglunga um verklegt verslunarnám, 1. gr. Lögin gilda því aðeins um verslunarnámssamninga í kaupstöðum; um verslunarnámssamninga utan kaupstaðanna gilda l. 1893 enn sem fyr. Eftir efni laganna verður að telja að þau gildi jafnt um samninga þeirra, sem eru yngri en 18 ára, sem þeirra, sem eru fullra 18 ára, nema annað sje sjerstaklega tekið fram, sbr. 1. og 7. gr. Í sömu átt bendir 14. gr., sem nemur l. 1893 algjörlega úr gildi fyrir alla námssamninga verslunarmanna í kaupstöðunum.

Verslunarnámssamningur við nemendur, sem yngri eru en 18 ára, er formbundinn eins og atvinnunámssamningar yfirleitt, 1. gr. l. 1909, sbr. það, sem áður var sagt um 1. gr. l. 1893. Afbrigði frá l. 1893 er það, að engan pilt eða stúlku má taka til náms, sem yngri er en 12 ára, 2. gr. Um námstímann er í 3. gr. l. 1909 sama ákvæði sem í 3. gr. l. 1893: námstíminn má aldrei vera lengri en 5 ár að meðtöldum reynslutímanum. Það skal ennfremur skýrt tekið fram í samningnum, hvernig launa skuli nemandandum, og skulu launin annaðhvort vera fólgin í fæði, húsnæði, klæðum og þjónustu, eða þá mánaðarlaun, sem greiðist í peningum að nokkru eða öllu.

Nemandi er skyldur að sýna húsbónda sínum trúmensku, hlýðni og auðsveipni og vinna honum alt það gagn, sem hann má, 6. gr. Fyrstu 2 mánuðina af námstímanum skal skoða sem reynslutíma fyrir báða, og hafa þá bæði verslunarstjóri og nemandi, sje hann þá orðinn 16 ára, en ella foreldrar eða forráðamaður, rjett til þess að

heimta að samningnum sje slitið, án þess að tilgreina nokkra ásæðu; en þá er svo er, þá á hvor-ugur heimtingu á skaðabótum af hinum, nema skýlaus ákvæði sjeu um það gerð í samningnum, 5. gr. Sje nemandinn yngri en 18 ára, má vinnutíminn ekki fara fram úr 12 stundum á dag, að meðtöldum náms tíma og 2 stundum til að hvílast og matast; verslunarstjóri má ekki láta nemandann vinna frá 9 á kvöldin til 6 á morgnana, nema brýna nauðsyn beri til, 7. gr. Á sunnudögum eða öðrum helgidögum þjóðkirkjunnar má verslunarstjórnandi ekki fá nemanda neina vinnu, nema þegar sjerstaklega mikið liggur við eða birgðakönnun á sjer stað, 8. gr. Nemandi skal fá 10 daga sumarfrí, 8. gr. — Verslunarstjórnandi skal, meðan náms tíminn stendur yfir, vaka yfir hegðun og siðferði nemanda, og eftir megni varna því, að aðrir hafi siðspillandi áhrif á hann. Hann má ekki setja nemanda til annarar vinnu en þeirrar, sem lýtur að námi hans; meðal annars skal hann gæta þess, að nemandi fái nokkra verklega æfingu í skrifstofustörfum. Þegar náms tímanum er lokið, á nemandinn heimting á að fá skirteini hjá verlunarstjóra um, að námi hans sje lokið, og ennfremur vottorð um hegðun sína og dugnað, 9. gr. Sje verslunar-skóli á staðnum, þar sem nemandi er ráðinn, skal nemanda sjeð fyrir ókeypis kenslu á skólanum og veittur nægilegur tími til náms, 4. gr. — Nú sýkist nemandi, án þess honum sje sjálfum sök á því gefandi sakir ótilhlýðilegrar hegðunar, og ber verslunarstjórnanda þá að greiða honum laun í 6 vikur frá þeim tíma, sem hann veiktist, og

auk þess greiða kostnað allan við sjúkrahúslegu hans í jafnlangan tíma; þessu verður ekki breytt með neinum samningi meðal aðila, 10. gr.

Námssamningurinn verður ógildur: 1) þá er verslun hættir eða eigandi hennar verður gjaldþrota, og 2) þá er verslunarstjórnandi deyr, ef nemandi óskar þess, að samningi sje slitið, með samþykki forráðamanns ef svo stendur á, 11. gr. Geri nemandi sig sekan í nokkurri óráðvæðni, þá má verslunarstjórnandi reka hann frá náminu, 6. gr. aftast. Önnur ákvæði eru ekki í l. 1909 um riftun verslunarnámssamnings, og verður því að fara um það efni eftir almennum reglum, og má þá væntanlega styðjast við ákvæðin í l. 1893 um atvinnunámssamninga yfirleitt.

L. 1909 hafa engin ákvæði um húsaga yfir verslunarnemanda eða lögregluvald til þess að þröngva honum til að fullnægja samningnum, og verður því hvorugt talið heimilt. — Brot á móti lögnum varða sektum samkv. 13. gr.

Rísi ágreiningur milli samningsaðila út af námssamningi, skal það mál útkljá af gerðardómi. 12. gr. Um skipun gjörðardóms og rjettarfar, sjá 12. gr. l. 1909. Með gjörðardómi má slíta samningi og dæma þeim, sem tjón hiður, skaðabætur, 12. gr. Gjörðardómsákvæðin gilda samkvæmt framansögðu einnig um nemendur, sem eru fullra 18 ára, sbr. hinsvegar l. 1893 21. gr. — Önnur mál útaf lögnum eru almenn lögreglumál, 13. gr.

VI.

Umboðssamningur.

Umboð.

1. Þá er rætt er um **umboð**, er átt við eitt af þrennu: 1) samning umbjóðanda og umboðsmanns, 2) samband umboðsmanns og þriðjamanns, sem umboðsmaðurinn skiftir við samkvæmt umboðinu, og 3) heimild þá til einhverra ráðstafana, sem maður fær öðrum manni. Þetta þrent er vitanlega sitt hvað, en er þó oft undarlega ruglað saman, að því er virðist fyrir það eitt, að sama orðið er haft um það alt. Hvað felst í umboði gagnvart þriðjamanni, fer eftir því, hvað honum er rjett að leggja í umboðið sem skynsömum manni. Um það og annað, sem snertir það elni, t. d. afleiðingar þess að farið er út fyrir umboðið, er rætt í almenna partinum. Samband umbjóðanda og umboðsmanns er vinnusamningur, og á því heima hjer í þessu sambandi, sjá 2. Ráðstafanaheimildin, sem oft er nefnd umboð, er ekki samningur, heldur einhliða gerningur, en er oft atriði í ýmsum samningum. Ráðstöfunarheimild er t. d. oftast atriði í vinnusamningum, og verður því rætt litillega um hana hjer, sjá 3, þótt hún geti verið og sje oft atriði í öðrum samningum.

2. Um **vinnusamninginn umboð** fer eftir almennum reglum um vinnusamninga. Deilt hefir verið um það, hvernig eigi að draga takmörkin milli umboðssamnings og annara vinnusamninga. Sumir telja til umboðs aðeins þá samninga, er annar aðila felur hinum *að semja fyrir sig* um

eitthvað¹⁾. Aðrir telja til umboðs samninga, sem fela öðrum aðila meðferð mála hins aðila²⁾). Deilan skiftir ekki mjög máli, því að engar sjerreglur eru settar um umboð.

Áður fyr var þess krafist að umboð væri gert með vottum og handsölum, en nú er samningurinn formlaus sem flestir aðrir samningar. Samninginn verður að skýra eftir almennum skýringarreglum³⁾). — Umboðsmanni er *skytt* að semja eins og til var skilið. Fari hann framar en umboðið heimilar, eða gegn því, þá ábyrgist hann umbjóðanda þá vanefnd eftir sömu reglum sem vinnendur ábyrgjast vanefndir sínar. Umboðsmaður má ekki setja annan í sinn stað, nema það sje heimilað, sbr. um prókúruumboð l. 42 13. nóv. 1903 29. gr. Umboðsmanni ber að gera umbjóðanda reikningskil að umboðslokum⁴⁾). — Umboðsmaður á *rjett á* kaupum fyrir umboðsreksturinn, ef svo hefir verið um samið, eða það felst í stöðu umboðsmanns, t. d. er málflutningsmaður selur fasteign, umboðs-kaupmaður selur eða kaupir vörur fyrir annan kaupmann o. s. frv., eða venja er að greiða kaup fyrir umboðsmensku, slíka sem þá, sem um er að tefla, en ekki ella. Umboðsmaður á *rjett á* endurgjaldi á kostnaði og útgjöldum, sem hann hefir haft af umboðsrekstrinum, hvort sem hann á kaup fyrir starf sitt eða ekki. Oft er þó *rjett* að telja, að endurgjald á kostnaði þessum og útgjöldum felist

1) Sbr. Formálab. 1886 55.

2) Sbr. E. A. Formálab. 180.

3) Sbr. d. í dómas. VII 238.

4) Sbr. d. í dómas. I 25—28, V 353, VII 284, 259.

í kaupinu, ef kaup á að greiða⁵⁾). — Umboðsmaður á *haldsrjett* yfir því, sem hann hefir í höndum vegna umboðsins af eignum umbjóðanda, til tryggingar kaupi og öðrum kröfum út úr umboðinu⁶⁾).

Umboð má taka aftur hvenær sem er, sjá 3, en umbjóðandi losast ekki fyrir það undan skyldum sínum, t. d. til þess að greiða kaupgjaldið⁷⁾).

3. Umboð í merkingunni ráðstöfunarheimild felst, eins og áður er getið, í mörgum samningum. Og í ýmsum samningum felst alveg samkynja ráðstöfunarheimild, sem ekki er nefnd umboð í mæltu máli. Hjer verður rætt um ráðstöfunarheimildir í einni heild, hvort sem þær eru nefndar umboðsnafni í almennu máli eða öðrum nöfnum. — Í leigusamningum felst heimild til þess að hagnýta leigublutinn innan takmarka þeirra, sem samningurinn setur. Sömuleiðis í lánssamningum. Í ávisun felst heimild til þess að heimta og taka við því, sem vísað var á. Í láni til eignar felst heimild til þess að kasta eign sinni á það, sem lánað var. Í vinnusamningum felst heimild til þess að vinna verk það, sem um var samið o. s. frv. Gjörðardómendur hafa heimild til að dæma gjörðarmálið o. s. frv. Þetta eru einungis dæmi heimildar.

Fyrst og fremst verður að gera sjer grein fyrir hvað í heimildinni felst. Heimildina verður að skýra eftir almennum skýringarreglum. »Umboðsmanni« eru heimilar þær ráðstafanir, sem honum var rjett að ætla sem skynsömum

5) Sbr. d. í dómas. VII 238.

6) Sbr. d. í dómas. VIII 531.

7) Sbr. þó d. í dómas. VIII 72, 584.

manni, að »umbjóðandi« veitti honum heimild til. Um sum tilfelli eru lagaákvæði, sjá um vixilinn-heimtu»umboð« vl. 13. jan. 1882 16. gr., um prókúruumboð l. 42 13. nóv. 1903 25. gr og um »umboð« skipstjóra sigl.l. 22. nóv. 1913 53.—63. gr. Ákvæði þessi eiga þó aðallega við um samband »umboðsmannsins« við þriðjamann, en ekki um samband »umboðsmanns« og »umbjóðanda«; ef heimildin hefir í raun og veru verið annars efnis, þá koma ákvæði laganna ekki til greina að því leyti þeirra milli.

Ráðstöfun sú, sem heimiluð er, er venjulega gerð í þágu »umbjóðanda«, og á hann þá að hafa ábata og halla af henni. »Umboðsmaður« er því, þá er svo á stendur, skyldur að skila »umbjóðanda« ábatanum, en á hinsvegar rjett á endurgjaldi á nauðsynlegum kostnaði og útgjöldum, sem hann hefir haft af ráðstöfuninni. Stundum er heimildin þó í þágu »umboðsmanns« og á hann þá ábata og halla af ráðstöfuninni. — Af heimildinni leiðir, að »umboðsmaðurinn« er vítalaus af ráðstöfuninni gagnvart »umbjóðanda«, jafnvel þótt af henni hljótist tjón, þó því að eins, að »umboðsmaður« hafi ekki farið í bága við heimildina. — Heimildin sem slik veitir »umbjóðanda« engan rjett. »Umboðsmaður« er ekki skyldur að fara eftir heimildinni, nema hann hafi tekist skylduna á hendur með samningi berum orðum eða orðalaust. Heimildin sem slik veitir ekki heldur »umboðsmanni« neinn rjett til ráðstafanarinnar. »Umbjóðandi« má því taka heimildina aftur, hvenær sem er, Jb. kb. 23, l. 42 13. nóv. 1903 30. gr.

Þó er heimildin oft óafturtæk samkvæmt samningum aðilanna þeim, sem heimildin er atriði í, og á þá »umboðsmaður« rjett á að nota heimildina⁸⁾.

8) Sbr. t. d. d. í dómas. V 337.

L.

Verksamningar.

I

Um verksamninga yfirleitt.

1. Í samningum þeim, sem um er rætt í K, á skuldari að inna af hendi *vinnu*. Inni hann vinnuna af hendi eins og til var skilið, þá er samningnum venjulega fullnægt af hans hálfu, hvort sem vinnan nær tilgangi sínum eða ekki. Vinnuveitandi ábyrgist hættuna við árangur eða árangursleysi vinnunnar. Vinnumaður tekst t. d. á hendur að vinna að skurðgrefti, og á hann þá kaup sitt jafnt þótt skurðurinn renni saman af tilviljun í miðjum klíðum eða þegar að afloknu verki. Honum ber aðeins að inna vinnuna af hendi með gætni og vandvirkni skynsams manns, en tilviljun öll er á ábyrgð vinnuveitanda. Hinsvegar má vel vera, að vinnumaður hafi tekist þessa ábyrgð á herðar. Kemur þá til nýr samningur, sem að ýmsu leyti hlýtur að lúta öðrum reglum en almennir vinnusamningar. Slikir samningar hafa verið nefndir *verksamningar*. Sá, sem verkið er unnið fyrir,

verður hjer nefndur verkveitandi, en hinn, sem verkið vinnur, verður nefndur verkmaður. Það, sem aðallega skilur verksamninga og vinnusamninga, er samkvæmt framansögðu, að verkmaður ábyrgist verkveitanda árangur verksins. Vinnan er ekki aðalatriði samningsins, heldur árangur hennar, verkið. Oft kemur þessi mismunur fram í ákvörðun kaupgjaldsins fyrir verkið. Í vinnusamningum er kaupð venjulega miðað við tímalengd vinnunnar, en í verksamningum fer það eftir unnu verki, án þess tillit sje haft til fyrirhafnar eða tímalengdar. En það, hvornig kaupð er tiltekið, sker ekki úr því, hvort samningur er vinnusamningur eða verksamningur. Það er því rangt, að »akkorð« sje ávalt verksamningur. Ef »akkorð«-maðurinn ábyrgist ekki að vinna hans hafi tilætlaðan árangur, þá er samningurinn vinnusamningur. Vinnuveitandi er að visu aðeins skyldur að greiða vinnumanni kaup fyrir þann hluta vinnunnar, sem komið hefir að tilætluðum notum, en hann getur ekki komið fram neinni ábyrgð á hendur vinnumanni fyrir þann hluta vinnunnar, sem ekki kom að notum, nema eftir almennum reglum vinnusamninga. — Verkmaður á að láta af hendi *unnið verk*. Venjulega leggur verkveitandi til efnið í verkið. Ef verkmaður á að leggja efnið til, þá er samningurinn í raun og veru kaup um óorðinn hlut, og fer eftir ákvæðum viðskl. 31 11. júlí 1911, ef um lausafjárhluti er að tefla, sjá 2. gr. viðskl.

2. Báðir aðilar verksamningsins verða að vera fjárráðir að fullu. Þetta á einnig við um verkmanninn, því að hann tekst á hendur ábyrgð á

árangri vinnunnar¹⁾. Ófjárráður verkmaður verður því ekki skyldaður til þess að fullnægja verksamningi. Hafi ófjárráður verkmaður fullnægt verksamningi af sinni hálfu, þá er verkveitandi skyldur að standa við sín loforð, en að öðru leyti fer ekki eftir samningnum. Um það efni eru þó dómar landsyfirdóms nokkuð á reiki²⁾.

3. **Aðalskylda verkmanns** er að inna *verk* það af hendi, sem um var samið. Það, sem alt veltur á, er, að verkið sje búið og í samræmi við samninginn á umsömdum tíma. Hitt er verkmanni að jafnaði mikið til frjálst að kjósa, hvenær hann byrjar á verkinu, hvaða aðferð hann hefir, hvort hann hraðar því eða ekki o. s. frv. Enn er verkmanni að jafnaði frjálst að láta aðra menn vinna verkið í sinn stað. Þó má vel vera, að svo sje tilskilið í samningnum, eða verði að telja fölgð í honum, að verkmaður vinni verkið sjálfur, byrji á því á tilteknum tíma o. s. frv., og standa þá vitanlega þau ákvæði samningsins.

Verkmaður *ábyrgist*, að verkið sje til á tilteknum tíma og sje einsog samningurinn tilskildi. Um þessa ábyrgð gilda þó sömu takmarkanir sem um aðra samningsábyrgð. Ef fullnægingargallinn er verkveitanda að kenna eða fyrirskipunum hans, sem verkmanni var skylt eða rjett að fara eftir, þá ábyrgist verkmaður ekki þann galla. Ef vanefndin var að kenna eftirfarandi almennum ómöguleika, þá ábyrgist verkmaður ekki heldur þá vanefnd. En hann ábyrgist drátt á verkinu eða galla á því,

1) Sbr. d. í dómas. VII 410, VIII 78.

2) d. í dómas. VII 410 sbr. VIII 78. Sbr. E. A. Dómst. og rjettarf. 12.

sem eru að kenna fyrirfarandi ómöguleika og eftirfarandi einmenum ómöguleika, og svo auðvitað, ef vanefndin er saknæmt rjettarbrott af hans hálfu. Ef verkmaður ábyrgist vanefnd sína, þá á hann að greiða verkveitanda svo mikið fjö, að verkveitandi sje jafnsæmdur af fjárhagslega sem verkinu sjálfu í samræmi við samninginn. — Þessi almenna ábyrgð verkmanna getur verið línuð eða hert með ákvæðum verksamningsins. Og venjulega verður verkveitandi að krefjast bóta eða neyta rjettar síns vegna vanefndanna innan sennilegs tíma eftir að hann átti kost á því, eða ténir ella þeim rjetti sínum. Á það sjerstaklega við, þá er verkmaður skilar verkinu til fulls í hendur verkveitanda³⁾.

4. Aðalskylda verkveitanda er, að greiða endurgjald það fyrir verkið, sem um var samið. Verkveitandi er skyldur að greiða endurgjald fyrir verkið, jafnvel þótt svo hafi ekki verið um samið sjerstaklega, nema honum hafi af einhverjum sjerstökuum ástæðum verið rjett að líta svo á, að verkið væri unnið ókeypis⁴⁾. Ef það er ljóst, að verkveitanda er skylt að greiða endurgjald fyrir verkið, en ekkert samið um upphæð endurgjaldsins, þá ber honum að greiða venjulegt endurgjald fyrir slík verk⁵⁾, eða, ef ekkert endurgjald verður talið venjulegt, þá það, sem verkmaður krefst, nema það verði að telja ósanngjarnt⁶⁾. Ef samið er við stofnun eða atvinnurekanda, sem hefir atvinnu af því að gera slíka samninga eftir ákveðnum reglum og töxt-

3) Sbr. d. í dómas. III 50; VI 216.

4) Sbr. d. í dómas. II 108.

5) Sbr. d. í dómas. VII 153.

6) Sbr. d. í dómas. II 108, V 228.

um, þá fer endurgjaldið venjulega eftir töxtunum⁷⁾. — Stundum á verkmaður rjett á hærra endurgjaldi fyrir verkið, heldur en um var samið, t. d. ef verkinu er breytt í samráði við verkveitanda svo að það verður kostnaðarsamara. Hinsvegar á verkmaður ekki hærra endurgjald fyrir það, að vinnulaun og efni hækka í verði, eða tollur er lagður á efni eða þessh. eftir að samningurinn var gerður. — Verklaun falla í gjalddaga eftir á, þá er verkinu er að fullu lokið, nema öðruvísi sje um samið.

Oft er vafasamt, hvernig fer um kauprjett verkmanns, ef verkið er ekki int af hendi sem skyldi. Það er að visu vafalaust, að verkveitandi má rifta samningnum, þ. e. neita að greiða kaupið, ef það var á hans ábyrgð samkvæmt framansögðu (sjá 3), að verkið var látið óunnið⁸⁾. Hinsvegar er vafalaust, að verkmaður heldur kauprjetti sínum, ef verkveitanda var um að kenna, að verkið var ekki int af hendi. En, ef hvorugur ábyrgist samkvæmt framansögðu, að ekki varð úr verkinu, þá verður að skera úr því, *hvor aðila ábyrgist hættuna fyrir verkhlutinn*, þ. e. hvor aðilanna verður fyrir hallanum af því að verkhluturinn ferst, skemmist eða rýrnar af þeirri hendingu, sem hvorugur ábyrgist samningsábyrgð eftir almennum reglum, sbr. það, sem sagt er um sama efni í kaupum á bls. 35—38 að framan. Því hefir verið haldið fram, að það leiði af hugtaki verksamninga, að verkmaður ábyrgist ávalt hættuna fyrir verkhlutinn, þangað til hann hefir afhent hann eða skilað honum í hendur verkveitanda, en verkveitandi ávalt síðan. Það

7) Sbr. d. í dómas. I 255.

8) Sbr. d. dómas. III 50.

er rjett, að verkveitandi ábyrgist hættuna ávalt eftir að hann hefir tekið við verkhlutum til fulls. En það er vafalaust ekki rjett, að það leiði af hugtaki verksamninga, að verkmaður ábyrgist hættuna ávalt þangað til. Samkvæmt framansögðu er það að visu aðalhugtakseinkenni verksamninga, að verkmaður tekst á hendur ábyrgð á verkinu; sú ábyrgð er samningsábyrgð (fullnægjuábyrgð), og er bundin sömu takmörkunum sem önnur samningsábyrgð. Hjer ræðir um ábyrgð í þeirri merkingu, að verkmaður missi kaupverðsins eða haldi því, ef verkhluturinn ferst, þ. e. hvort verkveitandi má þá rifta samningnum. Af hugtaki verksamninga verður því ekki leitt neitt beinlinis um ábyrgð aðila á hættunni fyrir verkhlutinn. Hinsvegar er það vafalaust, að verkmaður ábyrgist alloftast hættuna fyrir verkhlutinn, þangað til honum er skilað í hendur verkveitanda. Þó flyst ábyrgðin yfir til verkveitanda, þá er viðtökudráttur verður af hans hendi, og hlutnum því er ekki skilað. Aðrar undantekningar fara eftir atvikum⁹⁾.

5. Um samningslok fer eftir almennum reglum. Kröfur útaf verksamningum *fyrnast* venjulega á 4 árum, sbr. 3. gr. 1. 14 20. okt. 1905.

II.

Ýmsar tegundir verksamninga.

1. Verksamningar eru mjög margskonar. Helstar tegundir eru *flutningssamningar*, *björgunarsamn-*

9) Sjá um þetta efni Lassen Haandb. spec. D. 779–781.

ingar og sumir forlagssamningar. Af flutningssamningum koma hjer aðallega til greina farmsamningurinn, póstflutningssamningurinn og símrítunarsamningurinn.

2. Um **farmsamninginn** eru allitarleg ákvæði í 114.—173. gr. sigl.laganna 22. nóv. 1913 (nýr texti nr. 56 30. nóv. 1914). Ákvæði sigll. koma þó því aðeins til greina, að ekki sje öðruvísi tiltekið í samningnum sjálfum eða ákvörðunum, sem hann vísar til. Samningurinn er oft gerður skriflega (certeparti), sbr. 114. gr. sigl.l., eða með tilvísun til almennra og sjerstakra flutningsskilyrða farmflytjanda. Sjerstaklega verður að athuga ákvæði þau, sem kunna að takmarka ábyrgð á farminum, sem lögð er á farmflytjanda með 147. gr. sigl.l. Slik samningsákvæði eru mjög algeng og oft mjög viðtæk. — Venjulega gefur farmflytjandi út *farmskirteini*. Farmskirteinið er viðurkenning farmflytjanda um að hann hafi tekið við farminum til flutnings, og skuldbindingarskjal um að skila honum á ákvörðunarstaðnum. Farmskirteini ganga manna milli í viðskiftalífínu, kaupum og sölum, til veðsetningar o. s. frv., og eru því viðskiftabréf. Framsal farmskirteinisins felur í sjer afsal eignarrjettar yfir farminum, veðsetning þess er veðsetning farmsins. — Um farmsamninga og farmskirteini er að öðru leyti nánar rætt í sjórjettinum.

3. Um **póstflutningssamninga** eru ákvæði í póstlögunum nr. 43 16. nóv. 1907¹⁾.

1) Sbr. rglgj. 7. mars 1908, 21. maí 1908, 22. maí 1908 og tvo leiðarvísa 23. maí 1908, og kgl. regl. 13 16. sept. og 28. ág. 1907 um sambandið milli hinnar dönsku og íslensku póststjórnar.

Hinn opinberi póstur hefir með nokkrum takmörkunum einkarjett til póstflutnings, sjá 3. gr. 1. 1907. Hinsvegar er hann flutningsskyldur innan þeirra takmarka, sem 2. og 4. gr. póstl. setja, sbr. 5. gr. Aðrir en póstar hins opinbera eru stundum skyldir að taka póst, 8.—9. gr. 1. 1907. — Skylda póstsins («póststjórnarinnar») er, að sjá um að póstflutningurinn komist til ákvörðunarstaðar síns, 7. gr. Skyldu þessari er fullnægt, þá er sendingin er afhent þeim manni, sem eftir venju í viðskiftalífínu hafði lögheimild sem viðtakandi eða umbodsmáður viðtakanda. Stundum má afhenda póstsendingu öðrum en viðtakanda, 24. gr. 1. 1907. Ef viðtökustaður er utan póstumdæmis Íslands, þá er flutningsskyldunni fullnægt, þegar póstsendingin er afhent hlutaðeigandi póststjórn erlendis til frekari fyrirgreiðslu, 16. gr. — Um *ábyrgð póststjórnar á póstsendingunni* meðan á flutningnum stendur eru ákvæði í 16. gr. 1. 1907, sem bregða út af almennum ábyrgðarreglum. Glatist peningabrjef, bætir póststjórnin það, sem greint var í brjefinu um verðið; glatist eitthvað af innihaldi þess, þá bætir hún það, sem vantar á það, sem tilgreint var. Glatist ábyrgðarbrjef, skal greiða þeim, sem sendi, 20 kr. skaðabætur. Týnist böggulsending eða skemmist eða glatist eitthvað af innihaldi hennar, bætir póststjórnin sendanda skaðann, þó ekki fram yfir 1 krónu fyrir hvert $\frac{1}{2}$ kíló af þyngd sendingarinnar með umbúðum. Hafi verið verið tilgreint, þá má heimta skaðabætur eins og áður var sagt um peningabrjef. Sje sending týnd með öllu, skal og borga aftur burðargjald það, sem greitt hefir verið. Ábyrgð þessi hvílir á

póststjórninni skilyrðislaust, hvort sem almenn ábyrgðarskilyrði eru fyrir hendi eða ekki. Þó er ekki skylt að bæta skaða a) þá er hann kemur eingöngu af eðli þess, sem sent var, eða orsakast af illum umbúðum; b) þá er sending hefir ekki skaddast að utan á umbúðum eða innsigli svo að því verði kent um, að sendingin sjálf hafi skemst eða aflagast. Þó skal bæta þann skaða, sem verður á peningum eða verðbrjefum, hvort sem umbúðir eða innsigli eru ósködduð eða ekki, ef það fje var talið á pósthúsinu, þegar því var skilað þar. Bæturnar skulu aðeins miðaðar við beint tjón sendanda; ábata-eða afnota-missi eða peningaverðfall skal ekki bæta og yfir höfuð engar óbeinlinis afleiðingar skaðans. Skaðabótaskyldan fellur burtu, ef bótanna er ekki krafist af póststjórninni innan árs frá því, er sendingin var látin á póstinn, 17. gr. Fyrir aðrar sendingar, en peningabrjef, ábyrgðarbrjef og böggla, skal engar bætur greiða, hvort sem almenn ábyrgðarskilyrði eru fyrir hendi eða ekki.

4. Um símritunarsamninga eru ákvæði í reglgj. 149 29. desbr. 1906. Símastjórnin ábyrgist alls ekki að samningnum verði fullnægt, 5. gr. reglgj. 1906. Sendandi á því aðeins aðgang að símapjóninum eftir almennum reglum. Jafnframt má hann stundum heimta aftur gjald það, sem hann hefir greitt fyrir símskeytið, sjá 54. gr. reglgj. sbr. þó 10. gr. i. f. og 13. gr. 3. Krafa um endurborgun á gjöldum skal koma fram í síðasta lagi innan fimm mánaða frá afhendingu símskeytis á sendistöðinni, að öðrum kosti fellur krafan niður, 55. gr.

5. **Sjóbjörgunarsamningar** eru samningar um að bjarga skipi eða skipshluta úr *neyð* á sjó eða í sjávarmáli. Ef björgunarsamningur hefir verið gerður, meðan hættan vofði yfir og undir áhrifum hennar, þá má hvor aðila, sem er, krefjast þess, að dómur ónýti samninginn eða breyti honum, ef telja verður, að skilmálar hans sjeu ósanngjarnir, sigl.l. 56 30. nóv. 1914 232. gr. 1. p. Ennfremur má dómur ónýta björgunarsamning eða breyta honum, ávalt — þótt hann hafi ekki verið gerður meðan hættan vofði yfir — þá er telja verður, að umsamin björgunarlaun sjeu bersýnilega ósanngjörn að tiltölu við hjálp þá, sem veitt var, ef sá aðila, sem á var hallað, krefst þess, 232. gr. 2. p. Ef það kemur í ljós að björgunarmaður var sjálfur sök i neyð þeirri, sem var tilefni björgunarinnar, eða hefir orðið sekur um þjófnað, hilming eða aðra sviksamlega meðferð á munum þeim, sem bjargað var, þá má dómur færa niður björgunarlaun þau, sem um var samið, eða láta þau falla niður með öllu, 230. gr. síðasti p. Máli til ónýtingar björgunarsamningi eða breytingar á honum samkvæmt þessum ákvæðum, skal stefnt til dóms áður en þrír mánuðir sjeu liðnir frá því, er samningurinn var gjörður, 232. gr. 4. p. — Við strönd má lögreglustjóri sá, sem sjá á um strandið, ekki taka þátt i neinum björgunarsamningi um strandmunina, strandl. 2 14. jan. 1876 28. gr. — Um björgunarsamninga er nánar rætt i sjórjettinum.

6. **Forlagssamningur** er samningur rithöfundar og forleggjara um útgáfu rits höfundarins. Forlagssamningar eru oft verksamningar, en oft eru þeir annars eðlis. Hvort sem forlagssamningur er verk-

samningur eða ekki, fer um hann að ýmsu leyti eftir öðrum meginreglum, heldur en meginreglum kröfurjettarins. Rjettur rithöfundar er sumpart persónurjettur, sumpart fjárrjettur, og reglurnar um rithöfundarjett — þar á meðal forlagssamninga rithöfundar — eiga því rætur sínar sumpart í meginreglum persónulaganna, sumpart í meginreglum fjárlaganna. Hjer verður því ekki rætt nánar um forlagssamninga, heldur skal því efni skotið til meðferðar þeirrar greinar lögfræðinnar, sem er um *einkarjettindi*. — Ákvæði um forlagssamninga eru í 9. gr. 1. um rithöfundarjett 13 20. okt. 1905.

M. Fjelög.

I.

Hugtak. Tegundir. Stofnun. Almennar reglur.

1. Fjelag er samband tveggja eða fleiri manna, sem vinna að sama fjárhagsmarki, og leggja í þeim tilgangi fram fje eða vinnu eða hvorttveggja. Fjelagssamningur er samningur fjelagsmanna um stofnun og starfrækslu fjelagsins.

Framlög fjelagsmanna geta, svo sem á var vikið, verið peningar eða peningaígildi, t. d. verslun, hús, einkarjettur (patent, rit og þessh.), eða vinna. Framlög sumra fjelagsmanna geta t. d. verið peningar, annara vinna og enn annara rjettindi. -- Framlagaskyldan er fyrsta skylda fjelagsmanna. Um hana fer algjörlega eftir almennum reglum, með þeim tilbreytingum, sem leiða af tilgangi hennar. Sje framlagið vinna, þá er fjelagssamningurinn að því leyti vinnusamningur, ef framlagið er peningar, þá er samningurinn skuldarsamningur o. s. frv., og fer um fjelagssamninginn að því leyti

eftir reglunum um þá samninga, sem áður er frá skýrt. Skuldareigandi er »fjelagið«, þ. e. allir fjelagsmennirnir í samvinnu að hinu setta fjelagsmarki. Vanefni fjelagsmaður framlagsskyldu sína, þá mega hinir fjelagsmennirnir (»fjelagið«) sækja hann að lögum eftir almennum reglum. Fjelagsmaður er skyldur að ganga í fjelag það, sem um var sámið. Hinsvegar er fjelagstilgangur sá, sem um var samið í fyrstu, forsenda loforðs hvers fjelagsmanns, og má því hver fjelagsmaður rifta loforði sínu, ef vikið er í verulegum atriðum frá þeim tilgangi. Eftir atvikum er tilhögun fjelagsins, fjelagsmenn og stjórn einnig veruleg forsenda loforðs hvers fjelagsmanns eða einhvers þeirra.

Framlagaskyldan gefur því í raun og veru ekki tilefni til þess að ræða um fjelög í sjerstökum kafla. En *tilgangur fjelagsins er starfsemi*. Stundum er tilgangurinn að reka framleiðsluatvinnu, landbúnað, fiskiveiðar eða iðnað, stundum verslun, hvort heldur er eitt einstakt kaup eða vanalega almenna verslun, stundum siglingar eða aðra flutningaatvinnu, svo sem bifreiðafjelag, vagnafjelag o. s. frv. Til þessara fjelaga teljast sláturfjelög, botnvörpuveiðahlutafjelög, kaupfjelög, Gránufjelag, hlutafjelagið Iðunn, Gutenberg, Eimskipafjelag Íslands, Bifreiðafjelag Reykjavíkur o. s. frv. o. s. frv. Stundum er tilgangur fjelagsins að vinna að mentun og dægrastytting fjelagsmanna, t. d. lestrarfjelög. Stundum er tilgangur fjelagsins mestmegnis að stuðla að samneyti fjelagsmanna, t. d. stúdenta-fjelög. Stundum að vernda stjettahagsmuni þeirra, t. d. iðnaðarfjelög. Enn getur tilgangur fjelagsins verið mjög margskonar: stjórnmalafjelög, fjelag um

að taka þátt í »lotterii«, fjelag um skemtiferð, dansfjelag o. s. frv. — Af þessari starfsemi fjelagsins rísa flestallar þær spurningar, sem sjerstakar eru fyrir fjelög og skipa þeim sæti sjer í kröfurjettinum. Annarsvegar er sambandið inn á við, milli fjelagsmanna innbyrðis. Þar rísa spurningin um skipun fjelagsins, stjórn þess, um ábata og halla af starfseminni o. s. frv. Hinsvegar er afstaða fjelagsins út á við. Í því efni verður að skera úr því, hver hefir heimild til þess að skuldbinda fjelagið, hvernig fjelagsmenn ábyrgjast skuldir þess, hver hefir heimild til þess að ganga eftir rjettindum þess o. s. frv.

2. Úrlausn þeirra spurninga, sem nú voru nefndar, fer mjög eftir því, hvernar tegundar fjelagið er. Mestu máli skifta spurningarnar út úr afstöðu fjelagsins út á við. Eftir þeim fer að mörgu leyti samband fjelagsmanna hvors gagnvart öðrum. Eftir afstöðu fjelaganna út á við hefir þeim verið skift í tegundir, sem farið er eftir einnig í íslenskum lögum, sbr. firmal. 42 13 nóv. 1903. Aðaltegundir fjelaga eru þessar:

a. *Fjelög með ótakmarkaðri ábyrgð* (nafngreind fjelög), þ. e. fjelagsmenn ábyrgjast skuldir þær, sem stafa af fjelagsrekstrinum með allri eign sinni. Venjulega ábyrgjast þeir jafnframt samstaklega (»solidarískt«, allir fyrir einn og einn fyrir alla), en vel má vera, að þeir ábyrgist aðeins einstaklega (»pro rata«).

b. *Samlagsfjelög*, þ. e. fjelög, sem í er einn eða fleiri fjelagsmenn, sem ábyrgjast með öllum eigum sínum einn fyrir alla og allir fyrir einn skuldir fjelagsins, og einn eða fleiri fjelagsmenn, sem ekki ábyrgjast skuldirnar

fram yfir það, sem tillög þeirra ná, sjá l. 42 13. nóv. 1903 33. gr. a. Tillögum samlagsmanna er stundum skift í hluti og sambandi þeirra fyrir komið sem hlutafjelagi, og er fjelagið þá *samlags-hlutafjela*. Ef aðalmenn eru fleiri en einn, þá er fjelagsskapur þeirra fjelag með ótakmarkaðri ábyrgð. Ef samlagsmenn eru jafnframt fleiri en einn, þá er samlagsfjelagið í raun og veru þrjú fjelög.

c. *Fjelög með takmarkaðri ábyrgð*. Langmerkust þeirra eru hlutafjelög. Sjerkennt fjelaga með takmarkaðri ábyrgð er, að fjelagsmenn ábyrgjast einungis með framlögum sínum (t. d. hlutafje) skuldir fjelagsins. Þó telja firmalögin hvert það fjelag, sem hefir breytilega fjelagatölu eða breytilegan fjárstofn, fjelag með takmarkaðri ábyrgð, þótt fjelagsmenn hafi ótakmarkaða ábyrgð, l. 42 13. nóv. 1903 33. gr. c.

3. Um stofnun fjelags fer eftir almennum reglum um samningsgerðir. Fjelagsmaður verður að vera fullráður að lögum. Sjálfráður maður má að visu skuldbinda sig til vinnuframlaga eða framlaga um þá fjárhluti, sem hann hefir frjáls umráð yfir, og getur því að því leyti tekið þátt í fjelagi með takmarkaðri ábyrgð og verið samlagsfjelagi, en hann getur ekki tekist á hendur þá almennu ábyrgð á skuldum fjelagsins og starfsemi þess, sem hvílir á fjelagsmönnum. — Fjelagssamningur er ekki formbundinn. — Hlutafjelög eru oft stofnuð þann veg, að einn eða fleiri menn, sem eru frumkvöðlar fjelagsins, bjóða opinberlega eða einslega til þátttöku í fjelaginu, og fjelagastaða hvers hluthafa stofnast, er hann »skrifar sig fyrir hlut« eða »kaupir hlutabréf« í fjelaginu. Með því undirgengst

hann ákvæði fjelagssamningsins, laga fjelagsins. Fjelagastaða i fjelagi með breytilegri fjelagatölu stofnast venjulega með því, að maður »gengur i fjelagið«¹⁾.

Vegna starfsemi fjelagsins út á við eru sett ýms ákvæði um nafn fjelagsins (firma) og um skrásetning fjelagsins á verslanaskrá i lögum 42 13. nóv. 1903 um verslanaskrár, firmu og prókúru-umboð. Lögin eiga að visu við um önnur firmu, en fjelagsfirmu. — Firma eins manns skal vera fult nafn hans; þó má skammstafa skirnar-nafnið. Í firmanu má ekki vera neitt sem bendir á fjelagsskap eða takmarkaða ábyrgð, l. 1903 9. gr. 1. Firma fjelags, sem hefir ótakmarkaða ábyrgð, skal að minsta kosti vera nafn eins fjelagsmanns, með viðauka sem bendi á fjelagsskapinn, svo framarlega, sem nöfn allra fjelagsmanna eru ekki tekin upp i það, l. 1903 9. gr. 2. Firma samlagsfjelags skal að minsta kosti vera nafn eins, sem hefir ótakmarkaða ábyrgð, með viðauka, sem bendir á fjelagsskap, eða gefur til kynna, að fjelagið sje samlagshlutfjelag, ef tillög fjelagsmanna eru i hlutum, l. 1903 9. gr. 3. Í firma fjelags með ótakmarkaðri ábyrgð og i firma samlagsfjelags má eigi taka upp nöfn annara fjelagsmanna en þeirra, sem hafa ótakmarkaða ábyrgð og ekki má taka neitt upp i það, sem fer i þá átt að takmarka ábyrgð þeirra fjelagsmanna, sem hafa ótakmarkaða ábyrgð. Firma hlutfjelags skal tilgreina, að fjelagið sje hlutfjelag, l. 1903 9. gr. 4. Önnur fjelög með takmarkaðri ábyrgð skulu i firmum sínum hafa orð sem merki starfsemi fjelagsins; ekkert mannsnafn

1) Sbr. d. i dómas. III 290.

má vera í þeim, l. 1903 9. gr. 5. Sbr. ennfremur 10. — 13. gr. og 37. gr. Tilgangur laganna er, að firmað lýsi ávalt tegund fjelagsins, og segi til þeirra manna, sem ábyrgjast að fullu, en vegna ákvæðanna í 10. — 13. og 37. gr. næst þessi tilgangur ekki nærri ávalt. — Hvert það fjelag, sem rekur verslun, handiðnað eða verksmiðjuíðnað skal hafa firmanafn, sem að framan segir, l. 1903 8. gr. 35. gr. laganna skýrir nánar, hvað verslun telst í lögunum. Slik fjelagsfyrirskrá. Tilkynningarskylda hvílir á þeim fjelagsmönnum, sem hafa ótakmarkaða ábyrgð; í hlutfjelögum og öðrum fjelögum með takmarkaðri ábyrgð hvílir skyldan á stjórn fjelagsins, l. 1903 16. gr. Um efni tilkynningar og annað þaraðlútandi eru ákvæði í 17. — 21. gr. l. 1903. Fjelög, sem ekki eru tilkynningarskyld samkvæmt framansögðu, þ. e. fjelög, sem ekki reka verslun, handiðnað eða verksmiðjuíðnað, má að jafnaði ekki taka upp á verslanaskrá. Þó má taka hlutfjelög og samlagsfjelög, sem ekki eru tilkynningarskyld, og gagnkvæm váttryggingarfjelög á verslanaskrár, og verða þau þá að öllu leyti háð ákvæðum firmalaganna, l. 1903 35. gr. síðast. — *Verslanaskrá* er haldin í hverju lögsagnarumdæmi, og er lögreglustjóri skrásetjari, l. gr. l. 1903. Tilkyningar allar skal jafnframt *auglýsa* í Lögbirtingablaðinu, 4. gr. l. 1903. — Það, sem skrásett hefir verið á verslanaskrá samkv. firmal. og auglýst í Lögbirtingablaðinu, skal talið kunnugt almenningi, nema atvik sjeu svo vaxin að álíta meg, að menn hvorki hafi haft vitneskju um það, nje til þess verði ætlast af þeim;

hafi skrásetning á verslanaskrá ein farið fram, en ekki auglýsing í Lögbirtingablaðinu, þá hefir tilkynningin og skrásetningin ekki þýðingu gagnvart öðrum mönnum, nema sannað verði að þeir hafi haft vitneskju um hana, 7. gr. l. 1903.

4. Um samband fjelagsmanna inn á við og út á við, rjettindi þeirra og skyldur, fer fyrst og fremst eftir samningum þeirra. Samningarnir eru oft gerðir sem *lög fjelagsins*. Eftir fjelagslögunum fer því rjettarstaða fjelagsins²⁾. Eftir þeim verður fyrst og fremst að skera úr því, hverrar tegundar fjelagið er. Fer það eftir því, hvernig fjelagslögin skipa ábyrgð fjelagsmanna út á við. — Lögin verður að skýra eftir almennum skýringarreglum. Stjórn fjelagsins getur ekki skýrt lögin, svo bindandi sje³⁾, en venjur, sem myndast hafa í samræmi við skýringar stjórnarinnar, geta verið bindandi eftir atvikum. Þar sem fjelagslögin ekki ná til, koma til greina almennar reglur laga.

II.

Samband fjelagsmanna inn á við og út á við.

1.

Fjelög með ótakmarkaðri ábyrgð.

a. *Samband fjelagsmanna innbyrðis.* a. Stjórn fjelagsins er í höndum allra fjelagsmanna sam-
an. Vegna þess, að hver einstakur fjelagsmaður

2) Sbr. d. dómas. III 290, 276.

3) Sbr. d. i dómas. III 276.

ábyrgist allar skuldir fjelagsins með öllum eigum sínum, verður hver einstakur fjelagsmaður og að geta mótmælt hverri einstakri athöfn fjelagsins, sem á góma ber. Meiri hluti ræður ekki á fundum fjelagsins, heldur aðeins samhljóða samþykkt allra fjelagsmanna. Þó má vera að öðruvísi sje ákveðið í lögum fjelagsins, t. d. að einfaldur meiri hluti ráði, eða $\frac{2}{3}$ fjelagsmanna eða fjelagseignar, eða $\frac{3}{4}$ o. s. frv., og stendur það þá. Og athafnir, sem aðeins lúta að nauðsynlegri vernd eigna fjelagsins, má hver fjelagsmaður annast án samþykkis hinna, t. d. greiða áfallna vexti og afborganir af lánum, áfallna skatta, nauðsynlegar viðgerðir o. s. frv. — Venjulega er kosin stjórn í fjelaginu, og hefir stjórnin þá innan þeirra takmarka, sem tiltekin eru, *umboð* fjelagsmanna til þess að starfa fyrir hönd fjelagsins. Henni er skylt að kalla saman fundi, er þarf, og hver fjelagsmaður á rjett á að krefjast þess, að skotið sje á fundi til þess að ræða tiltekin mál fjelagsins. Þó engin stjórn sje kosin, þá er oft einum eða fleiri fjelagsmanna falið *umboð* til einhverra starfa fyrir fjelagið. — Sá, sem samkvæmt framansögðu starfar fyrir hönd allra fjelagsmanna, er að því leyti *umboðsmaður* þeirra eða óbeðinn ráðsmaður, og fer um starfsemi hans að miklu leyti eftir reglunum um *umboðsmenn* eða óbeðna ráðsmenn eftir atvikum.

Hver fjelagsmaður á rjett á að hafa *eftirlit* með starfsemi fjelagsins, og á í því efni rjett á að skoða bækur þess og skilriki, og krefjast upplýsinga af stjórn þess eða þeim, sem falið hefir verið að starfa fyrir þess hönd. Hver fjelagsmanna er skyldur að gera hinum reikningsskil fyrir öllum

tekjum og gjöldum, sem hann hefir haft fyrir fjelagið⁴⁾).

β. Skifting ábata og halla. Venjulega er ákveðið í fjelagssamningnum eða lögum fjelagsins, hvernig skifta skuli ábata og halla af starfsemi fjelagsins, og er fjelagsmönnum frjálst að ákveða það eftir eigin geðþóttu. Ef ekkert er ákveðið um skiftinguna fyrir fram, eða verður ákveðið um hana eftir á, þá verður að telja, að hver fjelagsmaður taki þátt í ábatanum í sama mæli sem hann leggur til útgjaldanna eða greiðir hallann. Mjög oft orkar skiftingin þó tvímælis. Ef allir fjelagsmenn leggja til vinnu aðeins, eða fjármunir þeir, sem lagðir eru fram, eru svo litils virði að tiltölu við vinnuna, að þeirra gætir ekki, þá verður að telja, að allir taki jafnan þátt í ábata og halla. Ef allir leggja til fjármuni aðeins eða að mestu leyti, þá tekur hver þátt í ábata og halla að tiltölu við sín framlög. Ef sumir leggja fram vinnu, sumir fjármuni, eða sumpart fjármuni, sumpart vinnu og hvorugt er svo litils virði, að þess gæti ekki hjá hinu, þá verður ekki farið eftir neinni almennri reglu, heldur verður að skifta eftir atvikum.

Skiftingar getur hver fjelagsmaður krafist við lok hvers reikningstímabils að minsta kosti, ef um varanlega starfsemi er að tefla. Ef fjelagið er aðeins um eitt einstakt fyrirtæki, þá má krefjast skiftingar, þá er fyrirtækið er leitt til lykta.

γ. Nýja fjelagsmenn má ekki taka í fjelagið, nema með samþykki allra þeirra, sem fyrir

4) Sbr. d. í dómas. I 481, III 525.

eru, því að aukning fjelagatölunnar raskar ákvörðunarvaldinu í fjelaginu og breytir ágóðavon og skuldaábyrgð fjelagsmanna. Af sömu ástæðu má hver fjelagsmaður mótmæla því, að fjelagsmaður framselji sinn fjelagshluta öðrum manni. Ef nýr fjelagsmaður er tekinn í fjelagið með samþykki hinna, eða fjelagsmaður framselur sinn hlut með samþykki hinna, þá er í raun og veru stofnað nýtt fjelag.

b. Afstaða fjelagsins út á við. a. Þess var áður getið, hver hefir rjett til þess að starfa fyrir fjelagið og stjórna athöfnum þess. Nú verður að skera úr því, hver hefir lögheimild til þess að koma fram fyrir fjelagsins hönd, þ. e. þannig að skuldbindandi sje fyrir fjelagsmenn út á við, þótt ólöglegt sje eftir atvikum gegn fleiri eða færri fjelagsmönnum. Ef fjelagið er *ekki tilkynningarskylt*, þá koma hjer til greina almennar reglur um umboð: Lögheimild hafa þá fyrst og fremst allir fjelagsmenn saman. Þá hefir og sá lögheimild til athafna fyrir fjelagið, sem hefir til þess umboð fjelagsmanna í raun og veru. Loks má vera, að lögheimild leiði af stöðu mannsins, eða því, að fjelagsmenn hafa á annan hátt látið lita svo út sem einhver maður hefði umboð þeirra til þess að koma fram í nafni fjelagsins. Ef fjelagið er *tilkynningarskylt og tilkynt* til verslanaskrár, þá hefir hver fjelagsmanna lögheimild til að koma fram fyrir fjelagið (rita firmað), nema jafnframt hafi verið tilkynt, hverjir hafi umboð til þess, sjá 18. gr. l. 1903. Sbr. þó það, sem áður var sagt um 7. gr. l. 1903, að tilkynning fær ekki fullan kraft fyr en efni hennar hefir verið auglýst

í Lögbirtingablaðinu. Ef fjelagið er *tilkynningar-skýlt, en ekki tilkynt*, þá verður hver fjelagsmaður að hafa lögheimild til starfsemi fyrir fjelagið⁵).

Hve viðtæk lögheimildin er fer eftir almennum reglum um það, hvað þriðjamanni er rjett að telja að felist í umboði umboðsmanns.

β. Ábyrgð fjelagsmanna á skuldum fjelagsins. Þess var áður getið, að fjelagsmenn í þeim fjelögum, sem hjer ræðir um, ábyrgjast skuldir fjelagsins *með öllum eigum sínum*. Ef ekki er öðruvisi ákveðið í fjelagssamningnum — og tilkynt, ef fjelagið er tilkynt — þá ábyrgjast fjelagsmenn ennfremur *samstaklega*, allir fyrir einn og einn fyrir alla (solidarískt). Firmal. 1903 gera ráð fyrir því, og það er alment talið í viðskiftalífinu⁶). Hinsvegar er heimilt að semja svo um, og tilkynna til verslanaskrár eftir atvikum, að ábyrgð fjelagsmanna skuli aðeins vera *einstakleg* (pro rata), þ. e. hver fjelagsmaður ábyrgist aðeins upphæð, sem sje jöfn að tiltölu hans hluta í fjelaginu.

Sá, sem telur til skuldar hjá fjelaginu, á því rjett á að ganga að ekki aðeins fjelagseigninni, heldur einnig sjereign hvers fjelagsmanns. Hinsvegar má spyrja, hvort þeir, sem til skuldar telja hjá fjelagsmönnum sjerstaklega, megi ganga að fjelaginu. Eftir íslenskum lögum eiga skuldheimtumen mann aðgang að öllum eignum hans, og frá þeirri meginreglu er ekki heimild til að vikja, þótt eignin sje hlutur í fjelagi með ótakmarkaðri

5) Sbr. d. í dómas. II 412.

6) Sbr. ennfr. d. í dómas. IV 152.

ábyrgð. Skuldheimtumaður má því ganga að hluta skuldara í fjelaginu. Hann má því að visu ekki ganga að »fjelaginu«, þ. e. öllum fjelagsmönnum saman, eða »brúttó«-eign skuldara í fjelaginu. En hann fær sama rjett til þess að krefjast að fjelagið sje gert upp sem skuldari hafði, og má þannig ganga að »nettó«eign hans í því. Þessi rjettur skuldheimtumanna fjelagsmanna sjerstaklega er oft mjög bagalegur fjelaginu, og því heimilar kgúrsk. 18. ág. 1814, að svofelt ákvæði í fjelagssamningi fái fult gildi með konungsstaðfestingu, að hvorki verði lagt löghald á nje tekinn fjárnámi hluti fjelagsmanna í fjelaginu til tryggingar skuldum fjelagsmanns, sem eru fjelaginu óviðkomandi, og að hluti fjelagsmanns skuli ekki tekinn til skifta með búi hans, þótt hann deyi eða verði gjaldþrota, heldur skuli búið aðeins eiga rjett á að fá það greitt úr fjelaginu, sem reikningsskil þess sýna, að fjelagsmaðurinn eigi þar inni að frádregnum skuldum. — Ef fjelagið verður gjaldþrota, þ. e. allir fjelagsmennirnir, þá leiðir það af því, sem áður var sagt, að fjelagseignin gengur fyrst til þess að greiða fjelagsskuldirnar, því að skuldheimtumenn hvers fjelagsmanns sjerstaklega mega aðeins ganga að eign hans í fjelaginu að frádregnum skuldum.

c. *Fjelagsslit.* Fjelaginu er slitið eftir sömu reglum sem öðrum samningum, t. d. þegar náð er tilgangi fjelagsins, þá er sá tími er liðinn, sem fjelaginu var ætlað að standa, þá er verulegar forsendur samningsins bregðast o. s. frv. Sjerstaklega kemur aðeins til greina, að hve miklu leyti hver fjelagsmanna má krefjast fjelagsslita ein-

hlið a. Ef fjelagið er stofnað í ákveðnum tilgangi, þá má venjulega enginn fjelagsmanna krefjast fjelagsslita fyrir en þeim tilgangi er náð. Ef fjelaginu er í samningnum ákveðinn tiltekinn tilverutími, þá má venjulega enginn fjelagsmanna krefjast fjelagsslita fyrir en að þeim tíma loknum. En ef fjelagið er stofnað til almennrar starfsemi án tímatakmörkun-
ar, þá má hver fjelagsmanna segja fjelagssamningnum upp, ef hann vill ekki halda honum áfram⁷⁾. Þetta leiðir af hinni ótakmörkuðu ábyrgð hvers fjelagsmanns á skuldum fjelagsins. Uppsögn verður venjulega að vera með hæfilegum fyrirvara, og til einhverra tímamóta í starfsemi fjelagsins, ef slík tímamót eru nokkur. — Ef einhver fjelagsmanna segir fjelaginu upp, þá verður venjulega að greiða úr öllum viðskiftum þess, fullnægja öllum skuldbindingum og innheimta allar kröfur þess, og skifta síðan því, sem afgangs kann að verða, eftir þeim reglum, sem áður voru taldar um skifting ábata og halla. Þó má vel vera að samningar taki um það, að hinir fjelagsmennirnir, sem ekki sögðu samningnum upp, taki við eignum fjelagsins og skuldum, gegn því að greiða þeim, sem upp sagði, nokkuð, ef fjelagið er fullveðja, eða gegn því að hann greiði þeim nokkuð, ef fjelagið á ekki fyrir skuldum. — Ef fjelagið var tilkynnt til verslanaskrár, þá verður einnig að tilkynna fjelagsslitin, firmal. 1903 21. gr., því að annars getur þriðji maður öðlast rjett gegn fjelaginu, þ. e. öllum fjelagsmönnum saman, þrátt fyrir þau.

d. Um *útgæðar* fjelög með ótakmarkaðri á-

7) Sbr. l. 43 10. nóv. 1913 1. gr.

byrgð eru settar allitarlegar reglur í 3. kafla sigl.l. 56 30. nóv. 1914, og bregða þær í ýmsu út af þeim almennu reglum, sem nú hafa verið taldar. Helstu afbrigðin eru, að meirihluti, þ. e. þeir, sem meira eiga en hálft skipið, ræður fjelagsmálum, að hverjum fjelagsmanni er frjálst að afsala sinn hluta öðrum manni og, að ábyrgð hvers fjelagsmanns er einstakleg (pro rata). Að öðru leyti ræðir um þessi útgerðarfjelög í sjórjettinum.

2.

Samlagsfjelög.

Samlagsmaður tekur ekki sem slíkur neinn þátt í stjórn fjelagsins, og á ekki rjett á að mótmæla ráðstöfunum aðalmanns, nema þær brjóti verulega bág við forsendur samlagsins. Hinsvegar hefir samlagsmaður rjett til eftirlits með því, að aðalmaður fari með samlagsfjeð eins og til var ætlast, og má krefjast reikningsskila eftir líkum reglum sem hluttakendur í fjelagi með ótakmarkaðri ábyrgð. — Samlagsmaður tekur þátt í ábata fjelagsins að rjetttri tiltölu við samlagsfjeð, og verður að þola, að halli skerði framlag hans að rjetttri tiltölu. Hinsvegar er honum ekki skylt að leggja meira fram til starfseminnar. Aðalmaður má ekki án samþykkis samlagsmanns taka nýja menn í fjelag við sig sem aðalmenn, eða framselja öðrum manni neitt af sínum hluta af fjelagsskapnum með fullri ábyrgð, því að þá verður stjórn hans önnur en ráð var fyrir gert, er sam-

lagsfjelaði var stofnað. Hinsvegar er talið að aðalmaður geti tekið nýja samlagsmenn, án samþykkis þeirra, sem fyrir eru, og samlagsmaður mun geta framselt samlagshlut sinn allan eða nokkuð af honum.

Ef samlagsmenn eru fleiri en einn, þá eru þeir hvor öðrum óviðkomandi, nema þeir hafi lagt til samlagsfjeð í fjelagi og myndi þannig fjelag fyrir sig. Slikt fjelag er venjulega hlutafjelag (samlags-hlutafjelag), og fer þá eftir reglunum um hlutafjelög.

Gagnvart þriðja manni ábyrgist samlagsmaður skuldir samlagsfjelaðsins að eins með framlagi sínu. Hinsvegar ábyrgist hann skuldirnar að fullu með framlaginu, og getur því ekki krafist þess, að af því sje aðeins tekinn tiltölulegur hluti hverrar skuldar. Samlagsmaður ábyrgist að eins skuldir fjelaðsins, ekki skuldir aðalmanns, sem eru fjelaðsskapnum óviðkomandi. — Þeir, sem eiga til skuldar að telja hjá samlagsmanni, geta gengið að hluta hans í samlagsfjelaðinu sem hverri annari eign.

3.

Hlutafjelög.

a. Hugtak. Hlutafjelag er fjelag með takmarkaðri ábyrgð, sem starfar með hlutafje, sem skift er í hluti með tiltekinni fjárupphæð, og ábyrgjast fjelagsmenn (hluthafar) skuldir fjelaðsins að eins með hlutum sínum, og tekur hver hinsvegar þátt í ábatanum af starfsemi fjelaðsins að rjettri tiltölu við hlutafjárupphæð hans. — Hlutafjeð er aðalatriði

hlutafjélagsins, og skiftir skuldheimtumenn þess því miklu, að hlutafjeð sje í raun og veru það, sem talið er. Því er skylt að tilkynna til verslanaskrár, ef fjelagið er tilkynningarskylt eða tilkynt, hve mikið hlutafje fjelagsins er, hve mikið af því er innborgað og hvenær krefjast megi þess, sem ekki er innborgað. Í öðrum hlutafjelögum en þeim, sem tilkynt eru til verslanaskrár, er eftir núgildandi íslenskum lögum engin trygging fyrir því að neitt sje innborgað af hlutafjenu. Þá er ekki heldur nein trygging fyrir, hvorki um tilkynt nje ótilkynt hlutafjelög, að hlutafje því, sem í fyrstu var innborgað, hafi ekki seinna verið eytt, svo að fjelagið sje í raun og veru fjelaust. Vitaskuld varðar það við almenn hegningarlög, að skifta hlutafjenu upp, svo að fjelagið verði fyrir það fjárþrota. — Um hlutareign í fjelaginu er gefið út hlutabrfef. Þau hljóða ýmist á nafn tiltekens manns, eða handhafa. Hlutabrfef hlutafjelaga, sem reka fiskiveiðar í landhelgi við Ísland, skulu hljóða á nafn, l. 35 27. sept. 1901 2. gr. Hlutabrfefið er eignarskirteini um hlut eigandans í fjelaginu og heimildarskirteini fyrir handhafa eða þann, sem það tiltekur, ef það er nafnbrfef, til þess að neyta rjettinda fjelagsmanna. Hlutabrfef er frjálst að framselja, og eru þau talin viðskiftabrfef, sbr. l. 18 4. nóv. 1887 7. gr.

b. a. Aðalfundir eru æðsta vald í öllum málefnum hlutafjelags. Allir hluthafar eiga rjett á að sækja aðalfundi og eru þar atkvæðisbærir. Hefir hver hluthafi jafnmörg atkvæði hlutatölu sinni. Löglega boðaður aðalfundur er lögmætur, hversu fáir hluthafar sem mæta, og öllum málum

ræður afl atkvæða. Þess verður þó að gæta hjer sem oftast, að vel má vera að lög fjelagsins bregði út af þessum reglum, t. d. áskilji tiltekna tölu hluthafa á lögmætum fundi eða þessh., og fer þá eftir því. — Vald aðalfunda er vitaskuld eigi ótakmarkað. Aðalfundur á ekki úrskurðarvald um neitt það, sem telja verður veruleg forsenduatriði fjelagsmanna. Hann getur ekki swift neinn hluthafa hluthafarjetti sínum nje breytt aðalstefnu fjelagsins. En í öllum venjulegum fjelagsmálefnum hefir aðalfundur úrskurðarvald.

þ. Stjórn hlutafjelags stýrir fjelaginu milli funda. Í fámennum hlutafjelögum er oft engin sjerstök stjórn. Innan stjórnað ræður afl atkvæða. — Oft eru auk stjórnarinnar forstjóri. Forstjóri annast dagleg störf fjelagsins.

c. Stjórn hlutafjelagsins kemur fram fyrir þess hönd út á við. Samkv. 19. gr. 9 firmal. 1903 má ekki tilkynningin til verslanaskrár tiltaka aðra, sem hafi heimild til að rita firma hlutafjelags, en stjórnendur þess. Ef forstjóri á að geta ritað firmað, þá verður hann því annaðhvort að vera í stjórn fjelagsins eða vera prókúruhafi þess. Ef fjelagið er tilkynt til verslanaskrár, þá er þriðja manni rjett að lita svo á, að stjórn þess hafi heimild til þeirra samninga og ráðstafana, sem venjulega leiða af atvinnu þeirrar tegundar, sem tilkynt var, að fjelagið ræki. Ef fjelagið er ekki tilkynt til verslanaskrár, þá er þriðja manni rjett að lita svo á, að stjórn þess hafi heimild til þeirra samninga og ráðstafana, sem venjulega leiða af þeirri atvinnu, sem fjelagið rekur.

Fjelagsmenn (hluthafar) ábyrgjast skuldir fjel.

aðeins með hlutum sínum⁸⁾). Ef þeir hafa ekki greitt hluti sína að fullu, þá mega skuldheimtumenntu fjelagsins ganga að því, sem ógoldið er, en að öðru leyti eiga þeir engan aðgang að hluthöfunum persónulega, nema þeir hafi gengið í ábyrgð fyrir skuldinni eða á annan hátt eftir almennum reglum orðið persónulega skuldbundnir.

4.

Önnur fjelög.

a. *Gagnkvæm váttryggingarfjelög* hafa áður verið nefnd, sbr. bls. 273—275 og 289—292, þar sem lýst er nokkrum gagnkvæmum váttryggingarfjelögum. — Hver fjelagsmaður á rjett á að fá bætt tjón það, sem hann biður innan þeirra takmarka, sem til voru tekin. Skyldur er hver fjelagsmaður til þess að greiða sinn hluta af öllu því tjóni, hvort sem »iðgjöld« þau, sem hann hefir greitt, hrökkva til þess eða ekki.

b. *Samvinnufjelög*. Helst þeirra eru framleiðslufjelögin, t. d. smjörbú, sláturfjelög o. fl., og kaupfjelögin. Um þessi fjelög verður fát sagt alment; stjórn þeirra og ábyrgð gagnvart þriðja manni er skipað mjög ýmislega í lögum og reglum hvers þeirra. Telja verður, að stjórn og framkvæmdarstjóri slíkra fjelaga skuldbindi þau með samningum sínum í þeirra nafni, ef þann sem samið var við, mátti ekki sem skynsaman mann gruna, að samningurinn væri óheimill.

c. Um gagnkvæm váttryggingarfjelög, samvinnu-

8) Sbr. reglugj. 48 25. nóv. 1903 7. gr.

fjelög og önnur fjelög, svo sem vísindafjelög, góðgerðafjelög, samneytisfjelög o. s. frv., á það við, að samband fjelagsmanna inn á við fer eftir fjelagslögunum. Almennir fjelagsfundir skera úr öllum verulegum málum, en stjórnin stýrir starfseminni milli funda. Út á við hefir stjórnin lögheimild til þess að koma fram fyrir fjelagsins hönd, hvort sem hún hefir til þess heimild í raun og veru eða ekki.

N.

Aðrir samningar.

Auk þeirra samninga, sem nú hafa verið taldir, eru enn til margar tegundir. Samkvæmt grundvallarreglu laganna um samningsfrelsi, er mönnum að jafnaði heimilt að skipa fjármálum sin á milli svo sem þeir verða ásáttir um, en af því leiðir, að samningstegundir verða aldrei taldar til hlýtar. Ný og ný samningsafbrigði koma til á degi hverjum. Oft má heimfæra þessi afbrigði undir einhverja hinna gömlu, alþektu tegunda samninga, og fer þá eftir reglunum um hana, með þeim tilbreytingum, sem nauðsynlegar eru. Stundum er hið nýja afbrigði samsuða úr tveimur eða fleiri eldri samningstegundum. Svo er um erfðafestusamninga þá, sem alltiðir eru um land úr landi Reykjavíkur. Erfðafestuleigjandi er í þeim samningum í raun og veru nærri því eigandi landsins, en þó eru ýmsar þær takmarkanir á eignarrjetti hans, sem naumast verða samrýmdar viðtækari rjetti en leigurrjetti. Loks eru ný samningsafbrigði stundum algerlega nýjar tegundir samninga, meira eða minna skyldar einhverjum hinna eldri. Um slíka samninga verður að fara eftir almennum reglum kröfurjettarins, með

hliðsjón af þeim, sem skyldastir eru. — Auk nýrra samningsafbrigða, sem ekki skifta mjög miklu máli, er hjer að framan látið ógetið ýmsra velpektra samningstegunda, sem lítið eða ekkert sjerstakt er um að segja eða sjaldgæfir eru í viðskiftalífi manna. — Hjer verður aðeins drepíð á nokkra þá samninga, sem áður var látið ógetið, til dæmis:

Samningur um bygging þurra búða utan kaupstaða og verslunarstaða, er skyldur landsleigu. Um þennan samning eru ákvæði í 13. — 17. gr. l. 60 22. nóv. 1907. Grunnleigusamningar í kaupstöðum og verslunarstöðum eru og í ýmsu skyldir landsleigu; um þá eru engin sjerstök ákvæði í íslenskum lögum.

Handveð hafi tekst á hendur að geyma handveðið og gæta þess sem skynsamur maður, sbr. Jb. kb. 22. Honum ber að skila hlutum að samningslokum, eða, ef hann selur hlutinn til fullnægingar kröfunni, þá því tje, sem umfram varð kröfuna með kostnaði. Samningurinn er að ýmsu skyldur láni til afnota og geymslu.

Bótaákvæði er sett í ýmsa samninga, og er venjulega þess efnis, að skuldari aðalsamningsins skuli greiða tiltekna upphæð í bætur, ef hann vanefni samninginn. Venjulega á að greiða þessar bætur að fullu, hvort sem skuldareigandi sannar, að hann hafi beðið skaða af vanefndunum eða ekki, og stundum jafnvel þótt skuldari sanni, að skuldareigandi hafi ekkert tjón beðið. Oft á skuldari hinsvegar að greiða aukabætur, ef hinar tilteknu bætur hrökkva ekki fyrir skaða þeim, sem skuldareigandi sannar, að hann hafi beðið, en oft verður að skilja bótaákvæðið svo, að skuldari sje

laus allra bóta, ef hann greiðir hinar umsömdu bætur. Þrátt fyrir bótaákvæði er skuldari venjulega skyldur að fullnægja samningnum. Stundum er bótaákvæðið þó þess efnis, að skuldari má segja sig lausan undan samningnum í heild sinni gegn því að greiða bæturnar, sbr. 17. gr. iðn.námsl. 16. sept. 1893, sem áður er getið (bls. 371). — Bótaákvæði er skylt ábyrgð og jafnvel vátrygging.

Þá eru gerðardómssamningar, þ. e. samningar um að tiltekin misklið, eða miskliðir innan tiltekinna takmarka, skuli lagðar í gerð¹⁾, samningur sveitarfjelags við kaupmann eða kaupfjlag um kornforða, sbr. l. 47 10. nóv. 1913, samningur milli kaupmanns og bónda um skyldu hans til þess að versla við kaupmanninn²⁾, o s. frv.

Loks verður að nefna samninga um bundið aflahæfi. Slikur samningur er atriði í ýmsum samningum, sem áður hafa verið nefndir, sjá sjerstakl. arfsal, umboð og fjelög eftir atvikum. Bannað er að binda aflahæfi sitt um arf með því að selja eða veðsetja arfsvon, ts. 25. sept. 1850 14. gr.

1) Sbr. E. A. Dómst. og rjettarfar 33 o. áfr.

2) Sbr. d. í dómas. IV 181, VI 61.

O. Óbeðinn erindisrekstur.

Venjulega er óheimilt að reka erindi annars manns óbeðið, jafnvel þótt það sje gert í þeim tilgangi einum, að vinna þeim manni gagn eða firra hann tjóni. Hver maður á sjálfur að vera húsbóndi yfir fjármálum sínum, og löggjöfin litur svo á sem honum sje sjálfum best treystandi til þess að sjá hag sínum borgið. Hljótist tjón af slíkum erindisrekstri, þá verður erindisrekandinn að bæta það tjón, því að erindisreksturinn var rjettarbrot. Hljótist gott af erindisrekstrinum, þá á erindisrekandi þó aðeins kröfu um það eitt á hendur »húsbónda«, sem húsbóndi má greiða sjer að skaðlausu¹⁾, nema einhverjar aðrar staðreyndir sjeu fyrir hendi, sem eftir almennum reglum kröfurjettarins veita honum frekari rjett.

Þetta kemur að vísu aðallega til greina, þá er um þá menn er að ræða, sem sjálfir eru viðstaddir, og þroska síns og heilsu vegna geta gætt hagsmuna sinna. Sá, sem ekki veit um hagi sína af einhverjum ástæðum, og sá, sem ekki er kominn til vits

1) Sjá Lassen Alm. D. § 34.

og ára eða er bilaður á heilsu, getur ekki stjórnað málum sínum sjálfur. Löggjöfin hefir tekið tillit til þessa og bætt úr fyrir slíkum mönnum í ýmsum efnum. Því eru ósjálfráðum mönnum skipaðir forráðamenn og ófjárráðum mönnum fjárráðamenn. Því eru stefnureglurnar settar, til þess að girða fyrir, að mönnum sje ókunnugt um málaferli sín. Sömuleiðis reglur til varnar fjærverandi erfingjum o. fl. — En hið opinbera getur ekki hafa sjeð fyrir öll tilfelli og gert fyrirfram lögskipaðar ráðstafanir um hvert einstakt tilfelli. Þá ris sú spurning, hvort einstaklingum sje í nokkrum tilfellum heimiluð ráðsmenska fyrir annan mann, sem ekki getur sjálfur sjeð fyrir hagsmunum sínum. Í íslenskum lögum eru nokkur ákvæði í þessa átt. Í Jb. þb. 14 og o. br. 8. júní 1811 sbr. kgúrsk. 24. nóv. 1812 eru ákvæði um meðferð á munum, sem maður hefir týnt. Um óbeðna ráðsmensku fyrir strandmenn og eigendur strandaðra muna eru ákvæði í strandl. 2 14. jan. 1876, sbr. um björgun og björgunarlaun X. kap. sigll. 56 30. nóv. 1914. Ennfremur má nefna 59.—60. og 62. gr. sigl. l. um heimild skipstjóra til ýmiskonar ráðsmensku fyrir farmeigendur óbeðið. Þá er 13. gr. l. um fjármál hjóna 12. jan. 1900, sem segir, að þeir samningar konu manns sjeu gildir, sem gerðir eru »til sameiginlegs gagns og sakir óhjákvæmilegrar nauðsynjar«, þótt hún hafi ekki samþykki manns síns til þeirra. Loks eru mjög mörg ákvæði í Jónsbók í þessa átt, sem að vísu flest hafa mist gildi sitt beinlínis. Viðtækast er kg. 18 (Erfðat. 24 í Ak.), en það er um erindisrekstur fyrir erfingja manns, sem andast utanlands.

Af öllum þessum ákvæðum má álykta, að einstaklingum sje að íslenskum lögum heimilaður erindisrekstur fyrir aðra menn, þá er sjerstaklega stendur á²⁾. Og er þá næst að athuga nokkru nánar skilyrði þess, að óbeðinn erindisrekstur sje löggiltur, og aðstöðu löggilts óbeðins erindisrekanda.

Ljóst er af framansögðu, að erindisreksturinn er því aðeins heimill, að *rjettur hlutaðeigandi megi ekki sjálfur* skipa málefni því, sem um er að tefla, og hafi ekki heldur umboðsmann, sem það á undir. Öll ákvæðin, sem áðan voru nefnd, bera þetta skilyrði með sjer. En erindisrekstur er ekki ávalt heimill, þó hlutaðeigandi sje ekki viðstaddur til þess að skera úr. Lagaákvæði þau, sem heimila erindisrekstur fyrir aðra menn, fara svo skamt, að af þeim verður ekki leidd almennt heimild til óbeðinnar ráðsmensku nema í *neyðartilfellum*, þ.e. þá er augljóst tjón vofir yfir málefni því, sem um er að tefla, ef ekki er aðhafst. Þetta kemur líka vel heim við hina ströngu meginreglu íslenskra laga um sjálfræði hvers manns á fjármálasviði sinu, sem áður var nefnd. Óbeðinn erindisrekstur er því heimill, ef tjón vofir yfir manni, ef ekki er aðhafst, og hlutaðeigandi má ekki sjálfur gera ráðstafanir til að varna tjóninu. — Þá verður að skera úr því, hvaða ráðstafanir erindisrekanda eru heimilar. Er þar skemst frá að segja, að erindisrekanda eru einungis heimilar þær ráðstafanir, sem honum er *rjett að telja nauðsynlegar* eftir atvikum. Ef aðstoð hins opinbera er

2) Sbr. einnig d. í dómas. I 14 og 232.

lögskipuð í slíku tilfelli, sem um er að tefla, þá er starf óbeðins erindisreka einungis að tilkynna hinu opinbera tilfellið og gæta þess, að ekki hljóttist tjón þangað til starfsmenn hins opinbera geta komið til, sbr. t. d. strandl. 1876 1. gr. og o. br. 8. júní 1811. Ef aðstoð hins opinbera er ekki lögskipuð, þá skal óbeðinn ráðsmaður fyrst og fremst reyna að koma boðum til rjettis hlutaðeiganda um neyð-artilfellið, sbr. 62. gr. sigl.l., en ef það tekst ekki, þá er honum heimilt að gera þær ráðstafanir, sem nauðsynlegar eru til þess að firra hlutaðeiganda hinu yfirvofandi tjóni. Í því efni ber honum ávalt að gæta þess, að fara aldrei lengra en nauðsyn krefur, og honum ber í ráðsmensku sinni að hegða sjer sem skynsamur maður.

Erindisrekstur sá, sem samkvæmt framansögðu er heimill, er lögmætur og ábyrgist erindisrekandi því ekki tjón, sem af kann að hljóta, ef hann hefir farið að sem skynsamur maður. Hinsvegar ber honum að skila rjettum hlutaðeiganda öllu því, sem hann kann að hafa fengið í hendur vegna ráðsmenskunnar, t. d. andvirði selds hlutar³). Um starfsemi sína er hann skyldur að gera »húsbónda« full reikningsskil. Erindisrekandi á kröfu á endurgjaldi á útgjöldum og kostnaði, sem hann hefir haft vegna erindisrekstursins, að því leyti sem slík útgjöld hafa verið nauðsynleg eða venjuleg, sbr. t. d. auglýsing um fundið fje, eða erindisrekanda var rjett að lita svo á sem útgjöldin væru nauðsynleg⁴). Ennfremur á erindisrekandi kröfu um hæfilega

3) Sbr. d. í dómas. I 14.

4) Sbr. d. í dómas. I 14.

þóknun fyrir starf sitt og ómak. Stundum er erindisrekanda ákveðin þóknun, sem er miklu hærri en til mála gæti komið sem starfslaun, og verður því aðeins talin sem verðlaun fyrir óbeðna starfsemi, sem talið er að þjóðfjlagið skifti miklu, sbr. fundarlaun og björgunarlaun. Í öðrum tilfellum verður að miða þóknunina við starfsemi erindisrekanda mælda á almennan vinnumælikvarða. — Kröfur þær, sem nú voru nefndar, á erindisrekandi, hvort sem starfsemi hans tekst vel eða illa. Ef svo væri ekki, þá þyrði enginn maður að hlaupa undir bagga með öðrum í neyðartilfellum, því að aldrei verður fyrirfram skorið úr því með fullri vissu, hvort ráðstafanir þær, sem líklegastar eru, komi að notum, og allar ráðstafanir geta leitt til tjóns.

P. Endurgreiðslukröfur.

Sá, sem int hefir af hendi einhverja greiðslu, á venjulega endurgreiðslukröfu á hendur viðtakanda, ef verulegar forsendur greiðslunnar bregðast eða reynast rangar, þ. e. ef viðtakandi sá eða átti að sjá, að greiðslan var bundin hugmynd greiðanda um einhverja hluti svo, að hann mundi hafa gert þá hugmynd að skilyrði greiðslunnar, ef hún hefði borið á góma, og þessi hugmynd greiðanda reynist röng. Eins og verulegar forsendur heimila riftun samnings, ef þær reynast rangar eða bregðast, svo heimila þær og með sömu skilmálum riftun afsalsgerningsins, sem fullnægir samningnum. Samkvæmt þessu á sá endurgreiðslukröfu á hendur viðtakanda, sem innir af hendi einhverja greiðslu af því hann telur sig skulda viðtakanda hana, en svo er þó eigi í raun og veru, eða sá, sem greiðir meira en honum var skylt, sbr. l. 16 11. júlí 1911 22. gr., l. 22 8. okt. 1883 21. gr. 5. p., l. 23 8. okt. 1883 22. gr. 5. p., Jb. kb. 2¹). Sömuleiðis sá, sem greitt hefir einhverja

1) Sbr. ennfr. d. í dómas. I 473, VII 223.

greiðslu í von um endurgjald, en endurgjaldið bregst. — Allviðtækar undantekningar eru þó frá þessari almennu reglu. Ef viðtakanda er eftir atvikum rjett að lita svo á, að greitt sje af öðrum ástæðum en imyndun um skuld, þá er greiðslan venjulega óafturkræf. Svo má vera vegna sambands aðila, t. d. skyldleika, að viðtakanda sje rjett að lita svo á, að greiðslan sje gjöf. Ef greidd er fyrnd krafa, þá má viðtakandi venjulega lita svo á, að greitt sje með vitund um fyrninguna og vilja þrátt fyrir hana, og er greiðslan þá ekki afturtæk. Sbr. bls. 311 um kröfur samkv. ólöglegum áhættusamningum. Þá er greiðslan óafturkræf, ef greiðandi skuldaði greiðsluna að visu ekki á þeim grundvelli, sem hann hjelt, en á öðrum grundvelli. Hann hefir þá ekki greitt annað eða meira en það, sem honum bar, og á því enga rjettmæta endurgreiðslukröfu.

Endurgreiðslukrafa greiðanda er hlutarjettarkrafa (heimting), ef hlutur var greiddur og hann er enn í vörslum viðtakanda. Ef greiðslan var peningar, þá á greiðandi hlutarjettarkröfu meðan hinir greiddu peningar eru aðgreindir frá peningum viðtakanda, en þá er viðtakandi hefur blandað þeim saman við sína peninga, þá eru þeir eign hans. Ef greiðslan verður ekki heimt úr höndum viðtakanda, þá á greiðandi kröfu um endurgjald fyrir hinn greidda hlut.

Endurgreiðslukröfurnar fynast venjulega á 4 árum, sjá l. 14 20. okt. 1905 3. gr. 5°.

Ritaskrá.

Pá er vitnað er í eftirtöld rit, er venjulega skammstafað sem hjer segir:

Ak. Jónsbók, Akureyrarútgáfan.

Almén: Om köp och byte af lös egendom. Stockholm I 1906, II 1908.

Alp.tíð. Alþingistíðindi.

Aubert spec. D. L. M. B. Aubert: Den norske Obligationsrets specielle Del. 2. Udg.

Dómas. Landsyfírrjettardómar og hæstarjettardómar í íslenskum málum I.—VIII. bindi.

d. Udk. Udkast til Lov om Køb med tilhørende Bemærkninger. København 1904.

EA Dómst. og rjettarf. Einar Arnórsson: Dómstólar og rjettarfar á Íslandi. Rvík 1911—1914.

EA Formálab. Einar Arnórsson: Ný lögfræðisleg formálabók. Rvík 1911.

EA Kirkjurj. Einar Arnórsson: Íslenskur kirkjurjettur. Rvík 1912.

Formálab. 1886. M. Stephensen & L. E. Sveinbjörnsson: Lögfræðisleg formálabók. Rvík 1886.

Frv. til lbl. 1877. Frumvarp til landbúnaðarlaga fyrir Ísland. Samið af meirihl. landbún.l.nefndarinnar 1870. Rvík 1877.

Goos Straffer. spec. D. Goos, C.: Den danske Strafferets specielle Del I—III. København 1895—1896.

J. Ól. Versllöggj. Jón Ólafsson: Íslensk verslunarlöggjöf. Rvík 1908.

J. P. Kirkjurj. Jón Pjetursson: Íslenskur kirkjurjettur. Rvík 1863.

- Lassen: Haandb.** Lassen, Jul.: Haandbog i Obliga-
tionsretten. *Almindelig Del* 2. útg. Kh. 1908,
Speciel Del Kh. 1897.
- Lassen: Köb.** Lassen, Jul.: Køb og Salg, Kh. 1906.
- Lassen: Læreb.** Lassen, Jul.: Læreb. i Obligations-
rettens specielle Del. Kh. 1912.
- LHB: Stjórnlf.** Lárus H. Bjarnason: Íslensk
stjórnлагаfræði. Rvík 1913.
- LHB: Um landsd.** L. H. Bjarnason: Um lands-
dóminn. Rvík 1914 (Fylgirit Árbókar Háskóla
Íslands 1913—1914).
- Lovs.** Lovsamling for Island I—XXII bindi.
- NgL.** Norges gamle Love I—V. Kristiania 1846—'95.
- NgL. Gloss.** Glossarium i V. bindi NgL.
- n. Mot.** Motiver til Udkast til Lov om Kjøb. Krist-
iania 1904.
- Ó. H.** Jónsbókarútgáfa Ólafs Halldórssonar. Køben-
havn 1904.
- Sjórj.** Jón Kristjánsson: Íslenskur sjórjettur. Rvík
1910.
- Stang.** Fr. Stang: Kjöp. Forelæsninger. Kristiania
1911 (hektograferað).
- Sthb.** Staðarhólsbók Grágásar. Khavn 1879.
- s. Udk.** Förslag till lag om köp och byte af lös
egendom. Stockholm 1903.
- Tíð. frá nffundum.** Tiðindi frá nefndarfundum is-
lenskra embættismanna i Reykjavík 1839 og
1841. Khöfn 1842.
- Vitnað er i Jónsbók eftir útgáfu Ó. H., en þess
getið jafnframt, ef kapitulaskifting er önnur i
Akureyrarútg.
-

Efni.

	Bls.
A. Kaup, skifti, makaskifti	3— 83
I. Inngangur 3, 1 Orðið kaup 3, 2 Hugtakið kaup 6, 3 Verslun 10, 4 Lög 12.	
II. Stofnun kaups 14, 1 Stofnun 14, 2 Ólögleg kaup 17.	
III. Efni kaupsamnings 18, 1 Alm. athugasemdir 18, 2 Hið selda 18, 3 Kaupverðið 24, 4 Eindagi kaups 27, 5 Greiðslustaður 31, 6 Hættan á að hið selda farist, skemmist eða rýrni af hendingu 35.	
IV. Vanefndir 38, 1 Alment 38, 2 Greiðsludráttur seljanda 40, A α rjettur til að krefjast greiðslu 40, β rjettur til að rifta kaupinu 41, γ skaðabótarj. 42, B rjettur til að rifta samn. 46. 3 Gallar á hinu selda 47, a riftunarrjettur 47, b rjettur til afsláttar 48, c rj. til nýrrar greiðslu 49, d skaðabótarjettur 50, e rj. selj. til að bæta úr göllum 53, f 1 ^o kaup. tekur greiðslu gilda 53, 2 ^o vanrækir tilkynning 54, 3 ^o vissi um gallana 54, 4 ^o vanrækir ransókn 54, 5 ^o sönnunarbyrði 55, 4 Vanheimild 55, a skaðabótarjettur 55, b riftunarrjettur 57, 5 Greiðsludráttur kaupanda 57, a rj. selj. til að halda kaup 58, b skaðabótarjettur 59, 6 Fyrirsjáanleg vanskil kaup. 61.	

- V. Viðskiftatilkynningar 64, 1 Inngangur 64, 2 Saga hjer á landi 64, 3 Samkv. viðsk.l. 66, a 6. gr. reikningur 66, b vegna greiðsludr. selj. 66, c vegna galla 68, d vegna greiðsludr. kaup. 69, e alment um viðsk.tilsk. 70.
- VI. Viðtökudráttur kaupanda 71.
- VII. Samningslok. Riftun kaups. Lögvernd kaupsamnings 74, 1 Samningslok 74, 2 Riftun kaups 75, a kaup. hefir fengið hið selda í vörslur sínar 75, b skylda til að skila fengnu 76, 3 Lögvernd kaupsamnings 78, a ekki eignarrjettur 78, b krafa seljanda 78.
- VIII. Viðaukaákvæði í kaupsamningum. Kauptegundir 79, 1 Kaup til reynslu 79, eftir skoðun 79, afturkaupsrjettur 79, forkaupsrj. 80, 2 Kauptegundir 80, kaupmannaviðsk. 80 »fob« kaup 80; »flutnings-fritt« kaup 81, »cif« 82, »franko« 83, »farms« kaup 83.
- B. Leigusamningar 84—140
- I. Inngangur. Stofnun 84, 1 Orðið »leiga« 84, 2 Lög, rit um leigu 86, 3 Stofnun leigu 87.
- II. Efni samningsins 88, 1 Skyldur leigusala (rjettur leigutaka) 88, a heimila afnotin 88, b vanefndir 91, c endurgj. f. endurbætur 92. 2 Skyldur leigutaka (rjettur leigusala) 93, a viðtökuskylda 93, b greiða leiguna 93, c skattar og gjöld 95, d skila hinu leigða 95, 3 Viðtökudráttur 96, a af hendi leigutaka 96, b af hendi leigusala um leiguna 96, c um leiguhlutinn 96.
- III. Aðilaskifti í leigu 97, 1 Framsal rjettar samkv. leigusamningi 97, a af hálfu leigusala 97, b af hálfu leigu-

taka 97, 2 Skuldskeyting 100, a af hálfu leigusala 100, b af hálfu leigutaka 100, 3 Gjaldprot aðila 100, a leigusala 100. b leigutaka 101, 4 Dauði aðila 105, a leigusala 105, b leigutaka 105.

IV. Samningslok. Lögvernd 106, 1 Samningslok 106, a leigutíminn liðinn 106, b forsendur 107, c fyrning 109, 2 Lögvernd 110.

V. Landsleiga 111—140, 1 Inngangur 111, 2 Bygging jarða 114, a byggingarbrjef 114, b takmark. á samn. fr. 116, 3 Samb. landsdr. og leigul. 118, a afnot jarðarinnar 118, b afnot leigutíma 119, c skylda að koma til j. 122, d viðhaldsskylda 124, e jarða- og húsabætur 125, f landsskuld, leigur 129, g. skattar, lögskil 129, 4 Samb. fráfarandi og viðtakandi leiguliða 130. 5 Úttekt jarðar 132. 6 Samningslok. Lögvernd 135, a samningslok 135, b forsendur bregðast 135, c lögvernd landsl. 140.

C. Lán til eignar 141—150

I. Hugtak. Stofnun 141, 1 Orðið »lán« 141, 2 Stofnun 142.

II. Efni samnings 143, 1 Skylda lánveitanda 143, 2 Skylda lántakanda 145, 3 Riftunarrjettur lánveit. 147 4 Lán = skuld, skuldabr. 148.

III. Lánsstofnanir. Lánstegundir 148, 1 Lánsstofnanir 148, 2 Sjólánin 150.

D. Skuldir 151—229

I. Skuldir alment 151, 1 Orðið »skuld« 151, 2 Gjaldþagi skuldar 152, 3 Vanefndir 153, 4 Vextir 153, 5 Rjettarfarsákvæði 159.

II. Almenn skuldabryf 160.

- III. Vixlar 163—208, 1 Inngangur 163, 2 Form vixla. Stofnun víxilkröfu 168, a form vixla 168, b stofnun vl. kröfu 171, 3 Flutningur víxilrjettar á annan m. Framsal vixla 173, a framsal 174 b innlausn 175, e extinktion 176, d formlega lögl. heimild 176, 4 Vixilskyldurnar 178, a samstakleg ábyrgð 178, b samþykkjandi 180, c útgefandi og ábekingur 182, α áb. á samp.skorti 183, β áb. á ótryggu samp. 185 γ áb. á greiðslufalli 186, 5 Lok víxilskyldu 188, a vangeymsla 188, b fyrning 191, c krafa samkv. vl. 93. gr. 192, d. uppgjöt 193, 6 Samrit og eftirrit vixla 194, a samrit 194, b eftirrit 196, 7 Um glataða vixla 197, 8 Aukamenn vixla 198, a nauðleit 199, b milligöngumaður 201, c ábyrgðarmaður 202, 9 Afsagnargjörðir. — Ýms ákvæði — Útlend lög 202, a afsagnargjörðir 202, b almenn ákvæði 203, α tími víxilgerða 203 β talning fresta 204, γ helgidagar 204, δ vis major 204, ε rjettarfar í víxilmálum 205, c útlend lög 205, 10 Eigin vixlar 207.
- IV. Tjekkar 208—216, 1 Hugtakið, tilgangur 208, 2 Form tjekka 210, 3 Framsal tjekka 211, 4 Ábyrgð útgef. og framseljanda 212, 5 Krossaðir tjekkar 214, 6 Ýms ákvæði 215, a fyrning tjekka 215, b krafa eftir alm.regll. 215, c glataður tjekki 215, d útlend lög 215, e rjettarfar 216.
- V. Aðrar ávísanir 216, 1 Hugtakið ávísun 216, 2 Peningaávísanir 217, 3 Samband ávísanda og áv.hafa 218, 4 Samband ávísunarhafa og ávísaðs 221, 5 Samb. ávísanda og ávísaðs 221.

- VI. Reikningar. Viðskiftareikningar. Lög-giltar verslunarbækur 224, 1 Reikningar 224, 2 Viðskiftareikningar 226.
- VII. Kvittanir 228.
- E. Ábyrgð 230—271
- I. Hugtakið 230, 1 Orðið »ábyrgð« 230, 2 Hugtakið »ábyrgð« 231.
 - II. Stofnun ábyrgðar 234, 1 Stofnun m. loforði 234, 2 Samn. milli áb.m. og aðalskuldara um áb. 235, 3 Gildi aðalskuldar 236, 4 Lögákveðin ábyrgð 238.
 - III. Samband skuldareig. og ábm. 239, 1 Skilorðsbundin skuldbinding 239, 2 Sjálfskuldaráb. og einföld 239, 3 Skilyrðið (aðalskuldin) 243, a áb. á kröfur-rj.skuldb. 243, b áb. á rjetarbrotum 244, c áb. á nærveru 245, 4 Skuldbinding ábyrgðarmanns 245, a áb. á skuldum 245, b áb. á öðrum greiðslum 246, c áb. á öðrum athöfnum 246.
 - IV. Lok ábyrgðar 247, 1 Vegna aðalskuldarinnar 247, a ósjálfstæði áb. 247, b forsenda 249, α uppgjöf, samningur um skuldalok 249, β samn. um skuldina 250, 1° samn. um nýjan grundvöll 250, 2° nýr kröfuhafi 250, 3° nýr skuldari 250, 4° breyting á efni skuldarinnar 250, γ áb. lofað á undan stofnun aðalskuldar 251, δ skuldari deyr 252, ε Præklusion 252, e diligenskylda kröfuh. 253, 2 Vegna atvika, sem snerta ábyrgðarskuldbindinguna aðeins 254, a tímatak mörk 254, b uppsögn 255, c fyrning 255.
 - V. Samband ábyrgðarmanns og aðalskuldara 258, 1 Áður en ábm. hefir fullnægt áb. skuldbindingunni 258, a áb. án beiðni aðalsk. 258, b áb. fyrir

beiðni aðalsk. 258, α endurgjaldsrjettur f. ábyrgðina 259, β uppsagnarrjettur 259, γ tryggingarkrafa 260, 2 Eftir að ábyrgðarmaðurinn hefir fullnægt áb. skuld 261, a vegna innlausnarinnar 261, b vegna framsals kröfu 264, c vegna beiðninnar um áb. 265, d tilkynning um innlausn 267, e fyrning endurgj. kröfu 267.

- VI. Margir ábyrgðarmenn. Samábyrgðarmenn 267, 1 Margir ábm., sem ekki eru samábyrgðarmenn 267, 2 Samábyrgðarmenn 268, a áb. eins verul. forsenda áb. hinna 268, b samstakl. og einstakl. áb. 268, c endurgj. krafa 269.

VII. Ýmsar ábyrgðartegundir 271.

F. Vátrygging 272—297

- I. Inngangur. Hugtak og stofnun 272, 1 Inngangur 272, 2 Lög um vátrygging 275, 3 Hugtaksatriði 277, 4 Stofnun vátr. samn. 279.
- II. Efni samn. Rjett. og skyldur. Lok 281, 1 Alment 281, 2 Skyldur vátryggjanda 282, 3 Skyldur vátr. taka 285, 4 Framsal vátr. rjettar 286, 5 Lok 287, 6 Lögvernd 288.
- III. Ýmsar vátr. tegundir 289, 1 Sjóvátrygging 289, 2 Eldsvoðatrygging 290, 3 Endurvátrygging ofl. 292, 4 Persónuvátrygging 292.

G. Framfærslusamningar 298—307

- I. Framf. samn. alment 298, 1 Hugtak 298, 2 Tegundir 298.
- II. Lifeyrissamningar 299, 1 Hugtak og efni 299, 2 Aðgangur skuldheimtum. 300, 3 Fyrning lifeyriskröfu 302.
- III. Arfsal 303, 1 Hugtak 303, 2 Stofnun

303, 3 Skyldur arfsala 306, 4 Skyldur húsbónda 306, 5 Lok 307.

H. Áhættusamningar 308—316

1 Orðið. Hugtakið 308, 2 Gildir að lögum 308, 3 Ógildir áhættusamn. 309, a dufl 309, b teningskast 310, c veðmál 310, 4 Afleiðingar 311, 5 Gildir áhættusamn. 311, 6 Reglur um þá 312.

I. Lán til afnota 313—316

1 Hugtak 313, 2 Rjettur lántakanda 314, 3 Skyldur lántakanda 314.

J. Geymslusamningur 317—322

1 Hugtak 317, 2 Geymsluskylda 318, 3 Skilaskylda 319, 4 Endurgjaldsrjettur 320, 5 Peningageymsla 321.

K. Vinnusamningar 323—380

I. Hugtak. Stofnun. Lok 323, 1 Hugtak 323, 2 Stofnun 325, 3 Höft á samn. frelsi 326, 4 Lok 326, a uppsögn 327 b dauði aðila 328, c forsendur 328, d vinnuveit. ekki skyldur að taka við vinnunni 329, e fyrning 331.

II. Efni samningsins 331, 1 Skyldur vinnumanns 331, a aðalskyldur 331, b Persónuleg skylda 332, c vanefndir 333 d rjettarvernd 335, 2 Skyldur vinnuveitanda 335, a aðalskyldur 335, b kaup, ef vinnan er ekki ínt af hendi 337, c vanefndir 339, d rjettarvernd 340.

III. Vinnuhjúasamningur 341—363, 1 Inngangur 341, a inng., lög 341, b hugtak 341, c höft á samn. frelsi 344, d vistarskylda 345, e vistarskylda sveitlægra 346, 2 Stofnun 346, 3 Skyldur hjúsins 348, a að fara í vistina 348, vinnuskylda 348, b vanefndir 349, c skaðab.sk. eftir alm. skaðab.reglum

- 351, d húsagi 351, e ekki þvingað til uppf. 351, f sektavernd 351, 4 Skyldur húsbónda 352, a taka við hjúinu 352, b kaupgreiðslusk. 353, c vanefndir 355, d veikindi hjús 356, e rjettarvernd 358, 5 Riftunarrjettur aðila 359, a riftunarrjettur húsb. 359, b riftunarrjettur hjúsins 361, c riftunarákv. ekki úttæm. 362, 6 Lok af öðrum ástæðum 362, a uppsögn 362, b fyrning 363, 7 Rjettarfar í hjúamálum 363
- IV. Siglingavinnusamn. 364—365, 1 Skipstjórasamn. 364, 2 Skiprúmssamn. 364.
- V. Atvinnunámssamn. 365—375, 1 Innangur 365, 2 Atv. námssamn. yfirleitt 365, a nemandi yngri en 18 ára 366, α stofnun 366, β skyldur aðila 367, γ riftunarrjettur 369, δ rjettarvernd 371, ϵ gjörðardómur 372, b nemandi fullra 18 ára 372, 3 Verslunarnámssamn. 372.
- VI. Umboð 376, 1 Umboðssamn., umboð, ráðstöfunarheimild 376, 2 Umboðssamningurinn 376, 3 Ráðstöfunarheimildin 378.

L Verksamningar 381—391

- I. Um verksamninga yfirleitt 381, 1 Hugtak 381, 2 Stofnun 382, 3 Skyldur verkmanns 383, 4 Skyldur verkveitanda 384, 5 Lok 386.
- II. Ýmsar tegundir verksamn. 386, 1 Tegundir 386, 2 Farmsamningur 387, 3 Póstflutningssamn. 387, 4 Simritunarsamn. 389, 5 Sjóbjörgunarsamn. 390, 6 Forlagssamn. 390.

M. Fjelög 392—410

- I. Hugtak. Tegundir. Stofnun. Alm. reglur 392, 1 Hugtak. Fjelagssamningar

392, 2 Tegundir 394, 3 Stofnun 395, 4
Lög fjelaga 398.

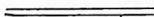
- II. Samband fjelagsmanna inn á við og
út á við 398, 1 Fjelög með ótakm. á-
byrgð 398, a inn á við 398, α stjórn
398, β skifting ábata og halla 400, γ
nýir fjelagar 400, b út á við 401 α
lögheimild 401, β ábyrgð á skuldum
402, c fjelagsslit 403, d útgerðarfjelög
404, 2 Samlagsfjelög 405, 3 Hlutfjelög
406, a hugtak 406, b stjórn 407, α
aðalfundir 407, β stjórn 408, c út á
við 408, 4 Önnur fjelög 409, a gagn-
kvæm váttr.fj. 409, b samvinnufj. 409,
c önnur fj. 409.

N. Aðrir samningar 411—413

Grunnleigusamn., handveðssamn.,
bótaákvæði, gerðardómssamn., bundið
aflahæfi 411.

O. Óbeðinn erindisrekstur 414—418

P. Endurgreiðslukröfur 419—420

Prentvillur.

Þessar prentvillur hef jeg orðið var við í 1. og 2. hefti:

Bls. 92¹⁴ og ¹⁸ leigusali l. leigutaki.

— 95⁸ 28. gr. viðskl. l. 38. gr.

— 115¹⁵ 4. gr. l. 3. gr.

— 118² l. 57 22. nóv. l. l. 55 22. nóv.

— 123¹⁵ rjettarfarsreglur l. rjettarreglur.

— 156₁ 1851 l. 1815.

— 207_{11—13} viðtakanda l. greiðanda.

— 211⁷ greiðslustaðinn l. útgáfustaðinn.

— 235^{17—18} aðalskuldara l. skuldareiganda.

A t h. e n n f r.

Lögin um umboð þjóðjarða, sjá bls. 88_{s—11}, eru staðfest 20. okt. 1913 (nr. 30).

Af siglingalögunum 1913 hefir verið gefinn út nýr texti nr. 56 30. nóv. 1914. Í fyrri hluta bókarinnar er vitnað í gamla textann, en síðast í nýja textann.
